

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

پنج مقاله درباره

تبدیل تهدیدها به فرصتها در نظام آموزش عمومی کشور در ایام کرونایی

/ دکتر مرتضی منطقی /

/ استاد دانشگاه خوارزمی /

موسسه انتشارات بعثت

تهران - پاییز ۱۳۹۹

سرشناسه	: منطقی، مرتضی، ۱۳۳۶-
عنوان و نام پدیدآور	: تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها در نظام آموزش عمومی کشور در ایام کرونایی: پنج مقاله/مرتضی منطقی.
مشخصات نشر	: تهران: بعثت، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۲۱۲ص: مصور.
شابک	: 978-600-437072-1
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: آموزش به کمک کامپیوتر
موضوع	: Computer-assisted instruction
موضوع	: آموزش از راه دور -- آموزش به کمک کامپیوتر
موضوع	: Distance education-- Computer- assisted instruction
موضوع	: تکنولوژی آموزشی
موضوع	: Educational technology
رده بندی کنگره	: LC۵۸۰۳
رده بندی دیویی	: ۳۷۱/۳۵۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۳۱۳۱۷۶

موسسه انتشارات بعثت

بنیان‌گذار مرحوم استاد فخرالدین حجازی

تأسیس: ۱۳۴۷ / پروانه نشر: ۶۵۴ / شماره ثبت شرکت‌ها: ۳۳۷۱

عضو رسمی اتحادیه ناشران و کتاب‌فروشان تهران و انجمن فرهنگی ناشران کتب دانشگاهی

پنج مقاله درباره تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها

در نظام آموزش عمومی کشور در ایام کرونایی

/ دکتر مرتضی منطقی /

/ استاد دانشگاه خوارزمی /

نوبت چاپ: اول / تاریخ انتشار: پاییز ۱۳۹۹

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد / تعداد صفحات: ۲۱۲ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۷-۰۷۲-۱ ISBN:978-600-437-072-1

نشانی: تهران - خ انقلاب، خ ۱۶ آذر، نبش کوچه بهنام، شماره ۳۶، ساختمان بعثت

کدپستی: ۵۴۴۹۳-۱۴۱۷۹ / دفتر: ۶۶۹۶۶۶۸۶ / پخش: ۶۶۴۱۸۸۹۸

کتاب‌فروشی شعبه ۱: ۶۶۴۱۹۸۹۹ / کتاب‌فروشی شعبه ۲: ۶۶۴۹۲۰۷۱

www.besatpub.ir / besat.lib@gmail.com

© این اثر مشمول قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ و قانون ترجمه، تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی و پخش و مصوب ۱۳۵۲ است. کلیه حقوق چاپ، نشر و پخش و تکثیر به هر صورت (چاپ، تکثیر، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) محفوظ و مخصوص ناشر است و هرگونه کپی‌برداری و نقل مطالب از تمام یا قسمتی از این اثر بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

سخن ناشر

این روزها در دوران همه‌گیری کرونا، محدودیت‌های اجتماعی و فاصله‌ای که ویروس کرونا ما را مجبور به رعایت آن کرده، عملاً رفتار اجتماعی ما انسان‌ها را تغییر داده است. راحتی و سادگی آموزش غیرحضوری، یادگیری مهارت‌ها و انجام تکالیف آموزشی در خانه و سرعت ارتباطات اجتماعی، اهمیت کاربری فناوری‌های جدید و فضای مجازی را چند برابر کرده است.

به کارگیری این روش‌های کارآمد، ارزان و سازنده توانسته است خطر تعطیلی و رکود مراکز آموزشی را به خلق فرصت‌های نوینی در آموزش اینترنتی و ارتباطات مؤثر آموزگاران، دانش‌آموزان و والدین تبدیل کند.

دکتر منطقی در ۵ مقاله پژوهشی خود در این کتاب با تشریح افق‌های جدیدی که همه‌گیری کرونا به روی فضای آموزش عمومی کشور گشوده، با رویکردی علمی به ضرورت بازاندیشی روش‌های موجود پرداخته و راهکارهای عملی مناسبی برای توسعه و ارتقاء نظام آموزش عمومی کشور ارایه کرده است.

موسسه انتشارات بعث امیدوار است با چاپ آثار پژوهشی به‌روز و هدفمند زمینه‌ی شناخت روش‌های خلاق و کارآمد آموزش را در فضا و امکانات ارتباطی جدید جامعه برای مخاطبان علاقه‌مند فراهم کند و بتواند گامی کوچک جهت رشد و توسعه نظام آموزش عمومی بردارد.

فهرست

- مقدمه ۷
- ۱- آستی با کاربری از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته در نظام آموزش عمومی کشور ۱۳
- ۲- تحقق فعالیت پرورشی آموزش خلاقیت با اتکا بر فضای مجازی ۶۵
- ۳- برنامه کاربری فرهنگی از فضای مجازی برای دانش‌آموزان و معلمان آموزش و پرورش ۹۳
- ۴- گامی به سوی تحقق نوآوری‌های آموزشی در نظام آموزش عمومی کشور ۱۲۹
- ۵- تعدیل مقاومت‌ها در برابر نوآوری‌های آموزشی در نظام آموزش عمومی کشور ۱۷۳

مقدمه

بررسی تاریخیچه ارایه فناوری‌های ارتباطی پیشرفته به جامعه دلالت بر آن دارد که با ارایه هر فناوری ارتباطی جدیدی به جامعه موجی از بیم‌ها و امیدها در پی آن پدید آمده است و در حالی که برخی از مسوولان از تهدید بودن آن یاد کرده‌اند، افراد دیگری از فرصت‌های فناوری مورد نظر سخن گفته‌اند. گفتمان ایده‌های مخالف و موافق فناوری‌ها در غرب، سرانجام به این راهبرد انجامیده است که با افزایش و ارتقای بهره‌وری شهروندان از فرصت‌های فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، خود به خود عرصه کاربری نامناسب از این فناوری‌ها محدود شده، در مجموع شهروندان قادر به استفاده مثبت از این فناوری‌ها گردند. در راستای اندیشه اخیر، حتی کشورهایی که به فیلترینگ اعتقادی ندارند، در صدد «بسترسازی فرهنگی» برای کاربری مثبت و بهینه از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته برآمده‌اند و در این راستا به انجام مواردی مانند: تولید ادبیات فاخر برای فضای مجازی، پاسخ مناسب به برخی از خلاءهای اجتماعی موجود (نظیر تهیه انیمیشن‌های جنسی برای کاربران متقاضی این دست از اطلاعات)، ارتقای سواد رسانه‌ای کاربران (تا جایی که در برخی از کشورهای غربی، بحث اخیر به صورت یکی از مباحث درسی نظام آموزش عمومی درآمده است)، انجام اطلاع‌رسانی‌های لازم به اولیا و کاربران، تهیه ابزارهای کنترل‌کننده (تبلت، تلفن همراه، اینترنت و ماهواره) برای اولیا، اعمال نظارت (در اتاق‌های گپ اینترنتی و مانند آن)، تدوین قوانین منع آسیب و ایذای کاربران فضای مجازی، تدوین قوانین خاص برای حمایت از کودکان، نوجوانان و جوانان کاربر فضای مجازی، ایجاد خطوط مستقیم برای تماس اضطراری با مسوولان برای ایجاد محیطی امن‌تر (در اتاق‌های گپ اینترنتی و مانند آن)، درجه‌بندی محتوای رسانه‌ای، تشویق سازمان‌های مدنی برای حضور، اعمال نظارت، مداخله و اثرگذاری فعال در فضای مجازی؛ ایجاد صندوق حمایت از مراکز پژوهش در حوزه رسانه‌های نوین جهت ارایه خدمات و به اشتراک نهادن دانش، منابع و امکانات مورد نیاز پژوهش‌گران؛ ایجاد کتابخانه، موزه و محصولات علمی جهت کاربران فضای مجازی و به کارگیری مؤسسات خصوصی برای ارایه محصولات جهان مجازی با استانداردهای دولتی به جامعه، دست زده‌اند.

علاوه بر بسترسازی‌های فرهنگی اخیر، «مدیریت فضای مجازی» و «تدوین قوانین لازم جهت کاربری مناسب از فضای مجازی»، مد نظر مسوولان جوامع مختلف قرار گرفته، کوشیده‌اند با اعمال مدیریت مناسب از سوی و تدوین قوانین لازم از سوی دیگر، محیط فضای مجازی را حتی الامکان پاک نگاه دارند. به عنوان مثال، کره جنوبی با الزامی کردن درج کد ملی افراد برای کاربری از فضای مجازی، با ایجاد امکان رصد رفتار کاربر در فضای مجازی، در عمل جلوی بسیاری از جرایم فضای مجازی را (که ماحصل ناشناس ماندن افراد در این فضا هست) گرفته است.

در سنگاپور افرادی که مایل به کاربری از فضای مجازی هستند، باید با گذراندن دوره خاص این مسأله، گواهی لازم در جهت صلاحیت کاربری از فضای مجازی را اخذ کنند.

در فرانسه و مالزی سقف کاربری روزانه افراد از فضای مجازی ۳۰ دقیقه است و همین طور در امریکا نه تنها کودکان پیش دبستانی و دبستانی مجاز به کاربری از اینترنت نیستند، بلکه خرید گوشی هوشمند توسط اولیا برای فرزندان اخیر جرم محسوب شده، حتی ممکن است به سلب حق حضانت اولیا در مورد فرزندشان برسد.

اما برخلاف تجربه بشری پیش‌گفته که اکثریت قریب به اتفاق کشورهای جهان در برخورد با فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی با بسترسازی فرهنگی، تدوین قوانین لازم، مدیریت فضای مجازی و تولید محتوا، در صدد کاهش تهدیدهای فضای مجازی و افزایش فرصت‌های آن برآمده‌اند، اولیای فرهنگی ایران در مواجهه با فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، به صرف آن که امکان کاربری نامناسب از این فناوری‌ها وجود دارد، به طور عمده با دیده نفی و انکار با این فناوری‌ها برخورد کرده‌اند و روند ممنوعیت کاربری از ویدیو در اوایل انقلاب، به روند ممنوعیت کاربری از ماهواره و برخی از شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه انجامیده است، حال آن که برخلاف تصور اولیای فرهنگی کشور، فناوری‌ها انتخاب نبوده، تحمیل هستند و در شرایط اخیر باید برای کاهش آسیب فناوری‌ها و افزایش فرصت‌های آن‌ها، با استفاده از تجربه بشری، دست به بسترسازی فرهنگی برای کاربر کاربران از آن زد.

به بیان دیگر، اگر چه نگارنده بر این مسأله اذعان دارد که گوشی‌های هوشمند از بدو نصب برنامه‌های مختلف روی آن‌ها، پیشاپیش مجوز مرور تمامی اطلاعات صوتی، تصویری و متنی کاربر را از وی گرفته و در عمل تمامی اطلاعات او (و جامعه وی) را به سمت سرویس‌های اطلاعاتی غرب تخلیه می‌کنند، اما همان‌گونه که از آن یاد شد، باید به این نکته توجه داشت که فناوری‌های ارتباطی پیشرفته یک انتخاب نبوده، بلکه یک تحمیل است.

به اعتقاد نگارنده، اولاً صرف نفی فناوری‌های ارتباطی در شرایط اجتماعی حاضر جامعه که از سوی برخی از نظریه‌پردازان جناح به اصطلاح اصول‌گرا ارایه شده و مورد تأکید قرار می‌گیرد، راهکار مؤثری نیست و ثانیاً دل بستن به جایگزین کردن «کامل» شبکه‌های اطلاع رسانی داخلی، با وجود کاهش قابل توجه سرمایه اجتماعی، برنامه موفق نخواهد بود. اما می‌توان با بسترسازی فرهنگی لازم، ضمن اطلاع رسانی به کاربران (اعم از کودکان، نوجوانان، جوانان، اولیا و اولیای آموزشی و فرهنگی جامعه) در باب خطرهای بالقوه کاربری از فناوری‌های ارتباطی جدید، آنان را در جریان کاربری از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، از سویی در جهت به حداقل رساندن آسیب‌های ممکن از سوی دیگر به حداکثر رساندن منافع فناوری‌های ارتباطی جدید یاری رساند.

رویکرد مبتنی بر نفی و انکار فناوری جدید خود به خود امکان بسترسازی فرهنگی جهت فضای مجازی را به میزان زیادی محدود کرده است. مضاف بر این، خلاء قانون‌های لازم برای کاربری مناسب از فضای مجازی و برخورد با کاربری‌های نامناسب از این فضا، امر مهم دیگری است که در جامعه به

وضوح ملاحظه می‌گردد و با وجود برخی از اقدام‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی در دهه هشتاد و تشکیل شورای عالی فضای مجازی در سال ۱۳۹۰ و گذشت قریب به ۸ ساله از عمر این شورا، ماحصل چندی در جهت تولید ادبیات فاخر، مدیریت فضای مجازی و تدوین قوانین لازم جهت کاربری بهینه از این فضا، به جامعه ارایه نگردیده است و شورای مزبور در همایش‌های سالانه خود^۱، با طرح موضوع دست نیافتنی «دستیابی به اینترنت پاک»، هنوز از مرحله شعار دادن به عمل نرسیده است.

علاوه بر آنچه از آن یاد شد، گره خوردن برخی از خلاءهای اجتماعی با فضای مجازی در ایران از سویی و عدم توجه به برخی از فرآیندهای اجتماعی موجود در جامعه، نظیر شکل‌گیری نوعی از مقاومت منفی در برابر مسوولان و اولیای فرهنگی از سوی مردم، کار را به آنجا کشانده است که سردرگمی مواجهه مسوولان با فضای مجازی در کشور نزدیک به ربع قرن (از آغاز بحث ماهواره در سال ۱۳۷۳ در مجلس تا حال حاضر) برسد.

با سیطره کرونا و ویروس در جامعه جهانی و ایران، نظام آموزشی پیش دبستان، عمومی و عالی جامعه در عمل تعطیل شدند و مسوولانی که ورود تلفن همراه را به استناد ممنوعیت ورود اشیای تزئینی به مدارس، ممنوع کرده بودند، در عمل مجبور شدند تا با اتکا به فناوری‌های جدید و فضای مجازی، سال تحصیلی نیمه تمام را به اتمام برسانند، از سوی دیگر به دلیل عدم کشف واکسن کرونا و ویروس، احتمال تعطیل ماندن مدارس باز هم وجود دارد.

حادثه اخیر در عین تلخی، واجد این نکته مثبت بود که مسوولان فرهنگی و آموزشی عمومی کشور را به سمت باز اندیشی درباره چگونگی برخورد با فناوری‌های ارتباطی جدید سوق دهد. در همین راستا، نگارنده به سهم خود برای تبیین افق‌های جدیدی که کرونا و ویروس برای آموزش عمومی کشور به همراه داشته است، در صدد برآمد تا به بازشناسی و معرفی برخی از این افق‌های جدید بپردازد. ماحصل اقدام اخیر، تهیه ۵ مقاله با عناوین زیر شد:

آشتی با کاربری از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته در نظام آموزش عمومی کشور،

تحقق فعالیت پرورشی آموزش خلاقیت با اتکا بر فضای مجازی،

برنامه کاربری فرهنگی از فضای مجازی برای دانش‌آموزان و معلمان آموزش و پرورش،

گامی به سوی تحقق نوآوری‌های آموزشی در نظام آموزش عمومی کشور،

و تعدیل مقاومت‌ها در برابر نوآوری‌های آموزشی در نظام آموزش عمومی کشور.

نگارنده در مقاله «آشتی با کاربری از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته در نظام آموزش عمومی کشور»، به تبیین ضرورت بسترسازی فرهنگی در زمینه کاربری بهینه از فضای مجازی و هم‌زمان ضرورت بازنگری جدی خط مشی‌های فرهنگی - اجتماعی کلان جامعه، به مثابه تنها راه غلبه بر سردرگمی جامعه در مواجهه با فضای مجازی در ایران پرداخته است. در مقاله اخیر، نخست با بررسی تجربه بشری

۱. همایش‌های اخیر به شکل سالانه در سال‌روز تأسیس شورای عالی فضای مجازی، در هفدهم اسفند ماه هر سال برگزار می‌گردد.

در برخورد با فناوری‌های جدید ارتباطی، از تجربه متفاوت ایران در این زمینه یاد شده است، به این معنا که در برابر تلاش اندیشمندان بشری برای بستر سازی فرهنگی برای کاهش تهدیدها و افزایش فرصت‌های فناوری‌ها، اولیای فرهنگی ایران بدون توجه به مقوله تحمیلی بودن فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، عمدتاً با رویکرد سلبی با این فناوری‌ها برخورد کرده‌اند.

در فراز بعد مقاله با اشاره به تحول‌های گسترده در اقصای جوان ایران به برخی از تصمیم‌گیری‌های نادرست اولیای امور فرهنگی در ارتباط با فضای مجازی اشاره شده است. در فراز انجامین مقاله، با اشاره به برخی از روش‌های بستر سازی فرهنگی که در سطح جهان برای کاهش تهدیدهای و افزایش فرصت‌های فناوری‌های ارتباطی پیشرفته تجربه شده است، به مسوولان فرهنگی کشور و در ادامه به اولیای نظام آموزش عمومی کشور پیشنهاد شده است که در عمل به دید مبتنی بر نفی و انکار خویش به فناوری‌های ارتباطی جدید پایان داده، با پذیرش بستر سازی فرهنگی، از تهدید ایجاد شده توسط کرونا و ویروس، فرصت بهره‌وری بهینه از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته از فضای مجازی را بسازند.

نگارنده در مقاله «تحقق فعالیت پرورشی آموزش خلاقیت با اتکا بر فضای مجازی»، پس از مقدمه‌ای که در ضرورت عطف توجه اساسی به مقوله خلاقیت در نظام آموزش عمومی کشور آورده است، با نفی نظام حافظه‌مدار، از خلاقیت و حل مسأله به عنوان رویکرد ایده‌آل و مطلوب نظام آموزشی یاد کرده است و با توجه به مسأله تعطیلی مدارس در ایام کرونایی، پیشنهاد کرده است، اولیای فرهنگی آموزش و پرورش از این حادثه به عنوان یک فرصت سود جسته، با ادامه کار پرورشی و فرهنگی خویش در فضای مجازی روی دانش‌آموزان، تلاش کنند تا با اجرای برنامه‌های علمی - خلاق (که شرح آن‌ها در مقاله آمده است)، دانش‌آموزان را با حل خلاق مسایل بیش از پیش آشنا کرده، در عمل بستر لازم برای تغییر رویکرد حافظه‌مدار نظام آموزشی مبتنی بر حافظه به رویکرد و نظام آموزشی مبتنی بر حل خلاق مسایل را فراهم آورند.

نگارنده در مقاله «برنامه کاربری فرهنگی از فضای مجازی برای دانش‌آموزان و معلمان آموزش و پرورش»، با توجه به برخی از تجربیات خلاق و جهانی، در صدد ارائه دورنمایی از امکان عمل‌های متعدد نظام آموزش عمومی کشور در جریان کاربری بهینه از فضای مجازی برای پیش‌برد اهداف پرورشی و آموزشی برآمده است. در مقدمه مقاله پس از آن که مروری بر فراز و فرودهای کاربری از فضای مجازی در ایران و نظام آموزشی آن گردیده است، خاطر نشان شده است که برخورد سردرگم مسوولان فرهنگی کشور و به تبع آنان مسوولان و اولیای نظام آموزش عمومی کشور با فضای مجازی، سبب شده است که بیش‌تر از آن که منافع کاربری از فضای مجازی متوجه دانش‌آموزان، معلمان و نظام آموزشی ایران شود، تهدیدهای این فضا متوجه مخاطبان ایرانی شده، نظام آموزشی و پرورشی به میزان زیادی از آن بی‌بهره بماند.

سیطره یافتن و ویروس کرونا در جامعه (و جامعه جهانی)، به نوعی سردمداران نظام و مسوولان نظام آموزش کشور را مجدداً متوجه بازنگری در دید منفی و مبتنی بر نفی آنان نسبت به فضای مجازی کرد و ادامه آموزش دانش‌آموزان پس از تعطیلی مدارس، با وجود نبود امکانات زیرساختی مناسب، مبتنی بر

فضای مجازی پیش رفت، اما به نظر می‌رسد استفاده اخیر استفاده کامل نبوده، فضای مجازی ظرفیت‌های گسترده‌تری برای تحقق برنامه‌های فرهنگی و آموزشی آموزش عمومی کشور داشته باشد.

در مقاله اخیر تلاش شده است تا با استفاده از برخی از تجربیات داخلی و خارجی، بعضی از ایده‌پردازی فرهنگی در ارتباط با ارتقای کاربری از فضای مجازی صورت پذیرد. به نظر می‌رسد بسیاری از طرح‌های مطرح شده نه تنها بتوانند قسمتی از خلاءهای پرورشی (و آموزشی) موجود آموزش و پرورش در ایام سیطره کرونا را پوشش دهند، بلکه بتوانند در فضای غیرکرونایی جامعه نیز به تحقق و پیش‌برد اهداف پرورشی (و آموزشی) وزارت آموزش و پرورش یاری رسانند.

نگارنده در مقاله «گامی به سوی تحقق نوآوری‌های آموزشی در نظام آموزش عمومی کشور»، مقوله نوآوری‌های آموزشی را مورد توجه قرار داده است. در تعریف نوآوری‌های آموزشی می‌توان بیان داشت، نوآوری‌های آموزشی متضمن تغییر رویکرد سنتی به آموزش فعال و یادگیری یادگیری، توجه به نظریه‌پردازی‌های جدید و پیشرفت‌های علمی تازه، استقبال از بهره‌گیری از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، عطف توجه به افزایش انگیزه دانش‌آموزان و پیش گرفتن برخوردهای نوآورانه و خلاق در سطح کلاس درس و مدرسه و سازمان آموزشی و در نهایت پاسخ مناسب به نیازهای پیچیده اجتماع است.

نگاهی به تجربیات موجود در سطح جهان بیانگر آن است که نوآوری‌های آموزشی در عرصه‌های محتوای آموزشی، استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی، نوآوری در روش‌های آموزشی و تغییر و تحول در مراکز آموزشی تحقق یافته‌اند.

در ادامه پس از معرفی برخی از مهم‌ترین نوآوری‌های آموزشی، خاطرنشان گردیده است که متأسفانه نوآوری‌های اخیر در غالب موارد در نظام آموزش عمومی کشور مورد امان نظر قرار نگرفته‌اند.

مقاله پس از معرفی اجمالی نوآوری‌های آموزشی، خاطرنشان ساخته است، اگر چه مسوولان نظام آموزش عمومی کشور در بحران کرونا ویروس کوشیده‌اند تنها سال نیمه تمام تحصیلی را به اتمام برسانند، اما نباید فراموش کرد که از تهدید کرونا ویروس و شرایط ایجاد شده می‌توان به صورت یک فرصت هم سود برد و بر همین مبنا با برای تحقق و گسترش نوآوری‌های آموزشی در سطح مدارس و سازمان نظام آموزشی اقدام کرد و به بسترسازی لازم در این جهت دست زد.

مقاله با ارایه استدلال‌ها و شاهد مثال‌های لازم در ارتباط با چگونگی گسترش نوآوری‌های آموزشی در دوران سیطره کرونا، به انجام رسیده است.

نگارنده در مقاله «تعديل مقاومت‌ها در برابر نوآوری‌های آموزشی در نظام آموزش عمومی کشور»، پس از تعریف نوآوری‌های آموزشی، خاطرنشان ساخته است، نگاهی به تجربیات موجود در سطح جهان بیانگر آن است که نوآوری‌های آموزشی در عرصه‌های محتوای آموزشی (مانند: طرح موضوع‌های جدید، همچون تفکر فراملی درباره حفظ محیط زیست؛ استفاده از تئاتر، روزنامه‌نگاری و هنرها در جریان درس‌ها؛ برخورد دادن دانش‌آموزان در مسایل درسیشان با محیط اجتماعی، برخورد دادن دانش‌آموزان با موقعیت‌های شغلی و موارد مشابه)، استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی (نظیر: بهره‌جویی از بازی‌های

رایانه‌ای، طراحی‌های رایانه‌ای، آموزش‌های مبتنی بر شبیه‌سازی، آموزش‌های مجازی، خلق آثار هنری با استفاده از رایانه و موارد مشابه)، نوآوری در روش‌های آموزشی (مانند: تبدیل معلمان از یک منبع اطلاعاتی به یک راهنمای تحقیقاتی، طراحی روش‌های آموزشی خاص برای دانش‌آموزان بزه‌کار، دارای ناتوانایی‌های یادگیری و در معرض شکست تحصیلی و اخراج از مدرسه) و تغییر و تحول در مراکز آموزشی (نظیر: مدارس مجازی، کاهش تمرکز قدرت و تصمیم‌گیری در سطح مدیریت، مراکز آموزشی و گسترش جو دموکراتیک در محیط‌های آموزشی)، تحقق یافته‌اند. اما با وجود جذابیت‌های نوآوری‌های آموزشی و تحول‌آفرینی‌های قابل توجهی که نوآوری‌های آموزشی می‌توانند در نظام آموزشی پدید آورده، بر عمق و غنای فراگیری فراگیران بیفزایند، برخی از شواهد میدانی حکایت از آن دارند که در بسیاری از شرایط در برابر عرضه نوآوری‌های آموزشی به جامعه، مقاومت‌هایی در برابر آن پدید آمده است. به این معنا که با وجود تحول‌آفرینی‌های قابل توجهی که نوآوری‌های آموزشی می‌توانند در نظام آموزشی پدید آورند، اما برخی از دانش‌آموزان، اولیای دانش‌آموزان و سرانجام بسیاری از اولیای امور آموزشی، به دلیل ناآگاهی و فقدان انعطاف‌پذیری لازم برای انطباق با تحولات سریع نوآوری‌های آموزشی، تحقق نوآوری‌های مزبور را دشوار دیده، بعضاً با تغییر دید نخست خویش مبنی بر استقبال از نوآوری‌های آموزشی، جهت‌گیری پیشینشان را نفی کرده، بعضاً راه انکار و مقاومت در برابر نوآوری‌های آموزشی را در پیش می‌گیرند.

با بروز بیماری کرونا و ویروس، شرایط خاص اجتماعی سبب شد تا مسوولان نظام آموزش عمومی کشور با تعطیل کردن مدارس، با اتکا به فناوری‌های ارتباطی جدید، ادامه سال تحصیلی را به اتمام برسانند و از آنجا که سرانجام کرونا و ویروس چندان مشخص نیست، ممکن است سال آتی نیز مدارس به صورت تعطیل باقی بمانند.

مقاله پس از معرفی اجمالی مقاومت‌هایی که در برابر نوآوری‌های آموزشی رخ می‌دهد، خاطرنشان ساخته است، اگر چه مسوولان نظام آموزش عمومی کشور در بحران کرونا و ویروس کوشیده‌اند تنها سال نیمه تمام تحصیلی را به اتمام برسانند، اما نباید فراموش کرد که از تهدید کرونا و ویروس و شرایط ایجاد شده می‌توان به صورت یک فرصت هم سود برد و بر همین مبنای مقاومت‌هایی که در برابر تحقق و گسترش نوآوری‌های آموزشی در سطح مدارس و سازمان نظام آموزشی صورت می‌پذیرد، مقابله کرد و به تعدیل آن‌ها پرداخت.

مقاله «تعدیل مقاومت‌ها در برابر نوآوری‌های آموزشی در نظام آموزش عمومی کشور»، با ارایه استدلال‌ها و شاهد مثال‌های لازم در همین ارتباط به انجام رسیده است.

با توجه به آنچه گذشت، به نظر می‌رسد مقالات ارایه شده ضمن برشمردن برخی از فرصت‌های جدید برای نظام آموزش عمومی کشور، در عمل ضرورت بازاندیشی در مورد فضای مجازی را با رویکردی علمی مورد تأکید قرار داده‌اند. رویکردی که خلاء آن در جامعه به شدت احساس می‌شود.

۱- آشتی با کاربری از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته در نظام آموزش عمومی کشور

مقدمه

مقاله حاضر به تبیین ضرورت بسترسازی فرهنگی در زمینه کاربری بهینه از فضای مجازی و هم‌زمان ضرورت بازنگری جدی خط مشی‌های فرهنگی- اجتماعی کلان جامعه، به مثابه تنها راه غلبه بر سردرگمی جامعه در مواجهه با فضای مجازی در ایران پرداخته است. در این مقاله، نخست با بررسی تجربه بشری در برخورد با فناوری‌های جدید ارتباطی، از تجربه متفاوت ایران در این زمینه یاد شده است، به این معنا که در برابر تلاش اندیشمندان بشری برای بستر سازی فرهنگی برای کاهش تهدیدها و افزایش فرصت‌های فناوری‌ها، اولیای فرهنگی ایران بدون توجه به مقوله تحمیلی بودن فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، عمدتاً با رویکرد سلبی با این فناوری‌ها برخورد کرده‌اند.

در فراز بعد مقاله با اشاره به تحول‌های گسترده در اقصای جوان ایران به برخی از تصمیم‌گیری‌های نادرست اولیای امور فرهنگی در ارتباط با فضای مجازی اشاره شده است. در فراز انجامین مقاله، با اشاره به برخی از روش‌های بسترسازی فرهنگی که در سطح جهان برای کاهش تهدیدهای و افزایش فرصت‌های فناوری‌های ارتباطی پیشرفته تجربه شده است، به مسوولان فرهنگی کشور و در ادامه به اولیای نظام آموزش عمومی کشور پیشنهاد شده است که در عمل به دید مبتنی بر نفی و انکار خویش به فناوری‌های ارتباطی جدید پایان داده، با پذیرش بسترسازی فرهنگی، از تهدید ایجاد شده توسط کرونا و ویروس، فرصت بهره‌وری بهینه از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته از فضای مجازی را بسازند.

سیر تاریخی تجربه بشر در مواجهه با فناوری‌های ارتباطی جدید

با گسترش فناوری‌های جدید در جامعه، برخی از پژوهشگران ترغیب شدند تا گسترش فناوری‌های ارتباطی نسبتاً قدیمی، مانند تلگراف، تلفن، رادیو، تلویزیون و ویدیو را مورد نظر قرار داده، واکنش شهروندان را در ارتباط با آن‌ها، هنگامی که تازه به جامعه عرضه شده بودند، مورد بررسی قرار دهند. مجموعه مطالعات انجام شده در این زمینه، حکایت از آن دارند که شباهت‌های زیادی بین واکنش مردم در ارتباط با فناوری‌های قدیمی، زمانی که هنوز «تازه» بودند و فناوری‌های بسیار جدید، وجود دارد.

مطالعه تاریخیچه پدیدآیی فناوری‌های ارتباطی مختلف، نشان می‌دهد که با بروز و ظهور هر فناوری جدیدی، موجی از امیدها و هراس‌ها، فراروی بشر، پدیدار شده است.

با پا به عرصه نهادن تلگراف، این امید در دل برخی از انسان‌های نیک اندیش و خیرخواه پدید آمد که این فن‌آوری، به تحقق یک «جامعه جهانی» کمک خواهد کرد و بدین ترتیب جهان دیگر، شاهد رخ دادن جنگی نخواهد بود.

زمانی که تلفن اختراع شد، برخی از منافع کثیر آن سخن به میان آوردند و از خارج شدن انسان‌ها از انزوای اجتماعی و برقراری رابطه بین افراد و برخی از نزدیکانشان که به دلیل بُعد راه، از یکدیگر دور افتاده‌اند، سخن گفتند.

با شکل‌گیری اینترنت، این اندیشه در افشار گسترده‌ای از مردم شکل گرفت که با کمک اینترنت، می‌توان جامعه‌ای برتر را رقم زد، جامعه‌ای که پیش‌بینی‌ها در آن بیش‌تر مثبت و امیدوار کننده‌اند و می‌توان در آن به وعده‌های تحقق دمکراسی و یک‌پارچه کردن کشورهای جهان در جامعه‌ای واحد و جهانی، جامه عمل پوشاند.

با پا به میان صحنه نهادن تلفن همراه، برخی از خلاصه شدن تمامی فناوری‌های ارتباطی در مشت کاربران سخن به میان آوردند و به طرح انقلاب آموزشی مبتنی بر تلفن همراه، تجارت مبتنی بر تلفن همراه و مانند آن پرداختند.

اما با وجود طرح ابعاد امیدبخش در جریان بروز و ظهور فناوری‌های جدید، برخی از افراد در جهت‌گیری و سمت و سویی متفاوت، نسبت به خطرات بالقوه فناوری‌های مزبور، هشدار دادند.

در سال ۱۸۸۶، در مجله «جهان الکتریکی»، داستانی با عنوان «خطرات عشق سیمی»، درج شد و طی آن از عشق عنان گسیخته دختر یک تلگراف‌چی که در اثر دسترسی وی به تلگراف پدید آمده بود، سخن رفت و تلاش شد تا به این ترتیب، از خطرهای بالقوه اختراع دستگاه اخیر، یاد شود.

با اختراع و پدیدآیی تلفن، بعضی از منتقدان، از این وسیله به عنوان ابزاری مزاحم و خطرناک یاد کردند که تنها به کار اموری مانند برقراری روابط عاشقانه و نامزد بازی می‌آید.

با پا به عرصه نهادن تلویزیون، فیلم «قتل توسط تلویزیون»، ساخته شد و در پی وقوع حملات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ در آمریکا، افراد دیگری به جد عقیده یافتند که اینترنت، در جهت سازماندهی افرادی که به برج‌های دوقلوی امریکا و اهدافی مشابه حمله کردند، مورد استفاده قرار گرفته است، از این رو، ضرورت دارد که کنترل‌های گسترده و عمیق‌تری را بر ارایه دهندگان خدمات اینترنتی، اعمال کرد (جوینسون^۱، ۲۰۰۳).

سرانجام با ارایه فناوری تلفن همراه و تکامل یافتن تدریجی آن، برخی از منتقدان، هشدار دادند که این وسیله می‌تواند زمینه بروز و شکل‌گیری مشکلات و جرایم جدیدی را در سطح جامعه، فراهم آورد. در حالی که هم‌زمان، صاحب‌نظران زیادی از تحول‌آفرینی تلفن همراه در مسایلی مانند آموزش، اقتصاد و نظایر آن‌ها با عناوینی مانند: انقلاب آموزشی مبتنی بر تلفن همراه، تجارت مبتنی بر تلفن همراه و مانند آن یاد می‌کردند.

تجربه متفاوت ایران در زمینه فناوری‌های ارتباطی پیشرفته

بررسی تطبیقی مواضع اولیای فرهنگی جوامع ایران و غرب، حکایت از برخوردی متفاوت در زمینه فناوری‌های جدید، دارد. به این معنا که مسوولان و اولیای امور فرهنگی در ایران، بیش‌تر از آن که ترکیب توأم با فرصت و تهدید فناوری‌ها را پذیرفته، در صدد برنامه‌ریزی و بسترسازی برای افزایش فرصت‌های فناوری‌ها و کاهش تهدید آن‌ها باشند، بیش‌تر متوجه مقابله با تهدیدهای احتمالی فناوری‌ها شده‌اند و این امر، به جای بسترسازی فرهنگی برای استفاده جامعه از فرصت‌های فناوری‌های ارتباطی جدید، عملاً به فرصت‌سوزی تبدیل شده است.

بررسی تاریخی ورود فناوری‌های جدید به ایران، دلالت بر برخورد بهینه و مناسب مسوولان وقت با فناوری‌ها دارد. به عنوان نمونه، زمانی که ناصرالدین شاه، تلفن را از فرانسه به ایران آورد و در این ارتباط با مخالفت برخی از افراد جزم‌اندیش جامعه خود، مواجه شد، وی برای بسترسازی فرهنگی لازم در این زمینه، تلفنی را سر یکی از چهار راه‌های تهران گذاشت تا مردم، در صورت تمایل، از آن به شکل مجانی استفاده کنند. با استفاده مردم از این وسیله، رفته‌رفته پندار نامناسب بودن تلفن در اذهان شکسته شد و مردم از آن استقبال کردند.

با ورود مواردی مانند دوش، زنگ مدرسه و برق به ایران، باز گروهی از افراد جزم‌اندیش، به مخالفت با موارد پیش‌گفته پرداختند و مثلاً بیان می‌داشتند: «برای غسل کردن، حتماً آدم باید از خزینه استفاده کند»، «زنگ مدرسه، تداعی‌گر ناقوس کلیسا است» و «آدم باید زیر چراغ گردسوز درس بخواند و با دود چراغ خوردن، عالم شود، و با درس خواندن زیر لامپ، این مقصود حاصل نخواهد شد» (منطقی، ۱۳۸۶).

پیش از انقلاب نیز زمانی که در شهر قم یک سینما افتتاح شد، در برابر آیت‌الله خمینی که بیان می‌داشت، ما با سینما مخالف نیستیم، بلکه با پرده‌داری و بی‌حیایی در سینما مخالف هستیم (و در واقع به این ترتیب، روی استفاده بهینه از سینما مهر تأیید می‌گذاشت)، برخی از روحانیون مجدانه دست به مخالفت با آن زدند تا آن که مسوولان سینمای مزبور، چاره‌ای جز تعطیل کردن آن نیافتند.

با ورود ویدئو به ایران، در ابتدای انقلاب، مجلس شورای اسلامی، رسماً داشتن و استفاده از ویدئو را غیرقانونی اعلان کرد و این قانون، سال‌ها در ایران پا بر جا بود تا آن که مسوولان فرهنگی کشور، با واقعیت استقبال اقشار گسترده‌ای از مردم از ویدئو مواجه شدند و مجبور به چشم‌پوشیدن و کنار نهادن قانون اخیر گردیدند.

با ورود ماهواره به ایران، حکایت ممنوعیت ویدئو، عیناً برای ماهواره مطرح شد و کاربری از آن، تخلف و مستوجب مجازات معرفی شد و این قانون، با وجود گسترش گسترده ماهواره در جامعه، همچنان پا بر جا است.

اولیای فرهنگی ایران در برخورد با اینترنت نیز به جای بسترسازی گسترده برای استفاده از فرصت‌های آن، بیش‌تر در اندیشه سرمایه‌گذاری روی فیلترینگ سایت‌های مختلف اینترنتی بوده‌اند (منطقی، ۱۳۸۶).

عاملی و حسنی (۱۳۹۱)، با اشاره به اقدام‌های سلبی و ایجابی کشور در مواجهه با فضای مجازی می‌نویسند: «در بخش مطالعات سیاست‌ها و برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی ایران در برابر آسیب‌های فضای مجازی، می‌توان از دو دسته سیاست‌ها و برنامه‌های ایجابی و سیاست‌های سلبی در برنامه‌ریزی‌های راهبردی کشور در قبال آسیب‌ها نام برد. سیاست‌های سلبی را می‌توان سیاست‌ها و برنامه‌هایی معطوف به حذف، کنترل و نظارت دانست و سیاست‌های ایجابی فرهنگی و اجتماعی جوامع را برنامه‌ها و سیاست‌هایی معطوف به تولید محتوا، مدیریت محتوا، برنامه دیجیتال‌سازی اطلاعات آنالوگ و دسترس پذیر ساختن اطلاعات و محتوا در شبکه اینترنت دانست...»

اقدام‌های انجام گرفته در ایران در ارتباط با فضای مجازی عمدتاً اقدام‌هایی سلبی-تقابلی و بازدارنده بوده است. از جمله این موارد می‌توان به راه‌اندازی پلیس فتا (پلیس فضای تولید و تبادل اطلاعات) اشاره کرد که هدف آن مبارزه با جرایم رایانه‌ای است. به علاوه می‌توان از «مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع رسانی رایانه‌ای» مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۸۰ یاد کرد که طی آن واحدهای ارزیاب کننده خدمات اینترنتی و اطلاع رسانی صرفاً از فعالیت و اعمال متعددی شامل نشر مطالب الحادی و مخالف موازین اسلامی، انتشار اسناد و مطالب طبقه‌بندی شده، تجاوز به حریم خصوصی اشخاص و همانند آن‌ها منع شده‌اند. اما شاید بتوان مهم‌ترین اقدام صورت گرفته برای تدوین قوانین برای تنظیم روابط و تعامل‌های فضای مجازی ایران را قانون جرایم رایانه‌ای دانست که در سال ۱۳۸۸ به تصویب نهایی رسیده و ابلاغ شده است. این قانون شامل سه بخش و ۵۶ ماده است. بخش یک شامل جرایم و مجازات‌ها، بخش دوم آیین دادرسی و بخش سوم به سایر مقررات اختصاص دارد. در فصل‌های مختلف این قانون به جرایمی همانند دسترسی غیرمجاز، شنود غیرمجاز و جاسوسی رایانه‌ای، جعل رایانه‌ای و تخریب و اخلال در داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی، سرقت و کلاهبرداری مرتبط با رایانه، جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی و هتک حیثیت و نشر اکاذیب پرداخته شده است» که موارد اخیر نیز از جمله اقدام‌های سلبی و بازدارنده به شمار می‌روند.

تحول‌های گسترده در اقصای جوان ایران

برخی از بررسی‌های انجام شده دلالت بر آن دارند، در حالی که خط‌مشی‌ها و موضع‌گیری مسوولان فرهنگی جامعه با دهه‌های پیش فرق چندانی نکرده است، اما جوانان ایرانی در بازه زمانی اخیر تحول‌های قابل توجهی را به خود تجربه کرده‌اند.

در تبیین تحولات جوانان ایرانی می‌توان به میزان زیادی این تحولات را نشأت گرفته از سوابق تحصیلی جوانان، سوابق تربیتی آنان، ویژگی‌های روان‌شناختی جوانان ایرانی، سایه‌گستر شدن فضای مجازی در سطح جامعه، تحول‌های فرهنگی، اجتماعی، عقیدتی و سیاسی جامعه، سرخوردگی‌های اقتصادی-اجتماعی-عقیدتی، وقوع گسست و شکاف نسلی و فضای جهانی شده دانست.

سوابق تحصیلی جوانان، حاوی آموزشی تجربی است که این تجربیات، در تقابل با نظام آموزشی مبتنی بر تبعدگرایی حوزه قرار دارد و جوانان به همین دلیل، به سادگی در برابر آموزه‌های تعبدی سر فرود نیاورده، تمایل دارند که صحت آموزه‌های اخیر را بعضاً از گذر تجربه به دست آورند.

در سوابق تربیتی جوانان، مواردی مانند: تلاش بر جامعه‌پذیری مبتنی بر زور، تلاش در نگاه داشتن جوانان در اخلاق دیگر پیرو، نفی شک‌گرایی جوانان، عدم پذیرش روحیه خودپیرو جوان، تردید در پذیرش استقلال طلبی جوان، نفی ریشه‌های تاریخی هویتی جوان (منطقی، ۱۳۷۹، ۱۳۸۱، الف، ۱۳۸۳) و نظایر آن، قابل احصاء هستند. این موارد در شکل دادن به هویت ژلاتینی جوان انقلاب اسلامی، مؤثر واقع آمده‌اند. در ویژگی‌های روان‌شناختی جوانان ایرانی، مواردی مانند: افسردگی اجتماعی، هیجان‌جویی مرضی، عشق بیمارگون، پناه بردن به فضای مجازی (منطقی، ۱۳۸۳، الف و ب)، قابل توجه هستند. موارد اخیر به خوبی انعکاس تبعات خط‌مشی‌های آسیب‌زا در جوان ایرانی را به نمایش می‌گذارند.

سایه‌گستر شدن فضای مجازی در سطح جامعه جهانی و به طبع آن جامعه ایران، از دیگر موارد مهم و اثرگذاری است که نسل جوان با کاربری از آن، تفاوتی ماهوی با اولیایشان یافته‌اند. به تعبیر دیگر، در حالی که مسوولان سیاسی و فرهنگی جامعه خواهان فاصله‌گیری نسبی جوانان از فضای مجازی هستند، جوانان با هجوم آوردن به سمت فضای مجازی و تغذیه از آن، در عمل فضایی متفاوت را برای خود رقم زده‌اند (منطقی، در دست‌نشر).

در تحول‌های فرهنگی جوان انقلاب اسلامی، از موارد قابل تأملی همچون: فقدان ارتباط عاطفی با جنگ و انقلاب، استقبال از فرهنگ فردگرا به جای فرهنگ جمع‌گرا، توجه به هر دو بُعد فرهنگ ایرانی-اسلامی، هنجارآفرینی‌های جدید، استقبال از فناوری‌های ارتباطی جدید، تأثیرپذیری گسترده از اینترنت، ماهواره، تلفن همراه و بازی‌های رایانه‌ای، کنار نهادن نظریه تهاجم فرهنگی و پذیرش نظریه تبادل فرهنگی، استقبال از الگوهای عمدتاً خارجی، استقبال از فرهنگ جهانی، مقاومت فرهنگی- ابراز نظرات سیاسی در پوشش رفتارهای فرهنگی، مانند استفاده از مدها و پوشش‌های غیرمتعارف، برخورد تمسخرآمیز با نمادهای نظام- (منطقی، ۱۳۷۲، الف، ۱۳۸۳، ج و د، ۱۳۸۸، الف، ۱۳۸۹) و نظایر آن، می‌توان نام برد.

در تحول‌های اجتماعی جوان انقلاب اسلامی، مواردی نظیر: نفی آرمان‌گرایی‌های غیرواقع‌نگر، جابه‌جایی رویکرد دینی به مسایل به رویکرد علمی، فرهنگی، هنری و اجتماعی، اتخاذ رویکرد انتقادی به مسایل، ترجیح مصالح فردی به جای مصالح جمعی، کاهش تبعیت از بزرگ‌ترها، پا به عرصه نهادن گسترده‌تر زنان، فراگیرتر شدن اندیشه‌های برابرطلبی زنان با مردان، استقبال از روابط دو جنس، ارزش شدن روابط عمیق دو جنس، استقبال از تجربه‌گرایی، پذیرش اندیشه رفاه‌طلبی و تجمل‌گرایی، استقبال از مُد و مُدگرایی، سنت‌شکنی (منطقی، ۱۳۸۳، الف، ب و ل، ۱۳۸۴) و مانند آن‌ها، قابل شمارش است. در تحول‌های عقیدتی جوان انقلاب اسلامی، مواردی نظیر: عدم استقبال از رویکرد دینی به مسایل، ترجیح رویکرد اجتماعی به دین به جای رویکرد فردی به دین، ترجیح رویکرد عرفانی به دین به جای رویکرد صوری و ظاهری به دین که در احکام خلاصه می‌شود، ترجیح نسبی مرجعیت علمی و هنری

به مرجعیت دینی، تأویل‌گرایی در برابر تفسیر سنتی دین توسط بزرگسالان، استقبال از اخلاق اجتماعی و غیرآرمان‌گرا به جای اخلاق آرمان‌گرا، استقبال از رویکرد تحقیقاتی نسبت به دین، نفی تحمیل دین بر جوانان، کاهش ابعاد پیامدی و مناسکی، کاهش تعصب‌های دینی، به چالش گرفتن احکام جنسیتی اسلام، برخورد گزینشی با دین، مُد شدن بی‌اعتقادی (منطقی، ۱۳۷۲ ب، ۱۳۷۸، ۱۳۸۱ ج)، از جمله موارد مورد توجهی هستند که باید بدان‌ها توجه کرد.

در تحول‌های سیاسی جوان ایرانی، می‌توان از موارد زیر به عنوان مواردی قابل تأمل، یاد کرد که در جوانان مشاهده می‌گردند: اعتقاد جوانان به فروریزی آرمان‌شهر نسل‌های اول و دوم انقلاب، نفی آرمان‌گرایی‌های غیر واقع‌نگر، کاهش تبعیت از رهبران، یافتن دید نقدانه نسبت به عملکرد رهبران، استقبال از جدایی دین از سیاست، تردید در حکومت دینی، تردید در پذیرش ولایت فقیه، تردید نسبت به دیدگاه‌های رهبران سیاسی، دید انتقادی نسبت به جنگ ۸ ساله، تمایل به حکومت دموکراتیک و دید نسبتاً مثبت نسبت به غرب (منطقی، ۱۳۷۴، ۱۳۸۳ الف و ب).

در ارتباط با دیدگاه اقتصادی جوان انقلاب اسلامی، می‌توان از دید نسبتاً منفی جوان نسبت به فرصت‌های شغلی و حرفه‌ای مورد نظر در زندگی آینده، اعتقاد به مشکلات عدیده اقتصادی جامعه، اقتصاد مبتنی بر رانت، اقتصاد نایمن و پرچالش، مشکلات معیشتی و مسکن و کمبود امکانات رفاهی شهروندان در جامعه، یاد کرد. مجموعه موارد اخیر، در ارتباط با ابعاد اقتصادی جامعه، دیدی منفی در این زمینه را رقم می‌زنند.

وقوع گسست و شکاف نسلی، از رخدادهای مهم اجتماعی است که جوانان در آن نقش فعال و قابل تعمقی داشته‌اند. تفاوت قرائت‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و عقیدتی نسل جوان با نسل بزرگسال از سویی و شکل‌گیری تدریجی انقطاع گفتمان بین نسلی که در پی کاهش گفتمان بین نسلی رخ داده است، از تبعات قابل توجه و تأمل در گسست نسلی ایجاد شده در جامعه‌اند (منطقی، ۱۳۸۳ الف، ب و ۱۳۸۸ ب). سرانجام جهانی شدن، فضای خاصی برای جامعه و جوانان آن رقم زده است که در آن برخورد با آرا و نقطه نظرات متفاوت و گوناگونی که بعضاً در تضاد و تخالف با نقطه نظرات رسمی ارایه شده در زمینه‌های فکری، فلسفی، فرهنگی، اجتماعی، عقیدتی و سیاسی هستند، افزایش سطح توقعات افراد، افزایش تسامح، فردگرایی، برهنه‌گرایی و نظایر آن، از ویژگی‌های شاخص فضای جهانی شده به شمار می‌روند (منطقی، ۱۳۸۳ ی).

نتیجه آنچه از آن یاد شد، شکل‌گیری هویت متفاوتی در جوان انقلاب اسلامی است که تحولات قابل توجهی را در خود نشان می‌دهد.

در بررسی پژوهش‌های جدیدی که تقریباً در دهه گذشته در باب مناسبات بین نسلی صورت پذیرفته‌اند، ملاحظه می‌شود که در این پژوهش‌ها مقوله فناوری‌های ارتباطی جدید از اهمیت خاص و ویژه‌ای برخوردار هستند.

ستین^۱ و هالیسدیمیار^۲ (۲۰۱۹) در بررسی که در سطح دانش‌آموزان نسل Z و مدیران مدارس آنان انجام داده‌اند، میزان وفاق، همدلی و ارتباط دانش‌آموزان با اولیای آموزشی آنان را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج این بررسی حکایت از آن داشت که میزان و چگونگی کاربری از فناوری‌های ارتباطی جدید توسط دانش‌آموزان، عامل مهمی است که رابط متقابل دانش‌آموزان و اولیای آموزشی آنان را مخدوش کرده است.

دیگل^۳ (۲۰۱۸) در بررسی مقایسه‌ای دانشجویان دو نسل Y و Z نتیجه گرفته است، چگونگی کاربری نسل Z از رسانه‌های اجتماعی بین آنان و نسل قبل‌ترشان فاصله و تفاوت ایجاد کرده است. بیکر^۴ و همکاران (۲۰۱۲) در بررسی مقایسه‌ای که بین دو گروه از دانشجویان فارغ‌التحصیل و دانشجویان مشغول به تحصیل داشتند، دریافتند که کمیت و کیفیت کاربری از فناوری‌های جدید در دانشجویانی که به تحصیل اشتغال داشتند، بالاتر از میزان و چگونگی کاربری دانشجویانی است که از دانشگاه فارغ‌التحصیل شده‌اند.

کوادیر^۵ و همکاران (۲۰۱۹) در بررسی خود ۳۴ نفر از وب‌نویس‌های تایوانی را به دو گروه وب‌نویسان مهاجر دیجیتال و وب‌نویسان بومی دیجیتال تقسیم کردند. گروه نخست کسانی بودند که پیش از ارایه فناوری وب‌نوشت، متولد شده بودند، اما گروه دوم افرادی بودند که پس از شکل‌گیری فناوری وب‌نوشت به دنیا آمده بودند. بررسی تطبیقی دو گروه اخیر نشان داد، وب‌نویسان مهاجر دیجیتالی کم‌تر از گروه بومی دیجیتالی، تولید متن داشته، رضایت‌مندی پایین‌تر و دانش فنی کم‌تری نسبت به گروه دوم داشتند. جاکوبسن^۶ (۲۰۱۸) با بررسی شیوه‌های تدریس معلمان ابتدایی دهه‌های ۶۰ و ۹۰ میلادی گزارش می‌دهد

که روش‌های آموزشی معلمان دهه ۹۰، متفاوت و فراتر از روش‌های آموزشی معلمان نسل قبل است. ماهونی-اونیل^۷ (۲۰۱۰) در رساله تحصیلی خویش به مسأله شکاف نسلی در اثر کاربری از فناوری‌های ارتباطی پرداخته، خاطر نشان می‌سازد، اگر در گذشته کاربری متفاوت دانش‌آموزان و اولیای مدارس از فناوری‌ها، بین آنان به نوعی یک شکاف نسلی پدید می‌آورد، در حال حاضر با ورود نیروهای جوان به مدارس، بین معلمان جوانی که خودشان بومیان دیجیتالی شمرده می‌شوند و معلمان قدیمی‌تر، همین شکاف پدید آمده است و میزان کاربری معلمان جوان از فناوری‌ها نظیر ایجاد وب‌سایت، وب‌نویسی، وب‌کم^۸، ویکی^۹، پروژکتورهای ال‌سی‌دی‌دار مرتبط با لپ‌تاپ، ام‌پی‌تری پلیر و مانند آن‌ها،

-
1. Çetin, M.
 2. Halisdemir, M.
 3. Deagle, S.
 4. Baker, W. M.
 5. Quadier, B.
 6. Jacobson, L.
 7. Mahoney-O'Neil, M.
 8. Webquests
 9. Wikis

بیش‌تر از معلمان قدیمی‌تر است. مری ویشر^۱ و مورگان^۲ (۲۰۱۳) در بررسی که در ارتباط با مشاوران داشتند، به این نتیجه رسیدند که اختلاف نسلی مشاوران و مراجعانشان، سبب می‌شود روابط تعاملی آنان در کلینیک به شکل مناسبی شکل نگرفته و پیش نرود. از این رو باید در صدد رفع مشکل اخیر در سطح مراجعان و مشاوران بود. نتایج اخیر بیانگر آن هستند که مسوولان سیاسی و فرهنگی نظام باید با تغییر رویکرد مبتنی بر نفی خویش نسبت به فناوری‌های ارتباطی جدید، در مسیر پیوند نسلی به مسأله اخیر توجه کافی و وافی معطوف دارند.

اما با وجود تحول‌های شدیدی که قشر نوجوان و جوان جامعه به تجربه آن پرداخته‌اند، برخی از مطالعات دلالت بر آن دارند که اولیای فرهنگی جامعه به مسایل جوانان امان نظر کافی را معطوف نداشته‌اند. منطقی (۱۳۸۳ ب) در کتاب رفتارشناسی جوان، در همین ارتباط می‌نویسد:

«یکی از مسایل واضح و بدیهی که بر مبنای نظریه‌پردازی‌های موجود و برخی از واقعیات جامعه ایران از سال‌ها پیش برای هر محقق تیزبینی قابل پیش‌بینی بود، مسأله تحول ارزش‌ها در سطح جامعه بود. به این معنا که در درجه نخست، ملاحظه نظریه‌پردازی‌های انجام گرفته در مورد انقلاب‌های جهان، از حرکتی پاندولی در اخلاقیات این جوامع خبر می‌دهند، به این معنا که اگر چه با وقوع انقلاب، حرکتی در جهت پاک و منزّه کردن افراد و جامعه از رفتارهای مبتذل و غیرآرامی صورت می‌پذیرد، اما همواره این زهدگرایی و تهذیب برقرار نمانده، پس از طی چند دهه، اخلاقیات جامعه در حرکتی عکس، نه تنها به حالت نخست برگشته، بلکه در مسیری مخالف حرکت خواهد کرد و جامعه مهذب پیشین، اوجی از انحراف‌ها و هنجارشکنی‌ها را تجربه خواهد کرد.

در درجه بعدی اهمیت، انقلاب الکترونیک و انفجار اطلاعاتی که در اثر فناوری‌های معاصر پدید آمده و جهان را به دهکده‌ای واحد بدل کرده است، این امکان عمل را به بالادهی‌ها می‌دهد تا با اتکا به فناوری برترشان، دست به القائات ارزشی مورد نظرشان در سطح پایین دهی‌ها و جوامع فرودست بزنند، بالطبع با توجه به تغایر ارزشی نظام دینی با برخی از ارزش‌های غربی، این انتظار می‌رفت که رسانه‌های ارتباطی غرب اقشاری از مردم و خاصه جوانان ایران را تحت تأثیر قرارداد، تغییری در نظام ارزشی و رفتاری آنان پدید آورند.

به همین ترتیب در جوامع در حال گذر، با تزلزل و فروپاشی هنجارهای سنتی، نوعی از هرج و مرج رخ می‌نماید که تا برقراری هنجارهای جدید، جامعه را در بی‌ثباتی و سردرگمی نگاه می‌دارد. از این رو با توجه به جامعه در حال گذر ایران، با در هم ریختن بسیاری از هنجارهای سنتی، عموم اقشار جامعه، خاصه جوان و زنان، از وضعیت جدیدی برخوردار خواهند شد که الزاماً تمامی ابعاد پیش‌گفته، مطلوب طبع نظام نخواهد بود.

تصمیم‌گیری‌های نادرست مسوولان فرهنگی و آموزش عمومی جامعه در ارتباط با فضای مجازی

بررسی خط‌مشی‌های کلان نظام در برخورد با فضای مجازی دلالت بر آن دارد که اولیای امور فرهنگی و آموزش عمومی جامعه در برخورد با مقوله فضای مجازی، از آغاز رویکرد نفی و انکار را پیشه خود کرده‌اند و در ادامه، با تصور این که می‌توان فناوری‌ها را به بند آورد، کوشیده‌اند با انواع و اقسام فیلترها و پارازیت‌ها مانع از کاربری کاربران ایرانی از مواردی که اولیای امور آن‌ها را نامطلوب تشخیص می‌دادند بشوند و سرانجام مسوولان امر با ملاحظه جواب ندادن دو راهکار پیش گفته، رویکرد طراحی و تدوین اینترنت ملی، موتور جست‌وجوگر ملی و مانند آن، کوشیده‌اند به تهیه اینترنت پاک نایل آمده، شهروندان را به کاربری از این امکانات دعوت کنند، در حالی که تمامی راهکارهای اخیر با ایراد و اشکال مواجه بوده، بیش‌تر از آن که مفید فایده واقع شوند، با اتلاف زمان، فرصت برخورد بهینه و مناسب را که بسترسازی فرهنگی است، از جامعه گرفته‌اند.

همان‌گونه که در عنوان تجربه متفاوت ایران در زمینه برخورد با فناوری‌های ارتباطی پیشرفته از آن یاد شد، اولیای فرهنگی جامعه در نخستین برخورد خویش با مقوله فناوری‌های ارتباطی جدید، با دیده نفی و انکار با آن‌ها برخورد کردند، زیرا به زعم آنان به صرف این که برخی از کاربران ممکن بود با استفاده از فناوری‌های ارتباطی جدید، از آن‌ها کاربری نامناسب و منفی داشته باشند، باید از کاربری جامعه از این فناوری‌ها ممانعت به عمل آورد. بر همین مبنا پس از آن که کاربری از ویدیو توسط مجلس شورای اسلامی در اوایل انقلاب ممنوع اعلان شد، در ادامه، کاربری از ماهواره ممنوع اعلان گردید و پس از ممنوعیت ورود تلفن همراه در مدارس، برخی از شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه نیز در جامعه فیلتر شدند. اما باید دانست که فناوری‌های ارتباطی جدید نیز نظیر سایر فناوری‌ها، حاوی آمیزه‌ای از فرصت‌ها و تهدیدها هستند و به صرف آن که ممکن است از آن‌ها کاربری نامناسب هم داشت، جوانان و سایر مردم جامعه پشت به این فناوری‌ها نکرده، از کاربری از آن‌ها منصرف نمی‌گردند.

در برخورد با فناوری‌های ارتباطی پیشرفته (مانند هر فناوری دیگری) باید توجه داشت که فناوری‌ها ذاتاً آمیخته به بدی یا خوبی نیستند و خوبی و بدی نشأت گرفته از آن‌ها به بسترسازی فرهنگی و مدیریتی که بر آن‌ها اعمال می‌شود، برمی‌گردد. به این معنا که با بسترسازی فرهنگی و مدیریتی مناسب، کاربری از فناوری مورد نظر بیش‌تر به سمت موارد مثبت و بهینه و در صورت عدم بسترسازی فرهنگی و اعمال مدیریتی نامناسب، کاربری از فناوری مورد نظر بیش‌تر به سمت موارد منفی و نامناسب سوق خواهد یافت. پس از آن که اولیای فرهنگی نظام به صرف این که با ممنوع اعلان کردن فناوری‌های ارتباطی جدید، مردم به تبعیت از آنان از کاربری از فناوری‌های مزبور استنکاف می‌کنند، دست به ممنوع کردن برخی از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته زدند، با استنکاف اقشار قابل تأملی از شهروندان مواجه شده، در صدد برآمدند تا با اقدام‌های عملی بازدارنده، مانع کاربری کاربران از فناوری‌های مزبور گردند، از همین

روی استفاده از فیلتر کردن سایت‌های مختلف اینترنتی یا شبکه‌های اجتماعی و ارسال پارازیت برای ایجاد اختلال در ماهواره، در دستور کار آنان قرار گرفت، ولی این راهکار نیز چندان موفق نبود، زیرا مسوولان فرهنگی نظام تصور می‌کردند آنان با فیلتر کردن سایت‌ها و شبکه‌ها یا ارسال پارازیت روی امواج ماهواره‌ای (که البته مورد اخیر متضمن برخی از آسیب‌های جدی برای شهروندان نیز هست)، قادر به مبارزه و معارضه با فناوری‌های اخیر می‌گردند، حال آن که فناوری‌ها را کلاً نمی‌توان زندانی کرد، به این معنا که پیشرفت‌های فناوری، هر فیلتر و پارازیتی را می‌تواند دور زده و بی‌اثر کند. به عنوان مثال، اگر در سال‌های ابتدایی دهه ۱۳۷۰ که بحث ماهواره در ایران مطرح شد، برای گرفتن امواج ماهواره به دیش‌هایی با قطر ۴-۵ متر نیاز بود، در حال حاضر با پیشرفت‌های علمی موجود، دیش‌های کوچکی به بازار عرضه شده است که به سادگی پشت پنجره‌ها قابل نصب هستند.

جواب ندادن ممنوعیت‌های قانونی و مداخله عملی در جهت فیلتر کردن یا برچیدن دیش‌های ماهواره‌ای (حتی با عملیات هوایی راپل)، مسوولان فرهنگی جامعه را به سمت راهکارهای دیگر کشاند. عمده‌ترین راهکار انتخابی آنان در این زمینه، تلاش برای طراحی اینترنت پاک و تهیه موتورهای جست‌وجوگر ملی بود. اولیای فرهنگی نظام در این ارتباط تصور می‌کنند با اعلان تهیه اینترنت پاک یا موتور جست‌وجوگر یوز، یاق و نظایر آن، شهروندان بلافاصله از کاربری از اینترنت معمول و جست‌وجوگرهای آن دست کشیده، از امکان عمل‌های پدید آمده توسط اولیای فرهنگی نظام سود خواهند برد.

در این ارتباط هم باید اذعان داشت، اگر چه افشاری از شهروندان از موارد مزبور سود خواهند برد، ولی به سبب کاهش سطح سرمایه اجتماعی و اعتماد به مسوولان در کلان جامعه از سویی و مقاومت فرهنگی پدید آمده در سطح جامعه از سوی دیگر، انتظار اخیر چندان مقرون به صحت نخواهد بود و جوانانی که به فرض ناظر سانسورهای شدید در صدا و سیما جمهوری اسلامی بوده‌اند، آزادی موجود در فضای مجازی مرسوم را با انتخاب فضایی که مسوولان برای آنان طراحی کرده‌اند، به سادگی عوض نخواهند کرد.

ماحصل آن چه از آن یاد شد، در نظام آموزش عمومی کشور (که بالطبع در همه کشورهای جهان از مواضعی محافظه‌کارانه برخوردارند)، به مخالفت نسبی با جلوه‌های فناوری‌ها در مدارس انجامیده است، به این معنا که ممنوعیت ورود تلفن همراه به مدارس و استفاده از برخی از شبکه‌های اجتماعی بین دانش‌آموزان و معلمان و اولیای مدارس و اولیای دانش‌آموزان، کار را به آن جا رسانده است که دانش‌آموزان، معلمان و اولیای دانش‌آموزان اندیشه کاربری از موهب فناوری‌های ارتباطی جدید را در ذهنشان کنار نهاده، بالطبع دنبال بسترسازی فرهنگی لازم نیز برای آن نبوده‌اند، اما نفی و انکار اخیر مانع کاربری کودکان دبستانی، نوجوانان متوسطه اول و جوانان متوسطه دوم دبیرستان نشده‌اند و آنان در غیاب بسترسازی فرهنگی مورد نیاز، به کاربری از فضای مجازی پرداخته و در این میان به سبب فقدان سرمایه‌گذاری لازم، بیش‌تر از آن که از موهب فناوری‌ها و فضای مجازی بهره‌مند گردند، با آسیب‌ها و تهدیدهای آن مواجه گردیده‌اند.

آنچه از آن یاد شد، اجمالی از عملکرد اولیای فرهنگی و آموزش عمومی نظام در طی نزدیک به سه دهه از مواجهه جامعه با فناوری‌های ارتباطی پیشرفته بود، اما اگر به جای راهکارهای مورد نظر اولیای فرهنگی و آموزش عمومی کشور که عدم کارایی آن‌ها، حتی قبل از تحقق آن‌ها، مشخص بود، اولیای فرهنگی و آموزش عمومی نظام، با استفاده از تجربیات بشری، با فناوری‌ها از سر نفی و انکار برخورد نمی‌کردند و هم‌زمان با اقدام‌های مثبتی نظیر طراحی اینترنت پاک یا موتور جست‌وجوگر بومی، دست به بسترسازی فرهنگی برای کاربران فناوری‌های ارتباطی پیشرفته می‌زدند، جامعه ایران به جای آن که بیش‌تر شاهد کاربری نامناسب از فناوری‌های ارتباطی جدید باشد، شاهد کاربری مناسب‌تر از آن‌ها بود.

فراز و فرودهای کاربری از فضای مجازی در نظام آموزشی

بررسی تاریخچه ارایه فناوری‌های ارتباطی پیشرفته به جامعه دلالت بر آن دارد که با ارایه هر فناوری ارتباطی جدیدی به جامعه موجی از بیم‌ها و امیدها در پی آن پدید آمده است و در حالی که برخی از مسوولان از تهدید بودن آن یاد کرده‌اند، افراد دیگری از فرصت‌های فناوری مورد نظر سخن گفته‌اند. گفتمان ایده‌های مخالف و موافق فناوری‌ها در غرب، سرانجام به این راهبرد انجامیده است که با افزایش و ارتقای بهره‌وری شهروندان از فرصت‌های فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، خود به خود عرصه کاربری نامناسب از این فناوری‌ها محدود شده، در مجموع شهروندان قادر به استفاده مثبت از این فناوری‌ها گردند. در راستای اندیشه اخیر، حتی کشورهایی که به فیلترینگ اعتقادی ندارند، در صدد «بسترسازی فرهنگی» برای کاربری مثبت و بهینه از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته برآمده‌اند و در این راستا به انجام مواردی مانند: تولید ادبیات فاخر برای فضای مجازی، پاسخ مناسب به برخی از خلاءهای اجتماعی موجود (نظیر تهیه انیمشین‌های جنسی برای کاربران متقاضی این دست از اطلاعات)، ارتقای سواد رسانه‌ای کاربران (تا جایی که در برخی از کشورهای غربی، بحث اخیر به صورت یکی از مباحث درسی نظام آموزش عمومی درآمد است)، انجام اطلاع‌رسانی‌های لازم به اولیا و کاربران، تهیه ابزارهای کنترل‌کننده (تبلت، تلفن همراه، اینترنت و ماهواره) برای اولیا، اعمال نظارت (در اتاق‌های گپ اینترنتی و مانند آن)، تدوین قوانین منع آسیب و ایذای کاربران فضای مجازی، تدوین قوانین خاص برای حمایت از کودکان، نوجوانان و جوانان کاربر فضای مجازی، ایجاد خطوط مستقیم برای تماس اضطراری با مسوولان برای ایجاد محیطی امن‌تر (در اتاق‌های گپ اینترنتی و مانند آن)، درجه‌بندی محتوای رسانه‌ای، تشویق سازمان‌های مدنی برای حضور، اعمال نظارت، مداخله و اثرگذاری فعال در فضای مجازی؛ ایجاد صندوق حمایت از مراکز پژوهش در حوزه رسانه‌های نوین جهت ارایه خدمات و به اشتراک نهادن دانش، منابع و امکانات مورد نیاز پژوهش‌گران؛ ایجاد کتابخانه، موزه و محصولات علمی جهت کاربران فضای مجازی و به کارگیری مؤسسات خصوصی برای ارایه محصولات جهان مجازی با استانداردهای دولتی به جامعه، دست زده‌اند.

علاوه بر بسترسازی‌های فرهنگی اخیر، «مدیریت فضای مجازی» و «تدوین قوانین لازم جهت کاربری مناسب از فضای مجازی»، مد نظر مسوولان جوامع مختلف قرار گرفته، کوشیده‌اند با اعمال

مدیریت مناسب از سویی و تدوین قوانین لازم از سوی دیگر، محیط فضای مجازی را حتی الامکان پاک نگاه دارند. به عنوان مثال، کره جنوبی با الزامی کردن درج کد ملی افراد برای کاربری از فضای مجازی، با ایجاد امکان رصد رفتار کاربر در فضای مجازی، در عمل جلوی بسیاری از جرایم فضای مجازی را (که محصل ناشناس ماندن افراد در این فضا هست) گرفته است.

اما برخلاف تجربه بشری پیش‌گفته که اکثریت قریب به اتفاق کشورهای جهان در برخورد با فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی با بسترسازی فرهنگی، تدوین قوانین لازم، مدیریت فضای مجازی و تولید محتوا، در صدد کاهش تهدیدهای فضای مجازی و افزایش فرصت‌های آن برآمده‌اند، اولیای فرهنگی ایران در مواجهه با فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، به صرف آن که امکان کاربری نامناسب از این فناوری‌ها وجود دارد، به طور عمده با دیده نفی و انکار با این فناوری‌ها برخورد کرده‌اند.

رویکرد اخیر خود به خود امکان بسترسازی فرهنگی جهت فضای مجازی را به میزان زیادی محدود کرده است. مضاف بر این، خلاء قانون‌های لازم برای کاربری مناسب از فضای مجازی و برخورد با کاربری‌های نامناسب از این فضا، امر مهم دیگری است که در جامعه به وضوح ملاحظه می‌گردد و با وجود برخی از اقدام‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی در دهه هشتاد و تشکیل شورای عالی فضای مجازی در سال ۱۳۹۰ و گذشت قریب به ۸ ساله از عمر این شورا، محصل چندانی در جهت تولید ادبیات فاخر، مدیریت فضای مجازی و تدوین قوانین لازم جهت کاربری بهینه از این فضا، به جامعه ارایه نگردیده است.

علاوه بر آنچه از آن یاد شد، گره خوردن برخی از خلاءهای اجتماعی با فضای مجازی در ایران از سویی و عدم توجه به برخی از فرآیندهای اجتماعی موجود در جامعه، نظیر شکل‌گیری نوعی از مقاومت منفی در برابر مسوولان و اولیای فرهنگی از سوی مردم، کار را به آنجا کشانده است که سردرگمی مواجهه مسوولان با فضای مجازی در کشور نزدیک به ربع قرن (از آغاز بحث ماهواره در سال ۱۳۷۳ در مجلس تا حال حاضر) برسد.

انعکاس مستقیم سردرگمی اولیای فرهنگی نظام در مواجهه با فضای مجازی را می‌توان مستقیماً در نظام آموزش پیش دبستان و آموزش عمومی کشور و خانواده‌ها، ملاحظه کرد. به این معنا که به سبب علایق گسترده کودکان، نوجوانان و جوانان به پدیده نو، جذاب و متنوع فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، آنان به شدت متوجه فضای مجازی گردیده‌اند، اما اولیای آموزش پیش دبستان و آموزش و پرورش عمومی کشور با مخالفت با کاربری از فناوری‌های ارتباطی جدید در محیط پیش دبستان و دبستان و دبیرستان، در عمل در برابر فناوری‌های ارتباطی پیشرفته موضع گرفته، همین تخالف‌ورزی، امکان بسترسازی فرهنگی جهت کاربری از فناوری‌های ارتباطی جدید در آموزش پیش دبستان و آموزش عمومی را به میزان بسیار زیادی از مسوولان ذیربط سلب کرده، به جای فرصت‌سازی در این جهت، کار را به فرصت‌سوزی رسانده است.

سردرگمی که از آن در ارتباط با مسوولان فرهنگی و آموزشی کودکان، نوجوانان و جوانان از آن یاد شد، به سهم خود در خانواده‌ها نیز مؤثر واقع آمده، به سردرگمی نسبی آنان انجامیده است. به این معنا که در مرتبه نخست اهمیت، به دلیل مشغله زیاد اولیا و در مرتبه بعد، به سبب آشنایی اندک آنان با فضای مجازی و سرانجام به سبب عدم بسترسازی فرهنگی لازم در سطح جامعه درباره فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، اولیای کودکان، نوجوانان و جوانان تصویر مناسب و درستی از فضای مجازی و فراز و فرودهای آن ندارند، از این رو اولیا نه تنها در غالب موارد چندین گام عقب‌تر از فرزندان خود در زمینه فضای مجازی قرار دارند، بلکه در مواجهه با فضای اخیر تشتت هستند تا جایی که بررسی مواضع اولیا در کاربری فرزندان از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته دلالت بر آن دارد که خطمشی اولیا در این جهت، گاه تا ۱۸۰ درجه با یکدیگر تفاوت دارد (منطقی، در دست نشر).

بروز بیماری کرونا در جامعه سردمداران نظام و مسوولان نظام آموزشی کشور را از سر اجبار به تجدید نظر در کاربری آموزشی از فضای مجازی کشاند و اگر چه مسوولان آموزش و پرورش کوشیده‌اند، ادامه سال تحصیلی دانش‌آموزان را با اتکا به فضای مجازی پیش ببرند، اما به نظر می‌رسد ظرفیت‌های فضای مجازی بیش‌تر از چیزی است که مسوولان نظام آموزشی بدان توجه کرده‌اند. از این رو در ادامه تلاش خواهد شد تا با طرح برخی از تجربیات بشری که در تلاش بوده‌اند با بسترسازی فرهنگی مناسب، تهدید فناوری‌های ارتباطی جدید را کاهش داده و بر فرصت‌های روزافزون آن‌ها بیفزایند، تأکید گردیده است که رویکرد مبتنی بر نفی و انکار فناوری‌ها در عمل رویکرد موفقی نبوده، باید با استفاده تجربه بشری غرب، با بسترسازی فرهنگی لازم، ضمن کاهش تهدیدهای فناوری‌های ارتباطی جدید، از مزایای بی‌شمار آن در نظام آموزش عمومی کشور بهره برد.

بسترسازی فرهنگی جهت کاربری بهینه از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته

بررسی اجمالی کشورهای پیشرو در امر بسترسازی فرهنگی جهت کاربری بهینه از فضای مجازی نشان می‌دهد که این کشورها در جریان تهیه بستر فرهنگی مناسب جهت کاربری مناسب از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، در سطوح مختلفی دست به سرمایه‌گذاری زده‌اند.

وزارت آموزش و پرورش به عنوان دومین خانواده کودکان، نوجوانان و جوانان، در تلاش برای بسترسازی بهینه برای کاربری دانش‌آموزان از فضای مجازی، با پیش گرفتن اقدام‌های مختلف، فضای فرهنگی لازم را جهت کاربری مناسب دانش‌آموزان از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته فراهم می‌آورد.

مراکز دانشگاهی و پژوهشی نیز در راستای حمایت از نظام آموزشی کشور، با انجام پژوهش‌های لازم، شناخت مورد نیاز جهت ایجاد بستر مناسب برای کاربری بهینه کودکان، نوجوانان، جوانان و دیگر اقشار جامعه را به دست می‌دهند، وزارت ارتباطات نیز حسب فعالیت خود، با تدارک سایت‌ها و شبکه‌های اجتماعی ایمن برای کاربران خردسال و جوان، ایمنی کاربری از فضای مجازی را برای کاربران این سایت‌ها و شبکه‌های اجتماعی فراهم می‌آورد.

مضاف بر آن چه از آن یاد شد، سایر مؤسسات مرتبط با کودکان، نوجوانان و جوانان، نظیر مراکز امنیتی و حفاظتی جامعه و دیگر نهادهای دولتی به همراه سازمان‌های غیردولتی و مردم نهاد، می‌کوشند تا با پیش گرفتن مجموعه‌ای از اقدام‌های توأمان سلبی و ایجابی، دسترسی مناسب کاربران خردسال و جوان را به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی فراهم آورند.

از سوی دیگر در کنار اقدام‌های قوای مقننه و مجریه، قوه قضائیه می‌کوشد تا با تدوین قوانین مورد نیاز، ضمن تحدید عرصه‌های کژکاربری از فضای مجازی، امکان کاربری مثبت و مؤثر از این فضا را برای کاربران فناوری‌های ارتباطی پیشرفته فراهم آورد.

مجموعه اقدام‌های قوای سه‌گانه، در سطوح نوجوانان و جوانان کاربر، خانواده جوانان کاربر و سرانجام کلان جامعه، به شکل گسترده اطلاع‌رسانی می‌گردد.

البته با وجود اقدام‌های مؤثر اخیر که همگی با هدف کاهش تهدیدها و افزایش فرصت‌های فضای مجازی برای کاربران خردسال، نوجوان و جوان جامعه است، با این همه هنوز هم مشکلاتی در سر راه ایمن‌سازی فضای مجازی برای کاربران مختلف آن وجود دارد که در انتهای مباحث این قسمت، از آن نیز یاد خواهد شد.

در ادامه، عنوان‌های پیش‌گفته به اجمال مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۱- آموزش و پرورش

وزارت آموزش و پرورش، مسوولیت تربیت علمی، اخلاقی و فرهنگی دانش‌آموزان را برعهده دارد و بعد از خانواده، اثرگذارترین نهاد بر روی کودکان، نوجوانان و جوانان تحت پوشش خود هست. بررسی ادبیات پژوهش در زمینه انتظاراتی که از وزارت آموزش و پرورش در کشورهای غربی می‌رود، موارد زیر را در بسترسازی فرهنگی جهت کاربری دانش‌آموزان از فضای مجازی مشخص می‌سازد:

- ارایه مباحث فناوری‌ها به شکل ضمنی در متون درسی،
- اختصاص واحد مستقل سواد رسانه‌ای در برخی از کشورها،
- ارایه برخی از درس‌ها به صورت ترکیبی از تدریس مستقیم و تدریس روی خط،
- انجام فعالیت‌های فوق برنامه در ارتباط با خطرهای فضای مجازی،
- ارسال محتوا در ارتباط با فضای مجازی امن برای اولیای دانش‌آموزان،
- برگزاری کلاس‌های آموزشی برای والدین دانش‌آموزان،
- اختصاص خط تلفن مستقل برای ارتباط اولیا با مسوولان مدارس در زمینه کاربری فرزندان از فضای مجازی،
- ایجاد امکان ارتباط ای‌میلی اولیا با مسوولان مدرسه در ارتباط با کاربری فرزندان از فضای مجازی،
- درگیر کردن اولیای مدرسه (مدیران، مشاوران، روان‌شناسان و معلمان) با مقوله فضای مجازی،
- تهیه کتابچه راهنما برای مسوولان و اولیای مدارس،
- ارایه و معرفی سایت‌های امن و سالم به دانش‌آموزان و معلمان،

- ارتقای مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان،
- ارایه کنترل شده فضای مجازی (با فیلتر کردن سایت‌های نامناسب) به دانش‌آموزان.
برخی از پژوهشگران غربی براین باورند که آموزش مقوله سواد رسانه‌ای باید از دوران پیش از دبستان کودکان شروع شود تا آنان در مواجهه با دنیای پرزرق و برق و فریبنده رسانه‌ها، اسیر اهداف احتمالی سوء آن‌ها نشوند.

ووهلونند^۱ (۲۰۰۹)، در مقاله‌ای که درباره سواد کودکان پیش از دبستان دارد، خاطرنشان می‌سازد، کودکان ۵، ۶ و ۷ ساله‌ای که در مهد کودک‌ها هستند، در گذشته با وسایلی مانند کاغذ و مداد، مشغول و سرگرم می‌شدند و آموزش‌هایی هم که می‌دیدند، بیش‌تر از طریق به کارگیری همین وسایل بود. اما با پیشرفت فناوری‌های ارتباطی جدید، کودکان مهد کودک و پیش از دبستان، در عمل با مواردی مانند بازی‌های ویدیویی- رایانه‌ای و تلفن همراه آشنا می‌شوند و با توجه به کاربری آنان از این فناوری‌ها، ضرورت دارد که به سوادهای جدیدی که از این رهگذر می‌توان دانش و مهارت‌های کودکان پیش از دبستان را افزایش داد، توجه لازم را مبذول داشت.

برسون^۲ و برسون^۳ (۲۰۰۳) در گزارش پژوهشی خویش خاطرنشان می‌سازند، دانش‌آموزان با سرعت بیش‌تری نسبت به خانه، در مدارس به فضای مجازی دسترسی پیدا می‌کنند، از این رو ضرورت دارد که آموزش و پرورش به امنیت روی خط دانش‌آموزان توجه ویژه نشان دهد.
بوشونگ^۴ (۲۰۰۲) در مقاله خویش گزارش می‌دهد، با توجه به آمار کاربری کودکان از اینترنت، ضرورت فیلتر کردن اینترنت برای کودکان به شدت احساس می‌شود.

مانزو^۵ (۲۰۰۹) در مقاله‌ای با عنوان رفع فیلتر، از زاویه دید دیگری وارد مقوله کاربری دانش‌آموزان از اینترنت شده، بیان می‌دارد، تکیه صرف روی فیلترینگ اینترنت برای نوجوانان و جوانان چندان ثمربخش نیست، اما باید با ایجاد سایت‌ها و فضاهای امن برای دانش‌آموزان، امکان برخورداری آنان از فضای مجازی را بیش از پیش فراهم آورد. از نظر مانزو، حضور و مشارکت معلمان در فضاهای اخیر، بر جذابیت سایت‌های امن پیشنهادی برای جوانان می‌افزاید.

وین^۶ (۲۰۱۲) در مقاله‌ای که با عنوان ترویج شهروندی دیجیتالی از طریق شبکه‌های مبتنی بر مدارس تهیه کرده است، خاطرنشان می‌سازد، شبکه‌های اجتماعی جدیدی وجود دارند که از امکان کنترل دقیق‌تری برخوردارند و می‌توانند امکان تماس دانش‌آموزان را با همسالان خودشان و معلمان و

-
1. Wohlwend, K. E.
 2. Berson, I. R.
 3. Berson, M. J.
 4. Bushong, S.
 5. Manso, K. K.
 6. Winn, M. R.

اولیای مدرسه فراهم سازند، بنابراین استقبال از این شبکه‌ها توسط اولیای مدارس می‌تواند برای آنان راهگشا باشد.

(دستورالعمل) وزارت آموزش و پرورش بریتانیا (۲۰۱۵)، از ضرورت اختصاص سایت خاصی برای دانش‌آموزان یاد می‌کند که امنیت آنان را در فضای مجازی تأمین کند.

گذشته از ضرورت توجه مدارس به مسأله فضای مجازی، تأکید در کاربری مثبت و بهینه از فضای مجازی مورد توجه بسیاری از متخصصان و پژوهش‌گران آموزشی قرار گرفته است.

رانگولوف^۱ (۲۰۱۰) در گزارش پژوهشی خود خاطرنشان می‌سازد، برنامه اینترنت امن توسط کمیسیون

اروپا مورد تأیید قرار گرفته است و یافته‌های حاصل از بررسی ۳۰ کشور اروپایی نشان می‌دهد، آموزش امنیت اطلاعاتی در مدارس ابتدایی و متوسطه مورد توجه قرار گرفته است.

مک تاویش^۲ و فیلیپنکو^۳ (۲۰۱۶) در مقاله خویش از ضرورت توجه مسوولان به سواد رسانه‌ای

کاربران یاد کرده‌اند.

گزارش تهیه شده توسط مجمع کتابخانه‌های مدارس کانادا (۲۰۰۰) در ارتباط با سیاست اینترنت امن و حفظ حریم شخصی، از ضرورت ارایه یک واحد درسی در کلاس‌های ششم تا نهم یاد می‌کند. این واحد درسی در صدد ارتقای سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان بوده، سایت‌های مناسب را نیز برای کاربری آنان معرفی می‌کند.

کرونهولز^۴ (۲۰۱۱) گزارش می‌دهد، از اواسط دهه ۱۹۹۰، آموزش روی خط مطرح گردیده است و طبق برآورد انجمن بین‌المللی یادگیری روی خط، ۸۲٪ مدارس در حال حاضر حداقل یک دوره روی خط را ارایه می‌دهند. از این رو کرونهولز پیشنهاد می‌کند، برای رفع مشکلات دوره‌های صرفاً حضوری یا غیرحضوری (و روی خط)، می‌توان ترکیب برنامه‌های حضوری و روی خط را در نظام آموزشی در دستور کار قرار داد. طرح اخیر در برخی از مدارس در حال اجرا است.

(دستورالعمل) وزارت آموزش و پرورش بریتانیا (۲۰۱۵) برگزاری دوره‌های آموزشی برای اولیای دانش‌آموزان را یکی از الزام‌های آموزش و پرورش معرفی می‌کند. به همین ترتیب دستورالعمل اخیر از اولیای مدارس خواسته است تا با اختصاص یک ایمیل و اعلان یک خط تلفن مشخص، امکان دسترسی و اظهارنظر اولیای دانش‌آموزان برای مسوولان مدارس را فراهم آورند.

ضرورت آموزش بیش از پیش مراقبان دانش‌آوزان در مدرسه، درخواست دیگری است که در دستورالعمل وزارت آموزش و پرورش بریتانیا، منعکس گردیده است.

-
1. Rangelov, S.
 2. Mctavish, M.
 3. Filipenko, M.
 4. Kronholz, J.

اولسن^۱ و همکاران (۲۰۱۱) برای ارتقای ایمنی دانش‌آموزان در فضای مجازی، افزایش مراقبت دانش‌آموزان توسط مراقبان آنان در مدارس را مورد تأکید قرار داده‌اند. مک فارلان^۲ (۲۰۰۷) نیز روی مسوولیت بیشتر مدیران مدارس در آسیب‌های فضای مجازی تأکید دارد. تعمیق روابط اولیا و مشاوران، مقوله دیگری است که در زمینه ارتباط مدرسه با اولیا، مورد توجه قرار گرفته است.

گروبز^۳ (۲۰۱۳) در بررسی که در سطح جمعی از اولیای دانش‌آموزان داشت، انتظارات آنان از مدرسه را از طریق مرتب‌سازی کارت‌های حاوی خواست اولیا، دریافت داشت. انتظارات اخیر که شامل مواردی مانند مهارت‌های والدگری، خودآگاهی و عزت نفس جوانان، روابط همسالان، سلامت بهداشتی، فرصت‌های تحصیلی، انتخاب شغل، ارتباط با معلمان، کاربری از فناوری‌های ارتباطی و ایمنی در جریان کاربری از اینترنت بود، دورنمای روشنی از انتظارات اولیا برای مشاوران مدارس ترسیم می‌نماید و آنان می‌توانند در جریان پاسخ به انتظارات اخیر در عمل به روابط خود با اولیا نیز عمق بیشتری ببخشند. ولنتین^۴ (۲۰۱۳) در مقاله‌ای که در مورد درخواست‌های جنسی روی خط تهیه کرده است، از خطر اخیر که نوجوانان و جوانان کاربر فضای مجازی را مورد تهدید خود قرار داده است، یاد می‌کند و خواستار مداخله جدی‌تر روان‌شناسان مدرسه در این زمینه گردیده است.

(دستورالعمل) وزارت آموزش و پرورش بریتانیا (۲۰۱۵)، ضمن تأکید فیلترینگ اینترنت مدارس و حفاظت اولیای مدارس از دانش‌آموزان در برابر زورگیری الکترونیکی و آزارهای جنسی، آنان را موظف می‌سازد تا ضمن تشویق نوجوانان و جوانان به کاربری از برنامه‌های سالم اینترنتی (مانند استفاده از برنامه «تور افسانه‌ای اینترنتی»)، دست به اطلاع‌رسانی درباره تروریسم به دانش‌آموزان زده، مانع پیوستن آنان به گروه‌های اخیر (نظیر داعش) شوند.

شوچوک (۲۰۱۴) در بررسی توصیه‌های آرایه شده به مسوولان مدارس خاطرنشان می‌سازد، این توصیه‌ها از ابهام نسبی برخوردارند و ضرورت دارد توصیه‌ها و سیاست‌گذاری‌های انجام شده، ضمن به روز شدن، مورد بازنگری و تدقیق بیشتری قرار گیرند.

۲- فعالیت مراکز دانشگاهی و پژوهشی

مراکز دانشگاهی و پژوهشی جهت ایمن‌سازی فضای مجازی برای اقشار مختلف جامعه، خاصه کودکان، نوجوانان و جوانان می‌کوشند تا با شناخت هر چه بهتر فضای مجازی، بر مبنای شناخت حاصله رهنمودهای لازم را به نظام آموزش پیش دبستان، آموزش عمومی و عالی کشور و نهادهای سیاست‌گذار آرایه کرده،

1. Olsen, H.

2. Mac Farlane, M. A.

3. Grubbs, N. K.

4. Valentine, C.

ابزارهای لازم را نیز جهت حصول پیشنهادهای و سیاست‌گذاری‌های انجام شده در جهت ایمن‌سازی فضای مجازی فراهم آورند.

به نظر می‌رسد، اهم فعالیت‌های دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی را بتوان در موارد ذیل خلاصه کرد:

- تلاش در جهت شناخت هر چه بیش‌تر فراز و فرودهای فناوری‌های ارتباطی جدید،
- بررسی فراز و فرودهای تعامل جوانان با فناوری‌های پیشرفته،
- بررسی میزان آگاهی نوجوانان و جوانان از خطرهای فضای مجازی،
- بررسی اثرات سیاست‌گذاری‌های انجام شده در امر فضای مجازی،
- ارایه رهنمود بر مبنای پژوهش‌های انجام شده برای سیاست‌گذاری‌های جدید،
- طراحی سایت‌های امن برای پاسخ به نیاز اولیا،
- تولید ادبیات فاخر برای فضای مجازی،
- تهیه محتوای آموزشی و کمک آموزشی (برای دانش‌آموزان و معلمان)،
- ایجاد کتابخانه‌ها و موزه‌های مجازی،
- پاسخ مناسب به برخی از خلاءهای اجتماعی موجود،
- تمهید مراکز راهنمایی و مداخله در بحران.

فلوروس^۱ و همکاران (۲۰۱۳) در بررسی که درباره سوء‌مصرف اینترنت در یک دوره دو ساله در سطح

۲۰۱۷ دانش‌آموز داشته‌اند، گزارش می‌دهند که میزان سوء‌مصرف اینترنت به شکل قابل توجهی فزونی یافته است. از این رو بر ضرورت شناخت عوامل مؤثر روان شناختی در افراد مهاجم و قربانی در این میان تأکید می‌ورزند. کمیسیون تجارت فدرال^۲ (۲۰۰۹)، در گزارشی که درباره خطرات فضای مجازی به کنگره امریکا داده است، بر ضرورت رتبه‌بندی محتوای روی خط که کاربران از آن بهره می‌برند، تأکید کرده است. به همین ترتیب این کمیسیون بر ضرورت ارتقای فناوری‌ها برای تفکیک نوجوانان کاربر از بزرگ‌سالان تأکید ورزیده است تا کاربران کم‌سال، تنها با همسالان خودشان رابطه برقرار کنند.

شوچوک^۳ (۲۰۱۴) در گزارش پژوهشی خویش، با توجه به یافته‌های پژوهش، سیاست‌گذاری

مسئولان در این ارتباط را خواستار گردیده است.

جیانته^۴ (۲۰۱۳) بر مبنای یافته‌های علمی موجود، دست به تهیه یک کتابچه راهنما جهت کاربری

اولیای مدارس و اولیای جوانان در جامعه زده است.

یاردی^۵ (۲۰۱۲) نیز در رساله دکتری خودش، دست به طراحی سایت مستقلی زده است که به

سوال‌های اولیا در زمینه کاربری و کژ کاربری فرزندان آنان پاسخ می‌دهد.

1. Floros, G. D.

2. Federal trade commission

3. Shewchuk, S.

4. Giant, N.

5. Yardi, S. A.

برخی از توصیه‌های ارایه شده توسط انجمن روان‌شناسی آمریکا (APA)^۱، آکادمی پزشکی اطفال آمریکا (AAP)^۲ و انجمن بین‌المللی فناوری در آموزش و پرورش (ISTE)^۳ درباره تربیت دیجیتالی فرزندان توسط اولیا، به شرح زیر است:

برای اولین بار در تاریخ بشریت، رسانه‌های محبوب^۴ و قابل دسترس، جوانان را درگیر یک یادگیری اجتماعی گسترده ساخته است.

در دنیای فناوری، منظور از «شهروندی دیجیتالی»^۵ همان راه یادگیری و زندگی کردن مسوولانه در دنیای روی خط یا برخط^۶ است که در جوامع آموزشی و خانگی گسترش یافته است.

کودکان و نوجوانان، «بومی‌های دنیای دیجیتال»^۷ هستند که از بدو تولد به صورت روی خط با زیست‌بومی دیجیتالی^۸ که همواره در حال تغییر است، در تعامل هستند و این زیست‌بوم به کمک رسانه‌های همراه^۹ رشد می‌یابد.

از آن‌جا که فناوری به صورت بخش جدایی‌ناپذیر دنیای پیرامون افراد درآمده است، والدین برای ایجاد عادت سالم و فرهنگ درست و ایجاد مهارت استفاده از فناوری در فرزندانشان، باید به چند نکته‌ی تربیتی ذیل توجه کنند:

– اولیا باید از کودکی به فرزند خود در مورد فناوری آموزش و آگاهی داده، راهنمایی همراه با رشد فرزندان را مد نظر داشته باشند.

به کودکان، در سنین کم، باید آموخت که وسایل الکترونیک از قبیل گوشی، تبلت، لپ‌تاپ و رایانه، اسباب‌بازی نیستند و باید از آن‌ها با احتیاط کاربری داشت. فرزندان لازم است از سن پایین در مورد مزایا و معایب و خطرهای فناوری آگاهی پیدا کنند و متوجه اهمیت نکات امنیتی و ایمنی در دنیای مجازی و حفظ اطلاعات شخصی در آن شوند.

– اولیا باید به فرزند خود راجع به نکات امنیتی و ایمنی در دنیای مجازی اخطار و آگاهی بدهند؛ کودکان و به‌خصوص نوجوانان باید بدانند، اطلاعاتی که به اشتراک گذاشته می‌شوند، هرگز قابل پاک‌سازی به طور کامل نخواهند بود و این داده‌ها شامل پیغام‌های نامتعارف و تصاویر ناهنجار نیز

-
1. Digital Guidelines promoting healthy technology use for children/ apa.org (American Psychological Association).
 2. Growing up digital – Media research symposium/ aap.org (the American Academy of Pediatrics).
 3. Six ways parents can foster good technology habits/ iste.org (International Society for Technology in Education).
 4. User-friendly
 5. Digital Citizenship
 6. Online
 7. Digital Natives
 8. Digital Ecosystem
 9. Mobile Media

هست. هم‌چنین کودکان و نوجوانان ممکن است نسبت به تنظیم‌های امنیتی آگاهی نداشته باشند و ندانند که مجرمان جنسی عموماً از شبکه‌های اجتماعی، اتاق‌های مکالمه^۱، پُست الکترونیک و بازی‌های برخط برای ارتباط گرفتن و بهره‌گیری از بچه‌ها استفاده می‌کنند.

پس از مطرح کردن نکات امنیتی اخیر با فرزندان و صدور اجازه‌ی استفاده از فناوری برای آن‌ها، باید این قانون برای کودک و نوجوان خانواده جا بیفتد، در صورتی که وی مرتکب اشتباه یا خطایی شد (به دور از ترس از تنبیه شدن)، آن را به والد خود اطلاع دهد. در صورتی که خطر تنبیه کودک را تهدید کند، وی مشکل را اطلاع نمی‌دهد و مجالی برای بحث در مورد مشکل و درس گرفتن از آن پیش نمی‌آید.

- اولیا باید رفتار درست و آداب صحیح در دنیای مجازی را به فرزندان خود آموزش بدهند؛ افراد عمدتاً حرف‌هایی را به صورت مجازی به دیگران می‌زنند که هرگز رو در رو آن را بیان نمی‌کنند. بر اساس نتایج تحقیقات انجام شده توسط شرکت امنیت اینترنتی مک‌آفه^۲ در سال ۲۰۱۴، ۸۷ درصد از نوجوانان شاهد زورگیری اینترنتی بوده‌اند. اولیا باید درباره‌ی اهمیت رفتار محترمانه در تعامل‌های برخط، به فرزندان خود آموزش دهند و از وی بخواهند که در صورت مشاهده‌ی زورگیری اینترنتی و یا برخورد با اطلاعات نگران‌کننده در دنیای مجازی، آن را با والدین خود در میان بگذارند.

- اولیا باید در مورد قدرت تصمیم‌گیری دیجیتالی^۳ با فرزندان گفت‌وگو داشته باشند؛ تمیز سایت‌های اینترنتی معتبر و قابل اعتماد و اطلاعات صحیح و واقعی از منابع دروغین، می‌تواند سخت باشد. والدین در خصوص تشخیص و ارزیابی اعتبار^۴ و صحت^۵ اطلاعات برخط بایستی با فرزندان خود گفت‌وگو کنند و به آن‌ها توضیح دهند که چرا نباید برنامه‌های عجیب و ناآشنا را بارگذاری^۶ کنند و یا بر روی پیوندهای^۷ مشکوک کلیک کنند و یا اطلاعات شخصی خود را در برنامه‌ها و سایت‌های اینترنتی غریبه، به اشتراک بگذارند. هم‌چنین باید به فرزندان یاد داد که به پیغام‌های ناخواسته از طرف افراد ناشناس نباید پاسخ دهند و در صورت دریافت این‌گونه پیغام‌ها، آن را با والدین خود در میان بگذارند.

- اولیا می‌توانند گاهی فرزند خود را در جایگاه معلم خود قرار دهند؛ فرزندان این نسل غالباً نسبت به والدین خود از آگاهی بیش‌تری نسبت به دنیای فناوری برخوردارند. اگر اولیا گاه‌گاهی از آن‌ها به عنوان راهنمایان و آموزگاران خود در مورد فناوری استفاده کنند، این مسأله موجب تقویت و پرورش استقلال، تفکر مسوولانه و آگاهی آن‌ها می‌شود.

- هر کس برای خانواده‌ی خود، باید برنامه‌ی استفاده از فناوری و مشارکت در امور خانه را تعریف کند؛ به تعبیر دیگر رسانه‌ها در چارچوب ضوابط و قواعد خانواده و شیوه‌ی تربیتی هر فرد باید قرار گیرد.

-
1. Chatroom
 2. The Internet Security firm McAfee
 3. Digital Decision-making
 4. Authenticity
 5. Accuracy
 6. Download
 7. Links

در صورتی که با برنامه‌ریزی از رسانه‌ها استفاده شود، این موارد می‌توانند زندگی روزمره‌ی افراد خانواده را بهبود بخشند، اما در صورتی که افراد بدون برنامه‌ریزی به سراغ رسانه‌ها بروند، می‌تواند جای بسیار از فعالیت‌های مهم زندگی، مانند تعامل‌های رو در رو، اوقاتی که با خانواده صرف می‌شود، فعالیت‌های خارج از خانه، ورزش و خواب را بگیرد. همچنین گذاشتن مسوولیت‌هایی در خانه بر دوش فرزندان (و دور کردن آن‌ها از فناوری) موجب رشد و پرورش احساس مسوولیت و تفکر انتقادی در آن‌ها می‌شود. - باید میان دنیای مجازی و واقعی تعادل مناسبی برقرار شود؛ برقراری تعادل زمانی بین دو دنیای مجازی و واقعی از اهمیت بالایی برخوردار است. سلامتی روانی و فیزیکی با فعالیت‌های بیرون از خانه و تحرک رابطه‌ی مستقیم دارد. در کنار اهمیت بحث درباره‌ی کاربری صحیح از فناوری با فرزندان، آموزش ذهن‌هایشان برای لذت بردن از زندگی در «لحظه» نیز نیازمند به توجه ویژه است. بنابراین، استفاده از فناوری، هم‌چون بسیاری از فعالیت‌ها و کارکردهای دیگر، باید از محدودیت‌هایی برخوردار باشد و در کنار تعامل‌های مجازی، به تعامل‌های اجتماعی در دنیای واقعی نیز پرداخته شود. چرا که برای کودکان، گفت‌وگوهای دوطرفه با دیگران نه تنها اسباب رشد و تحول زبان را فراهم می‌آورد (تحقیقات انجام شده نشان داده‌اند که شنیدن منفعل و یا تعامل یک‌طرفه از طریق وسایل الکترونیک، نسبت به گفت‌وگوهای دوطرفه در رشد و تحول زبان تأثیر چشم‌گیری ندارند)، بلکه به تعمیق روابط هم‌حسی با دیگران و نועدوستی کودکان نیز می‌انجامد.

- اولیا باید تا حد ممکن در زمان استفاده از فناوری، کنار فرزند خود باشند؛ مشارکت با فرزندان زمانی که آنان در دنیای مجازی سیر می‌کنند، می‌تواند به بهبود تعامل‌های اجتماعی و یادگیری کودک منجر شود. هم‌بازی شدن در بازی‌های ویدیویی با فرزندان توسط والدین، می‌تواند به آن‌ها رفتار و اخلاق انسانی و آداب بازی کردن را بیاموزد. تماشای برنامه‌های تلویزیونی با آن‌ها، فرصت‌هایی برای به اشتراک گذاشتن تجربیات و دیدگاه والدین و راهنمایی کردن آن‌ها را ایجاد می‌کند. نظارت صرف بر کاربری فرزندان از فناوری کافی نیست، بلکه می‌بایست با آن‌ها در تعامل بود تا نسبت به آن، آگاهی لازم حاصل شود.

- اولیا باید توجه داشته باشند که از فناوری به عنوان پرستار بچه استفاده نکنند؛ رسانه‌ها می‌توانند در آرام نگه‌داشتن کودکان بسیار مؤثر واقع شوند، اما این مسأله نبایست راهی باشد که آن‌ها برای ساکت ماندن فرزند بیاموزند. کودکان باید یاد بگیرند که هیجان‌های قوی را تشخیص دهند و آن را کنترل کنند، فعالیت‌های خلاقانه ابداع کنند تا بر بی‌حوصلگی^۱ خود غلبه و آن را مدیریت کنند، با تنفس عمیق، بتوانند آرام شوند و یا با گفت‌وگو و مشورت کردن، مشکلی را حل کنند و راهبرها و راه‌کارهای نو برای هدایت هیجان‌ها و احساساتشان پیدا کنند.

- از دیگر تمهیدهایی است که اولیا باید بدان توجه داشته باشند، ایجاد مکان و زمان‌هایی عاری از فناوری در خانه است؛ در زمان صرف وعده‌ی غذایی، دوره‌ی‌های خانوادگی یا اجتماعی و زمان خواب

فرزندان، فناوری باید دور از دسترس قرار گیرد. پژوهش‌ها در خصوص استفاده از فناوری در زمان خواب، نشان داده‌اند که کاربری فناوری در این زمان بر کیفیت خواب تأثیرگذار است. بنابراین از نیم ساعت قبل از خواب، می‌بایست از استفاده از وسایل الکترونیک پرهیز کرد. همچنین از روشن گذاشتن تلویزیون، زمانی که کسی به آن توجهی ندارد، باید اجتناب ورزید؛ چرا که تلویزیون روشن در پس‌زمینه می‌تواند در تعامل رو در روی والدین با فرزندان تداخل ایجاد کند و حواس آن‌ها را از گفت‌وگو پرت کند. در خصوص شارژ کردن وسایل الکترونیک نیز بهتر است این وسایل بیرون از اتاق خواب و در طول شب شارژ شوند تا افراد نسبت به استفاده از آن‌ها در هنگام خواب، وسوسه نشوند.

تغییرات اخیر موجب بهبود روابط خانوادگی، رژیم غذایی سالم‌تر و خواب بهتر می‌شوند. آکادمی پزشکی اطفال آمریکا (AAP) برای سنین مختلف از نوزادان زیر ۲ سال تا نوجوانان ۱۸ ساله، میزان زمان استفاده از فناوری و چگونگی کاربری از آن را به شرح زیر ارائه کرده است:

کاربری نوزادان زیر ۲ سال:

نوزادان زیر ۲ سال به طرز حیرت‌آوری در ضربه‌زدن^۱ و کشیدن^۲ مهارت دارند، اما وسایل الکترونیک نظیر گوشی و تبلت می‌بایست از دسترس آن‌ها دور باشند.

بسیاری از والدین از گوشی هوشمند خود به عنوان «پستانک» و یا «پرستار بچه» استفاده می‌کنند؛ چرا که برنامه‌های مختلف و رنگارنگ و جالب، به سادگی نوزاد را آرام کرده و آرام نگه می‌دارد. در این خصوص، والدین باید بدانند که مغز کودک در سه سال ابتدایی زندگی خود، سریع‌ترین میزان رشد خود را دارد و این بازه‌ی زمانی، حیاتی‌ترین وقت برای تحولات زبانی، هیجانی، اجتماعی و مهارت‌های حرکتی هستند. تعامل با دیگران و استفاده و تجربه کردن تمامی حس‌های خود در دنیای واقعی نسبت به تعامل کودک تنها با یک صفحه‌ی تصویری متحرک در این تحولات تأثیر چشم‌گیر و مؤثری دارند (به تعبیر دیگر، تجربه‌ی حرکت و لمس یک توپ با تصویر یا ویدیوی آن، حتی اگر تکان بخورد و صدا دهد، بسیار متفاوت است).

آشنا کردن کودکان با فناوری در این سن خوب است، ولی باید دقت داشت که تنها بخش بسیار کمی از زمان کودکان در طول روز به آن اختصاص داده شود؛ چرا که کودکان در این سنین بیش‌ترین آموزه‌های خود را از محیط اجتماعی می‌گیرند و باید بیش‌ترین زمان از بیداری خود را صرف کارهایی کنند که برای تحول مغزشان مفید است.

آکادمی پزشکی اطفال آمریکا (AAP)، در سال ۲۰۱۶، بر اذعان خود حاکی از آن که «کودکان زیر ۲ سال هیچ‌گونه زمانی را صرف فناوری و نشستن پای گوشی‌ها نباید کنند»، به شرح زیر تغییر داد:

1. Tapping
2. Swiping

برای نوزادان ۱۸ ماهه، تنها تماس ویدیویی با بستگان هم‌چون پدر بزرگ و مادر بزرگ مجاز است. برای نوزادان بین ۱۸ تا ۲۴ ماه، تماشای برنامه‌هایی با کیفیت بالا و آموزنده همراه با والدین (هم‌چون سه سام‌اِستریت^۱ و واندر پتس^۲) تعیین شده است. برای کودکان بین ۲ تا ۵ سال، یک ساعت در روز استفاده از فناوری و برای کودکان ۶ سال به بالا، محدودیت زمانی لازم برای کاربری از فناوری باید در نظر گرفته شود. هرچند این کاربری پیشنهادی در سال ۲۰۱۶، نسبت به آن‌چه در سال ۲۰۱۰ تعریف شده بود، از سخت‌گیری کم‌تری برخوردار بود؛ اما هنوز برای بسیاری از خانواده‌ها، بسیار سخت‌گیرانه و تا حدودی غیر ضروری به نظر می‌آید. پژوهشی که دانشگاه آکسفورد^۳ در دسامبر سال ۲۰۱۷ منتشر شد، نشان داد که همبستگی‌ای بین سلامت کودکان و اجرای محدودیت‌های کاربری‌ای که آکادمی پزشکی اطفال آمریکا (AAP) تعریف کرده است، وجود ندارد.

برخی از نکات دیگر برای ایجاد تعادل در استفاده از فناوری برای کودکان به قرار زیر است: آکادمی پزشکی اطفال آمریکا (AAP) با وجود اذعان به ارزش گفت‌وگوهای دوجانبه، حتی اگر از صفحه نمایش گوشی صورت گیرد، میزان استفاده از فناوری جهت تماس‌های ویدیویی با بستگان را برای کودکان محدود کرده، هشدار می‌دهد، با وجود مشغله‌های روزمره، والدین نباید از فناوری به عنوان پستانک یا پرستار الکترونیک برای آرام نگه‌داشتن کودکانشان استفاده کنند؛ در صورتی که اولیا نمی‌توانند به کودک خود رسیدگی کنند، بهتر است به او کتاب یا اسباب‌بازی‌ای بدهند که بتواند از تمامی حس‌های خود استفاده کند.

از سوی دیگر در معرض قرار گرفتن کودک در برابر حجم زیاد فناوری خطرناک است؛ این در حالی است که کودک هم می‌تواند برای وسایل الکترونیک خطرناک جلوه‌گر شده، اطلاعات و وسایل اخیر را از بین ببرد و یا اسباب انتشار آن‌ها در فضای مجازی را فراهم آورد.

کاربری کودکان نوپا و پیش‌دبستانی (۲ الی ۵ سال):

والدین با صرف زمان برای بازی، تماشا و یا جست‌وجو با کودکان، زمانی بدون فناوری به وجود می‌آورند. کودک در هنگام تحرک، نسبت به یادگیری بسیار کنجکاو است و به همین دلیل دور نگه‌داشتن وسایل الکترونیک سخت به نظر می‌رسد. نتایج نظرسنجی انجام‌شده توسط مؤسسه‌ی اریکسون^۴ بر روی تعدادی از والدین حاکی از آن بود که بیش از ۸۵ درصد از آنان به کودک زیر ۶ سال خود اجازه‌ی استفاده از فناوری را در خانه می‌دهند و ۸۶ درصد از والدین اذعان داشتند که استفاده از فناوری را برای کودک خود مفید می‌دانستند که از جمله‌ی آن به موارد ذیل می‌توان اشاره کرد: سوادآموزی، آمادگی

۱. Sesame Street برنامه خیابان سه‌سامی برنامه‌ای برای کودکان است که به منظور آموزش‌های فرهنگی و تربیتی آنان با نمایش عروسکی و انیمیشن‌های جذاب تهیه شده است.

۲. Wonder Pets برنامه حیوان‌های شگفت، در رابطه با دنیای حیوانات برای کودکان تهیه شده است.

3. Oxford University

4. Erikson Institute

برای مدرسه‌رفتن و کسب موفقیت در مدرسه. در حالی که بیش از هر زمان دیگری، برنامه‌ها و ابزارهای بسیاری مختص به کودکان طراحی شده است، والدین می‌بایست فناوری را بخش کوچکی از فعالیت‌ها و یادگیری‌های کودکان در این سن در نظر گیرند.

در این سن، کودکان در حال یادگیری رفتارهای اجتماعی انسانی از قبیل به اشتراک‌گذاری^۱، کمک کردن، بخشش^۲ و بهره‌گیری^۳ از دیگران هستند. این سن زمانی است که بچه‌ها یاد می‌گیرند این فعالیت‌ها را انجام دهند. فناوری در این مراحل تحولی، زمانی که والدین با آن‌ها بازی یا جست‌وجو می‌کنند و یا فیلم می‌بینند، می‌تواند کمک کرده و زمان کاربری از فناوری به زمان ایجاد عطوفت و نزدیکی کودک با دیگران و حتی زیست محیط وی تبدیل شود.

درباره انتخاب برنامه و بازی رایانه‌ای برای کودکان نیز لازم به یادآوری است، والدین پیش از خرید بازی‌های رایانه‌ای، ضرورت دارد که رده‌ی سنی محتوای دیجیتالی مورد نظر را بررسی کنند. استفان بالکم^۴، مؤسس و مدیرعامل مؤسسه‌ی غیرانتفاعی امنیت روی خط خانواده^۵ که نماینده شرکت‌هایی هم‌چون آمازون^۶ و وریزون^۷ با هدف امن‌تر کردن دنیای برخط برای کودکان و خانواده است، پیشنهاد می‌دهد، والدین به جای استفاده از طبقه‌بندی‌های انجام شده توسط فروشگاه‌های معمولی و برخط، از رتبه‌بندی‌های اتحاد بین‌المللی رتبه‌بندی سنی^۸ (IARC) استفاده کنند. گوگل^۹، مایکروسافت^{۱۰}، نینتندو^{۱۱} و بسیاری از شرکت‌های عظیم فناوری از رتبه‌بندی‌های IARC در حین ساختن محتوا استفاده می‌کنند. به علاوه، رتبه‌بندی‌های IARC مرتبط به سیستم‌های ملی رتبه‌بندی سنی است.

از بعضی از برنامه‌های مناسب برای کودکان نوپا می‌توان به کیدل^{۱۲}، موتور جست‌وجوگر مجازی گوگل برای کودکان و کیدوز^{۱۳} که یک مجموعه‌ی سازمان‌یافته از برنامه‌ها و محتوای مناسب برای کودکان است، اشاره کرد.

سایت CommonSenseMedia.org به ارزیابی نظرات کاربران در مورد برنامه‌ها و بازی‌ها بر اساس گروه‌های سنی پرداخته است. باید در نظر داشت که توصیه‌های سنی ارائه شده توسط فروشگاه‌های

-
1. Sharing
 2. Donating
 3. Benefiting
 4. Stefan Balkam
 5. The Family Online Safety
 6. Amazon - فروشگاه خرید اینترنتی
 7. Verizon - شرکت مخابراتی آمریکا
 8. International Age Rating Coalition (IARC)
 9. Google
 10. Microsoft
 11. Nintendo
 12. Kiddle
 13. Kidoz

برخط برنامه و سایت‌هایی مانند یوتیوب^۱ همیشه دقیق نیستند. هرچند، بعضی از تأمین‌کننده‌ها برای نفوذ به فهرست‌های رتبه‌بندی و نشان‌دادن محتوای خود به عنوان محتوایی مفید برای کودک، تلاش زیادی می‌کنند. در نتیجه، بهترین ابتکار این است که محتوایی که فرزندان به آن دسترسی دارد را خود والدین مورد بررسی قرار دهند.

نکته قابل ذکر دیگری که در این مقطع سنی باید از آن یاد کرد، تنظیم فضاها و زمان‌هایی برای کودک است که وی دور از فناوری باشد.

والدین باید با تدوین قوانینی برای خانواده‌ی خود، زمان‌هایی را در نظر بگیرند که در آن افراد خانواده به‌دور از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته باشند، نظیر عدم استفاده از فناوری دو ساعت قبل از وقت خواب و حین غذا خوردن، یا تعیین قسمت‌هایی از خانه که استفاده از وسایل الکترونیک در آن ممنوع است - مانند ممنوعیت کاربری از تلفن‌های همراه، رایانه‌ها و تلویزیون در اتاق‌های خواب و غذاخوری-. این‌گونه قوانین سخت‌گیرانه که همه اعضای خانواده آن‌ها را رعایت می‌کنند، با ایجاد زمان‌های به‌دور از فناوری برای اعضای خانواده، زمان مصاحبت افراد با خانواده را افزایش می‌دهد.

کاربری کودک جوان (۶ الی ۱۲ سال):

این سن، زمان مناسبی برای یادگیری عادت‌های سالم کاربری از فناوری است. احتمالاً کودکان در دوره‌ی دبستان به‌طور روزمره از فناوری استفاده می‌کنند. به همین دلیل، آن‌ها در این بازه‌ی زمانی به راهنمایی والدین خود بیش از پیش نیازمندند، تلاش والدین در این مقطع سنی -که اتفاقاً سن دیگر پیروی اخلاقی کودک نیز به‌شمار می‌آید- مؤثر واقع شده و می‌توانند کاربری صحیح از فناوری را به آن‌ها آموزش دهند و پایه‌های ارزش‌های خانوادگی خود را مستحکم کنند.

برخی از نکاتی که در این سن باید مورد توجه قرار گیرند، به شرح زیرند:
ساختن حساب کاربری کودکان، امر لازمی در این مقطع سنی به حساب می‌آید.
کودکان در این بازه‌ی سنی ممکن است برای انجام دادن تکالیف خود از رایانه استفاده کنند. برنامه‌ی کنترل به آنان کمک می‌کند تا محدودیت زمانی برای استفاده از رایانه و برنامه‌ها و سایت‌های اینترنتی را در نظر بگیرند.

تلاش برای آموزش به خود فرزندان موجب می‌شود مشکلات بیش‌تری پیش آید؛ مثلاً لپ‌تاپ را پرت کنند، شیرشان را روی صفحه کلید بریزند، صفحه نمایش را بشکنند و با پنهان‌کاری مسوولیت این کارها را قبول نکنند! بهترین راه این است که دستگاه‌هایی مخصوص خود آن‌ها در نظر گرفته شود و اگر والدین تبلت یا لپ‌تاپ مخصوص کار دارند، کودکان را از آن دور نگه دارند.
کرومبوک‌ها^۲ لپ‌تاپ‌های ارزان‌قیمتی هستند و در نتیجه برای استفاده‌ی کودکان مناسب هستند.

نگهداری وسایل هوشمند در اتاق خاصی که همه‌ی اعضای خانواده از آن استفاده می‌کنند، بهتر است، زیرا روی استفاده‌ی کودکان از آن‌ها نظارت وجود خواهد داشت.

بها دادن به خلاقیت کودکان نکته قابل توجه دیگری است که نباید آن را از یاد برد^۱.

آموزش روش‌های شخصی‌سازی، نکته قابل توجه دیگری است که نباید از نظر دور بماند. اولیا می‌بایست از سنین پایین صحبت کردن در مورد امنیت در فضای مجازی را با کودکان خود آغاز کرده و هرازگاهی آن‌ها را تکرار کنند. والدین باید به کودکان خود بیاموزند که هر آن چه که در فضای مجازی به اشتراک می‌گذارند، از بین نمی‌رود و آن‌ها هرگز نباید اطلاعات خصوصی و حساس خود را به اشتراک بگذارند. ممکن است برای والدین مقدور نباشد که در مورد هر برنامه‌ی جدیدی که ساخته می‌شود، اطلاعات زیادی داشته باشند، اما می‌توانند از طریق صحبت با کودکانشان آن‌ها را از این آسیب‌ها مصون بدارند. کودکانی که در مورد کارهایی که به صورت برخط انجام می‌دهند، صحبت می‌کنند، راحت‌تر می‌توانند ناراحتی و نگرانی خود را نسبت به اتفاقات‌های خاصی که در دنیای مجازی برایشان می‌افتد، ابراز کنند.

کارت‌های امنیتی اینترنتی مؤسسه‌ی آن‌لاین ایمنی خانواده^۲ می‌تواند به والدین کمک کند برای وسایل الکترونیک جدیدی که به کودکانشان می‌دهند، قوانینی اصولی مشخص کنند.

مقوله مزاحم‌های اینترنتی، مسأله مهم دیگری است که اولیا باید به آن عطف توجه داشته باشند. مزاحمت، چه در دنیای واقعی چه مجازی، مشکلی است که ممکن است برای کودکان در دوره‌ی دبستان پیش بیاید. تحقیقات در این مورد نشان داده است که زندگی کودکان در دنیای واقعی تفاوت چندانی با دنیای مجازی ندارد. والدین باید به کودکانشان بیاموزند که:

- وقتی مزاحمت، چه در دنیای مجازی و چه در دنیای واقعی را دیدند، دست روی دست نگذارند و بزرگ‌ترهایشان را در این زمینه باخبر سازند.

- از قربانی این مزاحمت حمایت کنند و جلوی مزاحم بایستند.

۱. فناوری می‌تواند خیلی چیزها به کودکان بیاموزد، ولی این امر بستگی به برنامه‌هایی دارد که والدین برای آن‌ها انتخاب می‌کنند. اگر فرزندان به ساختن اشیاء علاقه دارد می‌توان از برنامه‌های ذیل استفاده کرد:
- برنامه‌ی اُسمو (Osmo) که اشیای واقعی را با نمونه‌های دیجیتالی روی آی‌پد ادغام می‌کند و باعث یادگیری و تجربه‌ی دیداری می‌شود.

- برنامه‌ی اسکراچ (Scratch) که توسط مؤسسه‌ی تکنولوژی ماساچوست (M.I.T) ساخته شده است، به کودکان تفکر استدلالی را از طریق قصه‌نویسی، انیمیشن‌سازی و بازی‌سازی یاد می‌دهد.

- برنامه‌ی تونتستیک (Toontastic)، خلاقیت کودکان را برای فیلم‌سازی یا نویسندگی در آینده بهبود می‌بخشد. هم‌چنین می‌توان از بازی‌های ویدیویی ساخته شده برای اعضای خانواده استفاده کرد که برای پلی‌استیشن، ایکس‌باکس و مانند آن‌ها تهیه شده‌اند.

- از قربانی حمایت کنند، مثلاً او را در کارهای خود شریک کنند و ارتباطشان را بیش‌تر کنند و همچنین حالش را جویا باشند!

نکته دیگر، برخورداری یا عدم برخورداری از گوشی شخصی توسط کودکان است. در بازه سنی ۶ تا ۱۲ سال، ممکن است کودکان از والدین تقاضای خرید گوشی برای خودشان را داشته باشند، چون بعضی از دوستانشان گوشی دارند. طبق تحقیقات نیلسن^۲، از نظر سنی، تعداد کودکانی که گوشی می‌خرند به ترتیب در ۱۰ سالگی، ۸ سالگی، ۹ سالگی و ۱۱ سالگی بیش‌تر است. اکثر والدین به منظور حفظ ارتباط دائمی با فرزندان و یا دانستن موقعیتی مکانی آن‌ها در هر زمان برای آن‌ها گوشی می‌خرند. اما این‌که بقیه‌ی بچه‌ها گوشی دارند، به معنای آمادگی فرزندان برای داشتن گوشی نیست. باید قبل از خریدن گوشی برای آن‌ها به نکات ذیل توجه کرد:

- آیا کودک در قبال چیزهایی که دارد مسوولیت‌پذیر است؟
- آیا اگر برای وی گوشی خریداری شود، از قوانین والدین خود در مورد استفاده از آن پیروی می‌کند؟
- آیا کودک به اندازه‌ی کافی مسوولیت‌پذیر هست که از پیام فرستادن و عکس و فیلم فرستادن در فضای مجازی درست استفاده کند؟

در هر صورت استفاده از سیم کارت دانش‌آموزی گزینه مطلوبی است که در بازه سنی اخیر می‌تواند مد نظر باشد.

کاربری نوجوانان و جوانان (۱۳ الی ۱۸ سال):

نوجوانان و جوانان در این سن خواهان آزادی و حریم خصوصی بیش‌تری هستند، اما والدین باید از امنیت آن‌ها در برابر دنیای مجازی (و حتی واقعی) مطمئن بوده، با حفظ اعتماد، نسبت به اعمالشان آگاه باشند.

نوجوانان استقلال بیش‌تری می‌خواهند، که این مسأله شامل خودکفایی‌شان در استفاده از وسایل الکترونیک‌شان، بدون نظارت والدین نیز می‌شود. والدین باید از نظارت‌های سخت‌گیرانه به راهنمایی‌های آگاهی‌بخش به نوجوانانشان برای ایجاد احساس مسوولیت در آن‌ها، تغییر رویه دهند. برای استفاده از گوشی و وسایل الکترونیک می‌بایست قوانینی وجود داشته باشد (اگرچه انتظار می‌رود در سنین قبل‌تر قوانین لازم تدوین و برای فرزند مطرح شده باشد).

نظارت کامل بر آن چه نوجوان به صورت برخط انجام می‌دهد، برای والدین غیرممکن است، اما نظارت‌های دوره‌ای بر آن چه نوجوان با داشتن آزادی در دسترسی به فناوری دیجیتال، انجام می‌دهد، می‌تواند بینشی کلی از میزان مسوولیت‌پذیری در کاربری از فناوری وی را به والدین بدهد.

۱. در سایت stopbullying.gov پیشنهادی بیش‌تری برای والدین و کودکان در راستای جلوگیری از مزاحمت وجود دارد.

2. Nielsen

دادن تعهد درخصوص چگونگی استفاده از گوشی توسط فرزند، امر لازمی است که باید همواره مورد توجه اولیا باشد. برخی از قواعد غیرقابل بحث شامل موارد ذیل است:

- در هنگام رانندگی هرگز از گوشی استفاده نشود.
- عکس‌ها و ویدیوهای نامناسب هرگز دیده نشده و به اشتراک گذاشته نشوند.
- فرزند در صورت ترک کردن یا رسیدن به خانه‌ی دوستش، حتماً به والد خود خبر بدهد.
- درباره‌ی عادت‌های سالم استفاده از شبکه‌های اجتماعی و تفکر انتقادی فرزند باید مطمئن شد که عزت نفس وی وابسته به لایک‌ها و اشتراک‌گذاری‌ها نیست.
- اولیا باید راجع به پیام‌های تبلیغاتی که می‌توانند در جهت سوءاستفاده از افراد به کار گرفته شوند، به فرزندشان آگاهی دهند که باید ضمن توجه به انبوه شایعات موجود در فضای مجازی، به طور کلی نسبت به هر آن چه که در فضای مجازی می‌بینند، مشکوک بوده، با احتیاط لازم برخورد کنند.
- والدین می‌توانند با دنبال کردن^۱ فرزند خود در شبکه‌های اجتماعی، از کارهای وی در هر دوره‌ای آگاهی یابند (و این مسأله می‌بایست یک قاعده‌ی غیرقابل مذاکره باشد، حتی اگر فرزند در مقابلش مقاومت می‌کند).

نکته مهم دیگری است که اولیا در جریان کاربری فرزند از فناوری‌های ارتباطی جدید باید بدان توجه لازم را معطوف دارند، اعتمادسازی متقابل است. به این معنا که اولیا باید دقت کنند که نظارت آنان به شکل ناخواسته تبدیل به جاسوسی^۲ نشود.

در این مرحله‌ی حساس تحول فرزند، والدین لازم است بین احترام به نیاز حریم خصوصی فرزندان خود و تضمین کردن امنیت آن‌ها، تعادل ایجاد کنند.

چند ایده برای قوانین کلی این تعادل به قرار زیر است: والدین به تلفن‌های آن‌ها گوش نمی‌دهند و پست‌های الکترونیک‌شان را نمی‌خوانند، مگر آن‌که مشکوک به چیزی باشند. در مقابل، فرزندان تلفن و یا رمزعبور حساب کاربری خود را هر زمان که والدین بخواهند فعالیت‌های آن‌ها را بازبینی کنند، تحویل می‌دهند. این کار به نوجوانان اجازه می‌دهد که بدانند که والدین حق نظارت بر آن‌ها را دارند.

راهکار هوشمندانه‌ای برای ایجاد اعتماد بین فرزندان و والدین برای دسترسی به حساب‌های کاربری فرزندان در صورت نیاز، آن است که والدین از فرزندان خود بخواهند، رمزعبور خود را در یک قلم که در زمان نیاز باید شکسته شود بگذارند. والدین توضیح می‌دهند که نمی‌خواهند به حساب کاربری آن‌ها دسترسی پیدا کنند، ولی می‌خواهند که توانایی اقدام در «مواقع اضطراری» را داشته باشند.

هدایت به سمت بهره‌وری بهینه از فناوری‌های ارتباطی جدید، نکته دیگری است که اولیا باید بدان توجه لازم را معطوف دارند.

1. Follow/ Friend
2. Spying

والدین بایستی علایق فرزندان خود را به سمت بهره‌وری هر چه بیش‌تر از فضای مجازی هدایت کنند. سواد دیجیتالی^۱ یک مهارت فوق‌العاده کارآمد است و فناوری می‌تواند موقعیت‌های ابتکاری و آکادمیک ارائه کند. در صورت علاقه‌مندی فرزندان، کلاس‌های برنامه‌نویسی، طراحی دیجیتالی، انیمیشن‌سازی یا هر موضوع فناوری محور موجود است که بتواند به وی کمک کند که از فناوری بهره‌مند شود و برای استفاده از آن در آینده، آماده شود.

جلوگیری از اعتیاد به فناوری، مسأله مهم دیگری است که باید اولیا بدان توجه داشته باشند. دو علامت هشداردهنده اولیه در رابطه با رابطه ناسالم فرزندان با فناوری وجود دارد که می‌بایست نسبت به آن‌ها آگاه بود؛ یکی از آن‌ها رفتاری و دیگری عاطفی است.

در جنبه‌ی رفتاری، تشخیص عبور زمان استفاده از رایانه از حد مجاز، مهم است، به نحوی که وقت لازم برای بازی کردن در دنیای واقعی، انجام ورزش‌های فیزیکی و ارتباط واقعی را از فرزند می‌گیرد. در رابطه با جنبه عاطفی، تشخیص تجربه منفی فرزند، بعد از استفاده از رایانه مهم است، مخصوصاً اگر احساس اذیت‌شدن^۲ و یا حس کلی بدی از تعامل‌های برخط خود دارند. این امر ممکن است در شبکه‌های اجتماعی، ارتباط برقرار کردن با پیغام یا بازی‌های چند نفره‌ی نقش‌آفرینی^۳ و مانند آن‌ها اتفاق بیفتد.

باید مراقب بود که فرزندان فعالیت‌های غیررایانه‌ای را که زمانی دوست داشت، با فعالیت رایانه‌ای جایگزین نکنند، از خوابش به دلیل استفاده‌ی شبانه از فناوری نکاهد و یا تعامل‌های بین‌فردی (از جمله شام‌های خانوادگی) توسط فناوری جایگزین نشود.

۳- وزارت ارتباطات

وزارت ارتباطات به دلیل وظیفه ذاتی خودش، تلاش می‌کند تا برای کاربران خردسال فضایی مناسب و امن ایجاد کند. از این رو دست به تمهید راهکارهایی جهت تحقق این امر می‌زند. برخی از اقدام‌های این وزارت خانه به قرار زیر است:

- تهیه و تدارک سایت‌های مناسب و سالم جهت افزایش ایمنی روی خط کودکان، نوجوانان و جوانان کاربر فضای مجازی،
- تهیه سیم کارت دانش‌آموزی.

در برخی از کشورهای جهان، سازمان‌های ملی برای نظارت بر محتویات رسانه‌های دیجیتالی که مورد استفاده کودکان پیش دبستان و بالاتر قرار می‌گیرند، وارد صحنه شده‌اند (شورای ملی مطالعات اجتماعی^۱، ۲۰۱۳؛ سامشن^۲ و همکاران، ۲۰۱۴).

هندرسون^۳ و دی زوارت^۴ (۲۰۱۴)، در مقاله خویش گزارش می‌دهند که وزارت ارتباطات استرالیا جهت افزایش امنیت روی خط کودکان، نوجوانان و جوانان زیر ۱۸ سال، ضمن ایجاد یک گروه در زمینه حفظ ایمنی کودکان، تلاش در جهت حذف موارد آسیب‌زا برای کودکان در رسانه‌های اجتماعی را خواستار شده است.

یونیسف (میرکا^۵، ۲۰۱۱) و بنیاد جی‌اس‌ام^۶ (۲۰۱۳) در اسناد منتشره خود با طرح سیم‌کارت دانش‌آموزی، خاطرنشان ساخته‌اند که سیم‌کارت اخیر با جذابیت‌های متعددی توأم است (نظیر دانلود کتاب‌های کمک درسی، بازی، فیلم، موسیقی، خرید بلیط با تخفیف، طرح یک شبکه اجتماعی خاص برای دارندگان سیم‌کارت دانش‌آموزی، ایجاد یک باشگاه از صاحبان سیم‌کارت مزبور و مانند آن)، امکان تماس دانش‌آموزان را محدود به افراد خانواده کرده، در طی ساعات کلاس درس نیز فعال نیست.

منطقی (۱۳۹۵، ی) در توصیف برخی از ویژگی‌های سیم‌کارت دانش‌آموزی می‌نویسد: «کودکی، نوجوانی و جوانی سنین بحرانی محسوب می‌گردند، زیرا اثرپذیری‌های سنین اخیر، تأثیرپذیری‌هایی ماندگار بوده، در جهت‌گیری ارزشی و شخصیتی آنان در طول زندگیشان مؤثر واقع می‌گردند.

حساسیت سنین رشد و تحول از سویی و احتمال آسیب خوردگی کودکان، نوجوانان و جوانان در فضای مجازی از سوی دیگر، سبب شده است، حتی کشورهایی که اعتقادی به فیلترینگ ندارند، در عمل در صدد فیلتر کردن کودکان، نوجوانان و جوانان خویش برآیند.

یکی از جلوه‌های بارز فیلتر کردن افراد سنین رشد و تحول، تهیه و ارایه سیم‌کارت دانش‌آموزی به دانش‌آموزان است.

سیم‌کارت دانش‌آموزی، سیم‌کارتی با ظرفیت‌های قابل توجه و امکانات جذاب می‌باشد که توجه دانش‌آموزان را معطوف به خود کرده، نیازهای ارتباطی، آموزشی و تفریحی آنان را به خوبی مرتفع می‌سازد. مسأله اخیر سبب می‌شود، دانش‌آموزان در برابر ارایه سیم‌کارت دانش‌آموزی به آنان، در برابر آن مقاومت نکرده، نسبت به آن پذیرا باشند.

-
1. National council for the social studies
 2. Sumsion, J.
 3. Henderson, M.
 4. De Zwart, M.
 5. Mirkka, M.
 6. GSM Association

سیم‌کارت دانش‌آموزی ضمن ایجاد امکان تماس دانش‌آموزان با اطرافیان، حاوی برخی از جذابیت‌های جانبی به قرار زیر است: سامانه کمک آموزشی، پورتال و مرکز دانلود کتاب الکترونیک، سامانه مشاوره دانش‌آموزان، سامانه مشاوره حمایتی - اجتماعی کودک و نوجوانان، پورتال دانلود بازی، پورتال اختصاصی موسیقی و فیلم، شبکه اجتماعی دانش‌آموزی، باشگاه دانش‌آموزی، کیف پول الکترونیکی، بلیط الکترونیکی، سامانه ارتباطی مدرسه با دانش‌آموز و والدین.

سامانه کمک آموزشی، سامانه‌ای است که بر بستر تلفن همراه، امکان دسترسی دانش‌آموزان به محتوای آموزشی در مقطع خودشان را فراهم می‌آورد.

دانش‌آموزانی که احساس می‌کنند، متوجه درسی از دروس خویش نشده‌اند، می‌توانند با استفاده از تلفن همراه یا تبلت خودشان در فضای مجازی به اطلاعات آموزشی خودشان به شکل کلاس درسی، پرسش و پاسخ و رفع اشکال، دسترسی پیدا کنند.

پورتال و مرکز دانلود کتاب الکترونیکی امکان دانلود کتاب‌های الکترونیکی رایگان و کتاب‌های آموزشی مناسب را که از طریق کیف پول الکترونیکی نیز قابل اکتساب است، در دسترس دانش‌آموز قرار می‌دهد.

سامانه مشاوره دانش‌آموزان، امکان عمل دیگری است که سیم‌کارت دانش‌آموزی دسترسی به آن را در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهد.

دانش‌آموزان می‌توانند نیازهای مشاوره‌ای خود را از گستره مباحث درسی گرفته تا مباحث اطلاعاتی، سلامتی، فرهنگی، اجتماعی و حمایتی و امنیتی از سامانه مزبور دریافت دارند. به این معنا که اگر به فرض دانش‌آموزان کاربر فضای مجازی، در جریان کاربری خویش از این فضا به مانع و رادعی برخوردند یا از سوی فرد یا افرادی مورد تهدید قرار گرفتند، می‌توانند با مراجعه به سامانه مزبور، از حمایت آن یا تدابیر پیشنهادی آن در جهت حل مشکل استفاده کنند.

سامانه اختصاصی دانلود بازی، موسیقی و فیلم، از دیگر جذابیت‌های سیم‌کارت دانش‌آموزی است که اوقات فراغت آنان را به شکل بهینه تأمین می‌سازد، به این معنا که سیم‌کارت دانش‌آموزی به دلیل امنیت بالایی که از آن برخوردار است، مانع از رسوخ افراد غیردانش‌آموز در بین دارندگان سیم‌کارت‌های دانش‌آموزی شده، با هدایت غیرمستقیم اولیای آموزشی، منابع ارزشمندی در زمینه‌های بازی (نظیر بازی‌های آموزشی)، موسیقی و فیلم (مانند فیلم‌های علمی و فرهنگی - اجتماعی)، در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهد.

از آنجا که شبکه‌های اجتماعی از جذابیت‌های قابل توجه فضای مجازی بوده، کاربران فضای مجازی علاقه‌مند به کاربری از آن می‌باشند، برای سیم‌کارت دانش‌آموزی شبکه اجتماعی خاصی تعریف شده است که تقریباً تمامی امکانات یک شبکه اجتماعی مناسب و به روز را در اختیار دانش‌آموزان کاربر قرار می‌دهد، بالطبع همان‌گونه که پیش‌تر به آن اشاره شد، اولاً به سبب موانع امنیتی که فراروی افراد غیر دانش‌آموز وجود دارد و ثانیاً به دلیل حضور کارشناسان تربیتی در فضای شبکه اجتماعی سیم‌کارت دانش‌آموزی، مباحث مطرح شده در این شبکه اجتماعی، بسیار سالم‌تر از شبکه‌های معمولی بوده، تفاوتی

کیفی با آنان را به معرض دید می‌نهند. به تعبیر دیگر، تمهید اخیر سبب می‌شود، دانش‌آموزان ضمن برخوردار شدن از امکان بهره‌برداری از یک شبکه اجتماعی، در معرض خطر تهدیدهایی که در شبکه‌های اجتماعی دیگر وجود دارد، قرار نگیرند.

باشگاه دانش‌آموزی، طرح نوآورانه دیگری است که برای سیم‌کارت دانش‌آموزی تعریف شده است. به این معنا که دانش‌آموزان دارای سیم‌کارت دانش‌آموزی، در عمل می‌توانند عضو باشگاهی بر مبنای سیم‌کارت مورد استفاده خویش شده، از مزایای عضویت در آن برخوردار شوند. مزایای اخیر مواردی مانند امکان برخوردار شدن از تخفیف‌های ویژه برای خرید بلیط رخدادهای علمی، هنری، ادبی ورزشی و نظیر آن است.

سیم‌کارت دانش‌آموزی از جذابیت‌های دیگری مانند کیف پول الکترونیکی و تهیه بلیط الکترونیکی نیز برخوردار است. به این معنا که اولیا می‌توانند وجه مورد نیاز فرزند را به سیم‌کارت دانش‌آموزی وی واریز کرده، دانش‌آموز در مواقع ضروری از تلفن همراهش به مثابه کیف پول الکترونیکی سود برده، دست به تهیه و خرید مایحتاج مورد نیازش بزند. مضاف بر این، سیم‌کارت دانش‌آموزی واجد این ویژگی مثبت می‌باشد که دانش‌آموزان بلیط‌های مورد نیاز خویش (نظیر بلیط اتوبوس) را از این طریق با تخفیف (مانند ۱۵٪ تخفیف) تهیه می‌کنند.

از آنجا که یکی از مشکلات جدی محیط‌های آموزشی کاربری دانش‌آموزان از تلفن همراه در کلاس و احياناً سر جلسه امتحان، به منظور تقلب، می‌باشد، تمهیدی اندیشیده شده است که سیم‌کارت دانش‌آموزی از بدو ورود شاگرد به مدرسه تا زمان خروج وی از مدرسه فعال نیست و به این ترتیب امکان کژکاربری احتمالی از گوشی همراه توسط دانش‌آموزان در محیط آموزشی به شدت تقلیل می‌یابد. البته لازم به یادآوری است، در صورتی که دانش‌آموزی در طول ساعات مدرسه دچار ناراحتی جسمی و یا مشکل خاص دیگری شد، می‌تواند با مراجعه به دفتر مدرسه کد خاصی از دفتر دریافت دارد تا با آن با اولیای خویش تماس حاصل کرده، آنان را در جریان مسأله و مشکل خویش قرار دهد و در صورت نیاز اولیا برای کمک به وی به مدرسه بیایند.

ویژگی مثبت دیگری که در سیم‌کارت دانش‌آموزی در نظر گرفته شده است، سامانه ارتباطی مدرسه با دانش‌آموز و اولیای وی می‌باشد.

مدرسه با ارایه اطلاعات مورد نیاز آموزشی (از مقررات گرفته تا تاریخ امتحانات) دانش‌آموزان، جذابیت خاصی برای خود در نزد دانش‌آموزان پدید می‌آورد. مضاف بر این، سامانه ارتباطی مزبور، ارتباط مسوولان مدرسه با اولیای دانش‌آموزان را نیز تمهید دیده است و اولیا از طریق این سامانه در جریان مسایل علمی، آموزشی، اخلاقی و تربیتی فرزندش در مدرسه قرار می‌گیرد.

بنابراین در یک جمع‌بندی اجمالی می‌توان نتیجه گرفت، با پیش گرفتن راهکار سیم‌کارت دانش‌آموزی، بتوان ضمن تصحیح خطای اولیای آموزش و پرورش دال بر ممنوعیت ورود تلفن همراه به مدرسه، در درجه نخست با مدارس پنهانی که در جریان ممنوعیت نادرست تلفن همراه به مدارس،

در مدارس آموزش و پرورش پدید آمده است و دانش‌آموزان با بردن تلفن همراه خویش، دست به مبادله انواع اطلاعات خویش در مدرسه می‌زنند، به مقابله پرداخت و در درجه بعدی اهمیت، با اتکا به تلفن همراه دانش‌آموزان، از یادگیری مبتنی بر تلفن همراه (یا موبایل لرنینگ) که در حال حاضر انقلابی آموزشی در جهان حاضر پدید آورده است، در سطح مدارس سود جست.

۴- سایر مؤسسات مرتبط با نوجوانان و جوانان

از آنجا که مقوله فضای مجازی، مقوله مهمی است و فضای مجازی به سرعت در حال گسترش است، اولیای فرهنگی نوجوانان و جوانان در جوامع مختلف می‌کوشند، در جریان بسترسازی فرهنگی برای ایجاد فضایی امن و کاربری بهینه جوانان از فضای مجازی، از تمامی امکان‌های موجود در جامعه در این جهت بهره‌مند گردند. از این رو در تدوین راهکارهای اجرایی بهینه‌سازی کاربری از فضای مجازی از امکانات مختلفی که جوانان کم و بیش با آن‌ها مرتبط هستند، سود برده، پیشنهاد استفاده از این امکانات را نیز داده‌اند. امکانات زیر عبارتند از:

- مراکز پزشکی،

- مراکز مشاوره و روان‌درمانی،

- کتابخانه‌ها،

- و نهادهای دینی (کلیسا).

پزشکان، روان‌شناسان، مشاوران، کتابداران کتابخانه‌ها و مراجع دینی، بعضاً محل رجوع نوجوانان و جوانان هستند. این افراد می‌توانند در جریان خدمات‌رسانی به مراجعان جوان خویش، به شکل ضمنی به انتقال برخی از توصیه‌های مهم در جهت بهینه‌سازی کاربری جوانان از فضای مجازی دست بزنند. کولیر^۱ (۲۰۰۹) در مقاله‌ای که در زمینه ایمنی روی خط دانش‌آموزان تهیه کرده است، در جمع‌بندی مقاله خود روی نکته اخیر تأکید کرده، یادآور گردیده است که کتابداران کتابخانه که محل رجوع دانش‌آموزان هستند، می‌توانند به شکل مستقیم و غیرمستقیم (یعنی با معرفی منابع مناسب)، در عمل دست به راهنمایی جوانان برای بهینه‌سازی کاربری خودشان از فضای مجازی بزنند.

گرشام^۲ (۲۰۰۶) نیز با تأکید ورود کلیسا در فضای مجازی، خاطرنشان می‌سازد، می‌توان آموزه‌های دینی (خاصه آموزه‌هایی که ناظر بر مسایل جمعی و اجتماعی هستند) را در فضای مجازی مطرح کرد و به آموزش آن به علاقه‌مندان و فراگیران پرداخت.

بالتبع نوجوانان و جوانانی که به مسایلی نظیر زیست محیطی، اخلاق اجتماعی و مانند آن‌ها توجه خاصی نشان می‌دهند، به سادگی می‌توانند مورد خطاب این دست از آموزش‌ها قرار گیرند.

1. Collier, A.

2. Gresham, J.

۵- اطلاع‌رسانی مراکز امنیتی و حفاظتی جامعه

فضای مجازی امکان عمل‌های گسترده‌ای را فراروی بشر گشوده است. یکی از این امکان عمل‌ها، روی آوردن افراد بزهکار از جهان واقعی به فضای مجازی است، زیرا یک بزهکار در جهان واقعی خود را با تهدیدت گلوله‌های آتشین پلیس مواجه می‌بیند، اما با تحقق همان بزهکاری در فضای مجازی، آن فرد از گلوله‌های آتشین پلیس در امان خواهد بود. بنابراین مراکز امنیتی و حفاظتی جامعه با وقوف به اهمیت یافتن فضای مجازی و مهاجرت افراد بزهکار به فضای مجازی، وظیفه خود می‌دانند که دست به روشنگری‌های لازم در این جهت برای اقشار مختلف اجتماعی، از نوجوانان و جوانان گرفته تا اولیای آنان بزنند. در بررسی اجمالی ادبیات پژوهش در این زمینه، اقدام‌های زیر ملاحظه می‌گردند:

- ایجاد جریان‌های اجتماعی روشنگر در ارتباط با فضای مجازی،
- ارایه ابزارهای کنترل‌کننده به اولیا،
- نشر کتاب، کتابچه، جزوات و برشورها و پوستره‌های اطلاع‌رسانی برای اقشار مختلف اجتماعی،
- راه‌اندازی سایت‌های خاص کودکان، نوجوانان و جوانان جامعه،
- ارایه هشدارهای لازم به خانواده‌ها،

۱. هشدارهای اخیر غالباً در ارتباط با موارد زیر هستند:

- برنامه‌ها و سایت‌های اینترنتی (Website).
 - برنامه‌های پیام‌دهی (Texting Apps).
 - برنامه‌های محرمانه و مخفی (Secret Apps).
 - برنامه‌های ملاقات (Meeting Apps).
 - گزارش مشکل (Reporting Problem).
 - مشکلات فنی،
 - مشکلات ایجاد شده توسط فناوری،
 - ایمنی و امنیت (Safety and Security).
 - بازی‌ها،
 - کنترل والدین (Parental Control).
 - امکانات تلفن‌های همراه (Mobile Features).
 - دسترسی به موقعیت مکانی (Location Consent).
 - اطلاعات حساب بانکی،
 - رمز عبور (Password).
 - تنظیم‌های امنیتی،
 - شهرت (اعتبار) دیجیتالی (Digital Reputation).
 - تفکر انتقادی (Critical Thinking).
 - تنظیم‌های لازم جهت حفظ حریم خصوصی (Privacy Settings).
- (Teaching parents Tech/ aplatformforgood.org)

- ارایه هشدارهای ضروری به جامعه،
- حضور یافتن پلیس در فضای مجازی (نظیر اتاق‌های گپ اینترنتی) برای رصد فعالیت افراد مختلف،
- ایجاد خطوط مستقیم برای تماس اضطراری با مسوولان برای تهیه محیطی امن‌تر.
وزارت امنیت ملی امریکا^۱ (۲۰۱۱)، در یکی از اقدام‌های خود کوشید تا با راه‌اندازی پویش اجتماعی «توقف کن، تأمل کن و سپس وصل شو»^۲، نسبت به جرایم موجود در فضای مجازی اطلاع‌رسانی کرده، وظایف نوجوانان و جوانان، اولیای آنان و اولیای آموزش دانش‌آموزان را در این جهت یادآور شود. وزارت امنیت ملی امریکا (۲۰۱۳) در فراز دیگری از تلاش‌های خود، با تهیه یک بستر آموزشی برای اولیا و اولیای آموزشی دانش‌آموزان، کوشیده است تا حساسیت اولیا و اولیای آموزشی دانش‌آموزان را نسبت به کاربری از فضای مجازی افزایش داده، آنان را تشویق به مداخله فعال در امر کاربری فرزند یا دانش‌آموزشان کنند.

۶- سایر نهادهای دولتی و سازمان‌های مدنی

از آنجا که امر بسترسازی فرهنگی برای کاربری بهینه از فضای مجازی کار پیچیده و دشواری است، از هر امکان عملی برای مواجهه با این مسأله و انجام آن باید استقبال کرد، بنابراین نه تنها نهادهای دولتی دیگر (مثلاً مراکز تبلیغاتی نظام)، موظف به همکاری در بسترسازی فرهنگی برای ایجاد اینترنت امن هستند، بلکه نهادهای مردم‌یار یا مدنی هم به یاری طلبیده شده، از این نهادها هم درخواست می‌شود تا در جریان اطلاع‌رسانی و ایمن‌سازی بیش از پیش اینترنت، به کمک دیگر نهادهای دولتی آمده، به این ترتیب فضای امنی را برای کاربری آنان از فضای مجازی فراهم آورند. بررسی‌های اولیه در این زمینه، اقدام‌ها زیر را که از سوی دیگر نهادهای دولتی و سازمان‌های مدنی صورت می‌پذیرد، مشخص کرده‌اند:

- تهیه کتاب، کتابچه، برشور و پوستر برای اولیا و دانش‌آموزان،
 - راه‌اندازی سایت‌های امن برای کودکان، نوجوانان و جوانان،
 - درجه‌بندی محتوای رسانه‌ای و سایت‌های فضای مجازی،
 - برگزاری کلاس‌های آموزشی برای اولیا و مراقبان نوجوانان و جوانان،
 - برگزاری سالانه روز اینترنت امن،
 - برگزاری همایش‌های علمی - تخصصی در زمینه فراز و فرودهای فضای مجازی،
 - ایجاد صندوق حمایت از مراکز پژوهش در حوزه رسانه‌های نوین.
- استفاده از نهادهای مدنی یا مردم‌یار، از تجربیات موفق است که در بسیاری از کشورهای جهان جامعه عمل پوشیده‌اند (آتمور^۳، ۱۹۹۸؛ وان‌دیجکن^۴ و همکاران، ۲۰۱۱).

1. US Department of Homeland Security
2. Stop, Think, Connect
3. Atmore, E.
4. VanDijken, M. J.

برخی از پژوهش‌گران (ولیس،؟، ترجمه اوحدی و همکاران، ۱۳۸۲)، با گزارش بعضی از اقدام‌های مثبت انسان‌ها و مجامع نیک اندیش، یادآور می‌گردند، از آنجا که برخی از کاربران سایت‌های هرزه‌نگار اینترنتی، جهت آموزش یا رفع خلاءهای اطلاعاتی خویش، به سایت‌های مزبور روی آورده‌اند، با تهیه سایت‌هایی که مثلاً با تهیه پویانمایی، به ارایه اطلاعات جنسی لازم به کاربران می‌پردازند یا تهیه سایت‌هایی که در آن متخصصان سکس، به سوال‌های اختلال‌های کارکردی افراد در مسایل جنسی پاسخ می‌دهند، سعی در رفع نیاز کاربرانی می‌کنند که به سبب خلاء اطلاعاتیشان، خود را نیازمند سایت‌های هرزه‌نگار اینترنتی می‌بینند و به این ترتیب می‌کوشند تا از مراجعان به سایت‌های هرزه‌نگار بکاهند.

۷- قوه قضائیه

از قوه قضائیه نیز همپای سایر قوای مقننه و مجریه انتظار می‌رود تا در بحث کاربری از فضای مجازی و ایمن‌سازی فضای مجازی ورود پیدا کرده، در جهت سالم‌سازی هرچه بیش‌تر فضای مجازی بکوشد. از این رو قوه قضائیه غالب کشورهای غربی کوشیده‌اند تا با تدوین قوانین مناسب، امکان کژکاربری از فضای مجازی را برای کاربران تحدید کرده، بستری برای کاربری بهینه و مثبت برای کاربران پدید آورد. بررسی اجمالی ادبیات پژوهش دلالت بر آن دارند که قوه قضائیه کشورهای غربی در موارد زیر، اقدام‌های قابل توجهی انجام داده‌اند:

- تدوین قوانین لازم برای حمایت از کاربران نوجوان و جوان فضای مجازی،
 - تدوین قوانین منع آسیب و ایدایی کاربران فضای مجازی (مانند ممنوعیت هرزه‌نگاری کودکان، نژادپرستی، زورگیری الکترونیکی، سرقت هویت و نظایر آن‌ها)،
 - تدوین قوانین ناظر بر حسن عملکرد اولیای کودکان، نوجوانان و جوانان.
- مجموعه نهادهای مقننه، مجریه و قضائیه در کشورهای غربی می‌کوشند در جریان ایمن‌سازی فضای مجازی، کاربری بهینه کودکان، نوجوانان و جوانان از اینترنت را فراهم آورند. از این رو در کنار اقدام‌های اجرایی که در این زمینه برای جوانان صورت می‌پذیرد، اطلاع‌رسانی‌های گسترده برای جمعیت هدف که کودکان، نوجوانان و جوانان هستند، ضرورت دارد.

۸- اطلاع‌رسانی نهادهای مختلف اجتماعی برای ارتقای شناخت نوجوانان و جوانان از فراز و فرودهای فضای مجازی

بررسی ادبیات پژوهش دلالت بر آن دارد که اطلاع‌رسانی به نوجوانان و جوانان کاربر فضای مجازی در اشکال زیر صورت پذیرفته است:

- ایجاد شبکه‌های اجتماعی و سایت‌های خاص برای کاربری جوانان،
- ارایه محتوای سواد رسانه‌ای به شکل مستقیم و غیرمستقیم در مباحث آموزشی و فوق‌برنامه،
- تشویق تفکر انتقادی نوجوانان و جوانان،

- تشویق نوجوانان و جوانان به انتقال مسایل و مشکلات پیش آمده برای آنان در فضای مجازی به اولیا،

- ایجاد امکان گفت‌وگوی روی خط کاربران نوجوان و جوان با متخصصان سلامت روان،
- در دسترس قراردادن روزنامه‌های الکترونیکی جهت ارتقای شناخت نوجوانان و جوانان از فضای مجازی،

- هشدار به کودکان، نوجوانان و جوانان مبنی بر ماندن سوابق فرد در فضای مجازی و دخالت این موارد در استخدام و آینده شغلی آنان.

آلورمان^۱ (۲۰۱۱) در مقاله خود گزارش می‌دهد، جوانان در جریان کاربری از فضای مجازی، رفته رفته به فراز و فرودهای آن وقوف یافته، به این ترتیب سواد رسانه‌ای خود را بالا می‌برند. اما برخی از مطالعات حکایت از آن دارد که درک کاربران نوجوان از خطرات بالقوه فضای مجازی در حد رضایت‌بخش و قابل قبول نیست (راموس سولر^۲ و همکاران، ۲۰۱۸، زیلکا^۳، ۲۰۱۷).

سولداآتووا^۴ و همکاران (۲۰۱۶)، در بررسی چگونگی مواجهه نوجوانان و جوانان با خطرهای فضای مجازی گزارش می‌دهند که غالباً کاربران نوجوان و جوان در برخورد با ابعاد آسیب‌زای فضای مجازی آشفته شده و به شکلی منفعل با آنها مواجه می‌گردند. بنابراین اطلاع‌رسانی و مداخله فعال در ایمن‌سازی فضای مجازی برای نوجوانان و جوانان امری الزامی است.

گالاکر^۵ (۲۰۱۱) در مقاله پژوهشی خویش نتیجه می‌گیرد، فیلترینگ تنهای فضای مجازی برای نوجوانان و جوان جوابگو نیست و باید هم‌زمان با فیلتر نسبی سایت‌های نامناسب در فضای مجازی برای کاربران جوان، سواد رسانه‌ای آنان را ارتقاء بخشید.

دولینگ^۶ و ریکوود^۷ (۲۰۱۴) از شکل‌گیری امکان گفت‌وگوی نوجوانان و جوانان در فضای مجازی با جمعی از متخصصان سلامت روان به صورت روی خط یاد می‌کند.

گروسین^۸ و ادموندسون^۹ (۲۰۰۳) از تهیه روزنامه‌های الکترونیک برای نوجوانان و جوانان یاد کرده، خاطرنشان می‌سازند، جوانان می‌توانند در فضای مجازی از این روزنامه‌ها سود ببرند.

-
1. Alvermann, D. E.
 2. Ramos-Soler, I.
 3. Zilka, G. C.
 4. Soldatova, G. U.
 5. Gallagher, F.
 6. Dowling, M. J.
 7. Rickwood, D. J.
 8. Grusin, E. K.
 9. Edmondson, A.

سرانجام درج^۱ (۲۰۱۷)، در مقاله خود با روشنگری درباره ماندن رد پای جوانان در سایت‌هایی که به آن‌ها رفته و از آن‌ها کاربری دارند، خطاب به آنان بیان می‌دارد، در صورت کژکاربری جوانان از فضای مجازی، رد پاهای باقی مانده افراد در زمان استخدام افراد، آنان را دچار مشکل می‌کند، از این رو جوانان بهتر است با آینده‌نگری لازم، دست از کاربری نامناسب از فضای مجازی دست بردارند.

۹- اطلاع‌رسانی برای اولیای دانش‌آموزان

اولیای دانش‌آموزان، وظیفه تربیت فرزندشان را نیز برعهده دارند، از این رو باید بدان‌ها کمک کرد تا در کنار نهادهای مختلفی که در جامعه در صدد بسترسازی برای رشد و تعالی وی هستند، وظایف خود را نیز به نحو احسن انجام دهند تا با اطمینان بیش‌تری فرزندشان از رشد و شکوفایی علمی و انسانی لازم برخوردار گردد.

اقدام‌های انجام گرفته شده جهت اطلاع‌رسانی به اولیای دانش‌آموزان و ایجاد روشنگری‌های لازم و تنویر افکار آنان، به اجمال در ادبیات پژوهش به قرار زیر عنوان شده است:

- ارایه کتاب، کتابچه، برشور، پوستر و بسته‌های آموزشی تهیه شده برای اولیا،
- برگزاری کلاس آموزشی برای ارتقای آگاهی اولیا در زمینه فضای مجازی،
- ارایه انواع ابزارهای کنترل فناوری‌ها (رایانه، تلفن همراه و دیگر فناوری‌های ارتباطی) به اولیا (که در غالب موارد رایگان هستند)،
- رتبه‌بندی محتوای سایت‌ها جهت اطلاع اولیا،
- تعمیق روابط اولیا با مشاوران مدارس،
- تشویق گذاشتن قرار و مدارهای مشترک اولیا با فرزند، جهت کاربری مناسب وی از فناوری‌های ارتباطی،
- تعمیق رابطه دوستانه با فرزند برای ممانعت از پنهان کردن مشکلات پیش آمده برای وی،
- معرفی سایت‌های مناسب به فرزند،
- نظارت بر نحوه کاربری فرزند از فضای مجازی،
- مداخله فعال در جهت حل مشکلات پیش آمده برای فرزند در فضای مجازی.

رابرتز^۲ (۲۰۱۰) در مقاله‌ای که با عنوان «والدین کودکان سایبری باید چه کار بکنند»، تهیه کرده است، خاطرنشان می‌سازد، با وجود آن که کودکان در برخورد با فضای مجازی از برخی از فرصت‌های موجود در این فضا برخوردار می‌گردند، اما باید دانست که فضای اخیر تهدیدهایی نیز برای کودکان در بردارد و ضرورت دارد که اولیا برای محافظت فرزندانشان از تهدیدهایی که در فضای مجازی فرزندانشان را تهدید می‌کند، رأساً وارد صحنه شده، حفظ و حراست از کودکانشان را در فضای مجازی محقق سازند.

برخی از بررسی‌های انجام شده حکایت از آن دارد که حداقل برخی از اولیا از آگاهی لازم برای نظارت بر چگونگی مصرف فناوری توسط فرزندشان بی‌بهره‌اند. به عنوان مثال، درج (۲۰۱۷) گزارش می‌دهد، اولیای یک فرزند ده ساله، با تصور این که تبلت امکان انتقال اطلاعات به دیگران را ندارد، برای فرزندشان تبلت تهیه کردند، اما پس از مدتی دریافتند که فرزند ده ساله آنان، ویدیوی برهنه‌ای را که از دختر همسایه در جریان چت با وی تهیه کرده بود، در فضای مجازی به نمایش نهاده است. از این رو آگاه‌سازی هر چه بیش‌تر اولیا توسط بسیاری از پژوهش‌گران مورد تأیید قرار گرفته است (مک دونالد-بارون^۱ و همکاران، ۲۰۱۷) از همین رو رابرتز (۲۰۱۰) بیان می‌دارد، باید اولیا در صدد ارتقای دانش و آگاهی خود در زمینه جوانان باشند تا جایی که در حد و شأن یک کارشناس جوانان ظاهر شوند. ارایه برنامه‌های کنترل که به اولیا امکان مسدود کردن سایت‌ها و یا محتوای نامناسب یا محدود کردن زمان کاربری از اینترنت را می‌دهد (دفتر تحقیقات فدرال، ۲۰۰۱، استینبرگ^۲، ۲۰۱۷) وجه دیگری از یاری رساندن به اولیای دانش‌آموزان را تشکیل می‌دهد.

یبارا^۳ و همکاران (۲۰۹) در گزارش تحقیقی خویش خاطرنشان می‌سازند، بررسی آنان در زمینه مواجهه کودکان، نوجوانان و جوانان کاربر با موارد ناخواسته جنسی، در مواردی که رایانه یا تلفن آن‌ها دارای ابزارهای کنترل کننده بوده‌اند، به مراتب کم‌تر از مواردی است که روی فناوری‌های مورد استفاده آنان، ابزار کنترل اولیا نصب نشده بود.

معرفی سایت‌های مفید به فرزند (درج، ۲۰۱۷)، تهیه کتابچه‌های راهنما برای اولیا (مرکز پی‌ای‌سی‌ای‌آر^۴، ۲۰۱۳)، اطلاع‌رسانی در زمینه وب سایت‌های امن به اولیا (آدلمن^۵، ۲۰۰۴) و روشنگری در مورد خطرهای بالقوه فناوری‌ها (نظیر زورگیری الکترونیکی که کاربر را به کاهش عملکرد تحصیلی تا افکار خودکشی مبتلا می‌سازد) (هولادی^۶، ۲۰۱۰)، قسمت دیگری از اطلاع‌رسانی به اولیا را تشکیل می‌دهند.

آیرس^۷ (۲۰۰۷) در مقاله خود پس از بیان خطرهای جنسی که کاربران خردسال و کم سن فضای مجازی را تهدید می‌کند، خاطرنشان می‌سازد، اولیا برای جلوگیری و ممانعت از خطر پیش‌گفته، باید ضمن ارایه برخی از اطلاعات لازم به فرزند (مانند طرح مراکز خصوصی بدن دختران و پسران برای آنان)، رابطه خویش را چنان با فرزندشان عمیق کنند که در صورت پیش آمدن هرگونه مشکلی برای فرزند، وی بلافاصله اولیای خود را در جریان آن قرار دهد تا آنان برای حل مشکل او، به کمکش بشتابند.

-
1. Mac Donald-Brown, C.
 2. Steinberg, S.
 3. Ybarra, M. L.
 4. PACER Center
 5. Adelman, H.
 6. Holladay, J.
 7. Ayers, L.

تشویق اولیا برای گذاشتن قرار و مدارهای مشترک با فرزند برای کاربری از فضای مجازی، امر مهم دیگری است که همواره به اولیا توصیه شده است (درج، ۲۰۱۷). این قرار و مدارها مواردی مانند میزان استفاده روزانه، باز نکردن نامه‌های الکترونیکی ناشناس، عدم ارتباط با افراد ناشناس، نظارت پست‌های فرزند، پرهیز از ارسال تصاویر خویش و یا کاهش رزولوشن تصویر در صورت ارسال، توجه به حریم خصوصی خویش در شبکه‌های اجتماعی و نظایر آن هستند.

اولیا موظف هستند درباره تبعات کژکاربری از فضای مجازی (که مواردی مانند افسردگی فیس‌بوکی، زورگیری الکترونیکی، اذیت و آزارهای جنسی و نظایر آن‌ها هستند)، برای فرزندشان صحبت کنند (درج، ۲۰۱۷).

تبدیل اشتباهات فرزند به یک کلاس درس از سوی اولیا برای فرزند، متضمن اثرات ارزشمندی برای آینده کاربری وی خواهد بود.

انجمن روان‌شناسی آمریکا (APA)^۱ در توصیه‌هایی که برای کاربری فرزندان از فناوری‌های ارتباطی جدید دارد، به ذکر نکات زیر به والدین پرداخته است:

«در رابطه با فناوری، والدین نسبت به فرزندان خود که از بدو تولد با فناوری سر و کار داشته‌اند، از آگاهی کم‌تری برخوردارند و حتی به نظر می‌رسد با نسلی که پس از به دنیا آمدن، در عمل با وسیله‌های الکترونیکی سروکار داشته‌اند، هرگز نرسند!

با این وجود، مانند بسیاری از موارد دیگر، آگاهی پیدا کردن نسبت به فناوری و قابلیت‌های آن، غیرممکن نبوده، به سادگی امکان‌پذیر است و اولیا می‌توانند نحوه‌ی عملکرد برنامه‌ها^۲ و تنظیمات امنیتی^۳ را مطابق با ارزش‌های خانوادگی^۴ خود، شخصی‌سازی^۵ کنند.

همچنین ضرورت دارد، والدین عاداتی سالم در خصوص استفاده از فناوری در خود ایجاد کنند، زیرا که فرزندان به طور عمده از والدین خود الگوبرداری می‌کنند. این عادات عبارتند از:

- در هنگام رانندگی از تلفن همراه خود استفاده نکنند؛ سالانه هزاران آمریکایی در اثر رانندگی پرخطر و با توجه اندک، جان خود را از دست می‌دهند. در هنگام رانندگی، اختلالات گوشی خود را خاموش کرده و آن را دور از دسترس قرار دهند.

- نسبت به خواب خود آگاه باشند؛ پژوهش‌های بسیاری نشان داده است که استفاده شبانه‌گاهی از گوشی هوشمند می‌تواند در کیفیت خواب افراد دخالت کند. با توجه به این واقعیت که تلفن‌های همراه

1. Connected and content managing healthy technology use/ apa.org (American Psychological Association).

2. Apps

3. Security Setting

4. Family Agenda

5. Customize

و وسایل الکترونیک دیگر از خود نور آبی^۱ ساطع می‌کنند، می‌توانند بر ترشح هورمون ملاتونین (که هورمون مرتبط با خواب است) اثر بگذارند. اما مشکل دیگر آن است، محتوایی که در این وسایل در اختیار کاربران قرار می‌دهند، غالباً تحریک‌کننده هستند؛ برای مثال یک پیغام^۲ یا توییت^۳ در وقت خواب^۴ می‌تواند موجب شود که مغز در هنگامی که باید استراحت کند، شروع به پردازش اطلاعات کند. از این رو ضرورت دارد اولیا از وسایل الکترونیک خود، در هنگام دیروقت استفاده نکنند. همچنین از استفاده از گوشی خود به عنوان ساعت‌کوکی پرهیز کنند (زیرا برای بسیاری از افراد، بودن گوشی در کنار تخت، بسیار وسوسه‌انگیز واقع می‌شود).

- اخطارهای^۵ گوشی خود را خاموش کنند؛ بسیاری از افراد گوشی‌های خود را روی تنظیماتی قرار می‌دهند که در صورت دریافت یک پست الکترونیک جدید، پیغام جدید و یا اخطارهای برنامه‌های رسانه‌های اجتماعی، به فرد اطلاع دهد. نتایج نظرسنجی میزان استرس در آمریکا، حاکی از آن است تنها ۱۹ درصد از آمریکایی‌ها اخطارهای گوشی خود را خاموش می‌کنند؛ این در حالی است که اخطارهای مداوم می‌تواند بر روی تندرستی و سلامت تأثیرات منفی بگذارد. در تحقیقات اخیر روان‌شناسان دانشگاه بریتیش کلمبیا^۶، میزان بی‌توجهی^۷ و بیش‌فعالی^۸ در طول زمانی که افراد اخطارهای گوشی هوشمند خود را خاموش می‌کنند، نسبت به زمانی که آن را روشن می‌گذارند، کمتر گزارش شده است. همچنین اخطارهای پیاپی با بهره‌وری پایین‌تر، ارتباط اجتماعی ضعیف‌تر و سلامت روانی کمتر همراه است. در همان تیم پژوهش در پژوهشی مشابه نشان دادند که افرادی که به طور مداوم پست الکترونیک خود را بررسی می‌کنند، میزان استرس بیشتری را نسبت به افرادی که تنها سه بار در روز این کار را انجام می‌دهند، گزارش دادند. برای مدیریت استرس و افزایش تمرکز، باید تصمیمی واقع‌بینانه درباره‌ی اخطارهایی که واقعاً مورد نیاز است، گرفته شود. برای مثال، پست‌های الکترونیک کاری نسبت به اخطارهای فیس‌بوک از اهمیت چشم‌گیری برخوردارند.

- انتظارهای دیگران را نسبت به خود مدیریت کنند؛ در صورتی که افراد برنامه‌ی خاصی برای استفاده از گوشی خود دارند، بهتر است آن را به اطرافیان خود اطلاع دهند (برای مثال: فرد در طی زمان کار، گوشی خود را مورد بازبینی قرار نمی‌دهد و یا در طول سفر به پست‌های الکترونیک کاری خود

-
1. Blue Light
 2. Text
 3. Tweet - پیغام‌های رسانه‌ی توییت به این نام مشهورند.
 4. Bedtime
 5. Notifications
 6. University of British Columbia
 7. Inattention
 8. Hyperactivity

پاسخ نمی‌دهد). در غیر این صورت با وجود بستگان و یا همکارانی که با مشکلی مواجه شده‌اند، از زمان خود نمی‌تواند به خوبی (چه در محل کار، چه در تعطیلات و مانند آن)، استفاده کند.

- از رسانه‌ی اجتماعی عاقلانه استفاده کنند؛ بسیاری از افراد در مقایسه‌ی زندگی خود با «ویترین»^۱ زندگی دوستانشان، در رسانه‌های اجتماعی، زندگی خودشان را بی‌روح‌تر می‌یابند.

تحقیقات انجام شده رابطه‌ی مستقیمی بین بودن در رسانه‌های اجتماعی و احساس افسردگی را گزارش کرده‌اند. ولی افراد می‌توانند ارتباط خود را با فضای مجازی و رسانه‌های اجتماعی به منظور بهبود آن تغییر دهند؛ تحقیقات نشان داده‌اند، زمانی که افراد از رسانه‌های اجتماعی به شکل منفعلانه استفاده می‌کنند (مانند استفاده از اطلاعات و گشتن در بین پُست‌های دیگران)، میزان سلامت و تندرستی‌شان کاهش می‌یابد. این در حالی است که رسانه‌های اجتماعی بر روی سلامت افرادی که به طور فعالانه از آن استفاده می‌کنند (مانند پُست کردنِ مطلب، به اشتراک گذاشتن ایده‌ها و یا نظر دادن زیر پُستِ دیگران)، تأثیر منفی نگذاشته است. برای استفاده‌ی بهینه از شبکه‌ی اجتماعی باید به صورت فعالانه با آن درگیر شد. (هم‌چنین نباید فراموش کرد که زندگی واقعی افراد به ندرت به بی‌نقصی «ویترین»هایی است که در رسانه‌های اجتماعی به نمایش گذاشته می‌شوند).

- در حال زندگی کنند؛ فناوری و رسانه‌های مجازی سبب شده‌اند تا افراد به راحتی با یک‌دیگر در ارتباط باشند، ولی به سادگی می‌توانند آن‌ها را نسبت به ارتباطاتشان در دنیای واقعی بی‌توجه کنند. تعاملاتِ رو در رو و فیزیکی برای سلامتِ عاطفی^۲ افراد ضروری و مهم است. در نظرسنجی میزان استرس در آمریکا، ۴۴ درصد از افرادی که پست الکترونیکِ خود، پیغام‌ها و رسانه‌های اجتماعی را به طور مداوم مورد بازبینی قرار می‌دهند، گزارش کرده‌اند، حتی زمانی که در کنار خانواده‌ی خود هستند، احساس می‌کنند که از آن‌ها جدا شده‌اند. افراد بزرگسال هنگامی که افراد با دوستان و یا خانواده‌ی خود وقت می‌گذارند، باید تلاش کنند تا از وسایل الکترونیک خود نظیر گوشی هوشمند «جدا» شوند (و مثلاً زمان صرفِ شام یا وعده‌های غذاییِ دیگر و یا دورهمی‌های خانوادگی یا دوستانه آن را بی‌صدا^۳ کرده و دور از دسترس قرار دهند).

- زمانی را برای تجدید قوا در نظر بگیرند؛ زمان‌های آرامش به منظور فکر کردن برای تمدد اعصاب، تفکر و حتی افزایش و سرعت‌بخشیدن به خلاقیت، حیاتی هستند. اگر در اوقات فراغت گوشی، به عنوان اولین گزینه برای پُر کردن این زمان‌ها در عموم افراد دیده می‌شود، می‌توان گفت آن‌ها فرصت لازم برای تجدید قوای خویش را از دست می‌دهند، از این رو بهتر است تلاش کنند تا زمانی را برای جدا بودن از گوشی خود اختصاص دهند. این کار هر چند در ابتدا به نظر سخت می‌رسد، اما به تدریج به شکل عادت درآمده و افراد می‌توانند از آن زمان‌های آرامش‌بخش به خوبی استفاده کنند».

-
1. Showcase
 2. Emotional Well-being
 3. Silent

برخی از پژوهش‌گران دیگر با توجه به دید فنی عمیقی که نوجوانان و جوانان از آن برخوردار هستند و مواردی مانند فیلتر کردن فناوری‌ها را در حد یک چالش جزئی می‌بینند (دردج، ۲۰۱۷)، پیشنهاد می‌کنند، باید برای کنترل وضعیت اخیر از میزان تمرکز بر والدین کاست و از مدرسه و نهادهای اطلاع‌رسان دیگر جامعه در این جهت، کمک گرفت (استیوز^۱ و وبستر^۲، ۲۰۰۸، اولا گونجیو^۳، ۲۰۰۸).

فینکلهور^۴ و همکاران (۱۹۹۹)، از زاویه دید دیگری بیان می‌دارد، بسیاری از جوانان تهدیدهای جنسی و موارد مشابهی را که متوجه آنان می‌شود، به اولیای خود منتقل نمی‌کنند، از این رو ضرورت دارد تا نقش سایر نهادهای زیربند در این جهت پررنگ‌تر شوند.

۱۰- مشکلات حل نشده خطرآفرین

با وجود تلاش‌هایی که نهادهای مختلف در سطح کلان تا میان برد و خرد جامعه، جهت بسترسازی فرهنگی برای کاربری بهینه کودکان، نوجوانان و جوانان (غربی) از فضای مجازی انجام داده‌اند، اما باز هم مشکلات حل نشده‌ای در این میان وجود دارد که بیانگر سختی و صعوبت کار در زمینه بهینه‌سازی فضای مجازی است. برخی از این مشکلات حل نشده، به شرح زیر گزارش شده‌اند:

- تعارض ساختاری موجود در نظام‌های لیبرالیستی در جهت اخلاقی بارآوردن نوجوانان و جوانان،
- دور زدن قوانین کاربری از شبکه‌های اجتماعی توسط نوجوانان،
- کاربری نوجوانان و جوانان کاربر فضای مجازی از محتوای خشن و هرزه‌نگار،
- عقب‌ماندن متخصصان فناوری‌های ارتباطی جدید از جوانان، در راستای شناخت کژکاربری‌های جدید نوجوانان و جوانان از فضای مجازی.
- عقب‌ماندگی نسبی سیاست‌گذاری‌های انجام شده از تحولات شدید فناوری‌های ارتباطی جدید،
- دستیابی به نقطه تعادل مناسب بین فیلترینگ اینترنت و آزاد نهادن کاربری نوجوانان و جوانان از فضای مجازی،
- هجوم بازاریابان و سرمایه‌دارها به فضای مجازی برای اقناع نوجوانان و جوان برای مصرف کالاهای آنان.

جوامع غربی که غالباً طرفدار سرمایه‌داری بوده و بر همین مبنا الزام لیبرال بودن را پذیرفته‌اند، با تربیت اخلاقی انسان‌ها تعارضی ساختاری دارند، زیرا از سویی لیبرال بودن، حکم به آزادی رفتارهای انسان‌ها دارد، و بر همین مبنا بسیاری از تولیدکنندگان در پی کسب سود هر چه بیشتر، ممکن است به سادگی به تولید محتواهای نامناسب (نظیر بازی‌های دیجیتالی پرخاشگرانه و فوق‌پرخاشگرانه، بازی‌های مبتنی بر زامبی، فرانکنشتاین، دراکولا، پویانمایی‌ها و کارتون‌های هرزه‌نگار یا معطوف به

1. Steeves, V.
2. Webster, C.
3. Olagunju, A. D.
4. Finkelhor, D.

بزهکاری- نظیر بازی‌های سرقت بانک- یا شیطان‌پرستی و مانند آن‌ها) دست بزنند و به نام آزادی، محصولات خود را به جامعه عرضه کنند و در این روند، کودکانی که تا حدود ۱۲-۱۱ سالگی از تفکر عینی (و غیرانتقادی) برخوردار هستند و به لحاظ اخلاقی نیز تا همین سنین دیگرپیرو هستند، به سادگی تحت تأثیر القانات بازی‌ها، کارتونها و پویانمایی‌های اخیر قرار می‌گیرند و به شکلی غیراخلاقی تربیت می‌شوند، به بیان دیگر، اگر پیاژه در نظریه شناختی خودش نشان می‌دهد که جوانان در حدود ۱۶-۱۵ سالگی به تفکر انتزاعی (و انتقادی) می‌رسند، تفکر انتزاعی و انتقادی آنان باز هم مانند افراد بزرگسال عمل نمی‌کند و آن‌ها احتیاج به فرصت بیش‌تری برای ممارست و تمرین در این جهت دارند تا کاملاً شبیه یک انسان بزرگسال استدلال کند. بنابراین در یک جمع‌بندی اجمالی می‌توان نتیجه گرفت، انسان‌ها در حدود ۱۸-۱۷ سالگی به راستی در مسند انتخاب کردن‌های واقعی خود قرار می‌گیرند و اگر طبق فلسفه لیبرالیسم، ارایه هر تفکری در جامعه مباح باشد، در سن اخیر باید مواردی مانند هم جنس‌گرایی، هرزه‌نگاری، شیطان‌پرستی، پرستش قدرت- و پذیرش هدم و نابود کردن قشر ضعیف طبق نظریه دارونسیسم اجتماعی و نظریه قدرت نیچه- و نظایر آن‌ها به جوان عرضه شود، تا وی با انتخاب آزاد خودش دست به‌گزینش و پذیرش یا رد آن‌ها بزند، نه آن که در ۵ سالگی که کودک در شرایط تفکر غیرانتقادی و دیگرپیروی اخلاقی قرار دارد، به وی با بازی‌ها و پویانمایی‌هایی نظیر باب اسفنجی، سیمز، دهکده لازلو و نظایر آن‌ها، هم جنس‌گرایی را پیشنهاد داد یا با بازی‌هایی مانند پرندگان خشمگین، مسلمانان را خوک‌های بدی ترسیم کرد که شایسته هدم و نابودی هستند و یا با بازی پو، غایت مقصود را برای کودکان مصرف همبرگر و محصولات مک‌دونالد ترسیم کرد.

تیلور و کوایل (۲۰۰۳) در کتاب هرزه‌نگاری کودکان، خاطرنشان می‌سازند، با وجود ممنوعیت تهیه تصاویر هرزه‌نگارانه از کودکان در غرب، با این همه اینترنت حاوی انبوهی از این تصاویر است و به نظر نمی‌رسد که بتوان با آن به مقابله جدی برخاست، به این معنا که به دلیل ساختار اینترنت، اقدام‌های پلیس برای برخورد با قربانیان و تهیه کنندگان پورنوگرافی کودکان، غالباً به انجام مثبتی نمی‌انجامد. از سوی دیگر، تفاوت قوانین کشورهای مختلف جهان، امکان برخورد قانونی واحد و یک‌پارچه با مقوله هرزه‌نگاری از کودکان را با بن‌بست مواجه می‌سازد. علاوه بر این، تقاضا از ارایه دهندگان خدمات اینترنتی، مبنی بر ممانعت از ارایه هرزه‌نگاری کودکان در اینترنت، به دلیل آن که این اقدام از سود آن‌ها می‌کاهد، با موافقت آن‌ها توأم نمی‌شود، و در نهایت یونسکو نیز در برخورد با این جرم فراگیر و گسترده اینترنتی، سکوت را پیشه خود کرده و اقدام مشخصی را در دستور کار خود ندارد، فضای ناامید کننده‌ای در مواجهه و کنترل هرزه‌نگاری‌های فزاینده اینترنتی، پدید می‌آید.

ویلسون^۱ و مک آلونی^۲ (۲۰۱۰) در مقاله‌ای که در باب حمایت از کنواسیون حقوق کودک تهیه کرده‌اند، در مقاله خود خاطرنشان می‌سازند، این حق کودک است که از آسیب، سوءاستفاده و استثمار

1. Wilson, J. E.
2. Mc Aloney, K.

محافظت شود، اما از سوی دیگر نویسندگان مقاله به طرح این تعارض می‌پردازند که اینترنت توسط هیچ سازمان رسمی اداره نمی‌شود و کسی در این میان مسوولیت پذیری ندارد که به رعایت حقوق کودکان در فضای مجازی پرداخته و به آن احترام بگذارد.

لوی^۱ (۲۰۱۱) و فیسر^۲ (۲۰۱۲) در مقالات خود بیان می‌دارند، با تحلیل اسناد دولتی از سال‌های ۱۹۹۷ تا ۲۰۰۱ و بررسی بیش از ۹۰۰ مقاله، این نتیجه حاصل می‌شود که در زمان اخیر، توجه بیش‌تر جامعه معطوف به خطرناک دیدن فضای مجازی بوده است و حالا باید با تغییر دید اخیر، رویکرد برخورد فعال‌تر کودکان، نوجوانان و جوانان با فضای مجازی در دستور کار نهادهای مختلف قرار گیرد تا ضمن آن که بچه‌ها، توانایی شهروند دیجیتالی خوب شدن را می‌یابند، حقوق دموکراتیک آنان نیز رعایت شود. بلیزر^۳ (۲۰۱۲) در مقاله خود با نقد نسبی فیلترینگ اینترنت مدارس، خاطرنشان می‌سازد، فیلتر کردن اینترنت در عمل امکان دسترسی دانش‌آموزان به اطلاعات لازم و استفاده از ابزارهای ارتباطی موجود برای تحقیق و تفحص و یادگیری کودکان را محدود می‌سازد و باید در اندیشه دسترسی بیش‌تر نوجوانان و جوانان از فضای مجازی بود.

سرانجام اوست^۴ (۲۰۱۳) در گزارش پژوهشی خود تأکید می‌ورزد، حق خودمختاری کودکان (در جامعه لیبرال) به هیچ روی نباید نادیده گرفته شود و در شرایطی که مدارس اصرار بر فیلتر کردن اینترنت دارند، باید کوشید تا نقطه تعادل لازم بین آزادی انتخاب کودکان و ضرورت مراقبت از آنان را به دست آورد. آکادمی پزشکی اطفال آمریکا (AAP) نیز با ارایه برخی از توصیه‌ها، خواستار توجه به آن‌ها شده است. برخی از این موارد به قرار زیرند:

«- ارزیابی و ارایه راهنمایی‌های به‌روز شده برای مراقبان، معلمان و سایر ذینفعان درمورد استفاده از رسانه‌های دیجیتال در میان کودکان و نوجوانان، به خصوص کودکان زیر ۲ سال.

- توسعه ابزارهای مشخص و کاربردی برای کمک به برنامه خانواده‌ها و نظارت بر استفاده از رسانه‌های دیجیتال، شامل ارایه اطلاعات درباره‌ی چگونگی کاربری متعادل فرزندان از رسانه.

- تحقیقات حمایت‌کننده بر روی بخش‌های توسعه‌ی اولیه مغز و باقی موضوعات مربوط به استفاده از رسانه‌های دیجیتال، از سوی نهادهای دولت فدرال، جوامع بشردوستانه و نهادهای دانشگاهی.

- همکاری با صنایع سخت‌افزار و نرم‌افزار برای ادامه‌ی تلاش برای ارایه‌ی امنیت اینترنتی برای همه‌ی کودکان و نوجوانان؛

- کار پیوسته با پزشکان متخصص اطفال و دیگر متخصصان بهداشت برای رسیدگی به تأثیر رسانه‌های دیجیتال بر کودکان و نوجوانان.»

1. Levy, P.
2. Facer, K.
3. Blazer, C.
4. Ost, S.

تأملی دوباره

با توجه به آنچه از آن یاد شد، می‌توان در یک جمع‌بندی اجمالی نتیجه‌گرفت مسوولان فرهنگی (و به تبع آنان مسوولان نظام آموزش عمومی کشور) در مواجهه با فناوری‌های ارتباطی جدید، به جای توجه به تجربیات بشری موجود در این زمینه، با اتخاذ رویکردی تدافعی، در عمل به مقابله با فناوری‌های ارتباطی جدید و فضای مجازی پرداخته‌اند، در حالی که اتخاذ سیاست‌های اخیر مانع جذابیت‌های فناوری‌ها و فضای مجازی در چشم و دل کودکان، نوجوانان و جوانان و سایر اقشار اجتماعی شده است. بنابراین تأکید مسوولان بر ممنوعیت آوردن تلفن همراه به مدارس و ممنوعیت کاربری اولیای مدارس از ارتباط با دانش‌آموزان و اولیای آنان از طریق برخی از شبکه‌های اجتماعی پرطرفدار، تنها به این نتیجه انجامیده است که فرصت بسترسازی فرهنگی برای کاربری بهینه از فناوری‌های ارتباطی جدید و فضای مجازی از نظام آموزش عمومی کشور گرفته شده است.

وقوع گسترده بیماری کرونا و ویروس در سطح جهان و ایران، به تعطیلی آموزش پیش دبستان، آموزش عمومی و عالی کشور انجامید و اولیای آموزش و پرورش از سر اجبار مجبور به کاربری از فناوری‌های ارتباطی جدید برای ادامه سال تحصیلی نیمه کاره شدند.

حادثه اخیر اگر چه برای جامعه یک تهدید به حساب می‌آید، اما می‌توان از آن به صورت یک فرصت سود برد، به این معنا که مسوولان نظام آموزشی با استفاده از فناوری‌های ارتباطی جدید، می‌توانند دوباره به مواضع پیشین خویش در ارتباط با فناوری‌های ارتباطی جدید و کاربری از فضای مجازی در زمینه پیش‌برد اهداف نظام آموزشی بیندیشند و البته با بسترسازی فرهنگی لازم که به اجمال از آن یاد شد، کاربری آموزشی بهینه از فناوری‌های ارتباطی جدید و فضای مجازی را به شکل مناسبی افزایش داده، بسیاری از خلاءهای نظام آموزش عمومی کشور را در این میان مرتفع سازند.

برخی از مآخذ

- عاملی، سعیدرضا؛ حسنی، حسین (۱۳۹۱). دوفضایی شدن آسیب‌ها و ناهنجاری‌های فضای مجازی: مطالعه تطبیقی سیاست‌گذاری‌های بین‌المللی. تحقیقات فرهنگی ایران. بهار ۱۳۹۱. ۵ (۱) (پیاپی ۱۷). ۳۰-۱.
- منطقی، مرتضی (۱۳۷۲ الف). نقش اسوه‌ها در حفظ فرهنگ جبهه‌ها. همایش بنیاد حفظ آثار دفاع مقدس. منطقی، مرتضی (۱۳۷۲ ب). عوامل مؤثر در تحولات شخصیتی جوانان انقلاب اسلامی. سمینار تهاجم فرهنگی وزارت ارشاد.
- منطقی، مرتضی (۱۳۷۴). کنترل سیاسی و کنترل درونی. سمینار توسعه فرهنگی. وزارت ارشاد اسلامی.
- منطقی، مرتضی (۱۳۷۸). بررسی الگوهای برخورد با خرده فرهنگ جوانان. سمینار نقش و جایگاه دولت در توسعه فرهنگی. سازمان برنامه و بودجه.
- منطقی، مرتضی (۱۳۷۹). نگاه دوباره‌ای به روند جامعه‌پذیری جوان انقلاب اسلامی. همایش بررسی علل و عوامل تقدم مصالح جمعی بر منافع فردی. اداره کل فرهنگ ارشاد اسلامی تهران.
- منطقی، مرتضی (۱۳۸۱ الف). جامعه‌پذیری ضد جامعه‌پذیری. مجموعه مقالات همایش آسیب‌شناسی تربیت دینی. تهران: محراب قلم.
- منطقی، مرتضی (۱۳۸۱ ب). بررسی روش‌های درونی‌سازی کردن ارزش‌های دینی در نوجوانان و جوانان. (گزارش تحقیق). پژوهشکده علوم انسانی جهاد دانشگاهی.
- منطقی، مرتضی (۱۳۸۱ ج). بن‌بست آرمان‌گرایی. همایش ملی مهندسی اصلاحات در آموزش و پرورش. وزارت آموزش و پرورش. ۲۰ و ۲۱ خرداد ماه ۱۳۸۱.
- منطقی، مرتضی (۱۳۸۳ الف). روان‌شناسی جوانان ایران بعد از انقلاب. مجموعه مقالات "جوانان و مناسبات نسلی در ایران". تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- منطقی، مرتضی (۱۳۸۳ ب). رفتارشناسی جوان در دهه‌های سوم و چهارم انقلاب. تهران: پژوهشکده علوم انسانی - اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- منطقی، مرتضی (۱۳۸۳ ج). هنجارآفرینی‌های جدید جوان انقلاب اسلامی: راه پیوند یا گسست؟ همایش ملی مناسبات نسلی در ایران. پژوهشگاه علوم انسانی جهاد دانشگاهی. بهمن ۱۳۸۳.
- منطقی، مرتضی (۱۳۸۳ د). از مقاومت فرهنگی تا مقاومت قهرآمیز. همایش ملی مناسبات نسلی در ایران. پژوهشگاه علوم انسانی جهاد دانشگاهی. بهمن ۱۳۸۳.

منطقى، مرتضى (۱۳۸۳ ل). فرصت‌ها و تهديد‌ها در جهانى شدن. همایش ملي جهانى شدن و تعليم و تربيت. دانشكده روان شناسى و علوم تربيتى دانشگاه تهران. اردیبهشت ۱۳۸۳.
منطقى، مرتضى (۱۳۸۶). راهنمای اولیا در استفاده فرزندان از فناوری‌های ارتباطی جدید: تلفن همراه. تهران: عابد.

منطقى، مرتضى (۱۳۸۸ الف). چت‌روم‌های ایرانی، جوانان و اولیا. تهران: جهاددانشگاهی دانشگاه تهران.

منطقى، مرتضى (۱۳۸۸ ب). در راه پیوند نسلى. مجموعه مقالات كندوكاو در مسایل جوانان و مناسبات نسلى. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.

منطقى، مرتضى، بلقان آبادی، مصطفى (۱۳۸۹). تحلیل محتوای اتاق‌های گپ اینترنتی (چت روم-های) ایرانی. نشریه علمى- پژوهشى سلامت روانى. دوره سوم. شماره دوم. تابستان ۱۳۸۹.
منطقى، مرتضى (در دست نشر). کاربری کودکان پیش دبستان از فناوری‌های ارتباطی جدید.

Adelman, Hallee (2004). Teaching Online Safety. Voices from the Middle, v11 n3 p17-22 Mar 2004

Alvermann, Donna E. (2011). Moving On/Keeping Pace: Youth's Literate Identities and Multimodal Digital Texts. Yearbook of the National Society for the Study of Education, v110 n1 p109-128 2011

Annansingh, Fenio; Veli, Thomas (2016). An Investigation into Risks Awareness and E-Safety Needs of Children on the Internet: A Study of Devon, UK. Interactive Technology and Smart Education, v13 n2 p147-165 2016

Atmore, Eric (1998). Reconstructing Early Childhood Development Services in South Africa: From Apartheid to Democracy. International Journal of Early Years Education, v6 n3 p291-98 Oct 1998

Audrey, N. S. (2004). Mobile phone and youth: A look at the U.S student market. The International Telecommunication Union (ITU). <http://www.itu.int/futuremobile>.

Ayers, Lauren (2007). How to Protect Kids from Child Molesters. Online Submission

Berson, Michael J.; Berson, Ilene R. (2003). Lessons Learned about Schools and Their Responsibility To Foster Safety Online. Journal of School Violence, v2 n1 p105-17 2003

Baker, William M.; Lusk, Edward J.; Neuhauser, Karyn L. (2012). On the Use of Cell Phones and Other Electronic Devices in the Classroom: Evidence from a Survey of Faculty and Students. Journal of Education for Business, v87 n5 p275-289 2012

Blazer, Christie (2012). Social Networking in Schools: Benefits and Risks; Review of the Research; Policy Considerations; and Current Practices. Information Capsule. Volume 1109. Research Services, Miami-Dade County Public Schools

Bushong, Sara (2002). Parenting the Internet: Resources for Parents and Children. Teacher Librarian, v29 n5 p12-16 Jun 2002

Çetin, Münevver; Halisdemir, Meral (2019). School Administrators and Generation Z Students' Perspectives for a Better Educational Setting. *Journal of Education and Training Studies*, v7 n2 p84-97 Feb 2019

Collier, Anne (2009). A Better Safety Net: It's Time to Get Smart about Online Safety. *School Library Journal*, v55 n11 p36-38 Nov 2009

Deagle, Sarah (2018). *Social Media and the First-Year Student at a Private Liberal Arts College*. ProQuest LLC, Ed.D. Dissertation, Northeastern University

Department for Education and The Rt Hon Nicky Morgan (2015). *New measures to keep children safe online at school and at home*. Published 22 December 2015

Dowling, Mitchell J.; Rickwood, Debra J. (2014). Experiences of Counsellors Providing Online Chat Counselling to Young People. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, v24 n2 p183-196 Dec 2014

Dredge, Stuart (2017). How do I keep my children safe online? What the security experts tell their kids. Mon 11 Aug 2014 12.40 BST Last modified on Fri 26 May 2017 10.26 BST

Facer, Keri (2012). After the Moral Panic? Reframing the Debate about Child Safety Online. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, v33 n3 p397-413 2012

Federal Bureau of Investigation, Washington, DC. Crimes against Children Unit. (2001). *A Parent's Guide to Internet Safety*.

Federal Trade Commission (2009). *Virtual Worlds and Kids: Mapping the Risks. A Report to Congress*.

Finkelhor, David; Mitchell, Kimberly J.; Wolak, Janis (1999). *Online Victimization: A Report on the Nation's Youth*.

Floros, Georgios D.; Siomos, Konstantinos E.; Fisoun, Virginia; Dafouli, Evaggelia; Geroukalis, Dimitrios (2013). Adolescent Online Cyberbullying in Greece: The Impact of Parental Online Security Practices, Bonding, and Online Impulsiveness. *Journal of School Health*, v83 n6 p445-453 Jun 2013

Gallagher, Frank (2011). *Hand in Hand: Media Literacy and Internet Safety*. Library Media Connection, v29 n4 p16, 18 Jan-Feb 2011

Giant, Nikki (2013). *E-Safety for the i-Generation: Combating the Misuse and Abuse of Technology in Schools*. Jessica Kingsley Publishers

Gresham, John (2006). *The Divine Pedagogy as a Model for Online Education*. Teaching Theology & Religion, v9 n1 p24-28 Jan 2006

Grubbs, Natalie Kane (2013). *School Counselor-Parent Collaborations: Parents' Perceptions of How School Counselors Can Meet Their Needs*. ProQuest LLC, Ph.D. Dissertation, Georgia State University

Grusin, Elinor Kelley; Edmondson, Aimee (2003). Taking It to the Web: Youth News Moves Online. *Newspaper Research Journal*, v24 n3 p91-96 Sum 2003

GSM Association and the mobile society research institute within NTT DOCOMO (2013). *Children's use of mobile phones, An international comparison ZOD*.

Guerry, Richard (2012). *Building a Digital Consciousness: Make "Public and Permanent" the Golden Rule*. Education Digest: Essential Readings Condensed for Quick Review, v77 n7 p57-59 Mar 2012

- Henderson, Michael; de Zwart, Melissa (2014). ACCE Submission to Public Consultation to "Enhancing Online Safety for Children". Australian Educational Computing, v29 n1 2014
- Holladay, Jennifer (2010). Cyberbullying. Teaching Tolerance, n38 p42-46 Fall 2010
- Jacobson, Linda (2004). Generation Gap. Education Week, v23 n38 p24-27 May 2004
- Joinson, A. N. (2003). Understanding the psychology of internet behavior, virtual worlds, real lives. London: Palgrave Macmillan.
- Kronholz, June (2011). Getting at-Risk Teens to Graduation: Blended Learning Offers a Second Chance. Education Next, v11 n4 p24-31 Fall 2011
- Levy, Peter (2011). Confronting Cyberbullying. T.H.E. Journal, v38 n5 p25-27 May 2011
- Linh, Claudia (2007). [Your College Here] Wants to Be Your "Friend". Campus Technology, v20 n13 p44-46, 48, 50, 52 Sep 2007
- Livingstone, Sonia; Haddon, Leslie (2008). Risky Experiences for Children Online: Charting European Research on Children and the Internet. Children & Society, v22 n4 p314-323 Jul 2008
- MacFarlane, Maureen A. (2007). Misbehavior in Cyberspace. School Administrator, v64 n9 p4-8 Oct 2007
- Mahoney-O'Neil, Maryellen (2010). Inside the Gap: Innovative Uses of Technology and Student Teacher. ProQuest LLC, Ed.D. Dissertation, The University of Maine
- Manzo, Kathleen Kennedy (2009). Filtering Fixes. Education Week, v29 n2 p23-25 Sep 2009
- McDonald-Brown, Craig; Laxman, Kumar; Hope, John (2017). Sources of Support and Mediation Online for 9-12-Year-Old Children. E-Learning and Digital Media, v14 n1-2 p52-71 Jan-Mar 2017
- McGuigan, J. (2005). Toward a sociology of the mobile phone. An Interdisciplinary Journal on Humans in ICT Environments. Volume 1 (1), April 2005, 45-57.
- McTavish, Marianne; Filipenko, Margot (2016). Reimagining Understandings of Literacy in Teacher Preparation Programs Using Digital Literacy Autobiographies. Journal of Digital Learning in Teacher Education, v32 n2 p73-81 2016
- Merriweather, Lisa R.; Morgan, Alberta J. (2013). Two Cultures Collide: Bridging the Generation Gap in a Non-Traditional Mentorship. Qualitative Report, v18 Article 12 2013
- Mirkka, Mattila (2011). Mobile thecnologies for child protectchon, A brife note. Unicef. Dakar.
- Olagunju, Amos O. (2008). Harmonizing the Interests of Free Speech, Obscenity and Child Pornography on Cyberspace: The New Roles of Parents, Technology and Legislation for Internet Safety. Online Submission, Paper presented at the Oxford Round Table on "The Regulation of Cyberspace: Balancing the Interests" (Oxford, England, Mar 28, 2008)
- Olsen, Heather; Thompson, Donna; Hudson, Susan (2011). Outdoor Learning: Supervision Is More than Watching Children Play. Dimensions of Early Childhood, v39 n1 p3-11 2011

Ost, Suzanne (2013). Balancing Autonomy Rights and Protection: Children's Involvement in a Child Safety Online Project. *Children & Society*, v27 n3 p208-219 May 2013

PACER Center (2013). Cyberbullying: What Parents Can Do to Protect Their Children

Pertierra, R. (2005). Mobile phones, identity and discursive intimacy. *An Interdisciplinary Journal on Humans in ICT Environments*. Volume 1 (1), April 2005, 23-44.

Quadir, Benazir; Chen, Nian Shing; Yang, Jie Chi (2019). Investigation of the Generational Differences of Two Types of Blog Writers: The Generation Gap Influence. *International Journal of Distance Education Technologies*, v17 n4 Article 4 p54-70 2019

Ramos-Soler, Irene; López-Sánchez, Carmen; Torrecillas-Lacave, Teresa (2018). Online Risk Perception in Young People and Its Effects on Digital Behaviour. *Comunicar: Media Education Research Journal*, v26 n56 p71-79 2018

Ranguelov, Stanislav (2010). Summary Report Education on Online Safety in Schools in Europe. *New Horizons in Education*, v58 n3 p149-163 Dec 2010

Reid, D. & Reid, F. (2004). Insights into the Social and Psychological Effects of SMS Text Messaging. *The social and psychological effects of Text*. February 2004.

Roberts, Kevin J. (2010). Cyber Children: What Parents Need to Know. *Exceptional Parent*, v40 n9 p36-37 Sep 2010

School Libraries in Canada (2000). *Online Marketing to Kids: How To Protect Yourself*.

School Libraries in Canada, v20 n2 p10-11 2000

Sharples, M.; Graber, R.; Harrison, C.; Logan, K. (2009). E-Safety and Web 2.0 for Children Aged 11-16. *Journal of Computer Assisted Learning*, v25 n1 p70-84 Feb 2009

Shewchuk, Samantha (2014). Children in Need of Protection: Reporting Policies in Ontario School Boards. *Canadian Journal of Educational Administration and Policy*, n162 p1-37 Aug 2014

Soldatova, Galina Urtanbekovna; Rasskazova, Elena Igorevna (2016). Adolescent Safety on the Internet: Risks, Coping with Problems and Parental Mediation. *Russian Education & Society*, v58 n2 p133-162 2016

Steeves, Valerie; Webster, Cheryl (2008). Closing the Barn Door: The Effect of Parental Supervision on Canadian Children's Online Privacy. *Bulletin of Science, Technology & Society*, v28 n1 p4-19 2008

Steinberg, Scott (2017). How to Keep Kids Safe in Online Games and Apps. August 23, 2017

Sumsion, Jennifer; Grieshaber, Sue; McArdle, Felicity; Shield, Paul (2014). Pathways to Partnership. *Australasian Journal of Early Childhood*, v39 n3 p4-13 Sep 2014

Taylor, M. & Quayle, E. (2003). *Child pornography*. New York: Brunner-Routledge.

Tsaliki, Liza (2011). Playing with Porn: Greek Children's Explorations in Pornography. *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, v11 n3 p293-302 2011

- US Department of Homeland Security (2011). Parents and Educators [Tip Card]
- US Department of Homeland Security (2013). Spread the Word: The Stop. Think. Connect. [TM] Community Outreach Guide
- Valentine, Christopher (2013). Online Sexual Solicitation: The Role and Responsibility of Parents and School Psychologists. *Communique*, v41 n5 p1, 18-22 Jan-Feb 2013
- Weeden, Shalynn; Cooke, Bethany; McVey, Michael (2013). Underage Children and Social Networking. *Journal of Research on Technology in Education*, v45 n3 p249-262 2013
- Wilson, Joanne Elaine; McAloney, Kareena (2010). Upholding the Convention on the Rights of the Child: A Quandary in Cyberspace. *Child Care in Practice*, v16 n2 p167-180 Apr 2010
- Winn, Matthew R. (2012). Promote Digital Citizenship through School-Based Social Networking. *Learning & Leading with Technology*, v39 n4 p10-13 Dec 2011-Jan 2012
- Wohlwend, Karen E. (2009). Early Adopters: Playing New Literacies and Pretending New Technologies in Print-Centric Classrooms. *Journal of Early Childhood Literacy*, v9 n2 p117-140 2009
- Yardi, Sarita A. (2012). Social Media at the Boundaries: Supporting Parents in Managing Youth's Social Media Use. ProQuest LLC, Ph.D. Dissertation, Georgia Institute of Technology
- Ybarra, Michele L.; Finkelhor, David; Mitchell, Kimberly J.; Wolak, Janis (2009). Associations between Blocking, Monitoring, and Filtering Software on the Home Computer and Youth-Reported Unwanted Exposure to Sexual Material Online. *Child Abuse & Neglect: The International Journal*, v33 n12 p857-869 Dec 2009
- Zilka, Gila Cohen (2017). Awareness of eSafety and Potential Online Dangers among Children and Teenagers. *Journal of Information Technology Education: Research*, v16 p319-338 2017

۲- تحقق فعالیت پرورشی آموزش خلاقیت با اتکا بر فضای مجازی

مقدمه

در این مقاله پس از تأکیدی که در ضرورت عطف توجه اساسی به مقوله خلاقیت در نظام آموزش عمومی کشور شده است، با نفی نظام حافظه‌مدار، از خلاقیت و حل مسأله به عنوان رویکرد ایده‌آل و مطلوب نظام آموزشی یاد گردیده است و در ادامه با توجه به مسأله تعطیلی مدارس در ایام کرونایی پیشنهاد گردیده است، اولیای فرهنگی آموزش و پرورش از این حادثه به عنوان یک فرصت سود جسته، با ادامه کار پرورشی و فرهنگی خویش در فضای مجازی روی دانش‌آموزان، تلاش کنند تا با اجرای برنامه‌های علمی - خلاق (که شرح آن‌ها در مقاله آمده است)، دانش‌آموزان را با حل خلاق مسایل بیش از پیش آشنا کرده، در عمل بستر لازم برای تغییر رویکرد حافظه‌مدار نظام آموزشی مبتنی بر حافظه به رویکرد و نظام آموزشی مبتنی بر حل خلاق مسایل را فراهم آورند.

ضرورت‌ها و چالش‌های پیش‌روی نظام آموزشی ایران

مسأله خلاقیت^۱ از منظرهای مختلفی نگریسته شده است. این عامل به عنوان یک مسأله آموزشی، به مثابه یک مسأله انگیزشی و به عنوان شرط بقا در عصر فراصنعت، مورد توجه و عنایت محققان و برنامه‌ریزان اجتماع واقع شده است. اما با وجود وجوه به ظاهر متفاوت و متنوع خلاقیت، در چشم‌اندازی کلان‌نگر، ابعاد پیش‌گفته، در وفاق با یکدیگر قرار داشته، می‌توان از منظر واحدی بدان نگریست. از این رو، در این قسمت پس از پرداختن جداگانه به مسایل مزبور، در انجام با نگاه واحدی که به آن‌ها خواهد شد، مسأله چگونگی آموزش خلاقیت مورد مذاقه و بررسی قرار خواهد گرفت.

اگر به مسأله خلاقیت از منظری آموزشی نگریسته شود، مشخص می‌شود که از این دید، خلاقیت یکی از اساسی‌ترین مسایل آموزشی جهان حاضر، به شمار می‌رود.

اگرچه زمانی کانت^۲، فیلسوف عصر روشنگری، در یکی از اصولی که به برنامه‌ریزان تربیتی پیشنهاد می‌کرد، خاطرنشان می‌ساخت، کودکان نباید صرفاً برای حال، بلکه باید برای آینده تربیت شوند

1. Creativity
2. Kant, I.

(میرلوحی، ۱۳۷۱)، اما انفجار اطلاعاتی که در عصر حاضر پدید آمده است، تحقق پیشنهاد کانت را به مثابه امری حیاتی جلوه‌گر می‌سازد. به این معنا که اگر زمانی محتوای آموزش، انتقال دانش موجود به نسل بعد بود، پیشرفت دانش و انقلاب اطلاعاتی، سبب شده است که عمر مفید آخرین یافته‌های علمی به سرعت تنزل یافته، هر پنج سال یک‌بار، میزان دانش بشر به دو برابر افزایش یابد (جنکل^۱، ؟، به نقل از سلیم‌نژاد، ۱۳۷۶). از این رو پیش‌بینی این که چه دانش‌هایی برای برخورد مؤثر با محیط لازم است، به شکل فزاینده‌ای با مشکل روبرو خواهد شد (قاسم‌زاده، ۱۳۷۵). بنابراین آموزش و پرورش باید نقش سازشی^۲ خود را به نقشی زایشی^۳ تغییر داده (شهرآرای، ۱۳۷۵)، به آموختن یادگیری (یادگیری یادگیری)^۴ بپردازد (کینگ و اشنايدر، ؟، به نقل از خوارزمی، ۱۳۷۴) و بدین سان، به تربیت انسان‌هایی نایل آید که برای اندیشیدن، نوآوری، شناخت و مقابله با ناشناخته‌ها و موقعیت‌های دشوار آماده شوند (شهرآرای، ۱۳۷۵). به تعبیر دیگر، بدون آن که اهمیت کلی اطلاعات نفی شود، باید از اطلاعات به عنوان مواد خام و نه محصول نهایی، یاد کرد و تأکید سنتی در کسب دانش از طریق حفظ مطالب، به یادگیری خلاق تغییر یابد که بر اهمیت استفاده از دانش، از طریق تجزیه، تحلیل و ترکیب اطلاعات تأکید دارد (قاسم‌زاده، ۱۳۷۵).

انعکاس واقعیات پیش‌گفته، در سطح آموزش و پرورش، سبب شده است که تحرکی اساسی در غالب کشورهای جهان در جهت ایجاد تحول در نظام آموزشی مرسوم، پدید آید، به شکلی که برخی از گزارش‌های متعلق به دهه هفتاد، از طراحی برنامه‌های آموزشی سه ساله، برای آشناسازی معلمان با روش‌های تدریس خلاق یاد می‌کنند (مؤسسه اپیدا^۵، ۱۹۷۰).

در یکی از بررسی‌هایی که در سطح ۱۵۲ نفر از برنامه‌ریزان درسی نظام آموزشی امریکا انجام گرفت، آنان موفق‌ترین روش‌های تدریس را به شرح زیر مشخص کردند:

بحث و سوال، تدریس فردی، تحقیق گروهی، شبیه‌سازی و تحقیق فردی.
همان‌گونه که آشکارا پیدا است، روش‌های اخیر همگی در تعارض با روش معمول حفظ کردن مطالب ارایه شده در مدارس قرار می‌گیرند.

در همین تحقیق در برابر ۲٪ از برنامه‌ریزانی که تصور می‌کردند، تفکر خلاق را می‌توان از طریق نظام درسی معمول پرورش داد، ۸۷٪ از برنامه‌ریزان معتقد بودند که باید به شکلی سنجیده برای پرورش تفکر خلاق و حل مسایل به عنوان یک گرایش مشخص جداگانه یا از طریق مواد درسی، برنامه‌ریزی کرد (قاسم‌زاده، ۱۳۷۵).

-
1. Ginkel, H. V.
 2. Modulative
 3. Generative
 4. Learning to learn
 5. EPDA Institute

گذشته از اهمیت بسیار زیاد خلاقیت از منظر آموزشی که به اجمال از آن یاد شد، به سبب آن که «مفهوم خلاقیت طی دهه‌های گذشته، به تدریج از زاویه محدود شناختی، به زاویه گسترده‌تر شخصیت خلاق کشیده شده است» (مایلی، ؟؛ ترجمه منصور، ۱۳۶۸)، و اساساً برخی از روان‌شناسان معتقدند که خلاقیت و سلامت روانی دست در دست هم دارند (شولتس^۱، ؟؛ به نقل از خوشدل، ۱۳۶۴؛ مزلو^۲، ؟؛ به نقل از رضوانی، ۱۳۷۴؛ آمابلی^۳، ۱۹۸۹، ترجمه قاسم‌زاده و عظیمی، ۱۳۷۵)، می‌توان به مسأله خلاقیت از منظری غیرشناختی و از دیدی انگیزشی و شخصیتی نیز توجه کرد و نقش مهم آن را در زمینه اخیر، مورد بررسی قرار داد.

انعطاف‌پذیری وسیع ذهنی کودکان پیش از آمدن به دبستان، مصداق بارزی از سرمایه‌های درونی آنان را به منصفه ظهور می‌گذارد. اما همین کودکان پس از گذشت چند سال، تمامی شور، نشاط و خلاقیت پیشین خود را به کناری نهاده، در نهایت انفعال، راه همنوایی با جامعه را پیش می‌گیرند. تورنس^۴ (۱۹۷۹)، ترجمه قاسم‌زاده، ۱۳۷۲ و بودو، ؟؛ به نقل از خانزاده، ۱۳۵۸)، در مطالعات خود به مسأله اخیر اشاره داشته، خاطرنشان می‌سازد که در حدود ۱۰ سالگی منحنی خلاقیت کودکان دچار افت شده، این افت چنان است که دیگر بسیاری از آنان هرگز خلاقیت کودکی را باز نخواهند یافت.

نگارنده در تجربیات عینی خود، شاهد بوده است که وقتی از شاگردان ۱۱- ۱۰ ساله دبستانی می‌خواست تا به تهیه یک تابلو با موضوعی دلخواه بپردازند، چه گونه دانش‌آموزان از سر یأس و استیصال، به تلاش برمی‌آمدند تا مخفیانه از لابلای کتاب‌هایشان و یا با نگاه کردن به روزنامه‌های دیواری مدرسه، در صدد یافتن موضوع تابلویشان برآیند.

چشم انداز سومی که می‌توان از آن به مقوله خلاقیت نگریست، منظر آینده قریب الوقوع جامعه بشری است. تحولات فناوری، انقلاب الکترونیک و انفجار اطلاعاتی، چهره جدیدی به جهان معاصر داده‌اند و در این میان، خلاقیت به عنوان بنیان جوامع پیشرفته آتی، در نظر گرفته شده، دور ماندن از آن، به مثابه از دست دادن شرط بقا، تلقی می‌شود.

تافلر (۱۹۸۰، ترجمه خوارزمی، ۱۳۷۸)، در کتاب موج سوم، از سه موج که تمدن بشری تا به حال شاهد آن بوده است، سخن می‌گوید. موج نخست، حاوی انقلاب کشاورزی بود که هزاران سال به طول انجامید. با شکل‌گیری انقلاب صنعتی از قرن ۱۷ میلادی، موج دوم شکل گرفت و پس از گذشت ۳۰۰ سال از برپایی تمدن صنعتی، در موج سوم که بشر دوره جنینی آن را پشت سر نهاده است، آدمی خود را با جهشی غیرقابل تصور و با عمیق‌ترین خیزش اجتماعی و خلاقانه‌ترین نوسازی که جامعه تاکنون به خود دیده است، مواجه می‌بیند.

1. Schlitz, D.
2. Maslow, A. H.
3. Amabile, T.
4. Torrance, E.P.

به نظر تافلر، جوامع موج اول، به سبب وابسته کردن انسان‌ها به زمین، نسلی تربیت کرد که از تفکری محدود برخوردار بود.

موج دوم با تحولاتی که در پی داشت، اعتقاد آمیخته تمدن کشاورزی را به اقتصاد تولید و مصرف تبدیل کرد، مواد خام از مناطقی دور به کارخانه‌ها منتقل شده، پس از تهیه کالا، به مناطق دور دیگری فرستاده می‌شدند. رسانه‌های همگانی جدید، مردم را در معرض اطلاعات و تصورات ذهنی تازه‌ای درباره سرزمین‌های دور دست قرار می‌دادند. با گسترش تحرک و جابه‌جایی انسان، افق‌های ذهنی گسترش بیش‌تری یافتند و تحت تأثیر این تحولات، محل‌گرایی کم‌کم از بین رفت و تفکر ملی با گستره وسیع‌تری، شکل گرفت و به این ترتیب، یک ذهنیت موج دومی پدید آمد. در این میان، همسان‌سازی، هم‌زمان‌سازی و تمرکز، بیشینه‌سازی، تخصص‌گرایی و تراکم، قواعد اساسی تمدن موج دوم را تشکیل داده، تصمیم‌گیری‌های اجتماعی با توجه به قواعد مزبور انجام می‌گرفتند.

رو به اتمام نهادن منابع سوخت فسیلی، آلودگی محیط زیست و موارد مشابه که از تبعات تمدن موج دوم بود، بشر را واداشت تا در جست‌وجوی منابع جدید انرژی برآید که در عین حال، به آلوده‌سازی محیط زیست، نیانجامد.

همزمان با جست‌وجوی منابع تازه برای انرژی، انقلاب الکترونیکی و انفجار اطلاعاتی، سبب شده است که بسیاری از کارکنان کارخانه‌ها، به جای سروکار داشتن با مواد خام، با اطلاعات سر و کار داشته باشند و همین مسأله با توجه به گسترش ارتباط‌های رسانه‌ای، این امکان عمل را به افراد بدهد که از قید و بند کار در کارخانه و ادارات رها شده، کارشان را در خانه‌شان انجام دهند. و به این ترتیب هم‌زمان با رجعت بسیاری از افراد شاغل در جامعه به خانه، نظام جدید تولید، به واحدهای تولیدی کوچک‌تری متکی شده، به شکل نامتمرکز درآیند. سقوط تولیدهای انبوه و یک‌سان و اوج‌گیری تولیدهایی متنوع و طبق علایق و سلیق مشتریان و ایجاد بازارهای کوچک، پدیده دیگری است که تولید انبوه تمدن موج دوم را کم رنگ و حذف می‌کنند.

تافلر در معرفی یکی از دیگر مشخصه‌های مهم تمدن موج سوم، از خلاقیت سخن به میان می‌آورد. وی نه تنها از خلاقیت به عنوان عامل پیش برنده تمدن موج دوم به سمت تمدن موج سوم یاد کرده، بلکه از این مسأله، به عنوان یکی از نتایج طبیعی تمدن موج سوم نیز یاد می‌کند. وی با تذکر این که اساسی‌ترین ماده خام تمدن موج سوم که فرسایش ندارد، اطلاعات و تخیل است، یادآور می‌گردد:

«تمدن موج سوم به یک آرمان شهر عملی در آینده می‌انجامد. در این آرمان شهر عملی، می‌توان تمدنی را دید که به تفاوت‌های فردی امکان بروز می‌دهد و تنوع نژادی و منطقه‌ای و مذهبی و پاره فرهنگی را به جای سرکوب کردن، با آغوش باز پذیرا می‌شود... این تمدن علایق زیادی را به خلاقیت جلب می‌کند».

تحولات اخیر تافلر را بدانجا می‌کشاند که می‌پرسد: «آیا در زمانی که تمدن صنعتی به حال سكرات افتاده است، تقلید از آن به جا است و آیا صنعتی شدن به طریق مرسوم، تنها راه به سوی پیشرفت

است». در ادامه، وی با تذکر این که تولید نامتمرکز، انرژی احیاءپذیر، بریدن از شهر، کار در خانه، تولید برای مصرف شخصی به میزان وسیع و مانند آن‌ها که از خصایص تمدن موج سوم هستند، تفاوتی اساسی با تمدن موج دوم داشته، رجعتی دیالکتیکی به گذشته را تداعی می‌کنند، خاطرنشان می‌سازد:

«به نظر می‌رسد بیش‌تر کشورهای موج اول، می‌توانند برخی از ویژگی‌های تمدن موج سوم را به خود گیرند، بدون آن‌که از فرهنگ خود به طور کامل صرف‌نظر کرده یا توسعه صنعتی موج دوم را طی کنند». تافلر در مورد چگونگی دستیابی به توسعه اخیر، ترکیب فناوری‌های جدید با برخی از ویژگی‌های تمدن موج اول را پیشنهاد می‌کند. وی می‌نویسد:

«بسیاری از متفکران آینده‌نگر، تحلیل‌گران اجتماعی، استادان و دانشمندان، اعتقاد دارند که تحول مبتنی بر توسعه صنایع روستایی ساده و کم سرمایه متناسب با روستا از سویی و توجه به فناوری‌های به دقت انتخاب شده، پیچیده و همراه با نظام اقتصادی، هم اکنون در حال تکوین است و ما را به سوی سنتز جدیدی رهنمون است که می‌توان آن را در خلاقیت خلاصه کرد».

بنابراین، تافلر ضمن تبیین تحولات شگرفی که جوامع بشری در اطراف و اکناف خود، شاهد آن هستند، با پیشنهاد ترکیبی از گاندی با ماهواره‌ها، خاطرنشان می‌سازد که خلاقیت در شرایط پیش‌گفته، شرط بقا است و بالطبع، جوامع جهان سوم برای گریز از این که به یک زاغه نشین دهکده واحد جهانی، تبدیل شوند، باید با اتکا به خلاقیت مردمشان، موفق به ترکیب فناوری‌های پیشرفته با مختصات تمدن موج اولی خودشان شوند تا به این ترتیب راه پیشرفت و توسعه اقتصادی و فرهنگی جوامعشان را رقم بزنند. مسأله اخیر خاصه برای ایران که اقتصادی تکی محصولی داشته، به شکل اساسی متکی به درآمدهای نفتی است، حایز اهمیت است، زیرا با تمام شدن ذخایر نفتی، بنیان‌های اقتصادی متزلزل کشور به سادگی ویران شده، کشور سرانجامی جز تبدیل شدن به یک زاغه‌نشین در دهکده جهانی را نخواهد داشت.

بنابراین همان‌گونه که در آغاز خاطرنشان شد، اگر چه در برخورد با مسأله خلاقیت، شاید بتوان به آن از مناظر مختلفی نگریست، اما در نهایت منظرهای پیش‌گفته، در انجام با یکدیگر به وحدت می‌رسند. به این معنا که تربیت خلاق کودکان، نوجوانان و جوانان در جریان آموزش، به خلاق بارآمدن این ذخایر انسانی خواهد انجامید و این شخصیت‌های خلاق، به سبب برخورداری از ویژگی‌های شخصیتی مطلوبی مانند: اعتماد به نفس، استقلال اندیشه، نوآوری و مانند آن‌ها که در وجود خود محقق ساخته‌اند، در حل بسیاری از معضله‌های روانی-اجتماعی جامعه‌شان، مؤثر واقع خواهند آمد و بدین ترتیب نه تنها می‌توانند مانع پسرقت جامعه‌شان در شرایط متحول جهان کنونی شوند، بلکه راه تعالی آن را در دستیابی به سوی توسعه‌ای انسانی، هموار خواهند ساخت.

سوریانو^۱ (۱۹۹۳)، با استفاده از تمثیلی، از اهمیت فوق‌العاده خلاقیت در جوامع آتی سخن می‌گوید.

وی با مورد مقایسه قرار دادن سواد و خلاقیت، بیان می‌دارد:

«تا یکی دو قرن پیش، تنها مردم قلیلی توانایی خواندن و نوشتن را داشتند و اعتقاد عموم بر آن بود که خواندن و نوشتن، مهارت پیچیده و خاصی است که تنها مردم اندکی می‌توانند از این توانایی، برخوردار باشند. مشابه همین اعتقاد در حال حاضر در مورد خلاقیت وجود دارد. به این معنا که اگرچه در حال حاضر مردم اعتقاد دارند، افراد اندک و قلیلی از ویژگی خلاقیت برخوردارند، اما به زودی روزی فراخواهد رسید که تمامی مردم خلاقیت و خلاق بودن را حق طبیعی تمامی انسان‌ها دانسته، از آن به مثابه ضرورتی برای زندگی انسان‌ها یاد خواهند کرد.»

دیویس^۲ (۲۰۰۶)، بعد از گذشت بیش از یک دهه از بیان سوریانو، با تأکید بر بیان وی، در مقاله خویش

خاطر نشان می‌سازد، «امروزه، بحث‌های خلاقیت و نوآوری تبدیل به شعار روزمره زمانه ما شده است.»

فعالیت پرورشی آموزش خلاقیت با اتکا بر فضای مجازی در طول دوران تعطیلی مدارس

در مقدمه، از ضرورت تغییر رویکرد حافظه‌مدار نظام آموزشی به رویکرد خلاق و حل مسأله یاد شد، اما مضاف بر آن که مسوولان نظام آموزشی تحرک چندانی در این جهت از خود نشان نداده‌اند، سایه گستر شدن بیماری کووید ۱۹ یا کرونا و ویروس با تعطیل کردن مدارس ظاهراً مشکلات بیش‌تری را برای نظام آموزشی به همراه داشته است، اما به نظر می‌رسد می‌توان از تهدید پدید آمده، به صورت یک فرصت سود برد و با جهت دادن فعالیت‌های پرورشی به سمت حل خلاق مسایل، در عمل امکان آشناسازی دانش‌آموزان با رویکرد حل خلاق مسایل را پدید آورد. در ادامه خاطرنشان خواهد شد که معاونت پرورشی آموزش و پرورش می‌تواند در شرایط تعطیلی مدارس برای جلوگیری از گسترش ویروس کرونا (که به نظر می‌رسد حتی در سال تحصیلی آینده ادامه داشته باشد)، با استفاده از ظرفیت‌های فضای مجازی، قسمتی از فعالیت‌های هدفمند خود را ذیل عنوان مسابقات علمی - خلاق ادامه داده، کوشش کند تا در شرایط بحرانی جامعه، ضمن آن که اوقات مناسبی را برای دانش‌آموزان فراهم می‌آورد، در عمل با آموزش خلاقیت آنان، گامی در جهت سوق دادن رویکرد حافظه‌مدار نظام آموزشی به رویکرد خلاق و تربیت هر چه خلاق‌تر دانش‌آموزان بردارد.

ویژگی‌های برنامه پیشنهادی مسابقات علمی - خلاق معاونت پرورشی برای دوره تعطیلی مدارس می‌تواند به شرح زیر باشد:

چگونگی اجرای مسابقات علمی - خلاق

مسابقات علمی - خلاق، عرصه مناسبی جهت آموزش غیرمستقیم خلاقیت از طریق فعالیت‌های فوق‌برنامه در آموزش و پرورش، نهادهای فرهنگی و سازمان‌های مدنی و مردم‌یار، در سطح کودکان، نوجوانان و جوانان، به شمار می‌رود. در این قسمت، برخی از دستورالعمل‌های لازم جهت چگونگی اجرای مسابقات مورد نظر در دوران تعطیلی مدارس به دلیل شیوع ویروس کرونا، ارائه خواهند شد. در این قسمت، سه محور «عناوین پیشنهادی برای اجرای مسابقات علمی - خلاق»، «دعوت از اولیا جهت همکاری در اجرای مسابقات علمی - خلاق» و سرانجام «دستورالعمل چگونگی ارزیابی تکالیف تهیه شده در جریان مسابقات علمی - خلاق»، مورد بحث قرار خواهند گرفت.

۱- عناوین پیشنهادی برای اجرای مسابقات علمی - خلاق

در این قسمت، نمونه‌هایی از تکالیف پیشنهادی جهت استفاده در طرح‌های آموزش خلاقیت، ارائه شده‌اند. این طرح‌ها به ترتیب برای پنج سطح از کودکان پیش‌دبستانی، کودکان سال‌های اول و دوم دبستان، کودکان سال‌های سوم تا ششم دبستان، نوجوانان متوسطه اول و جوانان متوسطه دوم تدوین گردیده‌اند.

۱-۱- نمونه‌هایی از تکالیف پیشنهادی برای کودکان پیش‌دبستانی

یک نقاشی از زندگی موجودهای زیر زمین بکشید.

به یک بچه خوشحال فکر کنید. او چرا خوشحال شده است؟ نقاشی او را بکشید.

در دو صفحه، دو نقاشی تهیه کنید. نقاشی مادری که بچه‌اش را خیلی دوست دارد و نقاشی کودکی که مادرش را خیلی دوست دارد.

دو نقاشی تهیه کنید. بچه‌ای که حرف مادرش را گوش می‌کند و بچه‌ای که حرف مادرش را گوش نمی‌کند.

در دو صفحه، دو نقاشی تهیه کنید. نقاشی مادری که دایم به بچه‌اش می‌گوید، بازی نکن و نقاشی مادری که با بچه‌اش بیشتر وقت‌ها بازی می‌کند.

دو نقاشی تهیه کنید. نقاشی مادری که بچه‌اش را دوست دارد و نقاشی مادری که بچه‌اش را دعوا می‌کند.

در دو صفحه، دو نقاشی تهیه کنید. نقاشی پدری که بچه‌اش را دوست دارد و نقاشی پدری که با بچه‌اش بیش‌تر وقت‌ها، بازی می‌کند.

دو نقاشی تهیه کنید. نقاشی بچه‌ای که دوست دارد همیشه آب بازی کند و نقاشی بچه‌ای که بازی کردن با کبریت را دوست دارد.

در دو صفحه، دو نقاشی تهیه کنید. نقاشی پدری که خسته هست و حوصله بازی با بچه‌اش را ندارد و نقاشی پدری که با بچه‌اش، بیش‌تر وقت‌ها بازی می‌کند.

دو نقاشی تهیه کنید. نقاشی بچه‌ای که بیش‌تر وقت‌ها ناراحت و اخمو است و نقاشی بچه‌ای که با بی‌ادبی سر مادرش داد می‌زند.

در دو صفحه، دو نقاشی تهیه کنید. نقاشی بچه‌ای که گربه‌ها را دوست دارد و نقاشی بچه‌ای که گربه‌ها را دوست ندارد.

نقاشی یک حیوان عصبانی و نقاشی یک حیوان خوشحال را تهیه کنید.
در دو صفحه، نقاشی یک دوست خوش اخلاق و نقاشی یک دوست بد اخلاق را تهیه کنید.
نقاشی یک بچه بازیگوش و نقاشی یک گربه بازیگوش‌تر را تهیه کنید.
در دو صفحه، دو نقاشی تهیه کنید. نقاشی مرغی که از جوجه‌اش در برابر حمله گربه‌ها دفاع می‌کند و گربه‌ای که می‌خواهد برای بچه‌اش، غذایی پیدا کند.

دو نقاشی تهیه کنید. نقاشی بچه‌ای که پرخوری می‌کند و بچه‌ای که به علت پرخوری دلش درد گرفته است.

یک نقاشی در مورد یک کبوتر مهربان و فرزند بد اخلاقش را تهیه کنید.

یک نقاشی در مورد مهربانی‌های گربه‌ها به فرزندان‌شان را تهیه کنید.

۲-۱- نمونه‌هایی از تکالیف پیشنهادی برای دانش‌آموزان سال‌های اول و دوم دبستان

نقاشی چگونگی مقابله با ویروس کرونا را بکشید و در ادامه، درباره نقاشی‌ای که تهیه کرده‌اید، چند خط توضیح بدهید.

نقاشی بچه‌ای را بکشید که در حال دیدن یک خواب شیرین است و در ادامه، درباره نقاشی‌ای که تهیه کرده‌اید، چند خط توضیح بدهید.

یک نقاشی از زندگی چند ماهی بازیگوش بکشید و درباره این نقاشی، چند خط توضیح بدهید.
فکر کنید در یک روز تابستانی هوا خیلی سرد شده است، نقاشی این روز را تهیه کنید و در ادامه، داستان نقاشی را که تهیه کرده‌اید، بنویسید.

فکر کنید در یک روز زمستانی هوا خیلی گرم شده است، نقاشی این روز را تهیه کنید و درباره نقاشی خودتان چند خط توضیح بدهید.

نقاشی یک روز جشن را تهیه کنید و در ادامه، داستان نقاشی‌ای را که تهیه کرده‌اید، بنویسید.
نقاشی یک روز ناراحت‌کننده را تهیه کنید و در ادامه، درباره این نقاشی چند سطر توضیح بدهید.
نقاشی بچه گربه‌ای را تهیه کنید که در یک هوای سرد و تاریک، گم شده است و درباره این نقاشی چند سطر توضیح بدهید.

نقاشی یک بچه گنجشک باران خورده را در یک هوای سرد تهیه کنید و در ادامه، داستان نقاشی‌ای را که تهیه کرده‌اید، بنویسید.

با تکه‌های پارچه، یک نقاشی جالب تهیه کنید و در ادامه، درباره نقاشی‌ای که تهیه کرده‌اید، چند خط توضیح بدهید.

نقاشی دو بچه گربه را تهیه کنید که خیلی همدیگر را دوست دارند و در ادامه، داستان نقاشی‌ای را که تهیه کرده‌اید، بنویسید.

با تکه‌های پارچه، یک نقاشی جالب با عنوان یک باغ زیبا تهیه کنید و در ادامه، درباره نقاشی‌ای که تهیه کرده‌اید، یک داستان کوتاه بنویسید.

یک نقاشی در مورد مهربانی دایناسورها با بچه‌هایشان تهیه کنید و درباره این نقاشی چند خط توضیح بدهید.

نقاشی بازی ابرها با همدیگر را بکشید و در ادامه، داستان نقاشی‌ای را که تهیه کرده‌اید، بنویسید.

نقاشی روزی که همه انسان‌ها شاد هستند را بکشید و درباره این نقاشی چند خط توضیح بدهید.

نقاشی یک بچه کنجکاو را بکشید و در ادامه، درباره نقاشی‌ای که تهیه کرده‌اید، چند خط توضیح بدهید.

نقاشی یک پدر بد اخلاق را بکشید و در ادامه، داستان نقاشی‌ای را که تهیه کرده‌اید، بنویسید.

نقاشی چهار بچه مهربان را بکشید و در ادامه، درباره نقاشی‌ای که تهیه کرده‌اید، چند خط توضیح بدهید.

نقاشی یک بچه بد اخلاق، تنبل و شکمو را بکشید و درباره این نقاشی چند خط توضیح بدهید.

نقاشی یک سگ گله را بکشید که صاحبش را خیلی دوست دارد و در ادامه، درباره نقاشی‌ای که تهیه کرده‌اید، چند خط توضیح بدهید.

نقاشی یک آدم را بکشید که در حال دیدن خواب‌های وحشتناک است و در ادامه داستان نقاشی‌ای را که تهیه کرده‌اید، بنویسید.

نقاشی یک زمین را بکشید که برف‌های آن یخ زده و خیلی لیز شده است و در ادامه، درباره نقاشی‌ای که تهیه کرده‌اید، چند خط توضیح بدهید.

نقاشی بچه‌ای را بکشید که در حال دیدن خواب خوردن چند شیرینی و بستنی خوشمزه است و درباره این نقاشی چند خط توضیح بدهید.

نقاشی بچه‌ای را بکشید که در حال دیدن خواب خوردن یک مرغ چاق و چله خوشمزه است و در ادامه، درباره نقاشی‌ای که تهیه کرده‌اید، بنویسید.

نقاشی روباهی را بکشید که در حال دیدن خواب خوردن یک مرغ چاق و چله خوشمزه است و در ادامه، داستان نقاشی‌ای را که تهیه کرده‌اید، بنویسید.

نقاشی روباهی را بکشید که در حال دیدن خواب خوردن یک مرغ چاق و چله خوشمزه است و در ادامه، داستان نقاشی‌ای را که تهیه کرده‌اید، بنویسید.

نقاشی روباهی را بکشید که در حال دیدن خواب خوردن یک مرغ چاق و چله خوشمزه است و در ادامه، داستان نقاشی‌ای را که تهیه کرده‌اید، بنویسید.

نقاشی روباهی را بکشید که در حال دیدن خواب خوردن یک مرغ چاق و چله خوشمزه است و در ادامه، داستان نقاشی‌ای را که تهیه کرده‌اید، بنویسید.

نقاشی روباهی را بکشید که در حال دیدن خواب خوردن یک مرغ چاق و چله خوشمزه است و در ادامه، داستان نقاشی‌ای را که تهیه کرده‌اید، بنویسید.

نقاشی روباهی را بکشید که در حال دیدن خواب خوردن یک مرغ چاق و چله خوشمزه است و در ادامه، داستان نقاشی‌ای را که تهیه کرده‌اید، بنویسید.

نقاشی روباهی را بکشید که در حال دیدن خواب خوردن یک مرغ چاق و چله خوشمزه است و در ادامه، داستان نقاشی‌ای را که تهیه کرده‌اید، بنویسید.

۳-۱- نمونه‌هایی از تکالیف پیشنهادی برای دانش‌آموزان سوم تا ششم دبستان

یک بروشور درباره چگونگی مقابله با ویروس کرونا را تهیه کنید.

با استفاده از گلبرگ‌های خشک، یک کارت پستال ابتکاری و زیبا تهیه کنید.

با استفاده از علف‌های هرز، یک کارت پستال زیبا و ابتکاری تهیه کنید.

با استفاده از طلق‌ها و ورق‌های رنگی، یک کارت پستال ابتکاری تهیه کنید.

با استفاده از چسب، علف‌ها و گلبرگ‌های خشک شده، تابلوی مادری را تهیه کنید که بچه‌اش را خیلی دوست دارد.

با استفاده از چسب، علف‌های هرز و گلبرگ‌های خشک شده، تابلویی از فصل زمستان تهیه کنید.

یک سنگ پیدا کرده، با گواش آن را رنگ کنید و شکلی ابتکاری از آن تهیه کنید.
یک چوب یا قسمتی از ریشه یک درخت را پیدا کنید و با رنگ‌آمیزی آن، کاری ابتکاری تهیه کنید.
با استفاده از یک بطری نوشابه خانواده، یک اسباب بازی سرگرم کننده، تهیه کنید.
با استفاده از خرده پوست تخم‌مرغ‌های رنگ شده (سنگ‌ریزه‌ها، سنگ‌های صافی که در کنار رودخانه‌ها پیدا می‌شوند)، یک تابلوی زیبا و ابتکاری تهیه کنید.
یک پازل ابتکاری تهیه کنید.

با استفاده از قطعات سنگ (چوب، وسایل دور ریختنی)، یک شیئی دکوری بسازید.
کتابی در مورد مادری تهیه کنید که دایم به بچه‌هایش می‌گوید چه کار بکنید و چه کار نکنید.
کتابی درباره مادری که یک بچه‌اش را دوست دارد و بچه دیگرش را دوست ندارد، تهیه کنید.
یک کتاب ساده تهیه کنید. توجه داشته باشید که برای نقاشی‌های کتاب تنها باید از گلبرگ‌ها و علف‌های خشک استفاده کنید.

یک کتاب با قطع و برش ابتکاری، تهیه کنید. توجه داشته باشید که برای نقاشی‌های کتاب تنها باید از گلبرگ‌ها و علف‌های خشک استفاده کنید.

یک کتاب با قطع و برش ابتکاری، تهیه کنید. موضوع کتاب ساده شما این است که چرا بعضی از پدرها با بچه‌شان بازی نمی‌کنند.

یک کتاب با قطع و برش ابتکاری، تهیه کنید. موضوع کتاب ساده شما آدم‌های اخمو و عصبانی هستند.

یک کتاب با قطع و برش ابتکاری، در مورد ورزش (هنر) مورد علاقه خودتان، تهیه کنید.
یک کتاب با قطع و برش ابتکاری، در مورد ربات‌ها (آدم آهنی‌ها)، تهیه کنید.
یک کتاب با قطع و برش ابتکاری، در مورد سفر به کره ماه، تهیه کنید.
یک کتاب با قطع و برش ابتکاری در مورد خوابی که دوست دارید ببینید (نبینید)، تهیه کنید.
یک کتاب ساده با نقاشی و برش ابتکاری با موضوع یک روز شاد (غمگین) زندگی من، تهیه کنید.
یک کتاب ساده با عنوان بهترین (بدترین) خوابی که دیده‌ام، تهیه کنید.
یک کتاب با قطع و برش ابتکاری، با عنوان بهشت تهیه کنید. برای نقاشی کتاب از گلبرگ، برگ، علف‌های خشک شده یا تکه‌های پارچه، گواش و سنگ‌ریزه‌ها، استفاده کنید.
یک کتاب با قطع و برش ابتکاری، با عنوان بهترین نعمت خدا، تهیه کنید.
یک کتاب با قطع و برش ابتکاری، با عنوان قصه یک شهر شاد شاد شاد، تهیه کنید.
یک کتاب با قطع و برش ابتکاری، با عنوان روزی که خورشید را زیاتر از همیشه دیدم، تهیه کنید.
یک کتاب با قطع و برش ابتکاری، با عنوان نامه من به خدا، تهیه کنید.
یک کتاب شعر با قطع و برش ابتکاری، با عنوان آسمان پر ستاره خدا، تهیه کنید.
یک کتاب با قطع و برش ابتکاری، با عنوان آرزوهای بچه‌های کوچک تهیه کنید.

- یک کتاب با عنوان آنچه بچه‌ها می‌خواهند از آن‌ها سردرآورند، تهیه کنید.
- یک کتاب با نقاشی‌های پارچه‌ای، تهیه کنید.
- یک کتاب شعر با عنوان روزی که نسیم لطیف‌تر از همیشه بود، تهیه کنید.
- یک کتاب با قطع و برش ابتکاری، با عنوان «روزی که بیشتر از همه خندیدم»، تهیه کنید.
- یک کتاب با قطع و برش ابتکاری با عنوان «روزی که کنجکاو‌های من کار به دستم داد»، تهیه کنید.
- یک کتاب با قطع و برش ابتکاری با عنوان «روزی که بیش‌تر از همه، چیز یاد گرفتم»، تهیه کنید.
- یک کتاب با قطع و برش ابتکاری با عنوان «روزی که بیش‌تر از همه به هم خندیدیم»، تهیه کنید.
- یک کتاب با قطع و برش ابتکاری با عنوان «سگ‌گله‌ای که صاحبش را خیلی دوست داشت»، تهیه کنید.
- یک کتاب با عنوان «مشاهدات روزانه یک بچه‌گربه»، تهیه کنید.
- یک کتاب با قطع و برش ابتکاری با عنوان «خواب وحشتناک و بچه ترسو»، تهیه کنید.
- یک کتاب با عنوان «مشاهدات روزانه یک بچه‌گربه»، تهیه کنید.
- یک کتاب با عنوان «موشی که دوست داشت سر به سر گربه‌ها بگذارد»، تهیه کنید.
- یک کتاب با عنوان «عجیب‌ترین کتابی که شما تا به حال دیده‌اید»، تهیه کنید.
- یک کتاب با عنوان «زیباترین کتابی که شما تا به حال دیده‌اید»، تهیه کنید.

۴-۱- نمونه‌هایی از تکالیف پیشنهادی برای دانش‌آموزان متوسطه اول

- یک بروشور درباره چگونگی مقابله با ویروس کرونا را تهیه کنید.
- یک پوستر آموزشی درباره چگونگی مقابله با ویروس کرونا را تهیه کنید.
- با استفاده از گلبرگ‌های خشک یک کارت پستال سه بعدی، تهیه کنید.
- با استفاده از علف‌های هرز، یک کارت پستال سه بعدی ابتکاری و زیبا بسازید.
- با استفاده از چسب، علف‌های هرز و گلبرگ‌های خشک شده، تابلویی از یک شهر شلوغ، تهیه کنید.
- با استفاده از چسب، علف‌های هرز، گلبرگ‌های خشک و سنگریزه، تابلویی از کارهای یک بچه باهوش تهیه کنید.
- با استفاده از اشیای دور ریختنی، یک وسیله ابتکاری، زیبا و قابل استفاده تهیه کنید.
- برای کمک به افراد نابینا، وسیله (یا وسایلی) طراحی کنید که تا به حال به فکر هیچ‌کس نرسیده باشد.
- با استفاده از اشیای دور ریختنی، یک وسیله ابتکاری، زیبا و قابل استفاده تهیه کنید.
- یک تابلوی نقاشی تهیه کنید. توجه داشته باشید که در این تابلو تنها باید از رنگ‌های طبیعی (رنگ‌های گیاهی و مانند آن)، سود ببرید.
- یک بلوک تمبر ابتکاری، در مورد بزرگداشت فردوسی (ابوریحان بیرونی، دکتر حسابی و...)، تهیه کنید.
- یک بلوک تمبر در رابطه با بلایای طبیعی (روز محیط زیست، گفت‌وگوی تمدن‌ها، صنایع دستی و...)، تهیه کنید.

یک زبان رمزی تهیه کرده، با آن نامه‌ای بنویسید. توجه داشته باشید که ترجمه و دستورالعمل ترجمه نامه هم باید ضمیمه کارتان باشد.

وسيله‌ای برای صید ماهی‌های آکواریومی از دریا ابداع و ارایه کنید که تا به حال به فکر هیچ‌کس نرسیده باشد.

حداقل سه وسیله برای کمک به افراد ناشنوا، طراحی و ارایه کنید.

یک زبان جدید تهیه کنید و با آن نامه‌ای بنویسید (دستورالعمل نحوه استفاده از این زبان جدید را هم ضمیمه کارتان کنید).

یک کتاب ساده در مورد معرفی زبانی که ابداع کرده‌اید، تهیه و امتیازهای آن را مطرح کنید. برای کمک به افراد ناگویا و لال، چه مواردی به نظر شما می‌رسد؟ تمام آن‌ها را با طرح‌های لازمشان تهیه کنید.

اگر از برگ‌های خشک درختان پاییزی بخواهیم سود ببریم، از آن‌ها در چه مواردی می‌توان استفاده کرد؟ حداقل ۱۰ مورد را شرح دهید.

تصور کنید می‌خواهید با استفاده از وسایل بسیار ابتدایی (و غیرفلزی)، سدی بین دو کوه بلند بسازید. مراحل طراحی خود را با نقشه‌های لازم، تهیه کنید.

سنگی پیدا کنید و با رنگ‌آمیزی آن، طرحی پدید بیاورید که از دو (یا سه زاویه) مختلف، دو (یا سه)، شکل متفاوت، پدید آورد.

با یافتن یک چوب (یا قسمتی از ریشه یک درخت)، و رنگ‌آمیزی آن، یک شیئی ابداعی و ابتکاری درست کنید.

با یافتن یک سنگ و تراش دادن آن، یک وسیله بازی پدید بیاورید.

تصور کنید پل ورسک ویران شده است. مراحل بازسازی پل را که در ارتفاع ۱۵۰ متری زمین و به طول ۱۰۰ متر است را طراحی کنید.

یک کتاب کوچک، در مورد چگونگی آرام ساختن بچه‌های بسیار شیطان تهیه کنید.

یک شیئی جالب با استفاده از اشیای دور ریختنی تهیه کنید.

کتابی در مورد علل اختلاف نسل جوان با والدینشان تهیه کنید.

یک کارت پستال طلقی مینیاتوری (کارت پستال با طرح‌های بسیار ظریف)، تهیه کنید.

یک رشته هنری جدید طراحی و ابداع کرده، آن را معرفی کنید.

یک کارت پستال طلقی مینیاتوری (کارت پستال با طرح‌های بسیار ظریف)، تهیه کنید (از نوار چسب‌های رنگی هم در این کار سود ببرید).

تصور کنید در مسیر شمال، روی سه کوه مجاور یکدیگر که ارتفاعی برابر ۴۰۰، ۴۵۰ و ۵۰۰ متر دارند و در ارتفاع ۳۰۰، ۳۵۰ و ۴۰۰ متری آن‌ها نیز چندین دهانه غار وجود دارد، می‌خواهید اقدام به ایجاد یک منطقه تفریحی - توریستی کنید. با توجه به این که مساحت هر قله قریب ۵۰۰ متر مربع بوده، فضای

مثلث موجود بین سه قله نیز ۱۵۰۰ متر مربع است، به طراحی راه‌های ارتباطی بین غارها و قله کوه‌ها و همین‌طور چگونگی طراحی چشم‌اندازهای پیشنهادی خود روی قسمت‌های مختلف کوه اقدام کنید (کارخود را به صورت عملی با استفاده از کوه‌های تهیه شده از مقوا، انجام دهید).

برای جذاب‌تر شدن منطقه تفریحی-توریستی بالا، به طراحی برخی از طرح‌های ابداعی و جالب در محوطه مثلثی بین سه کوه، دست بزنید.

یک رشته ورزشی جدید طراحی و ابداع کنید که در آن شور و هیجان زیادی وجود داشته باشد. یک ماسک زیبا درست کرده، دستورالعمل آن را نیز تهیه کنید. در تهیه این ماسک توجه داشته باشید که از کاغذ و مقوا نباید استفاده کنید. به علاوه رعایت انحنای لازم و استحکام ماسک، تعیین‌کننده امتیاز فرد خواهد بود.

یک ماسک عجیب درست کرده، دستورالعمل آن را نیز تهیه کنید. در تهیه این ماسک توجه داشته باشید که از کاغذ و مقوا نباید استفاده کنید. به علاوه رعایت انحنای لازم و استحکام ماسک، تعیین‌کننده امتیاز فرد خواهد بود.

یک سبک نقاشی جدید ابداع کرده، نمونه‌ای از آن را تهیه کنید.

حداقل ۱۰ طرح عملی در جهت درآمدزا کردن محیط آموزشی خودتان، ارائه کنید.

تصور کنید سنگ‌های یک معدن را می‌خواهید با حداقل ضایعات از بالای کوه به پایین منتقل کنید، چه گونه این کار را انجام می‌دهید؟

تصور کنید سنگ‌های یک معدن را می‌خواهید با حداقل ضایعات از عمق ۳۰۰ متری زمین به سطح آن منتقل کنید، چه گونه این کار را انجام می‌دهید؟

تصور کنید می‌خواهید از یک چشمه آب گرم استفاده بهینه کنید، از این چشمه چه گونه می‌توانید استفاده کنید؟

تصور کنید می‌خواهید از چاه‌های نفتی که گاز آن‌ها در حال فوران به سطح زمین است و از سر ناچاری برای جلوگیری از آلودگی شدید محیط، آن‌ها را آتش می‌زنند تا بسوزند، استفاده بهینه کنید، از این گازها چه گونه می‌توانید استفاده کنید؟

طرح یا طرح‌های بدیعی برای به بارش واداشتن ابرها تهیه کنید؟

طرح یا طرح‌هایی برای درمان کسانی که از گربه به شدت می‌ترسند، ارائه کنید.

در مورد علل عدم استقبال گسترده بچه‌های بزرگ‌تر از مسابقات علمی-خلاق بحث کنید.

طرح یا طرح‌هایی برای اصلاح رفتار بچه‌هایی که همیشه از درس خواندن گریزانند، ارائه کنید.

یک چوب (مانند ریشه گیاهان و مشابه آن) پیدا کرده، با تغییرات جزئی و رنگ کردن آن، کار هنری زیبایی ارائه کنید.

یک آباژور ابتکاری تهیه کنید.

یک تابلوی ابتکاری با استفاده از اشیای طبیعی (مانند شاخه‌های خشک شده درختان و مانند آن‌ها)، تهیه کنید.

حداقل سه طرح در مورد شکل، اندازه، بسته بندی و نام شوکولات‌های مورد علاقه بچه‌ها تهیه کرده، پس از مصاحبه با بچه‌ها در مورد آن‌ها، مشخص کنید بچه‌ها از چه شوکولاتی بیش‌تر خوششان می‌آید.

یک وسیله بازی ابتکاری برای کودکان دبستانی تهیه کنید.

یک ابزار آزمایشی برای انجام آزمایش‌هایی که در کتاب درسی خودتان مطرح شده است، تهیه کنید.

۵-۱- نمونه‌هایی از تکالیف پیشنهادی برای دانش‌آموزان متوسطه دوم

یک بروشور علمی درباره چگونگی مقابله با ویروس کرونا را تهیه کرده، مآخذ مورد استفاده را نیز در آن درج کنید.

یک پوستر آموزشی درباره چگونگی مقابله با ویروس کرونا را تهیه کنید.

نظام آموزشی ایران در برخورد با مسأله جهانی شدن (Globalization)، چه تغییراتی باید پیدا کند.

نظام آموزشی ایران در برخورد با مسأله فضای مجازی چه تغییراتی باید پیدا کند.

چه گونه می‌توان از تهدید ویروس کرونا (که به تعطیلی مدارس انجامیده است)، فرصت‌های آموزشی پدید آورد.

طرحی برای آموزش بازیافت مواد برای کودکان زیر دبستان تهیه کنید.

اگر بخواهید یک (یا چند) رشته ورزشی تازه و جدید به وجود بیاورید، این رشته (رشته‌ها) چه نام داشته و از چه مشخصاتی برخوردارند؟ شرح دهید.

اگر بخواهید یک (یا چند) رشته هنری تازه و جدید به وجود بیاورید، این رشته (رشته‌ها) چه نام داشته و از چه مشخصاتی برخوردارند؟ شرح دهید.

اگر بخواهید یک (یا چند) رشته جدید علمی یا حوزه بین رشته‌ای به وجود بیاورید، این رشته (رشته‌ها) چه نام داشته و از چه مشخصاتی برخوردارند؟ شرح دهید.

در برخی از رودخانه‌های جنوب کشور، نوعی ماهی وجود دارد که با حرکات بدنش برق تولید می‌کند، از این ویژگی در چه مواردی می‌توانید سود ببرید؟ هر چه به فکرتان می‌رسد، بنویسید.

یک بازی فکری برای آموزش بهتر علوم تجربی دانش‌آموزان دبستانی، طراحی کنید.

یک بازی فکری برای آموزش بهتر ریاضی دانش‌آموزان ابتدایی، طراحی کنید.

برخی از کشورها از امکانات طبیعی خود حداکثر استفاده را می‌کنند، مثلاً در برخی از کشورهای آسیای میانه که ماسه فراوانی وجود دارد، از ماسه، تیرک‌های مستحکمی درست می‌کنند و در ساختمان سازی به جای تیرآهن، از آن‌ها سود می‌برند. اگر نام این کار را علم بومی بگذاریم، با توجه به امکانات طبیعی ایران، حداقل ۴ زمینه را تشریح کنید که می‌توان در آن موارد، علم بومی داشت.

چه گونه می‌توان تحولی در آموزش علوم تجربی در مدارس، ایجاد کرد. برنامه عملی این کار را تدوین کرده، امکانات لازم را نیز برآورد کنید.

اگر در جهت دستیابی به علمی بومی بخواهیم از آفتاب و کویرهای ایران سود ببریم، چه طرح‌هایی می‌توان بر این مبنای تهیه کرد؟

یک سگ رباتی برای کمک به افراد نابینا طراحی کنید. طرز کار، توانمندی‌ها و سایر ویژگی‌های این سگ رباتی را شرح دهید.

اگر بخواهید به ارایه یک برنامه عملی برای مبارزه با خرافات اقدام کنید، چه راه کارهایی را مورد نظر قرار خواهید داد، چرا؟

یک پوستر آموزشی در مورد حفظ محیط زیست، تهیه کنید.

یک پوستر آموزشی در مورد مواد مخدر صنعتی (روش‌های جدید بزه‌کاری و...)، تهیه کنید.

چند پوستر آموزشی در مورد مبارزه با خرافات (خطر سوء مصرف مواد، ایدز و...)، تهیه کنید.

با استفاده از وسایل دورریختنی (بطری نوشابه، قوطی ریکا، ظرف شیر و مانند آن‌ها)، یک وسیله آزمایش برای یکی از مفاهیم درس علوم، تهیه کنید.

اگر بخواهید به ارایه یک برنامه عملی برای بی‌اعتبار کردن نظریه جنگ تمدن‌ها که توسط امریکایی‌ها مطرح شده است، بپردازید، چه اقدامی خواهید کرد، چرا؟

حداقل ۳ طرح ارایه کنید که با اعمال آن‌ها بتوان از میزان ریاکاری مردم جامعه کاست.

اگر در مورد اختراع یک وسیله جدید مورد نیاز فکری دارید، آن را همراه با نحوه کار و ساخت احتمالی آن روی کاغذ بیاورید.

یک طرح برای بررسی تجربی تعبیر رؤیا، پیشنهاد کنید.

طرحی برای آموزش بازیافت مواد برای کودکان زیر دبستان، تهیه کنید.

در مورد هنجار آفرینی‌های جدید نسل جوان انقلاب، با استفاده از مصاحبه، به گردآوری اطلاعات لازم دست بزنید و این اطلاعات را تدوین کرده، ارایه کنید.

در مورد تحول نگرش دینی نسل جوان انقلاب، با استفاده از مصاحبه، به گردآوری اطلاعات لازم دست بزنید و این اطلاعات را تدوین کرده، ارایه کنید.

برای کاهش فرار مغزها چه طرح‌هایی به نظر شما می‌رسد؟ آنها را تهیه کنید.

در مورد آسیب شناسی تربیت دینی، بحث کنید.

سنگی پیدا کنید و با رنگ‌آمیزی آن، طرحی پدید بیاورید که از دو (یا سه زاویه) مختلف، دو (یا سه)، شکل متفاوت، پدید آورد.

با یافتن یک چوب (یا قسمتی از ریشه یک درخت)، و رنگ‌آمیزی آن، یک شیء ابداعی و ابتکاری درست کنید.

تصور کنید در مسیر شمال، روی سه کوه مجاور یکدیگر که ارتفاعی برابر ۴۰۰، ۴۵۰ و ۵۰۰ متر دارند و در ارتفاع ۳۰۰، ۳۵۰ و ۴۰۰ متری آن‌ها نیز چندین دهانه غار وجود دارد، می‌خواهید اقدام به ایجاد یک منطقه تفریحی-توریستی کنید. با توجه به این که مساحت هر قله قریب ۵۰۰ متر مربع بوده، فضای مثلث موجود بین سه قله نیز ۱۵۰۰ متر مربع است، به طراحی راه‌های ارتباطی بین غارها و قله کوه‌ها و همین‌طور چگونگی طراحی چشم‌اندازهای پیشنهادی خود روی قسمت‌های مختلف کوه اقدام کنید (کارخود را به صورت عملی با استفاده از کوه‌های تهیه شده از مقوا، انجام دهید).

برای جذاب‌تر شدن منطقه تفریحی-توریستی بالا، به طراحی برخی از طرح‌های ابداعی و جالب در محوطه مثلثی بین سه کوه، دست بزنید.

برای کاهش فرار مغزهای دانش‌آموزان المپیادی چه طرح‌هایی به نظر شما می‌رسد؟ آن‌ها را تهیه کنید. در مورد آسیب‌شناسی تربیت توام با محبت‌های افراطی (فقدان محبت)، با گردآوری داده‌های پژوهشی لازم، بحث کنید.

روی اثرات اقتصادی-اجتماعی گسترش شادی و نشاط در جامعه، بحث کنید. طرحی برای گسترش برنامه‌های ایران‌گردی (طبیعت‌گردی)، تهیه کنید. طرحی برای اقتصادی کردن غارهای طبیعی موجود در ایران (مانند غار یخ مراد، کتله خور، کرفتو و نظایر آن‌ها)، تهیه کنید.

طرحی برای کاهش ضایعات محصولات باغی ایران، تهیه کنید. طرحی برای کاهش ضایعات محصولات باغی ایران، در مناطق شیب‌دار، تهیه کنید. طرحی برای بهره‌برداری از زمین در نواحی با شیب زیاد، تهیه کنید. طرحی برای افزایش صادرات هنرهای دستی ایران، پیشنهاد کنید. در مورد چگونگی گسترش جشن‌های ایران باستان در جامعه معاصر، طرح‌های لازم را ارائه کنید. ویژگی‌های روانی-تربیتی (فرهنگی-اجتماعی، عقیدتی-سیاسی)، افراد متحجر را تبیین کنید. ویژگی‌های روانی-تربیتی (فرهنگی-اجتماعی، عقیدتی-سیاسی)، افراد خرافی را تبیین کنید. تصور کنید سنگ‌های یک معدن را می‌خواهید با حداقل ضایعات از بالای کوه به پایین منتقل کنید، چه گونه این کار را انجام می‌دهید؟ توجه داشته باشید که توجیه اقتصادی طرح تهیه شده نیز باید ضمیمه کار شما باشد.

تصور کنید سنگ‌های یک معدن را می‌خواهید با حداقل ضایعات از عمق ۳۰۰ متری زمین به سطح آن منتقل کنید، چه گونه این کار را انجام می‌دهید؟ توجه داشته باشید که توجیه اقتصادی طرح تهیه شده نیز باید ضمیمه کار شما باشد.

تصور کنید می‌خواهید از یک چشمه آب گرم استفاده بهینه کنید، از این چشمه چه گونه می‌توانید استفاده کنید؟ توجه داشته باشید که توجیه اقتصادی طرح تهیه شده نیز باید ضمیمه کار شما باشد.

تصور کنید می‌خواهید از چاه‌های نفتی که گاز آن‌ها در حال فوران به سطح زمین است و از سر ناچاری برای جلوگیری از آلودگی شدید محیط، آن‌ها را آتش می‌زنند تا بسوزند، استفاده بهینه کنید، از این گازها چه گونه می‌توانید استفاده داشته باشید؟ توجه کنید که توجیه اقتصادی طرح تهیه شده نیز باید ضمیمه کار شما باشد.

طرح یا طرح‌های بدیعی برای به بارش واداشتن ابرها تهیه کنید؟ توجه داشته باشید که توجیه اقتصادی طرح تهیه شده نیز باید ضمیمه کار شما باشد.

طرح یا طرح‌هایی برای تربیت درست بچه‌های لوس و ناز پرورده، ارایه کنید.

در مورد علل عدم استقبال گسترده بچه‌های بزرگ‌تر از مسابقات علمی - خلاق بحث کنید (توجه داشته باشید که باید برای تهیه گزارش، از مصاحبه نیز سود ببرید).

تصور کنید نظام قادر به حل قطعی معضل کودکان خیابانی نیست و شما تصمیم به باسواد کردن آن‌ها گرفته‌اید، چه گونه می‌توان این طرح را محقق کرد؟

طرحی برای کاهش آلودگی‌های زیست محیطی (کاهش ترافیک)، شهرتان تهیه کنید.

با الهام گرفتن از فرهنگ ایران، طرحی برای تزیین کاسه، بشقاب، و لیوان‌های سفالی تهیه کنید.

با استفاده از علف‌های هرز، یک کارت پستال ابتکاری که ارزش صادراتی داشته باشد، تهیه کنید.

یک کارت پستال ابتکاری که ارزش صادراتی داشته باشد، تهیه کنید. توجه داشته باشید که در این

کارت پستال نباید کاغذ و مقوا به کار رفته باشد!

۲- دستورالعمل همکاری برای والدین

انجام یک کار خلاق، محتاج تحمل ابهام موجود در مسأله مورد نظر، تأمل درونی فرد، دست زدن به ابداع و ابتکار در جریان بررسی راه حل‌های ممکن و مانند آن‌ها است، از این رو ضرورت دارد تا اولیا در حل مسأله مطرح شده در مسابقات علمی - خلاق برای فرزندشان، در این کار دخالت نکرده، اجازه بدهند تا وی با تحمل ابهام، چالش با آن و ابداع و ابتکاری که از خود نشان می‌دهد، به حل مسأله مورد نظر نایل آید و به این ترتیب رفته رفته توانایی به چالش گرفتن مسایل ناشناخته و مبهم آینده را به دست آورده، از تفکری خلاق برخوردار گردد.

از این رو جهت همکاری والدین برای پیش برد اهداف طرح، طی دستورالعملی می‌توان ضمن توجیه آنان نسبت به اهداف طرح، همکاری و همیاری آنان را طلب کرد. اطلاع‌رسانی مورد نظر می‌تواند به قرار زیر باشد:

باسمه تعالی

سخنی با اولیای گرامی

مسابقات علمی - خلاق، مسابقات جالب و متنوعی است که اولاً جهت پرکردن اوقات فراغت فرزندان شما و ثانیاً برای آموزش خلاق آنان توسط متخصصان دانشگاهی طراحی شده است و توسط کارشناسان پرورشی اجرا خواهد شد. از این رو جهت هماهنگی بیش‌تر و اجرای بهینه این امر، تبیین اهداف طرح برای اولیای گرامی ضرورت دارد که در زیر به آن پرداخته شده است.

در جهان امروز چرخه پیشرفت تولید علم چنان فزونی گرفته است که طی هر ۴ تا ۵ سال، حجم علم بشر به دو برابر افزایش می‌یابد و کودکان این عصر، نیمی از آنچه را که باید برای فردایشان بیاموزند، در اختیار نداشته، هنوز تولید نشده‌اند و نیمی از آن چه را که در حال حاضر می‌آموزند، در آینده منسوخ گردیده، به کار آنان نخواهد آمد. از این رو می‌توان احساس کرد که جهان فردا، جهان مسایل جدید و ناشناخته است و برای برخورد با مسایل آن، از حفظ داشتن مباحث درسی که در مدارس بدان پرداخته می‌شود، کارآیی چندانی نداشته، باید به کودکان کمک کرد تا توان حل مسأله را پیدا کنند.

با عنایت به آنچه از آن یاد شد، بر آن شدیم تا با سامان دادن به مسابقاتی تحت عنوان مسابقات علمی - خلاق مبتنی بر فضای مجازی، بکوشیم تا ضمن پر کردن بهینه اوقات فراغت فرزند شما، به شکل غیرمستقیم عزیزان شما را به تدریج آماده برخورد با شرایط مبهم، چالش برانگیز و ناشناخته جهان فردا کنیم. از این رو برای عدم ایجاد اخلال در روند آموزش عزیزان شما، از اولیای گرامی تقاضا می‌شود، از دخالت در کار فرزندان و راهنمایی آنان به هر صورت ممکن خودداری ورزند تا هدف مسابقات که ارتقای سطح ذهنی کودکان، نوجوانان و جوانان به پرداختن به مسأله‌یابی، تحمل ابهام و حل خلاق مسایل است، مخدوش نگردد.

مسابقات علمی - خلاق در نظر گرفته شده، در پنج سطح برگزار می‌گردد. این سطوح عبارتند از:

کودکان پیش دبستان،

دانش‌آموزان کلاس‌های اول و دوم دبستان،

دانش‌آموزان سوم تا ششم دبستان،

دانش‌آموزان متوسطه اول،

و دانش‌آموزان متوسطه دوم.

این مسابقات در طول تعطیلی مدارس هفته‌ای دو بار (و در طول سال تحصیلی هفته‌ای یک بار)

برگزار خواهد شد.

در برنامه خاص تعطیلات مدارس به دلیل ممانعت از گسترش ویروس کرونا، در هر هفته، ۲ موضوع در نظر گرفته شده است که از طریق شبکه رشد دانش‌آموز (یا هر شبکه اجتماعی دیگر مورد نظر اولیای آموزش و پرورش)، برای کودکان، نوجوانان و جوانان، مطرح می‌گردد. تاریخ تحویل موضوع اول یکشنبه‌ها و موضوع دوم چهارشنبه‌ها خواهد بود.

کارهای علمی - خلاق برتر کودکان، نوجوانان و جوانان، توسط مربیان پرورشی ناحیه بررسی شده، نمونه‌های برتر در سطح آموزش و پرورش شهر و استان داوری شده، به نمونه‌های برتر جوایزی اهدا خواهد شد. در ضمن پیش از اهدای جوایز به آثار برتر، آثار ارایه شده مورد نقد و بررسی قرار گرفته، نقاط قوت و ضعف آن‌ها توسط متخصصان مجری طرح، برای آموزش هر چه بهتر افراد شرکت کننده در مسابقات علمی - خلاق، برشمرده خواهد شد.

برای پوشش دادن سطح وسیعی از کودکان، نوجوانان و جوانان، عناوین پیشنهادی مسابقات علمی - خلاق در ۵ سطح برای کودکان پیش دبستان، دانش‌آموزان اول و دوم دبستان، دانش‌آموزان سوم تا ششم دبستان، دانش‌آموزان متوسطه اول و دانش‌آموزان متوسطه دوم، در نظر گرفته شده‌اند.

به علت علاقه زیاد کودکان پیش دبستان تا دوم دبستان به نقاشی، از این ویژگی برای یافتن راه حل مسایل مبهم و چالش برانگیز، سودجسته شده است. به این معنا که با ارایه موضوع‌هایی مانند تهیه نقاشی «یک روز تابستانی که خیلی سرد شده است»، «ترسیم یک کبوتر مهربان با فرزند بد اخلاقش»، «نقاشی کنجکاو‌های یک کودک کنجکاو»، «نقاشی یک زمین یخ بسته و خیلی لیز» و موارد مشابه، کودکان در جریان نقاشی به حل مسأله مورد نظر فراخوانده می‌شوند. در جریان برخی از نقاشی‌ها، استفاده از تکه پارچه‌ها، نوارهای رنگی و مانند آن‌ها نیز از کودکان درخواست خواهد شد.

تکالیف دانش‌آموزان اول و دوم دبستان، در سطحی پیشرفته‌تر از کودکان پیش دبستانی، در نظر گرفته شده، غالباً توضیح مکتوب کارشان از آنان درخواست خواهد شد.

موضوع‌های در نظر گرفته شده برای دانش‌آموزان سوم تا پنجم دبستان که از توانایی بیش‌تری برخوردارند، مواردی مانند: تهیه جلد یک کتاب، تهیه یک کتاب ساده، تهیه یک کتاب شعر، تهیه یک کتاب ساده با برش‌های ابتکاری (مانند درآوردن کتاب شبیه یک ماهی، پرنده، هواپیما و مانند آن‌ها)، تهیه کارت پستال‌های ابداعی با استفاده از گلبرگ، علف‌های هرز، طلق و نظایر آن‌ها هستند. به علاوه موضوع کتاب‌های درخواستی، غالباً مستلزم نوعی از حل مسأله هستند، مانند تهیه کتاب با عنوان «سفر به کره ماه»، «کتابی در مورد خوابی که دوست ندارید، ببینید»، «مشاهدات روزانه یک بچه گربه» و مانند آن‌ها. مجموعه موارد پیش‌گفته، کودکان را وامی‌دارد تا نه تنها در تهیه محتوای کار درخواستی، از خود خلاقیت نشان دهند، بلکه در ارایه شکل کار نیز از خود ابداع و ابتکار نشان داده، کتاب یا کارت پستالی را که تهیه می‌کنند، از طرح ابتکاری و جالبی برخوردار باشد.

در مقطع متوسطه اول، باز هم موضوع‌هایی که کمابیش از شکل عینی برخوردارند، مد نظر بوده، تهیه آن‌ها از دانش‌آموزان، درخواست می‌شود.

تهیه وسایل ابتکاری از اشیای دور ریختنی (ظرف‌های نوشابه، قوطی شامپو، هسته‌ها، تکه‌های شیشه، پارچه، پلاستیک، فلز و نظایر آن‌ها)، تهیه کارت پستال‌های سه بُعدی، تهیه یک بلوک تمبر به مناسبت‌های مختلف، طراحی وسیله‌ای برای کمک به افراد معلول (نابینا، ناشنوا و مانند آن‌ها) که به فکر هیچ کس نرسیده باشد؛ ارایه ماکت طرح‌های پیشنهادی (مانند تهیه یک منطقه توریستی روی چند

قله کوه مجاور هم)، پیشنهاد رشته‌های هنری و ورزشی جدید و نظایر آن، قسمتی از طرح‌های درخواستی از دانش‌آموزان متوسطه اول است که باید با برخورد ابداعی، ابتکاری و خلاق خود، به آن‌ها عینیت بخشند.

با افزایش سن و وقوع آخرین پیشرفت‌های ذهنی (منصور، ۱۳۷۸) در دانش‌آموزان متوسط دوم، از آنجا که این دانش‌آموزان به علت برخوردار شدن از تفکر انتزاعی، قادر به حل مسایل انتزاعی هستند، بسیاری از موضوع‌های مطرح شده برای آنان، جنبه‌ای انتزاعی به خود خواهند گرفت. به عنوان نمونه، موضوع‌هایی مانند: «ارایه طرحی برای درمان کسانی که به شدت از گربه می‌ترسند»، «چه گونه‌گی انتقال سنگ‌های یک معدن از بالای کوه با کم‌ترین ضایعات ممکن»، «راه‌های استفاده از یک چشمه آب گرم»، «راه‌های استفاده از گاز چاه‌های نفتی که گازشان به سطح زمین فوران دارد» و مانند آن‌ها، همراه با ارزیابی اقتصادی طرح‌های ارایه شده، قسمتی از موضوع‌های پیشنهادی به دانش‌آموزان دبیرستانی خواهد بود. در قسمت دیگری از دانش‌آموزان مزبور، گردآوری داده‌های لازم از طریق مصاحبه و ارایه طریق بر این مبنا، درخواست شده است (مانند مصاحبه با بچه‌ها در مورد شکل، اندازه، بسته‌بندی و نام شکولات‌های مورد علاقه آنان)، تهیه پوسترهای آموزشی (مانند: تهیه پوسترهای آموزشی در مورد مبارزه با خرافات، اعتیاد، مهارت‌های ارتباطی و نظایر آن) یا رنگ‌آمیزی یک سنگ یا تکه چوب (مانند ریشه گیاهان)، به شکلی که از دو یا سه زاویه مختلف، دو یا سه شکل متفاوت و مختلف دیده شوند، قسمت دیگری از طرح‌هایی را تشکیل می‌دهند که از دانش‌آموزان متوسطه دوم انتظار می‌رود.

۳- چگونگی اجرای برنامه‌های علمی - خلاق

جهت تسهیل اجرای برنامه مسابقات علمی - خلاق، نمونه‌هایی از دستورالعمل چگونگی اجرای مسابقات علمی - خلاق، در پنج سطح کودکان زیر دبستان، کودکان اول و دوم دبستان، کودکان سوم تا ششم دبستان و نوجوانان و جوانان متوسطه اول و دوم دبیرستان، تهیه شده است که در ادامه همین قسمت آمده است.

باسمه تعالی

مسابقه علمی - خلاق ۱

موضوع‌های مسابقه ۱ شنبه... :

تکلیف بچه‌های زیر دوم دبستان:

یک نقاشی در مورد یک کبوتر مهربان و فرزند بد اخلاقش، تهیه کنید (بچه‌های کلاس‌های اول و دوم دبستان، در مورد این نقاشی چند سطر توضیح بدهند).

تکلیف دانش‌آموزان سوم تا ششم دبستان:

یک کتاب ساده با نقاشی و برش ابتکاری، با موضوع یک روز شاد زندگی من، تهیه کنید.

تکلیف شاگردان متوسطه اول:

تصور کنید می‌خواهید با استفاده از وسایل بسیار ابتدایی (و غیرفلزی) سدی بین دو کوه بلند، تهیه کنید. مراحل طراحی خود را با نقشه‌های لازم، تهیه و تدوین کنید.

تکلیف دانش‌آموزان متوسطه دوم:

اگر در مورد اختراع یک وسیله جدید مورد نیاز فکری دارید، آن را همراه با نحوه کار و ساخت احتمالی آن، روی کاغذ بیاورید.

موضوع‌های مسابقه ۴ شنبه...:

تکلیف بچه‌های زیر دوم دبستان:

یک نقاشی در مورد مهربانی‌های گربه‌ها به فرزندانشان، تهیه کنید (بچه‌های کلاس‌های اول و دوم دبستان، در مورد زندگی این ماهی‌ها چند سطر توضیح بدهند).

تکلیف دانش‌آموزان سوم تا ششم دبستان:

یک کتاب ساده، با نقاشی و برش ابتکاری با موضوع یک روز غمگین زندگی من، تهیه کنید.

تکلیف شاگردان متوسطه اول:

تصور کنید، پل ورسک ویران شده است. مراحل بازسازی پل را که در ارتفاع ۱۵۰ متری زمین و به طول ۱۰۰ متر است را طراحی کنید.

تکلیف دانش‌آموزان متوسطه دوم:

یک پوستر آموزشی جهت هشدار به جوانان برای عدم مصرف مواد مخدر سنتی و صنعتی، تهیه کنید. تذکر مهم:

۱- شرکت کنندگان در مسابقه به هیچ وجه حق کمک گرفتن از بزرگ‌ترهایشان را ندارند.

۲- کارهای ابتکاری که به فکر هیچ کس نرسیده باشد، از امتیاز بیش‌تری برخوردار خواهند شد.

آدرس ارسال عکس یا فیلم تهیه شده از کارهای خلاق انجام شده: (میل سایت مخصوص این برنامه در معاونت پرورشی ارائه شود).

روز بررسی آثار و اهدای جوایز: ۵ شنبه ساعت ۷-۶ بعد از ظهر در سایت مخصوص برنامه‌های خلاق

معاونت پرورشی آموزش و پرورش استان.

باسمه تعالی

مسابقه علمی - خلاق ۲

موضوع‌های مسابقه ۱ شنبه...:

تکلیف بچه‌های زیر دوم دبستان:

نقاشی بچه‌ای را بکشید که در حال دیدن یک خواب شیرین است (بچه‌های کلاس‌های اول و دوم

دبستان، در مورد این نقاشی چند سطر توضیح بدهند).

تکلیف دانش‌آموزان سوم تا ششم دبستان:

یک کتاب ساده، با عنوان بهترین خوابی که دیده‌ام، تهیه کنید.

تکلیف شاگردان متوسطه اول:

یک کتاب کوچک، در مورد چگونگی آرام ساختن بچه‌های بسیار شیطان، تهیه کنید.

تکلیف دانش‌آموزان متوسطه دوم:

یک طرح برای بررسی تجربی تعبیر رؤیا، پیشنهاد کنید.

موضوع‌های مسابقه ۴ شنبه... :

تکلیف بچه‌های زیر دوم دبستان:

یک نقاشی از زندگی چند ماهی بازیگوش، بکشید (بچه‌های کلاس‌های اول و دوم دبستان، در مورد

زندگی این ماهی‌ها چند سطر توضیح بدهند).

تکلیف دانش‌آموزان سوم تا ششم دبستان:

یک کتاب ساده با عنوان بدترین خوابی که دیده‌ام، تهیه کنید.

تکلیف شاگردان متوسطه اول:

یک شیی جالب با اشیای دور ریختنی، بسازید.

تکلیف دانش‌آموزان متوسطه دوم:

طرحی برای آموزش بازیافت مواد برای کودکان زیر دبستانی، تهیه کنید.

تذکر مهم:

۱- شرکت کنندگان در مسابقه به هیچ وجه حق کمک گرفتن از بزرگ‌ترهایشان را ندارند.

۲- کارهای ابتکاری که به فکر هیچ کس نرسیده باشد، از امتیاز بیش‌تری برخوردارند.

آدرس ارسال عکس یا فیلم تهیه شده از کارهای خلاق انجام شده: (میل سایت مخصوص این برنامه

در معاونت پرورشی ارائه شود).

روز بررسی آثار و اهدای جوایز: ۵ شنبه ساعت ۷-۶ بعد از ظهر در سایت مخصوص برنامه‌های خلاق

معاونت پرورشی آموزش و پرورش استان.

باسمه تعالی

مسابقه علمی - خلاق ۳

موضوع‌های مسابقه ۱ شنبه... :

تکلیف بچه‌های زیر دوم دبستان:

فکر کنید، در یک روز تابستانی هوا خیلی سرد شده است، نقاشی این روز را تهیه کنید (بچه‌های

کلاس‌های اول و دوم دبستان، در مورد این نقاشی چند سطر توضیح بدهند).

تکلیف دانش‌آموزان سوم تا ششم دبستان:

یک کتاب ساده با عنوان بهشت، تهیه کنید.

تکلیف شاگردان متوسطه اول:

کتابی در مورد علل اختلاف نسل جوان با والدینشان، تهیه کنید.

تکلیف دانش‌آموزان متوسطه دوم:

تصور کنید سنگ‌های یک معدن را می‌خواهید با حداقل ضایعات از بالای کوه به پایین منتقل کنید، چه گونه این کار را انجام می‌دهید؟ توجه داشته باشید که توجیه اقتصادی طرح تهیه شده نیز باید ضمیمه کار شما باشد.

موضوع‌های مسابقه ۴ شنبه... :

تکلیف بچه‌های زیر دوم دبستان:

فکر کنید در یک روز زمستانی، هوا خیلی گرم شده است، نقاشی این روز را تهیه کنید (بچه‌های کلاس‌های اول و دوم دبستان، در مورد این نقاشی چند سطر توضیح بدهند).

تکلیف دانش‌آموزان سوم تا ششم دبستان:

یک کارت پستال طلقی، تهیه کنید.

تکلیف شاگردان متوسطه اول:

یک کارت پستال طلقی مینیاتوری (کارت پستال با طرح‌های بسیار ظریف)، تهیه کنید.

تکلیف دانش‌آموزان متوسطه دوم:

در مورد هنجارآفرینی‌های جدید نسل جوان انقلاب، بحث کنید.

تذکر مهم:

۱- شرکت کنندگان در مسابقه به هیچ وجه حق کمک گرفتن از بزرگ‌ترهایشان را ندارند.

۲- کارهای ابتکاری که به فکر هیچ کس نرسیده باشد، از امتیاز بیش‌تری برخوردارند.

آدرس ارسال عکس یا فیلم تهیه شده از کارهای خلاق انجام شده: (میل سایت مخصوص این برنامه در معاونت پرورشی ارائه شود).

روز بررسی آثار و اهدای جوایز: ۵ شنبه ساعت ۷-۶ بعد از ظهر در سایت مخصوص برنامه‌های خلاق

معاونت پرورشی آموزش و پرورش استان.

باسمه تعالی

مسابقه علمی - خلاق ۴

موضوع‌های مسابقه ۱ شنبه... :

تکلیف بچه‌های زیر دوم دبستان:

نقاشی یک روز جشن را تهیه کنید (بچه‌های کلاس‌های اول و دوم دبستان، در مورد این نقاشی

چند سطر توضیح بدهند).

تکلیف دانش‌آموزان سوم تا ششم دبستان:

یک کتاب ساده، با عنوان بهترین نعمت خدا، تهیه کنید.

تکلیف شاگردان متوسطه اول:

یک رشته هنری جدید، طراحی و ابداع کرده، آن را معرفی کنید.

تکلیف دانش‌آموزان متوسطه دوم:

برای کاهش فرار مغزها، چه طرح‌هایی به نظر شما می‌رسد؟ آن‌ها را تهیه و تدوین کنید.

موضوع‌های مسابقه ۴ شنبه... :

نقاشی یک روز توفانی را تهیه کنید (بچه‌های کلاس‌های اول و دوم دبستان، در مورد این نقاشی

چند سطر توضیح بدهند).

تکلیف بچه‌های زیر دوم دبستان:

تکلیف دانش‌آموزان سوم تا ششم دبستان:

یک کارت پستال طلقی تهیه کنید (تذکر: شرکت کنندگان حداکثر می‌توانند از ۳ طلق رنگی، برای

تهیه کارشان استفاده کنند. به علاوه دانش‌آموزان در این کار باید از نوار چسب‌های رنگی، سود ببرند).

تکلیف شاگردان متوسطه اول:

یک کارت پستال طلقی مینیاتوری (کارت پستال با طرح‌های بسیار ظریف)، تهیه کنید (در صورت

امکان از نوار چسب‌های رنگی هم سود ببرید).

تکلیف دانش‌آموزان متوسطه دوم:

با استفاده از وسایل دورریختنی (بطری نوشابه، قوطی ریکا، ظرف شیر و مانند آن‌ها)، یک وسیله

آزمایش برای یکی از مفاهیم درس علوم، تهیه کنید.

تذکر مهم:

۱- شرکت کنندگان در مسابقه به هیچ وجه حق کمک گرفتن از بزرگ‌ترهایشان را ندارند.

۲- کارهای ابتکاری که به فکر هیچ کس نرسیده باشد، از امتیاز بیش‌تری برخوردارند.

آدرس ارسال عکس یا فیلم تهیه شده از کارهای خلاق انجام شده: (میل سایت مخصوص این برنامه

در معاونت پرورشی ارایه شود).

روز بررسی آثار و اهدای جوایز: ۵ شنبه ساعت ۷-۶ بعد از ظهر در سایت مخصوص برنامه‌های خلاق

معاونت پرورشی آموزش و پرورش استان.

باسمه تعالی

مسابقه علمی - خلاق ۵

موضوع‌های مسابقه ۱ شنبه... :

تکلیف بچه‌های زیر دوم دبستان:

نقاشی بچه گریه‌ای را تهیه کنید که در یک هوای سرد و تاریک، گم شده است (بچه‌های کلاس‌های اول و دوم دبستان، در مورد این نقاشی چند سطر توضیح بدهند).

تکلیف دانش‌آموزان سوم تا ششم دبستان:

با تکه‌های پارچه، یک نقاشی جالب با عنوان یک باغ زیبا تهیه کنید و در ادامه، درباره نقاشی که تهیه کرده‌اید، یک داستان کوتاه بنویسید.

تکلیف دانش‌آموزان متوسطه اول و دوم:

تصور کنید در مسیر شمال، روی سه کوه مجاور یکدیگر که ارتفاعی برابر ۴۰۰، ۴۵۰ و ۵۰۰ متر دارند و در ارتفاع ۳۰۰، ۳۵۰ و ۴۰۰ متری آن‌ها نیز چندین دهانه غار وجود دارد، می‌خواهید اقدام به ایجاد یک منطقه تفریحی - توریستی کنید. با توجه به این که مساحت هر قله، قریب ۵۰۰ متر مربع بوده، فضای مثلث موجود بین سه قله نیز ۱۵۰۰ متر مربع است، به طراحی راه‌های ارتباطی بین غارها و قله کوه‌ها و همین طور چه گونه‌ی طراحی چشم‌اندازهای پیشنهادی خود روی قسمت‌های مختلف کوه، اقدام کنید (کار خود را به صورت عملی با استفاده از کوه‌های تهیه شده از مقوا، انجام دهید).

موضوع‌های مسابقه ۴ شنبه... :

تکلیف بچه‌های زیر دوم دبستان:

نقاشی یک بچه گنجشک باران خورده را در یک هوای سرد، تهیه کنید (بچه‌های کلاس‌های اول و دوم دبستان، در مورد این نقاشی چند سطر توضیح بدهند).

تکلیف دانش‌آموزان سوم تا ششم دبستان:

با استفاده از چسب، علف‌ها و گلبرگ‌های خشک شده، تابلوی مادری را تهیه کنید که بچه‌اش را خیلی دوست دارد.

تکلیف دانش‌آموزان متوسطه اول و دوم:

برای جذاب‌تر شدن منطقه تفریحی - توریستی بالا، به طراحی برخی از طرح‌های ابداعی و جالب در محوطه مثلثی بین سه کوه، دست بزنید.

تذکر مهم:

۱- شرکت کنندگان در مسابقه به هیچ وجه حق کمک گرفتن از بزرگ‌ترهایشان را ندارند.

۲- کارهای ابتکاری که به فکر هیچ کس نرسیده باشد، از امتیاز بیش‌تری برخوردارند.

آدرس ارسال عکس یا فیلم تهیه شده از کارهای خلاق انجام شده: (میل سایت مخصوص این برنامه در معاونت پرورشی آرایه شود).

روز بررسی آثار و اهدای جوایز: ۵ شنبه ساعت ۷-۶ بعد از ظهر در سایت مخصوص برنامه‌های خلاق معاونت پرورشی آموزش و پرورش استان.

دستورالعمل ارزیابی کارهای علمی - خلاق تهیه شده

گیلفورد در رویکرد روان‌سنجی خویش، پس از آن که توانایی‌های تولیدی تفکر را به توانایی‌های همگرا^۱ و توانایی‌های واگرا^۲ تقسیم می‌کند، بیان می‌دارد که توانایی‌های همگرا، تفکری است که به سوی پاسخی قراردادی و معین حرکت می‌کند، اما توانایی‌های واگرا، تفکری است که به سوی پاسخی نامشخص، جهت‌های گوناگونی را می‌پوید» (نلر،؟، ترجمه مسدد، ۱۳۶۹).

از نظر گیلفورد ویژگی‌های روانی یا سیالی^۳، انعطاف‌پذیری^۴، اصالت یا ابتکار^۵ مشخصه‌های تفکر واگرا هستند، ویژگی‌های اخیر، به علاوه بسط جزئیات، اصول تشکیل دهنده خلاقیت را به منصفه دید می‌گذارند. روانی یا سیالی، ناظر به کمیت پاسخ‌های ارایه شده از سوی فرد است. هر چه این داده‌ها بیش‌تر باشند، با توجه به این فرض که کمیت کیفیت را به دنبال می‌آورد، فرد پاسخ‌دهنده، خلاق‌تر خواهد بود. اصالت یا ابتکار، ناظر به اصالت پاسخ‌های ارایه شده توسط افراد پاسخ‌دهنده است. هر چه قدر که پاسخ‌های ارایه شده افراد کم‌تر و نادرتر باشند، از اصالت بیش‌تری برخوردار خواهند بود و دال بر خلاقیت آنان به شمار می‌روند.

انعطاف‌پذیری، آزمودن راه‌های مختلف از سوی فرد و بیانگر انعطاف فکری او است. هر چه فرد توانایی انعطاف‌پذیری بیش‌تری داشته باشد، خلاق‌تر خواهد بود.

بسط جزئیات، بیانگر میزان توجهی است که فرد به جزئیات کار نشان می‌دهد. اندیشه بسط یافته، تفکری است که به کلیه جزئیات طرح پرداخته، چیزی را از قلم نمی‌اندازد (مورای،؟، ۱۹۹۰).

در ارزیابی کار کودکان زیر دبستان و دانش‌آموزان دبستانی که مسأله انگیزه (ابعاد غیرشناختی) در آنان به شکل بارزی مطرح نیست، استناد به معیارهای پیش‌گفته (با تأکید بیش‌تر بر ابتکاری بودن)، برای ارزیابی کارهای ارایه شده کفایت می‌کنند. اما در سطوح بالاتر، هم‌زمان با توجه به معیارهای پیشنهادی گیلفورد در تفکر واگرا، مواردی مانند تعریف مجدد مسأله، تعیین مسأله ویژه، تحمل ابهام، استفاده از تخیلات، مشخص کردن ارتباط‌های موجود بین ابعاد مختلف مسأله و تشخیص عوامل مؤثر در آن و تنظیم سوال‌هایی که به فهم مسأله مورد نظر، بدهت می‌بخشند، می‌تواند به معیارهای پیشین افزوده شود و بر مبنای مجموعه علایم اخیر، میزان خلاقیت کارهای تهیه شده، مورد ارزیابی قرار گیرد. البته لازم به یادآوری است، افراد مجری و ارزیاب مسابقات علمی - خلاق، باید با نظریه‌ها و ابعاد و وجوه مختلف مسأله خلاقیت آشنا بوده، دوره آموزشی لازم را در این جهت، دیده باشند تا ارزیابی آنان، ارزیابی‌های مناسب و معقولی باشد.

1. Convergent
2. Divergent
3. Fluency
4. Flexibility
5. Originality
6. Murray, T. R.

برخی از مآخذ

- آمالی، ترزا (۱۹۸۹). شکوفایی خلاقیت کودکان. ترجمه حسن قاسم‌زاده و پروین عظیمی، ۱۳۶۸. تهران: دنیای نو.
- بودو، آلن (؟). خلاقیت در آموزشگاه. ترجمه علی خان‌زاده، ۱۳۵۸. تهران: چهره.
- تافلر، آلوین (۱۹۸۰). موج سوم. ترجمه شهیندخت خوارزمی، ۱۳۷۸. چاپ سیزدهم. تهران: علم.
- تورنس، پل (۱۹۷۹). استعدادها و مهارت‌های خلاقیت و راه‌های آزمون و پرورش آن. ترجمه حسن قاسم‌زاده، ۱۳۷۲. تهران: دنیای نو.
- جنکل، هانس ون (؟). دانشگاه ۲۰۵۰، سازمانی برای پرورش خلاقیت و نوآوری. ترجمه محمدحسین نژادسلیم، ۱۳۷۶. رهیافت. شماره ۱۶. تابستان و پاییز.
- شولتس، دوآن (؟). روان‌شناسی کمال. ترجمه گیتی خوشدل، ۱۳۶۴. چاپ دوم. تهران: نشر نو.
- شهرآرای، مهرناز (۱۳۷۵). آموزش و پرورش مطلوب در آستانه سده بیست و یکم. پژوهش‌های تربیتی. ج ۴. شماره ۳ و ۴.
- کینگ، الکساندر و اشنایدر، برتراند (؟). نخستین انقلاب جهانی جهان ۲۰ سال پس از محدودیت‌های رشد گزارشی از باشگاه رم. ترجمه شهیندخت خوارزمی. ۱۳۷۴. تهران: احیای کتاب.
- قاسم‌زاده، حسن (۱۳۷۵). برنامه‌ریزی آموزشی جهت تفکر و یادگیری خلاق. فصلنامه پژوهش و مهندسی. شماره ۳ و ۴.
- مایلی، ر. (؟). ساخت، پدیدآیی و تحول شخصیت. ترجمه محمود منصور، ۱۳۶۸. تهران: دانشگاه تهران.
- مزلو، آبراهام (؟). افق‌های والاتر فطرت انسان. ترجمه احمد رضوانی، ۱۳۷۴. مشهد: آستان قدس.
- منصور، محمود (۱۳۷۸). روان‌شناسی ژنتیک. تهران: سمت.
- منطقی، مرتضی (۱۳۹۴). (لوح فشرده) آموزش خلاقیت در سطح کودکان پیش دبستانی. تهران: منادی تربیت.
- منطقی، مرتضی (۱۳۹۴). (لوح فشرده) آموزش خلاقیت در سطح دانش‌آموزان پیش دبستانی. تهران: منادی تربیت.
- منطقی، مرتضی (۱۳۹۴). (لوح فشرده) آموزش خلاقیت در سطح نوجوانان متوسطه اول. تهران: منادی تربیت.
- منطقی، مرتضی (۱۳۹۴). (لوح فشرده) آموزش خلاقیت در سطح جوانان متوسطه دوم. تهران: منادی تربیت.
- میرلوحی، سید حسین (۱۳۷۱). در جست‌وجوی معیارهایی برای انتخاب محتوا. فصلنامه تعلیم و تربیت. سال هشتم. شماره ۲. تابستان.
- نلر، جورج، افه (؟). مترجم سیدعلی اصغر مسدد (۱۳۶۹). هنر و علم خلاقیت. شیراز: دانشگاه شیراز.

EPDA Institute. (1970). The training of educational personnel for creative teaching. WWW. Eric. Ed. Gov.

Murray, T. R. (1990). The encyclopedia of human development and education, theory, research and studies. New York: Pergamon.

Soriano de Alencar, E. M. (1993). Thinking in the future: The need to pronto creativity in the educational context. Gifted education international. Vol. 9, 93-96.

۳- برنامه کاربری فرهنگی از فضای مجازی برای دانش‌آموزان و معلمان آموزش و پرورش

مقدمه

مقاله حاضر با توجه به برخی از تجربیات خلاق و جهانی در صدد ارایه دورنمایی از امکان عمل‌های متعدد نظام آموزش عمومی کشور در جریان کاربری بهینه از فضای مجازی برای پیش‌برد اهداف پرورشی و آموزشی آن است.

در مقدمه مقاله پس از آن که مروری بر فراز و فرودهای کاربری از فضای مجازی در ایران و نظام آموزشی آن گردیده است، خاطرنشان شده است که برخورد سردرگم مسوولان فرهنگی کشور و به تبع آنان مسوولان و اولیای نظام آموزش عمومی کشور با فضای مجازی، سبب شده است که بیش‌تر از آن که منافع کاربری از فضای مجازی متوجه دانش‌آموزان، معلمان و نظام آموزشی ایران شود، تهدیدهای این فضا متوجه مخاطبان ایرانی شده، نظام آموزشی و پرورشی به میزان زیادی از آن بی‌بهره بماند.

سیطره یافتن ویروس کرونا در جامعه (و جامعه جهانی)، به نوعی سردمداران نظام و مسوولان نظام آموزش کشور را مجدداً متوجه بازنگری در دید منفی و مبتنی بر نفی آنان نسبت به فضای مجازی کرد و ادامه آموزش دانش‌آموزان پس از تعطیلی مدارس، با وجود نبود امکانات زیرساختی مناسب، مبتنی بر فضای مجازی پیش رفت، اما به نظر می‌رسد استفاده اخیر استفاده کامل نبوده، فضای مجازی ظرفیت‌های گسترده‌تری برای تحقق برنامه‌های فرهنگی و آموزشی آموزش عمومی کشور داشته باشد. در مقاله حاضر تلاش شده است تا با استفاده از برخی از تجربیات داخلی و خارجی، بعضی از ایده‌پردازی فرهنگی در ارتباط با ارتقای کاربری از فضای مجازی صورت پذیرد. به نظر می‌رسد بسیاری از طرح‌های مطرح شده نه تنها بتوانند قسمتی از خلاءهای پرورشی (و آموزشی) موجود آموزش و پرورش در ایام سیطره کرونا را پوشش دهند، بلکه بتوانند در فضای غیرکرونايي جامعه نیز به تحقق و پیش‌برد اهداف پرورشی (و آموزشی) وزارت آموزش و پرورش یاری رسانند.

فراز و فرودهای کاربری از فضای مجازی در نظام آموزشی

بررسی تاریخیچه ارایه فناوری‌های ارتباطی پیشرفته به جامعه دلالت بر آن دارد که با ارایه هر فناوری ارتباطی جدیدی به جامعه موجی از بیم‌ها و امیدها در پی آن پدید آمده است و در حالی که برخی از

مسوولان از تهدید بودن آن یاد کرده‌اند، افراد دیگری از فرصت‌های فناوری مورد نظر سخن گفته‌اند. گفتمان ایده‌های مخالف و موافق فناوری‌ها در غرب، سرانجام به این راهبرد انجامیده است که با افزایش و ارتقای بهره‌وری شهروندان از فرصت‌های فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، خود به خود عرصه کاربری نامناسب از این فناوری‌ها تحدید شده، در مجموع شهروندان قادر به استفاده مثبت از این فناوری‌ها گردند. در راستای اندیشه اخیر، حتی کشورهایی که به فیلترینگ اعتقادی ندارند، در صدد «بسترسازی فرهنگی» برای کاربری مثبت و بهینه از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته برآمده‌اند و در این راستا به انجام مواردی مانند: تولید ادبیات فاخر برای فضای مجازی، پاسخ مناسب به برخی از خلاءهای اجتماعی موجود (نظیر تهیه انیمشین‌های جنسی برای کاربران متقاضی این دست از اطلاعات)، ارتقای سواد رسانه‌ای کاربران (تا جایی که در برخی از کشورهای غربی، بحث اخیر به صورت یکی از مباحث درسی نظام آموزش عمومی درآمده است)، انجام اطلاع‌رسانی‌های لازم به اولیا و کاربران، تهیه ابزارهای کنترل کننده (تبلت، تلفن همراه، اینترنت و ماهواره) برای اولیا، اعمال نظارت (در اتاق‌های گپ اینترنتی و مانند آن)، تدوین قوانین منع آسیب و ایذای کاربران فضای مجازی، تدوین قوانین خاص برای حمایت از کودکان، نوجوانان و جوانان کاربر فضای مجازی، ایجاد خطوط مستقیم برای تماس اضطراری با مسوولان برای ایجاد محیطی امن‌تر (در اتاق‌های گپ اینترنتی و مانند آن)، درجه‌بندی محتوای رسانه‌ای، تشویق سازمان‌های مدنی برای حضور، اعمال نظارت، مداخله و اثرگذاری فعال در فضای مجازی؛ ایجاد صندوق حمایت از مراکز پژوهش در حوزه رسانه‌های نوین جهت ارائه خدمات و به اشتراک نهادن دانش، منابع و امکانات مورد نیاز پژوهش‌گران؛ ایجاد کتابخانه، موزه و محصولات علمی جهت کاربران فضای مجازی و به کارگیری مؤسسات خصوصی برای ارائه محصولات جهان مجازی با استانداردهای دولتی به جامعه، دست زده‌اند. علاوه بر بسترسازی‌های فرهنگی اخیر، «مدیریت فضای مجازی» و «تدوین قوانین لازم جهت کاربری مناسب از فضای مجازی»، مد نظر مسوولان جوامع مختلف قرار گرفته، کوشیده‌اند با اعمال مدیریت مناسب از سویی و تدوین قوانین لازم از سوی دیگر، محیط فضای مجازی را حتی الامکان پاک نگاه دارند. به عنوان مثال، کره جنوبی با الزامی کردن درج کد ملی افراد برای کاربری از فضای مجازی، با ایجاد امکان رصد رفتار کاربر در فضای مجازی، در عمل جلوی بسیاری از جرایم فضای مجازی را (که محصل ناشناس ماندن افراد در این فضا هست) گرفته است.

در سنگاپور افرادی که مایل به کاربری از فضای مجازی هستند، باید با گذراندن دوره خاص این مسأله، گواهی لازم در جهت صلاحیت کاربری از فضای مجازی را اخذ کنند.

در فرانسه و مالزی سقف کاربری روزانه افراد از فضای مجازی ۳۰ دقیقه است و همین طور در امریکا نه تنها کودکان پیش دبستانی و دبستانی مجاز به کاربری از اینترنت نیستند، بلکه خرید گوشی هوشمند توسط اولیا برای فرزندان اخیر جرم محسوب شده، حتی ممکن است به سلب حق حضانت اولیا در مورد فرزندشان برسد.

در بررسی تطبیقی که دشتی^۱ و یاتیم^۲ (۲۰۱۸)، در سطح کودکان ۳-۵ ساله امریکایی (۵۹ نفر) و کویتی (۵۳ نفر) داشتند، نتیجه گرفتند که دسترسی کودکان خردسال کویتی به تلفن همراه و کاربری از آن، به شکل معناداری بیش‌تر از کودکان امریکایی است.

اما برخلاف تجربه بشری پیش‌گفته که اکثریت قریب به اتفاق کشورهای جهان در برخورد با فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی با بسترسازی فرهنگی، تدوین قوانین لازم، مدیریت فضای مجازی و تولید محتوا، در صدد کاهش تهدیدهای فضای مجازی و افزایش فرصت‌های آن برآمده‌اند، اولیای فرهنگی ایران در مواجهه با فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، به صرف آن که امکان کاربری نامناسب از این فناوری‌ها وجود دارد، به طور عمده با دیده نفی و انکار با این فناوری‌ها برخورد کرده‌اند و روند ممنوعیت کاربری از ویدیو در اوایل انقلاب، به روند ممنوعیت کاربری از ماهواره و برخی از شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه انجامیده است، حال آن که برخلاف تصور اولیای فرهنگی کشور، فناوری‌ها انتخاب نبوده، تحمیل هستند و در شرایط اخیر باید برای کاهش آسیب فناوری‌ها و افزایش فرصت‌های آن‌ها، با استفاده از تجربه بشری، دست به بسترسازی فرهنگی برای کاربر کاربران از آن زد.

رویکرد اخیر خود به خود امکان بسترسازی فرهنگی جهت فضای مجازی را به میزان زیادی محدود کرده است. مضاف بر این، خلاء قانون‌های لازم برای کاربری مناسب از فضای مجازی و برخورد با کاربری‌های نامناسب از این فضا، امر مهم دیگری است که در جامعه به وضوح ملاحظه می‌گردد و با وجود برخی از اقدام‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی در دهه هشتاد و تشکیل شورای عالی فضای مجازی در سال ۱۳۹۰ و گذشت قریب به ۸ ساله از عمر این شورا، محصل چندانی در جهت تولید ادبیات فاخر، مدیریت فضای مجازی و تدوین قوانین لازم جهت کاربری بهینه از این فضا، به جامعه ارایه نگردیده است و شورای مزبور در همایش‌های سالانه خود^۳، با طرح موضوع دست نیافتنی «دستیابی به اینترنت پاک»، هنوز از مرحله شعار دادن به عمل نرسیده است.

علاوه بر آنچه از آن یاد شد، گره خوردن برخی از خلاءهای اجتماعی با فضای مجازی در ایران از سویی و عدم توجه به برخی از فرآیندهای اجتماعی موجود در جامعه، نظیر شکل‌گیری نوعی از مقاومت منفی در برابر مسوولان و اولیای فرهنگی از سوی مردم، کار را به آنجا کشانده است که سردرگمی مواجهه مسوولان با فضای مجازی در کشور نزدیک به ربع قرن (از آغاز بحث ماهواره در سال ۱۳۷۳ در مجلس تا حال حاضر) برسد.

انعکاس مستقیم سردرگمی اولیای فرهنگی نظام در مواجهه با فضای مجازی را می‌توان مستقیماً در نظام آموزش پیش دبستان و آموزش عمومی کشور و خانواده‌ها، ملاحظه کرد. به این معنا که به سبب

1. Dashti, F. A.

2. Yateem, A. K.

۳. همایش‌های اخیر به شکل سالانه در سال‌روز تأسیس شورای عالی فضای مجازی، در هفدهم اسفند ماه هر سال برگزار می‌گردد.

علاقی گسترده کودکان، نوجوانان و جوانان به پدیده نو، جذاب و متنوع فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، آنان به شدت متوجه فضای مجازی گردیده‌اند، اما اولیای آموزش پیش دبستان و آموزش و پرورش عمومی کشور با مخالفت با کاربری از فناوری‌های ارتباطی جدید در محیط پیش دبستان و دبستان و دبیرستان، در عمل در برابر فناوری‌های ارتباطی پیشرفته موضع گرفته، همین تخالف‌ورزی، امکان بسترسازی فرهنگی جهت کاربری از فناوری‌های ارتباطی جدید در آموزش پیش دبستان و آموزش عمومی را به میزان بسیار زیادی از مسوولان ذیربط سلب کرده، به جای فرصت‌سازی در این جهت، کار را به فرصت‌سوزی رسانده است.

سردرگمی که از آن در ارتباط با مسوولان فرهنگی و آموزشی کودکان، نوجوانان و جوانان از آن یاد شد، به سهم خود در خانواده‌ها نیز مؤثر واقع آمده، به سردرگمی نسبی آنان انجامیده است. به این معنا که در مرتبه نخست اهمیت، به دلیل مشغله زیاد اولیا و در مرتبه بعد، به سبب آشنایی اندک آنان با فضای مجازی و سرانجام به سبب عدم بسترسازی فرهنگی لازم در سطح جامعه درباره فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، اولیای کودکان، نوجوانان و جوانان تصویر مناسب و درستی از فضای مجازی و فراز و فرودهای آن ندارند، از این رو اولیا نه تنها در غالب موارد چندین گام عقب‌تر از فرزندان خود در زمینه فضای مجازی قرار دارند، بلکه در مواجهه با فضای اخیر تشتت هستند تا جایی که بررسی مواضع اولیا در کاربری فرزندان از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته دلالت بر آن دارد که خطمشی اولیا در این جهت، گاه تا ۱۸۰ درجه با یکدیگر تفاوت دارد (منطقی، در دست نشر).

بروز بیماری کرونا در جامعه سردمداران نظام و مسوولان نظام آموزشی کشور را به تجدید نظر در کاربری آموزشی از فضای مجازی کشاند و اگر چه مسوولان آموزش و پرورش کوشیده‌اند، ادامه سال تحصیلی دانش‌آموزان را با اتکا به فضای مجازی پیش ببرند، اما به نظر می‌رسد ظرفیت‌های فضای مجازی بیش‌تر از چیزی است که مسوولان نظام آموزشی بدان توجه کرده‌اند. از این رو برای نشان دادن ظرفیت‌های فرهنگی و پرورشی فضای مجازی که مسوولان حاضر آموزش عمومی کشور نسبت به آن بی‌توجه هستند، در مقاله حاضر نمونه‌هایی از این دست از فعالیت‌ها ارائه خواهند شد. عناوین برنامه‌های فرهنگی پیشنهادی مورد نظر به شرح زیر هستند:

- ۱- برگزاری مسابقات کتابخوانی،
- ۲- برگزاری مسابقه کتابخوانی و بازپردازی کتاب‌های خوانده شده به صورت نمایشنامه، پوستر، شعر، نقاشی و ادبیات کودکان،
- ۳- انجام مسابقات حفظ، قرائت شناخت مفاهیم قرآن کریم،
- ۴- مسابقه تهیه عکس و کلیپ دانش‌آموزی،
- ۵- مسابقه تهیه پوستر به مناسبت‌های ملی - مذهبی در فضای مجازی،
- ۶- راه‌اندازی مسابقات (هنری) طراحی،
- ۷- مسابقات بازی‌های رایانه‌ای دانش‌آموزی،

- ۸- برگزاری مسابقات علمی- فرهنگی،
- ۹- برگزاری مسابقات تهیه برشورهای علمی- فرهنگی،
- ۱۰- مسابقات نوآوری‌های آموزشی دانش‌آموزی،
- ۱۱- مسابقات برنامه نویسی رایانه‌ای،
- ۱۲- مسابقات ساخت فیلم‌های کوتاه ۶۰ ثانیه‌ای،
- ۱۳- شرکت در دوره‌های کمک آموزشی،
- ۱۴- مسابقات سواد رسانه،
- ۱۵- برگزاری مسابقات نقد و بررسی،
- ۱۶- برگزاری مسابقات ایده‌های کارآفرینی در فضای مجازی،
- ۱۷- مسابقات ایده‌یابی کاربری فرهنگی از فضای مجازی برای پیش‌برد اهداف فرهنگی معاونت پرورشی آموزش و پرورش،
- ۱۸- برگزاری مسابقات هنری در فضای مجازی،
- ۱۹- راه‌اندازی وب‌نوشت‌های دانش‌آموزی،
- ۲۰- راه‌اندازی وب‌نوشت‌های معلمان،
- ۲۱- برگزاری مسابقه تهیه محتوای فاخر برای فضای مجازی،
- ۲۲- برگزاری برنامه‌های فرهنگی روی خط به مناسبت‌های روز،
- ۲۳- برگزاری مسابقات فرهنگی روی خط،
- ۲۴- برگزاری مسابقه بهترین فرصت‌سازی‌های فرهنگی در ایام کرونایی،
- ۲۵- برگزاری مسابقات هفتگی خلاقیت،
- ۲۶- مسابقات بین‌المللی خلاقیت دانش‌آموزی (با اتکا به فضای مجازی)،
- ۲۷- انجام مسابقات بین‌المللی پژوهش فرهنگی،
- ۲۸- مسابقات نقاشی با امکانات فناوری‌ها،
- ۲۹- مسابقات تولید محتوای دیجیتال فرهنگی،
- ۳۰- مسابقات استارت‌آپ‌های دانش‌آموزی،
- ۳۱- برگزاری مسابقه پژوهش فرهنگی سال دانش‌آموزی،
- ۳۲- برگزاری مسابقه پژوهش فرهنگی سال معلمان،
- ۳۳- راه‌اندازی رادیو و تلویزیون دانش‌آموزان،
- ۳۴- پیشنهاد برنامه برای اوقات فراغت دانش‌آموزان،
- ۳۵- پیشنهاد برنامه‌های آموزشی فوق برنامه برای دانش‌آموزان،
- ۳۶- آرایه مشاوره‌های روی خط و برون خط توسط مراکز مشاوره و روان‌شناسان حاذق آموزش و پرورش،
- ۳۷- راه‌اندازی چت‌روم‌های تخصصی توسط معلمان،
- ۳۸- راه‌اندازی برخی از پویش‌های اجتماعی.

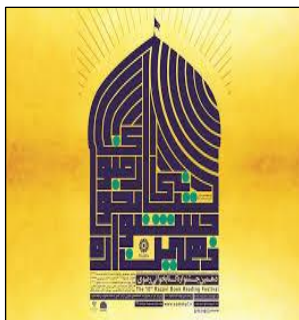
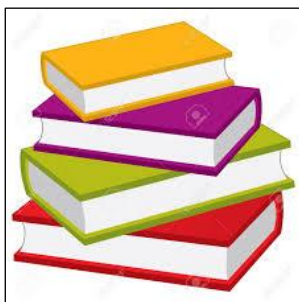
در ادامه شرح اجمالی هر یک از برنامه‌های پیشنهادی آمده است.

چگونگی کاربری فرهنگی از فضای مجازی برای دانش‌آموزان و معلمان آموزش و پرورش

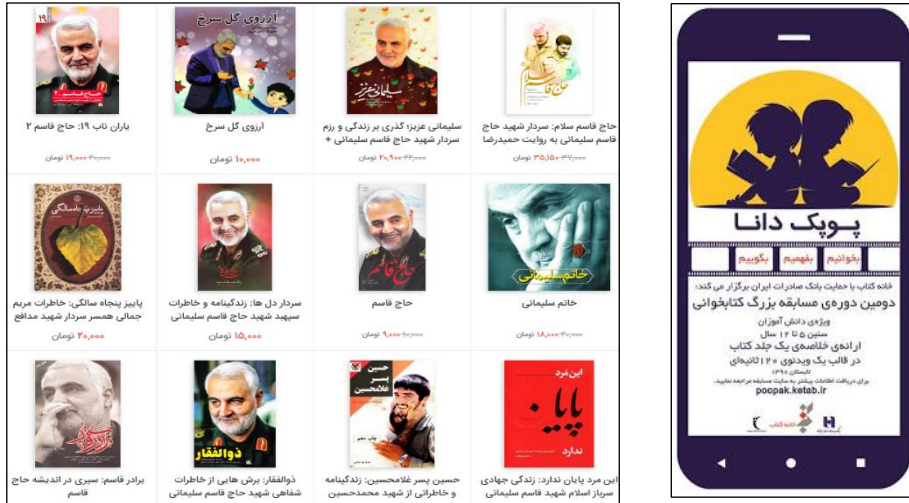
بررسی تجربیات داخلی و خارجی در زمینه به کارگیری ظرفیت‌های فضای مجازی جهت اجرای برنامه‌های فرهنگی (و آموزشی) دلالت بر آن دارد که فضای مجازی از ظرفیت‌های قابل توجه و ناشناخته‌ای در زمینه‌های فرهنگی (و آموزشی) برخوردار است که در ادامه به شکل نمونه، مواردی از این دست ظرفیت‌های فرهنگی طرح شده است.

۱- برگزاری مسابقات کتابخوانی

با بارگذاری پی دی اف برخی از کتاب‌های ارزشمند و مبتلابه برای دانش‌آموزان در سطوح مختلف، می‌توان دانش‌آموزان مقاطع مختلف نظام آموزشی را تشویق به شرکت در این دست از مسابقات کرد.

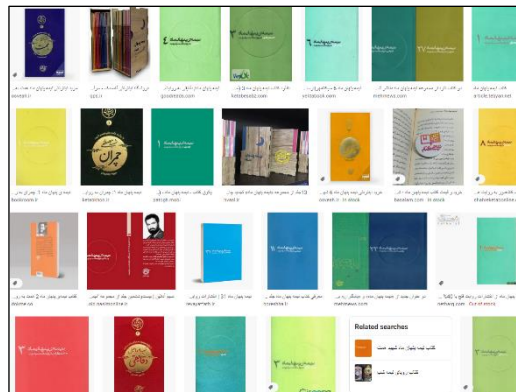

در زمینه انجام مسابقات کتابخوانی تأکید می‌گردد، به دلیل اشباع برنامه‌های فرهنگی پرورشی و صدا و سیما از برنامه‌های دینی، ترجیحاً کتاب‌های انتخاب شده، باید دارای موضوع‌های مبتلابه دانش‌آموزان (مانند سبک زندگی، مهارت‌های زندگی، عشق -آرامی- و نظایر آنها) و یا موضوع‌های ملی مورد توجه همه اقشار اجتماعی باشند.

۲- برگزاری مسابقه کتابخوانی و بازپردازی کتاب‌های خوانده شده به صورت نمایشنامه، پوستر، شعر، نقاشی و ادبیات کودکان.

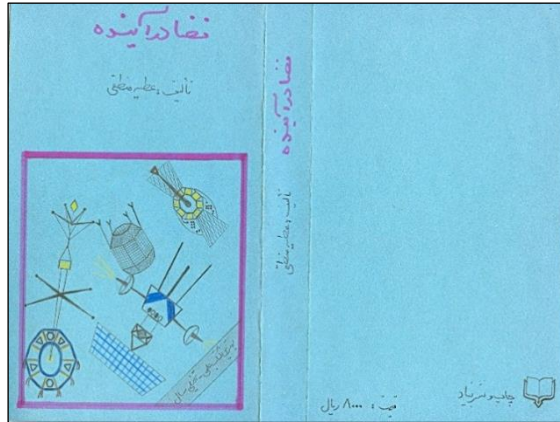
در قسمت تهیه سناریو برای تهیه نمایشنامه، می‌توان چند کتاب مرتبط (مانند کتاب‌های نیمه پنهان ماه) را برای تهیه نمایشنامه به دانش‌آموزان ارائه کرد.

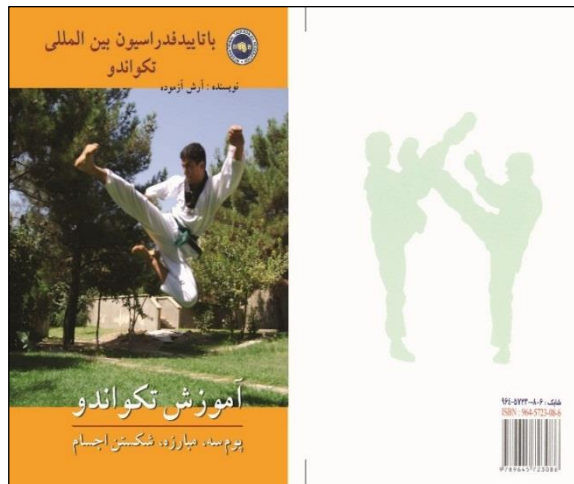
در جریان یک برنامه فرآیندی می‌توان بازپردازی‌های انجام شده در زمینه کتاب‌های حاوی محتوای بزرگ‌سالان برای کودکان را جهت تصویرگری و انجام کارهای گرافیکی (جهت روی خط تولید فرستادن کتاب‌های تهیه شده) مجدداً در سطح دانش‌آموزان مستعد کارهای هنری به مسابقه نهاد و در ادامه، بهترین پردازش‌های گرافیکی کتاب‌های بازپردازی شده را نیز انتخاب کرد.

به کارگیری انجمن اولیا و مربیان در انتخاب آثار برتر از سویی و معرفی آثار برتر در سطح گسترده، از جمله مواردی هستند که بر حساسیت و اهمیت موضوع در اذهان مخاطبان خواهند افزود.

نمونه‌های زیر مواردی از طراحی جلد کتاب هست که دانش آموزان متوسطه اول و دوم به تهیه آن همت گماشته‌اند:

نمونه زیر تهیه جلد کتاب توسط آرش دانش آموز متوسطه اول هست که با استفاده از رایانه به انجام آن پرداخته است:

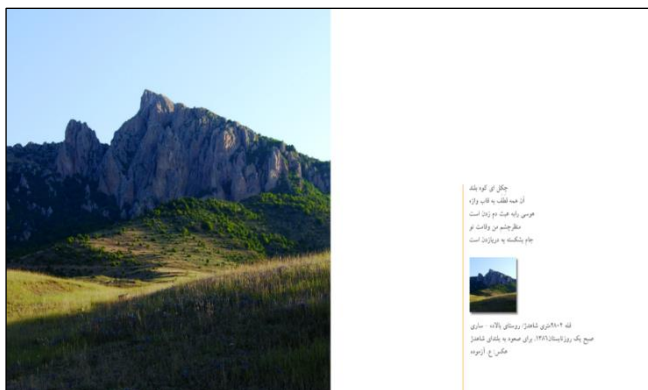
۳- انجام مسابقات حفظ، قرائت و شناخت مفاهیم قرآن کریم

برگزاری مسابقات حفظ، قرائت و شناخت مفاهیم قرآن در سطح ملی و بین‌المللی که تقریباً هر ساله در سطح جامعه انجام می‌گیرند، در عین ارزشمند بودن متضمن هزینه‌های بسیاری هستند که هزینه‌های اخیر با برگزاری این مسابقات به صورت مجازی، به شدت کاهش یافته، بار مالی نظام آموزش و پرورش را کم‌تر خواهند کرد.

۴- مسابقه تهیه عکس و کلیپ دانش‌آموزی

با استفاده از ظرفیت‌هایی که فناوری‌های ارتباطی جدید در اختیار کاربران قرار داده‌اند، می‌توان با طرح برخی از سوژه‌ها، از دانش‌آموزان و معلمان خواست تا ذیل سوژه‌هایی نظیر: همیاری مردم در ایام کرونایی، ایثار کادر درمانی، زیباترین لحظات معنوی در ایام کرونایی، عید واقعی و مانند آن‌ها، عکس و کلیپ تهیه کرده، به معاونت پرورشی استان ارسال دارند تا در مسابقه شرکت داده شوند. اثر زیر نمونه‌ای از کارهای یک دانش‌آموز متوسطه اول هست که با کمک رایانه، به تهیه یک کارت پستال اقدام کرده است.

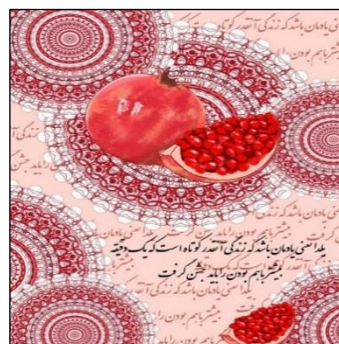
برگزاری نمایشگاه عکس از تصاویر تهیه شده نیز می‌تواند به صورت یک برنامه فرایندی در فضای واقعی یا مجازی، ادامه یابد.

۵- مسابقه تهیه پوستر و گرافیک به مناسبت‌های ملی - مذهبی در فضای مجازی

با استفاده از ظرفیت‌هایی که فناوری‌های ارتباطی جدید در اختیار کاربران قرار داده‌اند، می‌توان با طرح برخی از سوژه‌ها، از دانش‌آموزان و معلمان خواست تا با استفاده از پردازش گرافیکی، دست به پردازش موضوع مورد نظر زده، به معاونت پرورشی استان ارسال دارند تا در مسابقه شرکت داده شوند. لازم به ذکر است که به دلیل اشباع جامعه و مسابقات آموزش و پرورش از برخی از موضوع‌های تکراری، پرهیز از موضوع‌های قبلی و تکراری برای مسابقه گرافیک (و سایر مسابقات مشابه) ضرورت دارد، اما اگر در این زمینه بی‌توجهی صورت بگیرد، بالطبع استقبال دانش‌آموزان در برخورد با موضوع‌هایی که نسبت به آن‌ها اشباع شده‌اند، به شدت کاستی خواهد گرفت. عام بودن موضوع‌های مطرح شده، مسأله مهم دیگری است که در این زمینه از اهمیت برخوردار است و باید با انتخاب موضوع‌هایی که برای همه اقشار دانش‌آموزان (و نه مثلاً اقشار مذهبی) قابل توجه باشد، همه دانش‌آموزان را در این جهت ترغیب به شرکت در مسابقات گرافیک کرد.

لازم به ذکر است که برای بسترسازی فرهنگی کاربری مثبت و بهینه از فضای مجازی برای دانش‌آموزان، باید طراحی‌های گرافیکی دانش‌آموزان با استفاده از نرم افزارهای رایانه‌ای موجود در این زمینه باشند.

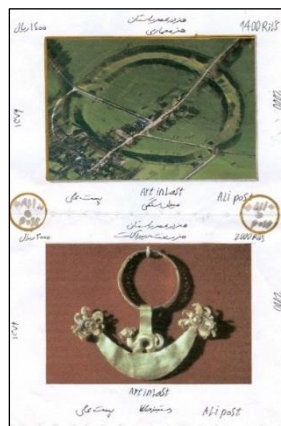
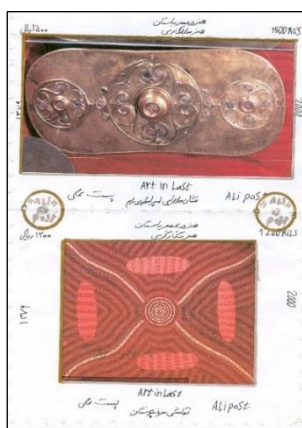

۶- راه‌اندازی مسابقات (هنری) طراحی

از دانش‌آموزان و معلمان آنان می‌توان درخواست کرد که طراحی‌هایی را به مناسبت‌های روز داشته باشند. مثلاً در اسفند ماه می‌توان طراحی سفره هفت سین را درخواست کرد. در اعیاد دینی طراحی بهترین کیک یا کارت پستال مجازی را سوژه قرارداد و مانند آن‌ها.

تصاویر زیر تهیه یک بلوک تمبر است که یکی از دانش‌آموزان متوسطه اول انجام داده است. بالطبع در مسابقات جدید که برای بسترسازی فرهنگی درمورد فضای مجازی، باید به میزان زیادی مبتنی بر بستر فضای مجازی باشد، تهیه آثار مورد نظر باید با استفاده از نرم افزارهای رایانه‌ای موجود صورت پذیرد.

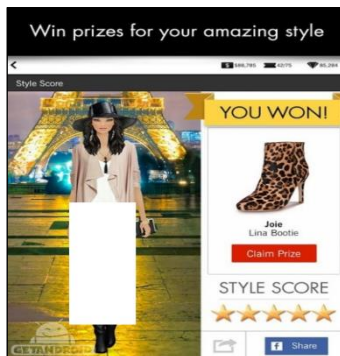
۷- مسابقات بازی‌های رایانه‌ای دانش‌آموزی

بازی‌های رایانه‌ای مورد توجه جمعیت کثیری از کودکان، نوجوانان و جوانان هست و طبق آمارهای موجود^۱ تنها قریب ۵٪ از کاربران بازی‌ها، از بازی‌های بومی و ایرانی سود می‌برند. از این رو نفعی و انکار بازی‌های مورد علاقه کودکان، نوجوانان و جوانان صلاح نبوده، باید کوشید ضمن ارایه بازی‌های بومی جذاب، با به مسابقه نهادن بازی‌های اخیر (و یا حداقل بازی‌های غربی فاقد القائات ارزشی)، برای اثرگذاری فرهنگی روی دانش‌آموزان ایرانی مؤثر واقع آمد.

به عنوان نمونه، در بازی مد زیر کاربر باید با ارایه ترکیبی از پوشش برای مدل ارایه شده در بازی (که غالب مصالح آن مبتنی بر نگاهی شهوی طراحی شده‌اند)، به دنبال برنده شدن باشد، اما می‌توان با مشابه سازی بازی‌های اخیر، حداقل بخشی از کاربران این دست از بازی‌ها را به سمت و سوی الگوهای بومی هدایت کرد.

۱. طبق گزارش خوراکیان (معاون محتوای شورای عالی فضای مجازی) در همایش فضای مجازی دانشگاه فرهنگیان که در شهریور ۱۳۹۷ برگزار شد، ۵٪ از کاربری کاربران ایرانی، بازی‌های داخلی بوده، بقیه کاربری آنان از تولیدات کمپانی‌های غربی است.

۸- برگزاری مسابقات علمی- فرهنگی

با توجه به علائق و سلیق مختلف دانش‌آموزان و معلمان، می‌توان در قسمتی از برنامه‌های فرهنگی، مسابقات با صبغه علمی را طراحی کرد. به عنوان مثال، در راستای تهیه ادبیات فاخر برای فضای مجازی می‌توان از دانش‌آموزان خواست تا با اتکا به منابع دینی، ادبی و عرفانی موجود در فرهنگ ایران، دست به تهیه ایمیل‌های نودوستانه بزنند. تهیه محتوا برای ارتقای سواد رسانه یا روشنگری درباره علل وابستگی برخی از دانش‌آموزان به فناوری‌ها، از جمله دیگر مواردی است که در عین داشتن صبغه علمی، از محتوا و مضمون فرهنگی لازم نیز برخوردارند.

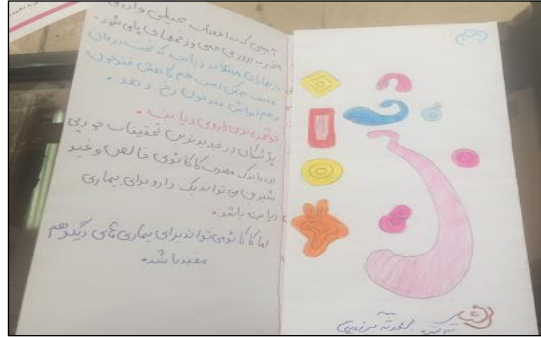
معاونت پرورشی آموزش و پرورش می‌تواند برای اقشاری از دانش‌آموزان که از علائق پژوهشی زیادی برخوردارند، پژوهش‌های فرهنگی در زمینه‌هایی مانند زیست محیط در نگاه دین، زیست محیط در عرف عارفان، زیست محیط در ادبیات جنگ، اخلاق اجتماعی در سطح جهان و نظایر آن‌ها را طرح کرده و به مسابقه بگذارد.

این دست از پژوهش‌ها می‌توانند با ایجاد روشنگری در زمینه دیدگاه‌های دینی و دست پروردگان مکتب، جای برنامه‌های تکراری با مضامین مستقیم دینی را پر کنند.

۹- برگزاری مسابقات تهیه برشورهای علمی- فرهنگی

طرح تهیه برشورهای علمی- فرهنگی از دیگر برنامه‌های مناسبی است که در عین داشتن صبغه علمی، از مضمون فرهنگی برخوردار هست. هدف کلی این برشورها می‌تواند ارتقای سواد بهداشتی، فناوری و مانند آن‌ها در سطح دانش‌آموزان یا مردم جامعه باشد. به عنوان نمونه، تهیه برشور با عنوان غذاهای فست فودی، کبد چرب یا تهیه برشورهایی در جهت تبیین القائات مختلف فرهنگی، عقیدتی، سیاسی، اقتصادی بازی‌های ویدیویی مورد کاربری کودکان، نوجوانان و جوانان جامعه می‌توانند از جمله موضوع‌های مسابقات تهیه برشورهای علمی- فرهنگی باشند.

با توجه به هدف بسترسازی فرهنگی جهت کاربری بهینه نوجوانان و جوانان از فضای مجازی، در صورتی که برشورهای تهیه شده با استفاده از نرم افزارهای رایانه‌ای تهیه شده باشند، این برشورها در جریان ارزیابی با تبعیض مثبت ارزیابی خواهند شد.

۱۰- مسابقات نوآوری‌های آموزشی دانش آموزی

در تعریف نوآوری‌های آموزشی می‌توان بیان داشت، نوآوری‌های آموزشی متضمن تغییر رویکرد سنتی به آموزش فعال و یادگیری یادگیری، توجه به نظریه‌پردازی‌های جدید و پیشرفت‌های علمی تازه، استقبال از بهره‌گیری از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، عطف توجه به افزایش انگیزه دانش‌آموزان و پیش گرفتن برخوردهای نوآورانه و خلاق در سطح کلاس درس و مدرسه و سازمان آموزشی و در نهایت پاسخ مناسب به نیازهای پیچیده اجتماع است.

تحقق نوآوری‌های آموزشی تاکنون از سازمان آموزش و پرورش، مدیران و معلمان انتظار می‌رفته است در حالی که می‌توان با توجه به استعدادهای وافر برخی از دانش‌آموزان ایرانی، از آنان نیز انتظار داشت در جریان آموزش و یادگیری خویش خلاق و نوآور عمل کنند و با ارایه نوآوری و ابداع و ابتکار خویش به دوستانشان، آنان نیز از این تجربیات ارزشمند استفاده کنند.

سایت تبیان (۱۳۹۸/۱۰/۲۹) در توصیف مسابقات نادکاپ دانشگاه شریف که با موضوع اخیر نزدیکی

دارد، می‌نویسد:

«بیست و چهارمین دوره مسابقات ملی آموزشی نوآوری و ابتکارات دانش‌آموزی با هدف ایجاد بروز فرصت خلاقیت در دانش‌آموزان با محوریت علوم نوین در دانشگاه صنعتی شریف برگزار می‌گردد. بیست و چهارمین دوره مسابقات نادکاپ شریف با حضور بیش از سه هزار دانش‌آموز از صد شهر کشور ۱۵ و ۱۶ اسفندماه در بیش از ۵۰ رشته متنوع برگزار می‌شود. نادکاپ شریف یک رویداد علمی آموزشی است که دانش‌آموزان می‌توانند طی مسابقه به تمرین خود اکتیوی و اعتماد به نفس پرداخته و از یادگیری بازی محور و مسابقه محور لذت ببرند. رویکرد اساسی این فستیوال در حوزه علوم نوین با رویکرد جهانی STEAM و PBL (یادگیری پروژه محور) و با هدف ایجاد بروز فرصت خلاقیت و تمرین کار گروهی در دانش‌آموزان طراحی و اجرا شده است. از بخش‌های مختلف این مسابقه می‌توان به هوافضا، رباتیک، نانو، زیست فناوری، آینده پژوهی، طراحی سه بعدی، کمیکار، برنامه نویسی و... اشاره کرد. پرورش خلاقیت و نوآوری، ایجاد خودباوری و اعتماد به نفس و تقویت هویت ملی و فرهنگی دانش‌آموزان با تأکید بر نیازسنجی و توانمندی‌های علمی و عملی داخلی و تجربه کار گروهی شیرین از دیگر اهداف این مسابقه است.»

۱۱- مسابقات برنامه نویسی رایانه‌ای

برخی از دانش‌آموزان ایرانی استعداد‌های خارق‌العاده‌ای به شمار می‌روند و باید ضمن کشف آن‌ها، روی آنان سرمایه‌گذاری کرد. سرمایه‌گذاری اخیر می‌تواند در آینده به نتایج میمونی نظیر تهیه نرم افزارهایی بینجامد که با صادرات آن‌ها، انبوهی ارز نصیب کشور شود، اما بی‌توجهی در این جهت، تنها موجب اتلاف استعداد افراد نشده، ممکن است استعداد آنان را به جای شکوفایی در ابعاد مثبت، در عرصه‌های نادرست و آسیب‌زا متجلی سازد.

مسابقات برنامه نویسی یا تهیه سایت و نظایر آن، عرصه مناسبی برای توجه مثبت دانش‌آموزان به فضای مجازی و کاربری بهینه از آن به شمار می‌رود.

۱۲- مسابقات ساخت فیلم‌های کوتاه ۶۰ ثانیه‌ای

گسترش فناوری‌ها از سویی و ارزان شدن آن‌ها از سوی دیگر، سبب شده است افراد زیادی در سطح جامعه بتوانند از فناوری‌ها برخوردار شده، از آن‌ها کاربری کنند، از این رو با توجه به در دست بودن تبلت و تلفن همراه در دست بسیاری از دانش‌آموزان می‌توان در مسابقات فرهنگی تربیتی اتخاذ کرد که دانش‌آموزان تشویق به تهیه آثار مستند علمی- فرهنگی و یا دقیقاً فرهنگی شوند که یکی این موارد، تهیه فیلم‌های کوتاه ۶۰ ثانیه‌ای است (که در مراحل بعد می‌توان بر مدت فیلم‌ها افزود).

۱۳- شرکت در دوره‌های کمک آموزشی

بعضی از نظام‌های آموزشی کوشیده‌اند، علی‌رغم فارغ‌التحصیل شدن دانش‌آموزان، باز هم آنان را زیر پوشش نظام آموزشی، نگه دارند. به عنوان مثال، در هنگ کنگ برنامه «یی‌جین^۱» طی ۶۰۰ ساعت آموزش در ۲۰ زمینه که ۷ مورد آن اجباری و ۳ مورد آن اختیاری است، در عمل دانش‌آموزانی را که پشت دانشگاه مانده‌اند و در صدد آماده‌سازی خویش برای ورود به دانشگاه هستند، زیر پوشش خود قرار می‌دهد. در مجموعه درس‌های ارائه شده در برنامه یی‌جین به دانش‌آموزان فارغ‌التحصیل، مواردی مانند: مهارت‌های مطالعه و مهارت‌های زندگی نیز ملاحظه می‌شود (وونگ^۲ و یینگ^۳، ۲۰۰۳).

سازمان آموزش و پرورش می‌تواند با بسیج جمعی از معلمان نخبه خویش، برنامه‌هایی برای افراد متقاضی راه‌یابی به دانشگاه تهیه کند که همراه این برنامه‌های آموزشی چند برنامه اجباری نظیر مهارت‌های زندگی، سواد رسانه‌ای و مانند آن‌ها هم در نظر گرفته شده باشد.

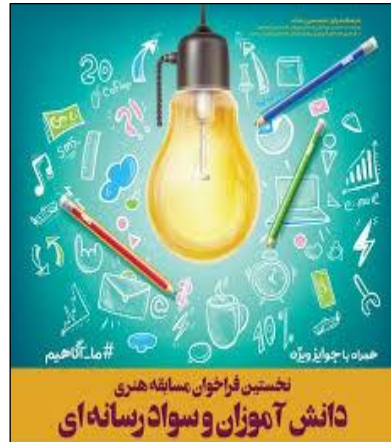

1. Yi Jin
2. Wong, E. K.
3. Yeung, A. S.

۱۴- مسابقات سواد رسانه

سواد رسانه‌ای به معنای داشتن دید نقادانه در برخورد و مواجهه با اخبار رسانه‌های مختلف است. به تعبیر دیگر سواد رسانه‌ای به عنوان ابزاری برای حمایت شهروندان در برابر آثار منفی رسانه‌های جمعی است و چارچوبی را جهت دسترسی، تحلیل، ارزیابی و خلق پیام‌ها به اشکال مختلف از چاپ گرفته تا اینترنت فراهم می‌کند.

منطقی (در دست انتشار) در کتاب بررسی اثرات سیاسی کاربری کودکان پیش از دبستان از تبلت، پی‌اس‌فور، تلفن همراه، ماهواره و رایانه در تشریح اثرات گسترده القاءات بازی‌های دیجیتالی آن سوی آب ذیل عنوان آموزش غیررسمی می‌نویسد:

«آموزش غیررسمی می‌تواند از طریق یک گردش علمی، بازدید، داستان، کلیپ، پویانمایی، فیلم، آهنگ، پوستر، عروسک و اسباب بازی و مانند آن، اطلاعاتی را به کسانی که مخاطب وی هستند، انتقال دهد. آموزش‌های غیررسمی به لحاظ ارزشی می‌توانند واجد ارزش‌های مثبت تا منفی باشند، اما به دلیل عدم شناخت کافی آموزش‌های غیررسمی در جامعه، متأسفانه در غالب موارد اثرات منفی آن متوجه جامعه ایران و کودکان و نوجوانان و جوانان که هدف عمده این نوع از یادگیری‌ها هستند، شده است. به عنوان نمونه، بازی‌های دیجیتالی، کارتون‌ها و پویانمایی‌های الگوهایی مانند باربی، برتز، السا و آنا و

نظایر آن‌ها، با ارایه فردی با اندامی غیرواقعی و در اوج رفاه، تجملات، مدگرایی، خوش‌گذرانی و مصرف‌گرایی، به سادگی احساس بدشکلی بدنی، اضطراب و افسردگی (ناشی از نداشتن امکاناتی مشابه الگوهای اخیر) را در کودکان کاربر دامن می‌زنند. در سطحی فراتر، یادگیری‌های غیررسمی می‌توانند به القای ارزش‌های مختلف در کاربران دست بزنند، طیف این ارزش‌ها از ارزش‌های اقتصادی و سیاسی گرفته تا ارزش‌های فرهنگی و اعتقادی گسترده‌اند.

ملاحظه کارتونها، پویانمایی‌ها و بازی‌های دیجیتالی که کودکان پیش‌دبستانی ایرانی کاربر آن هستند، دلالت بر آن دارد که این محتویات در غالب موارد حاوی القائات پنهان زیاد و گسترده‌ای هستند و در مجموع به دنبال ارایه و القای یک نظام ارزشی دنیامدار، لذت‌گرا و پرهوس به مخاطبان خود هستند. به عنوان مثال، کارتون‌های شرک، باب اسفنجی، دهکده لازلو و بازی سیمز، مروج روابط عنان‌گسیخته دوجنس و هم‌جنس‌گرایی هستند.

کارتون‌ها و پویایی‌هایی مانند نیمه ابری، ظهور نگهبانان، نه، شاهزاده مصر و گربه چکمه‌پوش، با القائات عقیدتی خویش در صدد نفی دین یا ایجاد تردید در دین و منجی و یا ستایش قوم یهود هستند. کارتونها، پویانمایی‌ها و بازی‌هایی مانند پرندگان وحشی، خوک‌های بد، پاندای کونگ‌فوکار، تام و جری، میکی‌موس، لوک خوش‌شناس و نظایر آن‌ها، یا دست به نفی رقبای سیاسی غرب زده و یا به ستایش غرب و یا قوم یهود می‌پردازند و سرانجام بازی‌ها، پویانمایی‌ها و کارتونهاهایی مانند نیمه ابری، باری، پو و نظایر آن‌ها، ضمن ارایه سبک زندگی امریکایی به کاربران خردسالشان، اهداف تجاری شرکت‌های غربی (مانند مک‌دونالد) را در دستور کار خود قرار داده‌اند.

مسابقات سواد رایانه‌ای دانش‌آموزان می‌تواند با هدف شناخت و تبیین القائات مختلف اجتماعی-فرهنگی-اقتصادی-سیاسی-عقیدتی و زیباشناختی بازی‌های دیجیتالی صورت پذیرد.

۱۵- برگزاری مسابقات نقد و بررسی

اقتضای قابل تأملی از دانش‌آموزان، فیلم‌ها و سریال‌های روز جهان را پیگیری می‌کنند و مستقیم و غیرمستقیم تحت تأثیر آن‌ها قرار گرفته و حتی گاهی از کوچک‌ترین موارد-نظیر راه رفتن فردی مانند جنیفر لوپز گرفته- تا موارد مهمی نظیر سبک زندگی و ارزش‌هایشان را از الگوهای مطرح در این فیلم‌ها و سریال‌ها اخذ می‌کنند.

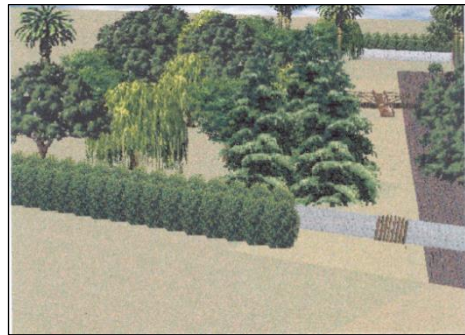
از این رو برای ارتقای آگاهی دانش‌آموزان نسبت به اهداف پنهان فیلم‌ها و سریال‌های پیش‌گفته، می‌توان مسابقه نقد و بررسی فیلم‌ها و سریال‌های مطرح و روز جهان را از دانش‌آموزان درخواست کرد. این امر سبب می‌شود دانش‌آموزان به جای آن که با دیدی غیر انتقادی، پذیرای مضامین آثار اخیر باشند، با دیدی انتقادی‌تر به القائات فیلم‌ها و سریال‌های مورد بحث توجه داشته باشند. بالطبع از آنجا که دانش‌آموزان حرف‌دوستان خود را بهتر از حرف‌مسوولان می‌پذیرند، ارایه نقد آن‌ها برای یکدیگر، می‌تواند اثر فرهنگی مضاعفی از خود در سطح دانش‌آموزان بر جای بگذارد.

نقد و بررسی فیلم‌های روز جامعه، سریال‌های تلویزیونی و برنامه‌های صدا و سیما نیز می‌توانند از دیگر سوژه‌های مطرح در زمینه مسابقات نقد و بررسی باشند. به کارگیری انجمن اولیا و مربیان در انتخاب آثار برتر از سویی و معرفی آثار برتر در سطح گسترده، از جمله مواردی هستند که بر حساسیت و اهمیت موضوع در اذهان مخاطبان خواهند افزود.

۱۶ - برگزاری مسابقات ایده‌های کارآفرینی در فضای مجازی.

با توجه به بی‌کاری انبوهی از فارغ التحصیلان از سویی و ظرفیت‌های گسترده و ناشناخته فضای مجازی از سوی دیگر، می‌توان از دانش‌آموزان و معلمان خواست تا ایده‌های جدید کارآفرین خود را (به همراه آموزش‌های تکمیلی مورد نیاز) برای دانش‌آموزان در فضای مجازی مطرح کنند. تصاویر زیر نمونه‌هایی از باغ آرایشی یکی از دانش‌آموزان متوسطه اول است که با استفاده از نرم افزار باغ‌آرایشی به تهیه آن پرداخته است.

۱۷- مسابقات ایده‌یابی کاربری فرهنگی از فضای مجازی برای پیش‌برد اهداف فرهنگی معاونت

پرورشی آموزش و پرورش

بارش فکری می‌تواند در عین طرح مضامین جدید، امکان ادغام مضامین مختلف و اعتلای آن‌ها را پدید آورد. بنابراین جهت استفاده از خلاقیت‌های فردی معلمان، دانش‌آموزان و کارکنان می‌توان با به مسابقه نهادن مسابقات ایده‌های کاربری فرهنگی از فضای مجازی، از خلاقیت‌های زیر پوشش نظام آموزش عمومی کشور جهت پربارتر کردن برنامه‌های فرهنگی آموزش و پرورش در راستای کاربری بهینه از فضای مجازی سود برد و لیست حاضر را بر همین مبنا غنی‌تر ساخت.

۱۸- برگزاری مسابقات هنری در فضای مجازی

معاونت پرورشی آموزش و پرورش در فراز دیگری از فعالیتهای خود می‌تواند با ارایه سوژه‌هایی نظیر شب قدر، کودکان کار، زنان بدسرپرست، شرط‌بندی‌های اینترنتی، آفازده‌ها، رانت‌خواری و مانند آن‌ها، از دانش‌آموزان بخواهد تا بر مبنای موضوع‌های اخیر دست به تهیه پوستر، کار گرافیکی و نقاشی با استفاده از امکانات فتوشاپ و موارد مشابه بزنند. موارد برگزیده می‌توانند در نمایشگاه‌های هنری معاونت پرورشی آموزش و پرورش به نمایش نهاده شوند.

در یک اقدام فرایندی، آثار برگزیده دانش‌آموزان مختلف می‌توانند مورد ارزیابی و داوری قرار گرفته، دانش‌آموزان برتر در زمینه‌های پیش‌گفته انتخاب شوند. ارایه نمایشگاه‌های اخیر برای عامه مردم جامعه، فراز دیگری از این اقدام‌ها می‌تواند باشد.

۱۹- راه‌اندازی وب‌نوشت‌های دانش‌آموزی

با توجه به انبوهی از اطلاعات نادرست که در سطح فضای مجازی وجود دارد، به کارگیری دانش‌آموزان برای تهیه وب‌نوشت‌های تخصصی مرتبط با علایق آن‌ها می‌تواند قسمتی از خلاء اطلاعات علمی در فضای مجازی را پر کند. البته به کارگیری معلمان برای نظارت بر این وب‌نوشت‌ها ذیل عنوان احتساب امتیاز فرهنگی برای آنان می‌تواند بر غنای وب‌نوشت‌های اخیر بیفزاید. انتخاب بهترین وب‌نوشت‌های علمی، فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزی می‌تواند بر انگیزه دانش‌آموزان در این ارتباط بیفزاید.

۲۰- راه‌اندازی وب‌نوشت‌های معلمان

معاونت پرورشی با همکاری معاونت آموزشی آموزش و پرورش می‌تواند از معلمان علاقه‌مند درخواست کند تا وب‌نوشت‌هایی در ارتباط با تخصص خود تهیه کنند. انتخاب برترین وب‌نوشت‌های تخصصی و فرهنگی و تخصیص امتیاز ارتقای سالانه به این وب‌نوشت‌ها می‌تواند بر انگیزه معلمان در این جهت بیفزاید.

۲۱- برگزاری مسابقه تهیه محتوای فاخر برای فضای مجازی

با اندکی دقت در میل‌های نودوستانه‌ای که در جامعه رد و بدل می‌شود، مشاهده می‌گردد که غالب این ای‌میل‌ها ترجمه‌ای میل‌هایی است که در خارج و با ارزش‌های غیر الهی تهیه شده‌اند، در حالی که ادبیات دینی و عرفانی موجود در ایران، سرشار از مضامین نودوستانه و اخلاقی با جهت‌گیری الهی است. از این رو با برگزاری مسابقه در زمینه تهیه میل‌های نوع دوستانه، سبک زندگی، فرزندپروری و مانند آن‌ها، می‌توان ضمن به‌تحرك واداشتن دانشگاهیان در این جهت، در عمل محتوای مناسبی برای عرضه در فضای مجازی و طرح فرهنگ ایرانی-اسلامی در این فضا فراهم آورد.

در موارد دیگری می‌توان پردازش تصویری آیات، ادعیه، احادیث و مانند آن‌ها را از دانش‌آموزان و معلمان خواست و موارد برگزیده آن‌ها را برای عموم در فضای مجازی عرضه کرد. تصویر زیر عکسی از یک کانکس به گل نشسته است که تداعی‌گر مضمون آیه شریفه‌ای است که در حاشیه آن نوشته شده است.

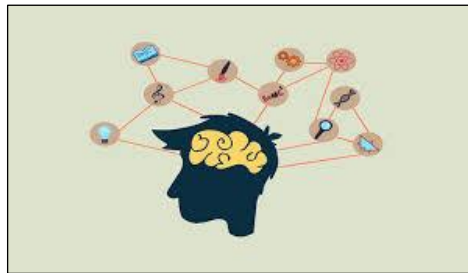

۲۲- برگزاری برنامه‌های فرهنگی روی خط به مناسبت‌های روز

به مناسبت‌های مختلف می‌توان برنامه‌های روی خطی تدارک دید و در یک جریان تعاملی و شاد، دانش‌آموزان را گرد هم آورد و ساعات فرهنگی و خوشی را برای آنان رقم زد. برنامه‌های اخیر می‌توانند به صورت گردهمایی‌های منطقه‌ای، شهری و استانی نیز برگزار شوند که بالطبع از جذابیت‌های خاص خود برای دانش‌آموزان برخوردار خواهند بود.

۲۳- برگزاری مسابقات فرهنگی روی خط

برخی از برنامه‌های فرهنگی نظیر حافظه برتر^۱، مشاعره، مناظره و مانند آن‌ها می‌توانند به صورت روی خط اجرا گردند.

۲۴- برگزاری مسابقه بهترین فرصت‌سازی‌های فرهنگی در ایام کرونایی

در این مسابقه دانش‌آموزان، کارکنان و معلمان می‌توانند از فرصت‌سازی‌های فرهنگی خویش در ایام کرونایی یاد کرده با مکتوب کردن و مستند کردن آن و یا با تهیه یک کلیپ از چگونگی این فرصت‌سازی‌ها، آن را برای داوری در مسابقه ارسال دارند. طبیعی است که در یک برنامه فرایندی، موارد برگزیده می‌توانند در نمایشگاهی برای عموم دانش‌آموزان، کارکنان و معلمان (و حتی مردم جامعه)، به نمایش نهاده شوند.

۱. در این برنامه می‌توان اعلان داشت دانش‌آموزان متقاضی با حفظ کتاب‌هایی نظیر دیوان حافظ، مثنوی، بوستان، گلستان و مانند آن‌ها در برنامه شرکت کرده، بر حسب تقاضای داوران، قسمت‌های مشخص این آثار را از حفظ بیان دارند.

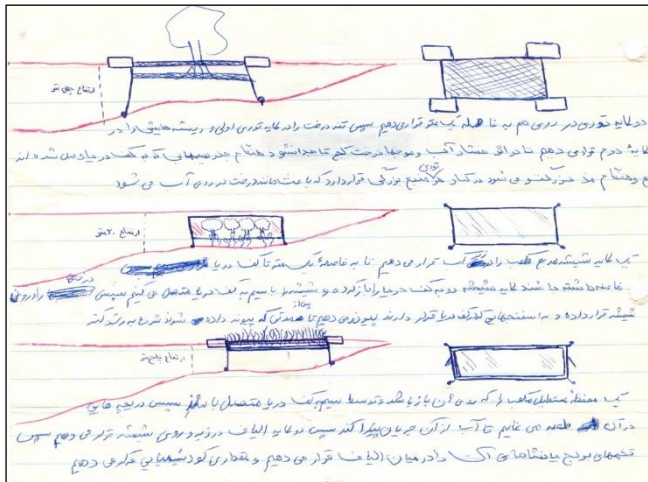

۲۵- برگزاری مسابقات هفتگی خلاقیت

در این مسابقات می‌توان با ارایه سوژه‌های مختلف به دانش آموزان، از آن‌ها خواست تا کار خلاقانه‌ای را ارایه کنند. سوژه‌های مورد نظر می‌توانند مواردی مانند کشت روی دریا، طراحی فضای گردشگری در مناطق مختلف جغرافیایی و تاریخی، ارتقای جذابیت‌های گردشگری مناطق مختلف جغرافیایی و تاریخی و نظایر آن‌ها همراه با توجیه اقتصادی طرح‌ها ارایه شده باشند.

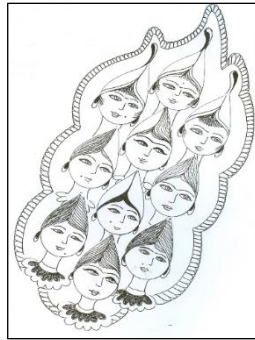
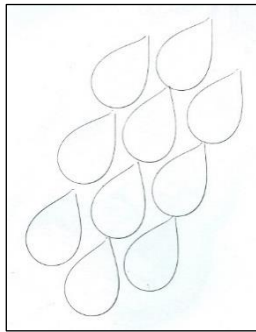
تصویر زیر طراحی چگونگی کشت روی دریا است که توسط یک دانش آموز متوسطه اول صورت پذیرفته است:

تصویر زیر شامل طراحی یک سنگ به گونه‌ای هست که از دو زاویه مختلف، دو شیئی متفاوت را به معرض دید بگذارد:

تصویر زیر کار یک دختر دانش‌آموز متوسطه اول دبیرستان است که از مجموعه‌ای از فضاهای خالی داده شده به دانش‌آموزان، تصویری متفاوت درآورده است.

برخی از ایده‌های برتر اخذ شده از دانش‌آموزان می‌توانند ثبت شده، (در شرایط ایده‌آل) در بازار فروش ایده‌ها به فروش برسند.

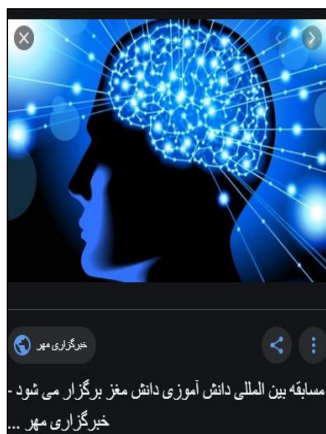
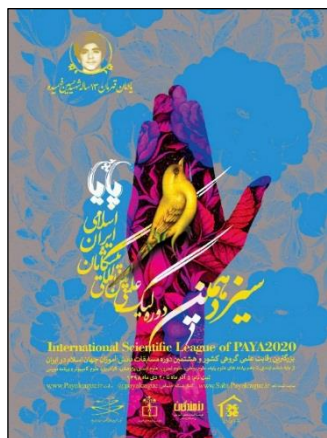
۲۶- مسابقات بین‌المللی خلاقیت دانش‌آموزی (با اتکا به فضای مجازی)

مسابقات خلاقیت که از آن یاد شد، می‌توانند در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی در موضوع‌های مورد نظر مطرح شده، در فضای مجازی صورت پذیرند. در نظر گرفتن امتیازهایی مانند ورود بدون کنکور دانش‌آموزان به دانشگاه‌ها می‌تواند بر جذابیت این دست از مسابقات به شدت در نزد دانش‌آموزان بیفزاید.

۲۷- انجام مسابقات بین‌المللی پژوهش فرهنگی

در حال حاضر مسابقات مختلف علمی (رایانه، رباتیک، شیمی و مانند آن‌ها) و هنری (نظیر نقاشی، گرافیک و نظایر آن‌ها) در سطح جهان برگزار می‌گردد، اما مسایل فرهنگی در این میان مهجور مانده، به آن توجه کافی و وافی نشده است.

از این رو به نظر می‌رسد با عمده کردن موضوع‌های فرهنگی برای دانش‌آموزان و برگزاری مسابقات فرهنگی در سطح ملی، منطقه‌ای و حتی بین‌المللی، بتوان به مسایل پر اهمیت فرهنگی بهای لازم را داد و اذهان دانش‌آموزان را بیش از پیش متوجه مسایل فرهنگی جامعه و جامعه جهانی کرد. طبیعی است که تأمل در مسایل فرهنگی بین‌المللی، می‌تواند به صورت مقدمه‌ای برای ورود دانش‌آموزان به مبحث شهروندی جهانی عمل کند.

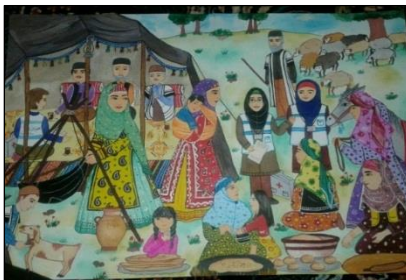
پیش‌تر در عنوان مسابقات ملی پژوهش فرهنگی خاطر نشان شد که معاونت پرورشی آموزش و پرورش می‌تواند برای اقشاری از دانش‌آموزان که از علائق پژوهشی زیادی برخوردارند، پژوهش‌های فرهنگی در زمینه‌هایی مانند زیست محیط در نگاه دین، زیست محیط در عرف عارفان، زیست محیط

در ادبیات جنگ، مهارت‌های زندگی، اخلاق اجتماعی در سطح جهان و نظایر آن‌ها را طرح کرده و به مسابقه بگذارد. این مسابقات که در عین حال تصویرگر زیبایی‌های دیدگاه دینی است می‌توانند در سطح منطقه‌ای و کشورهای اسلامی و احیاناً در سطح بین‌المللی برگزار شده، ضمن ایجاد نزدیکی فکری بین مخاطبان، به معرفی دستاوردهای فرهنگ ایرانی-اسلامی بپردازد.

۲۸- مسابقات نقاشی با امکانات فناوری‌ها

یکی از مسابقات هنری موجود که در سطح بین‌المللی صورت می‌پذیرد، مسابقات نقاشی است، از این رو برای کاربری بهتر دانش‌آموزان مقاطع مختلف (از پیش دبستان گرفته تا دبستان و متوسطه اول و دوم دبیرستان) از فناوری‌های ارتباطی جدید، می‌توان مسابقات نقاشی را در سطوح پیش‌گفته، با استفاده از نرم افزارهای مختلف از دانش‌آموزان پیش دبستان، دبستان و دبیرستان درخواست کرد و با برگزاری مسابقات ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، دانش‌آموزان را به نوعی آماده تعامل‌های فرهنگی منطقه‌ای و بین‌المللی کرد.

۲۹- مسابقات تولید محتوای دیجیتال فرهنگی

نظام آموزشی عمومی کشور به سبب فاصله‌گیری از فناوری‌های ارتباطی جدید و فضای مجازی، در عمل از اندیشه تولید محتوای بومی برای بارگذاری در فضای مجازی بازمانده است، از این رو ضرورت دارد نظام آموزش عمومی کشور با بازنگری جدی در خط‌مشی‌های گذشته، نه تنها از نخبگان جامعه در جهت تولید ادبیات فاخر استعانت بجوید، بلکه از معلمان و حتی دانش‌آموزان نخبه نیز در این میان غافل نشود.

ایرنا (۱۳۹۸/۱۲/۱۲) درباره جشنواره ملی دانش‌آموزی ابن سینا گزارش می‌دهد:

«جشنواره ابن‌سینا در ۹ محور کلی شامل: مسابقات آزمایشگاهی در ۳ گرایش، ماراتون استارت‌آپی دانش‌آموزی، نمایشگاه دستاوردها و اختراعات دانش‌آموزی، المپیاد علوم نوجوانان در ۳ گرایش علوم پایه، کنفرانس دانشمندان جوان (سمینارهای علمی)، فیلم کوتاه داستانی و مستند، مناظره دانش‌آموزی و محتوای دیجیتال و همچنین نمایشگاه جانبی و کارگاه‌های تخصصی ویژه دانش‌آموزان، والدین، مدیران مدارس و مربیان پژوهشی برگزار می‌شود».

همان‌گونه که از خبر اخیر پیداست، تولید محتوای دیجیتال در حد کم رنگی در مسابقات ملی ایران مورد توجه قرار گرفته است که البته جای توجه بیشتری دارد.

برگزاری مسابقات تولید محتوای دیجیتال فرهنگی در سطح دانش‌آموزان، عرصه مناسبی برای تعامل‌های فرهنگی دانش‌آموزان پدید آورده، موارد برگزیده و برتر آن می‌توانند با بارگذاری در فضای مجازی، معرف تاریخ فرهنگی ایران و فرهنگی معاصر آن باشند.

۳۰- مسابقات استارت‌آپ‌های دانش‌آموزی

استارت‌آپ به فارسی **شرکت نوپا** ترجمه شده است. اگر چه در تعریف استارت‌آپ بر این مسأله تأکیدی وجود ندارد که حتماً فعالیت آن باید در حوزه فناوری یا فناوری اطلاعات باشد، اما به دلیل این که بسیاری از استارت‌آپ‌ها طی سال‌های اخیر، در همین این زمینه‌ها شکل گرفته‌اند، گاهی در تعریف استارت‌آپ به این نکته اشاره شده است که استارت‌آپ باید در حوزه فناوری‌های نوین باشد.

سایت پونیشا (۱۳۹۸/۱۱/۸) در زمینه یک مسابقه استارت‌آپی دانش‌آموزی گزارش می‌دهد:

«پله» اولین رویداد دانش‌آموزی در حوزه کارآفرینی در استان گیلان است که به همت شهرداری رشت، پارک علم و فناوری، باشگاه کارآفرینی نوجوان و اداره کار، توسط مؤسسه شتابدهی استعداد و موفقیت پل استار در استان گیلان برگزار می‌شود.

دانش‌آموزان شرکت کننده دتر این رویداد چگونگی تشکیل یک تیم مناسب برای موفق شدن پروژه‌شان را در عمل تجربه کرده و اهمیت و ارزش یادگیری تجربی را از نزدیک درک می‌کنند و با کمک مربیان نحوه استفاده‌ی مدل‌های متفاوت مدیریت پروژه در استارت‌آپ‌ها را می‌آموزند. این رویداد به مدت سه روز از ۱۷ تا ۱۹ اردیبهشت ماه سال آینده برگزار می‌شود. در روز اول؛ شرکت کنندگان ایده‌های خود را مطرح و به هر صاحب ایده ۶۰ ثانیه فرصت داده می‌شود تا ایده خود را شرح دهد و از بین ایده‌های مطرح شده، ۵۰ ایده با رأی حاضران به عنوان ایده‌های برتر قابل اجرا انتخاب می‌شوند.

در روز دوم، ایده‌های منتخب شروع به تیم‌سازی کرده و طبق برنامه زمانی توسط مربیان، کارگاه‌هایی شامل نحوه ارایه ایده، توسعه محصول، مشتری‌یابی و نحوه تولید محصول اولیه و حداقلی را برای پیش‌برد و اجرایی کردن ایده سپری می‌کنند.

در روز سوم، گروه‌ها آخرین تلاش‌ها را در راستای تولید نمونه اولیه محصول‌شان انجام می‌دهند و آماده ارایه آن در حضور داوران می‌شوند. عصر همین روز، ایده‌ها و محصول اولیه حاصل از آن بررسی می‌شود، به طوری که گروه‌ها با ارایه توضیحات در زمینه توجیه اقتصادی طرح، ارزشی که ارایه می‌دهند و افرادی که به عنوان مصرف کنندگان نهایی در نظر گرفته شده‌اند و غیره از طرح خود دفاع می‌کنند. در نهایت سه تیم برتر با رأی نهایی داوران انتخاب می‌شوند، برنده واقعی این رویداد گروه‌هایی هستند که تیم تشکیل شده خود را بعد از این رویداد حفظ کرده و با تجربیاتی که به دست آورده‌اند، استارت آپ خود را تبدیل به یک شرکت سودآور کنند».

با توجه معاونت‌های آموزشی و پرورشی آموزش و پرورش، استارت‌آپ‌های دانش‌آموزی با گرایش‌های تولید محصول‌های علمی و فرهنگی می‌توانند طبق چارچوب مدون پیش‌گفته، شروع به انجام مسابقات استارت‌آپی استانی و ملی کنند و در ادامه این رویداد مهم را به صورت مسابقات دانش‌آموزی استارت‌آپی منطقه‌ای و بین‌المللی گسترش دهند.

۳۱- برگزاری مسابقه پژوهش فرهنگی سال دانش آموزی

معاونت پرورشی می تواند در میان پژوهش های درسی دانش آموزان (با تأیید معلمان درس مورد نظر) با مضامین فرهنگی مسابقه برگزار کرده، آثار برتر هر سال را انتخاب و معرفی کند. احاله ۵۰٪ امتیاز داوری به نمره دادن دانش آموزان به این آثار، به اثرگذاری فرهنگی برنامه اجرا شده خواهد افزود. به شکل مشابهی گسترش مسابقه اخیر در سطح آموزش و پرورش استان ها می تواند بر جذابیت مسابقه مورد نظر بیفزاید.

۳۲- برگزاری مسابقه پژوهش فرهنگی سال معلمان

معاونت پرورشی با همکاری معاونت آموزشی می تواند با انتخاب پژوهش فرهنگی یا کتاب با مضامین فرهنگی معلمان، در عمل بر توجه معلمان به مسایل فرهنگی جامعه و حل آن ها بیفزاید.

۳۳- راه‌اندازی رادیو و تلویزیون دانش‌آموزان

راه‌اندازی رادیو و تلویزیون استانی دانش‌آموزان، می‌تواند اسباب مراوده بیش‌تر دانش‌آموزان را فراهم آورد، از این رو به نظر می‌رسد با راه‌اندازی رادیو و تلویزیون دانش‌آموزان بتوان فعالیت‌های فرهنگی زیر پوشش نظام را برای نسل معترض دهه ۸۰، افزایش داد.

۳۴- پیشنهاد برنامه برای اوقات فراغت دانش‌آموزان

با بررسی اوقات فراغت دانش‌آموزان مشخص می‌شود که برخی از دانش‌آموزان به باشگاه رفته، برخی از برنامه‌های کاهش وزن یا رژیم‌های تغذیه‌ای خاصی پیروی می‌کنند. بخش تربیت بدنی آموزش و پرورش می‌تواند با تشکیل باشگاه ورزشی مجازی به دانش‌آموزانی که علاقه‌مند به ورزش یا کاهش وزن هستند، برنامه‌های لازم را ارایه کرده، با اخذ بازخورد از دانش‌آموزان مزبور، برنامه‌های ارایه شده به آنان را اصلاح و تکمیل کند.

۳۵- پیشنهاد برنامه‌های آموزشی فوق برنامه برای دانش‌آموزان

با بررسی برنامه‌های روزمره زندگی دانش‌آموزان مشخص می‌شود که برخی از این افراد در کلاس‌های زبان خارجی ثبت نام کرده‌اند یا برخی در کلاس‌های متفرقه‌ای (نظیر تایپ، حسابداری و مانند آن‌ها) که ممکن است برای آنان در آینده راهگشا واقع شوند، شرکت می‌کنند.

ایجاد برنامه‌های آموزشی زبان آموزشی (در سطوح مختلف) تایپ، حسابداری مقدماتی و نظایر آن‌ها از طریق فضای مجازی، می‌تواند ضمن کاستن از بار مالی کلاس‌های اخیر که بر اقتصاد دانش‌آموزان فشار وارد می‌آورند، جذابیت‌های برنامه‌های فرهنگی معاونت پرورشی و آموزشی را برای آنان بالاتر ببرد.

۳۶- ارایه مشاوره‌های روی خط و برون خط توسط مراکز مشاوره و روان‌شناسان حاذق آموزش و پرورش

مراکز مشاوره آموزش و پرورش، محلی مناسب برای طرح دغدغه‌های ذهنی دانش‌آموزان است. بالطبع با تعطیلی نسبی آموزش و پرورش، مراکز اخیر نیز به صورت نیمه تعطیل درآمده‌اند.

معاونت پرورشی آموزش و پرورش می‌تواند با همکاری مرکز مشاوره، ترتیبی اتخاذ کند که مشاوره‌های روی خط و برون خط برای دانش‌آموزان راه‌اندازی شود تا به این ترتیب ضمن آرایه مشاوره‌های مختلف در زمینه‌های مشکلات تحصیلی، روانی و مانند آن، حتی الامکان از دغدغه‌های ذهنی دانش‌آموزان کاسته شود.

تشویق همیاران مشاور برای انتقال دغدغه‌های ذهنی دوستانشان به مشاوران حاذق و تشویق آنان به مراجعه به مراکز روی خط مشاوره، از دیگر اقدام‌های مناسبی هست که در این زمینه میسر و ممکن است.

۳۷- راه‌اندازی چت‌روم‌های تخصصی توسط معلمان

یکی از کاربری‌های تالارهای گفت‌وگو در غرب، آرایه خدمات تخصصی به کاربران است. به عنوان مثال چت‌روم‌های متعددی برای خانواده‌هایی که بیمار سرطانی، کودک مبتلا به سندروم داون، تجربه سقط جنین، سوگ از دست دادن یکی از اعضای خانواده و مانند آن را دارند، وجود دارد که افراد پیش‌گفته می‌توانند در این چت‌روم‌ها حضور یافته از راهنمایی‌های متخصصان مربوطه برای کاهش مشکلاتشان استفاده کنند.

معلمان زده آموزش و پرورش نیز می‌توانند در جهت راه‌اندازی چت‌روم‌های علمی و تخصصی (نظیر باستان‌شناسی، زیست محیطی، دنیای خودرو و مانند آن‌ها) دانش‌آموزان علاقه‌مند به موارد اخیر را در چت‌روم‌های علمی و تخصصی خویش جذب کرده، اسباب رشد و اعتلای آنان را فراهم آورند.

تصویر زیر متعلق به شروین، دانش‌آموز ابتدایی است که علایق وافر وی در چت‌روم‌های مرتبط می‌تواند جهت مناسب و بهینه یافته، اسباب اعتلای وی را در زمینه مورد علاقه‌اش فراهم آورد.

ایجاد چتروم توسط معلمان کودکان با نیازهای ویژه برای اولیای این دست از کودکان و یا ایجاد باشگاه مجازی برای کودکان با نیازهای ویژه، از دیگر اقدام‌های ارزشمند معلمان آموزش و پرورش در ایام کرونایی به شمار می‌آید.

۳۸- راه‌اندازی برخی از پویش‌های اجتماعی

معاونت پرورشی با همکاری معاونت آموزشی می‌تواند به راه‌اندازی برخی از پویش‌های اجتماعی نظیر نذر فرهنگی، وقف فرهنگی، شکست مافیای کنکور و نظایر آن دست بزند. در مقوله نذر فرهنگی می‌توان معلمان را تشویق کرد تا کتاب‌های کمک درسی مورد نیاز دانش‌آموزان را تهیه کرده، به صورت رایگان در فضای مجازی قرار دهند. به همین ترتیب در فراز دیگری از برنامه نذر فرهنگی می‌توان از معلمان متعهد خواست تا با شروع تحقیق در مورد مسایل مبتلابه و مورد نیاز جامعه، با همکاری رایگان دانش‌آموزان داوطلب، به انجام پژوهش‌های ارزشمندی نایل آیند. بالطبع اطلاعات میدانی مورد نیاز در ایام کرونایی توسط دانش‌آموزان، با استفاده از فضای مجازی گردآوری خواهد شد.

راه‌اندازی پویش اجتماعی شکست مافیای کنکور، پویش جدی دیگری است که می‌توان از معلمان خواست با توجه به تخصص خودشان (و همکاری دانش‌آموزان داوطلب که به انبوهی از منابع کلاس‌های خصوصی کنکور دسترسی دارند)، دست به خلاصه‌سازی و تهیه منابع مورد نیاز کنکور کرده، با نشر رایگان آن‌ها در فضای مجازی، در عمل موفق به تضعیف و شکستن مافیای کنکور گردند.

پویش اجتماعی حمایت از کودکان کار نیز می‌تواند به این شکل برگزار گردد که دانش‌آموزان تشویق شوند که حتی با نشستن در کنار خیابان به کودکان کار سواد بیاموزند تا این کودکان محروم و دردمند، با سواد شدن، از آینده بهتری برخوردار گردند.

با توجه به آن چه از آن یاد شد، به نظر می‌رسد تأمل دوباره درباره فناوری‌های ارتباطی جدید و فضای مجازی در ارتباط با گسترش و تعمیق آموزش، خدمات رسانی هر چه بیش‌تر به دانش‌آموزان و اولیای آنان، کاهش هزینه‌های مالی بسیاری از مسابقات حضوری با روی خط شدن آن‌ها و موارد مشابه ضرورت داشته، این عمل می‌تواند به گشایش افق‌های جدید در برابر نظام آموزش عمومی کشور بینجامد.

برخی از مآخذ

منطقى، مرتضى (در دست نشر). بررسی اثرات روانی کاربری کودکان پیش از دبستان از تبلت، پی‌اس‌فور، تلفن همراه، ماهواره و رایانه.

منطقى (در دست انتشار). بررسی اثرات سیاسی کاربری کودکان پیش از دبستان از تبلت، پی‌اس‌فور، تلفن همراه، ماهواره و رایانه

Dashti, Fatimah A.; Yateem, Azizah K. (2018). Use of Mobile Devices: A Case Study with Children from Kuwait and the United States. *International Journal of Early Childhood*, v50 n1 p121-134 Apr 2018

Wong, E. K.; Yeung, A. S. (2003). Project Yi Jin: An Alternative Pathway to Higher Education in Hong Kong. Paper presented at «Re-envisioning Education: Innovation and Diversity» the Asia Pacific Conference of Education (Singapore, China, June 2-4, 2003).

۴ - گامی به سوی تحقق نوآوری‌های آموزشی در نظام آموزش عمومی کشور

مقدمه

در این مقاله مقوله نوآوری‌های آموزشی مورد توجه قرار گرفته است. در تعریف نوآوری‌های آموزشی می‌توان بیان داشت، نوآوری‌های آموزشی متضمن تغییر رویکرد سنتی به آموزش فعال و یادگیری یادگیری، توجه به نظریه‌پردازی‌های جدید و پیشرفت‌های علمی تازه، استقبال از بهره‌گیری از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، عطف توجه به افزایش انگیزه دانش‌آموزان و پیش گرفتن برخوردهای نوآورانه و خلاق در سطح کلاس درس و مدرسه و سازمان آموزشی و در نهایت پاسخ مناسب به نیازهای پیچیده اجتماع است.

نگاهی به تجربیات موجود در سطح جهان بیانگر آن است که نوآوری‌های آموزشی در عرصه‌های محتوای آموزشی، استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی، نوآوری در روش‌های آموزشی و تغییر و تحول در مراکز آموزشی تحقق یافته‌اند.

در ادامه پس از معرفی برخی از مهم‌ترین نوآوری‌های آموزشی ذیل عناوین: استفاده از هنرها، تربیت خلاق دانش‌آموزان، آموزش فعال، سوق دادن محتوای درس‌ها به سمت مسایل اجتماعی، طرح الگوها برای دانش‌آموزان، بومی کردن محتوای کتاب‌های درسی، افزایش انگیزه دانش‌آموزان، استفاده از فناوری‌های جدید، فردی کردن آموزش، یادگیری مشارکتی، تدریس میان رشته‌ای، پذیرش بازی و خنده در جریان درس، ارزیابی و سنجش کیفی دانش‌آموزان، ارزیابی دوستان از فرد، ایجاد امکان تبادل تجربیات در معلمان، سوق دادن معلمان به سمت تحقیق و پژوهش، گسترش دانش و اطلاعات معلمان، جذب آموزگاران خلاق و نوآور، ایجاد مدیریت خلاق و در مدارس، مناطق آموزشی و سازمان آموزش و پرورش، تعمیق رابطه مدرسه با خانواده، ادغام کار و آموزش در مدرسه، همکاری با نهادهای اجتماعی، به کارگیری دانش‌آموزان در پیش‌برد اهداف مدرسه، تدارک تمهیدات خاص برای دانش‌آموزان در معرض خطر، بازنگری در آموزش دانش‌آموزان محروم و ناتوان، جذب کمک‌های مردمی و خیرخواهانه، ایجاد تجربیات دانشگاهی برای دانش‌آموزان، کوتاه کردن دوره‌های آموزشی و تمهید دوره‌های کمک آموزشی، خاطر نشان گردیده است که متأسفانه نوآوری‌های پیش‌گفته در غالب موارد در نظام آموزش عمومی کشور مورد امعان نظر قرار نگرفته‌اند.

با بروز بیماری کرونا ویروس، شرایط خاص اجتماعی سبب شد تا مسوولان نظام آموزش عمومی کشور با تعطیل کردن مدارس، با اتکا به فناوری‌های ارتباطی جدید، ادامه سال تحصیلی را به اتمام برسانند و از آنجا که سرانجام کرونا ویروس چندان مشخص نیست، ممکن است سال آتی نیز مدارس به صورت تعطیل باقی بمانند.

مقاله حاضر پس از معرفی اجمالی نوآوری‌های آموزشی، خاطرنشان ساخته است، اگر چه مسوولان نظام آموزش عمومی کشور در بحران کرونا ویروس کوشیده‌اند تنها سال نیمه تمام تحصیلی را به اتمام برسانند، اما نباید فراموش کرد که از تهدید کرونا ویروس و شرایط ایجاد شده می‌توان به صورت یک فرصت هم سود برد و بر همین مبنا با برای تحقق و گسترش نوآوری‌های آموزشی در سطح مدارس و سازمان نظام آموزشی اقدام کرد و به بسترسازی لازم در این جهت دست زد.

مقاله با ارایه استدلال‌ها و شاهد مثال‌های لازم در ارتباط با چگونگی گسترش نوآوری‌های آموزشی در دوران سیطره کرونا، به انجام رسیده است.

نوآوری‌های آموزشی چیست؟

کودکان و نوجوانان هر جامعه‌ای، ذخایر انسانی آن جامعه به شمار می‌روند و یکی از وظایف اولیه مسوولان نظام، توجه به شکوفاسازی این استعدادها است. در این صورت ذخایر بالقوه جامعه، فعلیت یافته، افراد با کفایت فردی و اجتماعی بهینه‌ای که می‌یابند، به رقم زدن جامعه‌ای ایده‌آل نایل خواهند آمد. از این رو از نظام آموزش و پرورش انتظار می‌رود، در برخورد با سرمایه‌های عظیم انسانی که در اختیار وی نهاده شده است، با حساسیت، ظرافت و دقت لازم برخورد کرده، با تدارک محتوا و فضای آموزشی لازم، از این فرصت استثنایی، سود جوید.

در این میان، نوآوری‌های آموزشی که در بستری از تغییر رویکرد سنتی به آموزش فعال و یادگیری یادگیری، نظریه‌پردازی‌های جدید، پیشرفت‌های علمی تازه، بهره‌گیری از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، توجه به افزایش انگیزه دانش‌آموزان و پیش گرفتن برخوردهای نوآورانه و خلاق در سطح کلاس درس و مدرسه و پاسخ مناسب به نیازهای پیچیده اجتماع، رخ نموده است، می‌تواند جواب‌گوی انتظارهای پیش‌گفته باشد.

نگاهی به تجربیات موجود در سطح جهان بیانگر آن است که نوآوری‌های آموزشی در عرصه‌های محتوای آموزشی (مانند: طرح موضوع‌های جدید، همچون تفکر فراملی درباره حفظ محیط زیست؛ استفاده از تئاتر، روزنامه‌نگاری و هنرها در جریان درس‌ها؛ برخورد دادن دانش‌آموزان در مسایل درسیشان با محیط اجتماعی، برخورد دادن دانش‌آموزان با موقعیت‌های شغلی و موارد مشابه)، استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی (نظیر: بهره‌جویی از بازبهای رایانه‌ای، طراحی‌های رایانه‌ای، آموزش‌های مبتنی بر شبیه‌سازی، آموزش‌های مجازی، خلق آثار هنری با استفاده از رایانه و موارد مشابه)، نوآوری در روش‌های آموزشی (مانند: تبدیل معلمان از یک منبع اطلاعاتی به یک راهنمای تحقیقاتی، طراحی روش‌های آموزشی

خاص برای دانش‌آموزان بزه‌کار، دارای ناتوانایی‌های یادگیری و در معرض شکست تحصیلی و اخراج از مدرسه) و تغییر و تحول در مراکز آموزشی (نظیر: مدارس مجازی، کاهش تمرکز قدرت و تصمیم‌گیری در سطح مدیریت، مراکز آموزشی و گسترش جو دموکراتیک در محیط‌های آموزشی)، تحقق یافته‌اند. از این تحولات ذیل عنوان نوآوری‌های آموزشی، یاد می‌شود.

تعریف مفهومی و تعریف عملیاتی نوآوری‌های آموزشی در مقاله حاضر، به قرار زیر است:
«تعریف مفهومی: نوآوری‌های آموزشی، موارد ابتکاری و خلاقیتی هستند که موجب تحول در نظام آموزشی سنتی شده، به بهینه‌سازی و ارتقای کیفی آن خواهند انجامید.

تعریف عملیاتی: نوآوری‌های آموزشی ناظر بر محتوای آموزشی، روش‌های مورد استفاده، استفاده از فناوری‌های جدید و پذیرش تغییرات مؤسسات آموزشی هستند.

محتوای آموزشی خلاق و نوآورانه، محتوایی به شمار می‌رود که ضمن افزایش انعطاف‌پذیری فکری دانش‌آموزان، به ارایه ایده‌ها و کارهای بدیع از سوی آنان انجامیده، تولیدهای فکریشان را افزایش دهد. نوآوری در روش‌ها، ارایه و ابداع روش‌های جاذب و متنوع (مانند: پویا دیدن نظام آموزشی، تبدیل معلمان از یک منبع اطلاعاتی به یک راهنمای تحقیقاتی، ارایه دستاوردهای بدیع، نو و کاربردی به معلمان) است که به بهینه‌سازی آموزش می‌انجامد.

استفاده از فناوری‌های جدید، به بهره‌گیری از رایانه، وسایل چند رسانه‌ای و موارد مشابه اشاره دارد. تغییرات مؤسسات آموزشی هم به تحول‌هایی اشاره دارد که در نظام آموزشی رخ داده (نظیر افزایش جو دموکراتیک مؤسسه آموزشی)، به افزایش مشارکت فراگیران و در نتیجه افزایش کارایی مراکز آموزشی، می‌انجامد (منطقی، ۱۳۸۴).

البته لازم به یادآوری است که مطالعات میدانی حکایت از آن دارند که در بسیاری از شرایط در برابر عرضه نوآوری‌های آموزشی به جامعه، مقاومت‌هایی در برابر آن پدید آمده است. به این معنا که با وجود تحول‌آفرینی‌های قابل توجهی که نوآوری‌های آموزشی می‌توانند در نظام آموزشی پدید آورند، اما برخی از دانش‌آموزان، اولیای دانش‌آموزان و سرانجام بسیاری از اولیای امور آموزشی، به دلیل ناآگاهی و فقدان انعطاف‌پذیری لازم برای انطباق با تحولات سریع نوآوری‌های آموزشی، تحقق نوآوری‌های مزبور را دشوار دیده، بعضاً با تغییر دید اولیه خویش مبنی بر استقبال از نوآوری‌های آموزشی، جهت‌گیری پیشینشان را نفی کرده، بعضاً راه انکار و مقاومت در برابر نوآوری‌های آموزشی را در پیش می‌گیرند که از این معنا در مقاله دیگری یاد گردیده است.

در ادامه، در بررسی نوآوری‌های آموزشی، به ترتیب نوآوری‌های زیر به اجمال مورد بحث و بررسی قرار خواهند گرفت:

استفاده از هنرها، تربیت خلاق دانش‌آموزان، آموزش فعال، سوق دادن محتوای درس‌ها به سمت مسایل اجتماعی، طرح الگوها برای دانش‌آموزان، بومی کردن محتوای کتاب‌های درسی، افزایش انگیزه دانش‌آموزان، استفاده از فناوری‌های ارتباطی جدید، فردی کردن آموزش، یادگیری مشارکتی، تدریس

میان رشته‌ای، پذیرش بازی و خنده در جریان درس، ارزیابی و سنجش کیفی دانش‌آموزان، ارزیابی دوستان از فرد، ایجاد امکان تبادل تجربیات در معلمان، سوق دادن معلمان به سمت تحقیق و پژوهش، گسترش دانش و اطلاعات معلمان، جذب آموزگاران خلاق و نوآور، ایجاد مدیریت خلاق و در مدارس، مناطق آموزشی و سازمان آموزش و پرورش، تعمیق رابطه مدرسه با خانواده، ادغام کار و آموزش در مدرسه، همکاری با نهادهای اجتماعی، به کارگیری دانش‌آموزان در پیش‌برد اهداف مدرسه، تدارک تمهیدات خاص برای دانش‌آموزان در معرض خطر، بازنگری در آموزش دانش‌آموزان محروم و ناتوان، جذب کمک‌های مردمی و خیرخواهانه، ایجاد تجربیات دانشگاهی برای دانش‌آموزان، کوتاه کردن دوره‌های آموزشی، تمهید دوره‌های کمک آموزشی.

استفاده از هنرها در جریان تدریس

رنزولی در بررسی علایق مختلف دانش‌آموزان، خاطرنشان می‌سازد که علایق هنری، اولین اولویت انتخابی دانش‌آموزان در مجموعه علایق آنان است. از سوی دیگر برخی از مطالعات حکایت از آن دارند که موفقیت در انجام کارهای هنری، بر میزان اعتماد به نفس دانش‌آموزان در زمینه مسایل هنری افزوده، این مسأله به سایر موارد تحصیلی آنان تعمیم می‌یابد. از همین رو، استفاده از تئاتر و انجام نمایشنامه‌گونه درس‌ها، پانتومیم، تئاتر عروسکی، شعر، کاریکاتور، نقاشی، طراحی، گرافیک، پوستر، کلاژ، (گِل) سفالگری، فیلم و موسیقی به شکل‌های مختلف در جریان ارایه مباحث درسی از سوی برخی از معلمان، به کار گرفته شده است.

تربیت خلاق شاگردان

برخی از معلمان نوآور و خلاق، در جریان تدریس خویش کوشیده‌اند تا با استفاده از روش‌های آموزش خلاقیت (مانند: بارش فکری، بدیعه‌پردازی، نگارش خلاق، خواندن خلاق، حل مسأله، طرح الگوهای خلاق، بهره‌گیری از تخیل و نظایر آن‌ها)، دانش‌آموزان خود را تشویق کنند تا تکالیف خویش را به صورتی نو، بدیع، خلاق و متفاوت، ارایه کنند. به عنوان مثال، در درس انشاء، تهیه انشاءهای خلاق به صورت تکمیل متن نیمه تمام، انشای گروهی، خلاصه نویسی، انشای مصور، انشای شفاهی، نگارش حرف‌های ردوبدل شده بین دو نفر، تهیه داستان از مجموعه تصاویر ارایه شده به دانش‌آموزان، تهیه داستان بر مبنای تصویری مبهم، بازآفرینی یک حادثه تاریخی در مسیری متفاوت، تهیه انشاء با عنوان انعطاف‌پذیر، درج گفت‌وگوی حذف شده فردی در یک صحبت دو طرفه نمونه‌هایی از پردازش‌های خلاق هستند که معلمان به انجام آن پرداخته‌اند. در درس نقاشی نیز برخی از معلمان با پیشنهاد تهیه نقاشی با خطوط مختلف (شکسته، موازی، منحنی، دایره‌ای)، با اشکال هندسی، نقاشی شطرنجی، قرینه، انگشتی، گروهی، تخیلی، نقاشی - دیکته، نقاشی با نقش‌های برجسته، نقاشی فصل‌ها (ارایه ۴ فصل)، نقاشی با اعداد، نقاشی روی اشیایی به جز کاغذ و نظایر آن‌ها را به دانش‌آموزان داده‌اند.

آموزش فعال

برخی از نظریه‌پردازان از یادگیری عمیق در برابر یادگیری سطحی، یادگیری برای شناختن در برابر یادگیری برای به خاطر آوردن و یادگیری برای یادگیری در برابر آموختن طوطی‌وار، یادکرده، به این ترتیب خاطرنشان ساخته‌اند که اگر فراگیر، شخصاً به کشف یافته‌های علمی نپردازد، امکان یادگیری واقعی را از دست خواهد داد. از این رو، برخی از معلمان با اتخاذ رویکرد آموزش فعال، کوشیده‌اند تا یادگیری عمیق و جدی‌تری را برای شاگردانشان، رقم بزنند. تلاش برای تحقق آموزش فعال در مدارس ایران، از سطح پایین گذاشتن برنامه‌های بازدیدی برای دانش‌آموزان شروع شده، به استفاده از ابزارهای آموزشی (دست ساز و تهیه شده)، تلاش در جهت ارایه عملی درس‌ها، سوق دادن دانش‌آموزان به سمت پژوهش در زمینه مباحث درسی و تشویق دانش‌آموزان به انجام پژوهش‌های مستقل، انجامیده است.

سوق دادن محتوای درس‌ها به سمت مسایل اجتماعی

جوامع بشری، شاهد انبوهی از مسایل حل نشده اجتماعی هستند و برای حل این مسایل، استفاده از سال‌های طلایی دیگرپیروی کودکان در مدارس، توصیه شده است. به این ترتیب که با آشناسازی دانش‌آموزان با مسایل اجتماعی موردنظر، در عمل بستر لازم جهت تخفیف و تعدیل مسایل مزبور، فراهم خواهد آمد.

طرح مسایلی مانند: روابط اجتماعی و چگونگی رفتار در جامعه، بازیافت مواد، محیط زیست، داستان‌هایی در مورد اختراع و دستگاه‌هایی که بچه‌ها اختراع کرده‌اند، تفکر و تأمل در مورد مسایل مختلف در زمینه‌های صنعتی، حمل و نقل و اجتماعی و اختراع‌های مورد نیاز جوامع بشری، از جمله مباحثی هستند که در کتاب‌های دبستانی تا دبیرستانی کشورهای پیشرفته، مطرح شده‌اند. برخی از بررسی‌های انجام شده، دلالت بر آن دارند، دبیرستان‌هایی که در نظام آموزشی خود به گرایش‌های اجتماعی توجه نشان داده‌اند، نتایج آموزشی مطلوب‌تری از مدارس مشابهی که فاقد جهت‌گیری اخیر بوده‌اند، به دست آورده‌اند.

در ایران، برخی از معلمان و مدارس نوآور در جهت سوق دادن مباحث درسی به سمت مسایل اجتماعی، دست به اقدام‌های زیر زده‌اند:

- ربط مسایل درسی به مسایل کاربردی و اجتماعی،
- نمایش فیلم‌های اجتماعی،
- ارجاع دانش‌آموزان به منابع اطلاعاتی موجود در جامعه،
- ارجاع شاگردان به جامعه جهت پژوهش،
- آوردن مسوولان مختلف به محیط مدرسه،
- آوردن نمونه‌هایی از آسیب‌های اجتماعی به کلاس و مدرسه،
- دادن مسوولیت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان،
- بردن دانش‌آموزان به محیط‌های اجتماعی.

طرح الگوها برای دانش‌آموزان

الگوها، نقش مهمی در شکل‌گیری شخصیتی فراگیران دارند، الگوها مسیر چگونه بودن و چگونه شدن را فراروی افراد، ترسیم می‌کنند.

گذشته از فرهنگ‌های مختلف جهان که بر روی نقش الگوها، تأکید وافری داشته‌اند، روان‌شناسان متعددی، نقش بی‌بدیل الگوها در تربیت خلاق و بهینه‌متریبیان را مورد تأیید قرار داده‌اند تا جایی که سچالور، با بازگشت به گذشته، به طرح رابطه مرید و مرادی پرداخته، این مسأله را برای ارتقای معنوی شاگردان، مورد تأکید قرار می‌دهد.

برخی از معلمان ایرانی، گاهی با طرح یک دانش‌آموز برتر علمی و اخلاقی به عنوان الگو، از وی برای دانش‌آموزان دیگر به صورت یک الگو یاد کرده‌اند. در موارد دیگری بعضی از معلمان با رفتارهایشان، خود را در عمل به صورت الگویی فراروی دانش‌آموزانشان مطرح ساخته‌اند و سرانجام در موارد دیگری، معلمان با طرح الگوهای مختلف علمی، تاریخی، اجتماعی، ادبی-هنری، ورزشی و دینی، الگوهایی مناسبی را برای شاگردانشان مطرح ساخته‌اند.

طرح الگوهای رفتاری مختلف (مانند: بازیافت مواد در مدرسه، استفاده از سلول‌های خورشیدی برای تهیه آب گرم مدرسه، برگزاری همایش‌های علمی و نظایر آن)، وجه دیگری از طرح الگو برای فراگیران به شمار می‌آید که در برخی از مدارس، مورد توجه قرار گرفته‌اند.

بومی کردن محتوای کتاب‌های درسی

مناطق مختلف، از امکانات گوناگون و متفاوتی برخوردارند و همین مسأله، برخی از اولیای آموزشی را بر آن داشته است که به طرح این مسأله بپردازند که چه ضرورتی دارد که به فرض، کتاب‌های درسی مناطق روستایی، دقیقاً مشابه کتاب‌های مناطق شهری باشد؟ بالطبع در صورت توجه به این معنا، با بومی شدن کتاب‌های درسی، دانش‌آموزان مناطق مختلف جغرافیایی (روستایی، ساحلی، شهری، پایتخت‌نشین)، به فراگیری مباحث درسی ناظر بر امکانات بومی همان محیط (خاصه امکانات اقتصادی) می‌پردازند و به این ترتیب از این امکان برخوردار می‌گردند که از اکثریت قریب به اتفاق آموخته‌های خویش، به شکل عملی، بهره‌جویند.

لازم به یادآوری است که نوآوری اخیر، به سبب نظام آموزشی غیرمنعطف و متمرکز ایران، تاکنون در کشور محقق نشده است.

افزایش انگیزه دانش‌آموزان

افزایش انگیزه دانش‌آموزان، یکی از نوآوری‌های مطرحی است که به تعمیق یادگیری فراگیران می‌انجامد. بررسی ادبیات جهانی حکایت از آن دارد که افزایش انگیزه دانش‌آموزان در دیگر کشورهای جهان، با اتخاذ روش‌های زیر، پی گرفته شده است:

- راه‌اندازی بحث‌های دو و چند طرفه در بین دانش‌آموزان (مانند بحث دو گروه موافقان و مخالفان اعدام در جامعه)،

- بررسی متن سخنرانی‌ها، نامه‌ها و تبلیغات در درس مطالعات اجتماعی،
 - پیشنهاد اخذ نظر دانش‌آموزان در کتاب ذیل عناوین «گفت‌وگو» و «فکر کنید»،
 - سهیم کردن دانش‌آموزان در طراحی تکالیف درسی،
 - مخلوط کردن مباحث درسی با داستان‌های جذاب و متنوع،
 - بیان هنری مسایل و راه‌حل‌های علمی (مانند: تجدید یخبندان کره زمین، برخورد سیارک‌ها با زمین و نظایر آن)،
 - ارائه مفاهیم درسی با توجه به سیر تاریخی تحول مفاهیم،
 - نظرسنجی از افراد دیگر در زمینه‌های مورد نظر،
 - ارائه مباحث درسی با استفاده از ذخایر فرهنگی در کشور،
- برخی از معلمان نوآور ایرانی، با توسل به روش‌های زیر، در صدد افزایش انگیزه دانش‌آموزانشان برآمده‌اند:

- جذابیت بخشیدن به درس‌ها (با ترکیب درس‌ها با مسایل هنری و بازی)،
- ایجاد فضای هیجان‌انگیز در کلاس درس،
- ایجاد فضای هیجان‌انگیز در سطح مدرسه،
- پیش گرفتن طرح‌های ابتکاری برای تعمیق یادگیری شاگردان،
- توجه به علایق شخصی دانش‌آموزان،
- تکریم شخصیت شاگردان،
- به کارگیری دانش‌آموزان در تهیه مباحث علمی لازم برای کلاس درس،
- برگزاری جشنواره‌های علمی و علمی-تفریحی در سطح مدرسه،
- ایجاد فضای شاد در کلاس درس و مدرسه،
- طرح سرگرمی‌های مرتبط با درس،
- معنویت بخشیدن به فضای کلاس،
- و استفاده از شرایط پیش آمده جهت عمق بخشیدن به یادگیری شاگردان.

استفاده از فناوری‌های ارتباطی جدید

با پیشرفت فناوری، متخصصان کوشیدند تا از فناوری‌های ارائه شده، در نظام آموزشی نیز بهره‌جویند، از این رو طی دهه‌های اخیر، پس از ورود رادیو، تلویزیون و سینما به عرصه آموزش، به تدریج ویدیو، دستگاه‌های آپک و اسلاید و بازی‌های ویدیویی، مورد استفاده آموزشی قرار گرفتند و در نهایت با پا به عرصه نهادن ماهواره، اینترنت و تلفن همراه، از این ابزارهای ارتباطی نیز در جریان آموزش، سود جسته شد.

بازیهای ویدیویی - رایانه‌ای، در عرصه آموزش درس‌های مختلف، از تاریخ گرفته تا فیزیک و شیمی، راهگشا واقع شده، به کمک فهم بهتر مباحث درسی دانش‌آموزان آمده‌اند.

اینترنت نیز به سهم خود تحول شگرفی در نظام آموزشی پدید آورده است. عرضه سایت‌های مختلف علمی - آموزشی در اینترنت، امکان آموزش مجازی و از راه دور را فراهم آورده است و امکان عمل اخیر، بستر همکاری‌های آموزشی بین‌المللی بین برخی از مدارس را محقق ساخته است. از سوی دیگر، امکان تهیه وب نوشت، سبب شده است که برخی از معلمان با ارجاع دانش‌آموزان به وب نوشت‌های خودشان یا تشویق آنان به تهیه یک وب نوشت مستقل، گام آموزشی مناسبی بردارند. به شکل مشابهی، برخی از معلمان با سوق دادن دانش‌آموزانشان به اتاق‌های گپ اینترنتی، از این اتاق‌ها در جهت بحث‌های درسی و آموزشی (مانند آموزش زبان)، سود جسته‌اند.

استفاده از نرم افزارهایی نظیر: پاورپوینت، تهیه انیمیشن، کلیپ و فتوشاپ، امکان عمل‌های گسترده دیگری به لحاظ آموزشی فراروی فراگیران، پدید آورده است.

استفاده‌های آموزشی از تلفن همراه، به طرح مفهوم جدید آموزش مبتنی بر موبایل^۱، انجامیده است. استفاده از وایت بردهای الکترونیکی، ام.پی.تری.پلیبر و مانند آن‌ها، وجه دیگری از استفاده از فناوری‌ها در نظام آموزشی را تشکیل می‌دهند.

با وجود اثرات مفید فناوری‌های ارتباطی در نظام آموزشی، برخی از افشار اجتماعی (و یا برخی از کشورهای جهان)، به سبب فقری که از آن برخوردارند، قادر به استفاده از آن‌ها نیستند که از این مسأله با عنوان شکاف دیجیتالی یاد می‌شود. در همین راستا به سبب علاقه کمتر زنان به استفاده از اینترنت، شکاف جنسیتی نیز پدید آمده است که برای تعدیل هر دو مورد اخیر، تمهیداتی اندیشیده شده است.

فردی کردن آموزش

هوارد گاردنر^۲ با طرح نظریه هوش چندگانه، در عمل بستر نظری فردی کردن آموزش را فراهم آورد. در جریان فردی کردن آموزش، فراگیران به شکل یک‌سانی نگرینسته نشده، برای هر فرد، نیازهای آموزشی و سرعت فراگیری متفاوتی در نظر گرفته می‌شود و از همین رو معلم، باید به تناسب توان و ظرفیت فراگیر، به راهنمایی و ارایه مباحث آموزشی به وی، اقدام ورزد.

در ایران مسأله فردی کردن آموزش، در حد محدودی مورد توجه برخی از معلمان خلاق و اولیای نوآور مدارس، قرار گرفته است و این مسأله از سطح خفیف دادن تکالیف دلخواه و آزاد به دانش‌آموزان در برخی از مدارس، شروع شده، به ارایه تکالیف متفاوت اجرای پروژه دلخواه، کار با دانش‌آموزان در خارج از کلاس، ارزیابی با توجه به ویژگی‌های دانش‌آموز و در نهایت پذیرش سرعت متفاوت یادگیری دانش‌آموزان در کلاس درس، انجامیده است.

1. M-learning or mobile learning
2. Howard E. Gardner

یادگیری مشارکتی

در یادگیری گروهی یا مشارکتی، به جای فرد، گروه مورد توجه قرار می‌گیرد، به عبارت دیگر، این گروه است که می‌آموزد، گروه است که تکلیف انجام می‌دهد و در نهایت این گروه است که برنده یا بازنده می‌شود.

دانش‌آموزان در یادگیری گروهی، در درجه نخست موظف به ایجاد یک وابستگی مثبت بوده، در درجه بعد در برابر وظایف فردی خویش، پاسخگو هستند. به عبارت دیگر، از آنجا که تک‌تک دانش‌آموزان می‌دانند، در صورت موفقیت فردی نیز در نهایت به نمره مطلوب طبع خویش نخواهند رسید، بنابراین خودشان را موظف می‌دانند تا برای رسیدن به نمره مورد علاقه‌شان، به کمک سایر دانش‌آموزان گروه پرداخته، اسباب ارتقا و تعالی آموزشی آنان را نیز فراهم آورند و از سوی دیگر در صورت تعلل و تخطی یکی از اعضای گروه، سایر اعضا با ابراز نارضایتی خویش از وی، از او می‌خواهند که وی تعلل و کاستی خویش را که به زیان (خود او و) گروهش می‌باشد را در اسرع وقت، مرتفع سازد.

در یادگیری مشارکتی، نحوه گروه‌بندی (ترکیب دلخواه یا متعادل دانش‌آموزان)، نام‌گذاری، شکل برگزاری کار گروهی (با تغییر چینش صندلی کلاس یا حضور در محلی با میز و صندلی‌های از پیش آماده شده) و وظایف گروه (یادگیری درس، پاسخ به سوال‌های درس، طرح سوال، ارزیابی از گروه‌های دیگر، تهیه مباحث فوق برنامه)، نحوه ارایه مباحث (ارایه ساده اطلاعات، تبلیغ مواضع مطالعه شده، تدریس نمایشنامه‌گونه مباحث) و ارزیابی (تصحیح یک برگه گروه، تصحیح برگه سرگروه یا ارزیابی گروه‌ها از یکدیگر)، می‌تواند به صورتی منعطف در نظر گرفته شوند.

تدریس بین رشته‌ای

واقعیت‌پدیده‌های مختلف اجتماعی، واقعیاتی بین رشته‌ای هستند و از منظر یک رشته واحد، نمی‌توان به پدیده‌های مورد نظر، وقوف کافی و وافی یافت، از این رو برای فهم بهتر مسایل، برخورد با مسایل مورد نظر از چند زاویه دید مختلف و به تعبیری بررسی بین رشته‌ای آن‌ها، راهی است که به مقصد و مقصود، نزدیک‌تر می‌نماید.

برخی از معلمان بنا به ذوق شخصی، کوشیده‌اند تا با طرح مسایل از زاویه دید رشته‌های مختلف (مانند ترکیب مباحث شیمی و مسایل زیست محیطی، فیزیک و ادبیات، انگلیسی و دینی، انشا، نقاشی و هنر و نظایر آن)، به ارایه مباحث درسی خویش، بپردازند. در سطحی پایین‌تر، بعضی از اولیای آموزشی کوشیده‌اند با هدایت دانش‌آموزان به پژوهش‌های بین رشته‌ای (مانند: بررسی تأثیر دین‌داری روی سلامت جسمانی و روانی در درس دینی)، منظر تک بُعدی درس‌ها را به سمت و سوی منظری چند بُعدی و جامع‌تر، سوق دهند.

پذیرش بازی و خنده در جریان درس

مطالعات انجام گرفته در زمینه بازی حکایت از آن دارند که بازی در کاهش اضطراب، افزایش خلاقیت‌ها، تعمیق یادگیری و در صورت موفقیت‌آمیز بودن بازی، افزایش اعتماد به نفس کودک و نوجوان، مؤثر واقع می‌آید. مسأله اخیر سبب شده است که آمیختن درس‌ها به بازی و خنده در دستور کار نظام‌های آموزشی پیشرفته، قرار گیرد. به عنوان نمونه، در بررسی کتاب ادبیات مقطع ابتدایی آلمان، تکالیف زیر که به نوعی تداعی‌گر آمیختگی با بازی هستند، قابل مشاهده است:

«بازی‌های نمایشی، نمایش‌های عروسکی، بازی قافیه‌سازی، ریختن تاس با مکعب‌هایی که روی بدنه آن‌ها حروف الفبا نقش بسته‌اند و بررسی معنای تاس‌های ریخته شده، بازی‌های نگارشی، بازی با جدول، تهیه یک خط مخصوص، ابداع واژه‌های کودکانه، تبدیل جملات به تصاویر نمایشی، یافتن تیرهای مناسب و مانند آن».

برخی از معلمان ایرانی با استفاده از عامل بازی، سعی در عمق بخشیدن به یادگیری دانش‌آموزانشان کرده‌اند. به عنوان نمونه در مقطع دبستان، بازی‌های ریاضی (نظیر شکار اعداد مناسب با قلاب ماهی‌گیری آهنربایی، زدن پنالتی، مغازه بازی، خرید و فروش با تخفیف گرفتن و تخفیف دادن)، نگارش املاء در جریان بازی (مانند: نوشتن کلمات در حالت دویدن، حرکت با ليله و نوشتن کلمه مورد نظر، نوشتن با قوطی ریکابی که به صورت آپاش در آمده است در سطح حیاط مدرسه، تهیه کلمات با سیم انعطاف‌پذیر، املاهای فضایی، بازی با تاس) و مانند آن، توسط برخی از معلمان اجرا می‌شود.

در سطح متوسطه اول، بازی‌هایی نظیر: خاک‌سپاری نمی‌توانم، مسابقه ۲۰ سوالی، مسابقه اطلاع‌رسانی در گوشه، اجرای پانتومیم برای حدس زدن سوال یا پاسخ مورد نظر، انجام بازی بلوف زدن در جریان ارایه درس توسط شاگردان، مشاعره در درس ادبیات، تدریس مختصات و رسم بردار به صورت بازی در حیاط مدرسه و مانند آن، گزارش شده‌اند.

در سطح متوسطه دوم نیز مواردی مانند: تدریس حد و انتگرال یا آموزش آرایش کوانتومی با بازی‌هایی مانند پرتاب توپ یا نمایش ورود به هتل و اسکان در آن، با بازی محقق گردیده‌اند.

ارزیابی کیفی دانش‌آموزان به جای ارزیابی کمی

ارزیابی کمی با ارایه یک نمره، تنها به ترسیم دورنمایی یک بعدی و مبهم از وضعیت درسی دانش‌آموز می‌پردازد. حال آن که ارزیابی کیفی با رها کردن خود از ارایه یک نمره، با به دست دادن توصیفی از نقاط قوت و ضعف شاگرد در درس مورد نظر، ضمن انتقال تجربیات معلم پیشین به معلم بعدی دانش‌آموز، راه برخورد موفق با وی را می‌نماید.

ارزیابی کیفی در نظام آموزشی برخی از کشورهای جهان، کم و بیش رسوخ کرده، خاصه در دوره ابتدایی، اعمال می‌گردد.

در ایران بحث ارزیابی کیفی به صورت رسمی پذیرفته نشده است و برای دوره ابتدایی، بحث‌هایی مانند پذیرش نمره‌های شناور (مانند: ۲۰-۱۷، ۱۷-۱۴ و نظیر آن)، مطرح شده است. اما برخی از معلمان نوآور (خاصه در مقطع ابتدایی که معلمان در قیاس با همکاران متوسطه اول و دوم خود، از دست بازتری برخوردارند)، شخصاً از ارزیابی کیفی استقبال کرده، سعی در اعمال آن در کلاس آموزشی و مدرسه خویش کرده‌اند.

ارزیابی دوستان از فرد

رایج کردن ارزیابی دوستان و همکلاسی‌ها از دانش‌آموز، با دو هدف انجام ارزیابی‌های علمی و تربیتی، صورت می‌پذیرد.

ادبیات جهانی موجود در این زمینه، حکایت از آن دارد که ارزیابی دانش‌آموزان از یکدیگر، به کاهش احساس اضطراب آنان و افزایش احساس خودکار آمدیشان، می‌انجامد.

ارزیابی دانش‌آموزان از همدیگر در ایران، به صورت پرسش یک شاگرد از دانش‌آموز دیگر، پرسش سرگروه از اعضای گروه، ارزیابی گروه‌های کلاس از یکدیگر، پرسش همه دانش‌آموزان کلاس از فرد داوطلب، ارایه معیارهای نمره دادن به فراگیران و درخواست نمره دادن آنان به همکلاسی‌هایشان، درخواست از شاگردان ضعیف برای طراحی سوال، اخذ امتحان و نمره دادن به دانش‌آموزان کلاس و به بحث نهادن برخی از رفتارهای نامناسب اجتماعی شاگردان در جمع کلاس، گزارش شده‌اند.

ایجاد امکان تبادل تجربیات در معلمان

برخی از نظریه‌پردازان با اشاره به نقش بی‌بدیل معلمان در نظام آموزشی، به غفلت نسبی نظام آموزشی در برخورد با معلمان یاد کرده، خاطرنشان ساخته‌اند که در غالب موارد، آموزش معلمان که حلقه واسط انتقال نوآوری‌های آموزشی به فراگیران هستند، مورد غفلت قرار گرفته است.

بررسی نظام‌های آموزشی پیشرفته جهان حکایت از آن دارد که توانمندسازی معلمان، از مهم‌ترین راهبردهای تحول در نظام آموزشی به شمار می‌آید. به عنوان نمونه، برنامه راهبردی اصلاحات آموزشی با رویکرد امنیت ملی در امریکا، به صراحت دولت و نهادهای مدنی را به یاری می‌طلبد تا برای امنیت ملی و آینده کشور، اولویت نخست خود را بهسازی آموزشی و توانمندسازی معلمان قرار دهند.

یکی از روش‌های توانمندسازی معلمان، ایجاد امکان تبادل تجربیات در آنان است^۱. این هدف به صورت‌های مختلف، از جمله برگزاری کارگاه‌های آموزشی، برگزاری جلسات مشترک معلمان با مدیران،

۱. برای تحقق یک نوآوری، عوامل مختلفی، از فرد نوآور و خلاق گرفته تا شرایط و امکانات محیطی در آن مؤثرند. بالطبع در برخی از نوآوری‌ها، سهم خلاقیت و نواندیشی معلمان، و در برخی از نوآوری‌های دیگر، سهم امکانات محیطی پر رنگ‌تر به نظر می‌رسد. بررسی‌های انجام گرفته در سطح معلمان و اولیای آموزشی نوآور ایرانی، دلالت بر آن دارد، در شرایطی که سهم نوآوری معلمان در تحقق نوآوری آموزشی (نظیر: افزایش انگیزه‌های درسی دانش‌آموزان، پذیرش شادی و نشاط در کلاس

ناظران، هماهنگ کننده‌های برنامه درسی، روان‌شناسان، مشاوران، متخصصان تکنولوژی آموزشی و دیگر افراد مرتبط و تدریس تیمی، صورت می‌پذیرد.

در ایران گذشته از معلمانی که برای تک ماندن، حاضر به مشارکت و ارایه تجربیات شخصی خویش به همکارانشان نیستند، معلمان نوآور با یکدیگر، معلمان نوآور برای معلمان غیرنوآور و معلمان عادی با یکدیگر، جلسات محدودی برگزار می‌کنند و در جریان جلسات مزبور، ضمن طرح تجربیات موفق خویش، بستر گسترش این تجربیات از طریق درج در نشریه یا نشریه الکترونیکی، فراهم می‌آید.

سوق دادن معلمان به سمت تحقیق و پژوهش

برای اجرای تحقیق‌های مدون علمی، دقت نظر و کنترل‌های دقیقی (در زمینه کنترل پاسخ‌دهندگان به لحاظ سن، جنس، پایگاه اقتصادی، اجتماعی، وضعیت فرهنگی، قومیتی و مانند آن)، ضرورت دارد. اما در پژوهش‌های اقدام پژوهشی، با کاهش کنترل‌های دقیق علمی، امکان مناسبی برای معلمان فراهم می‌شود تا آنان با اتکا به این روش، به حل مسایل و مشکلاتی که در سطح کلاس با آن روبرو می‌گردند، نایل آیند.

در سطحی فراتر، گاهی سایت‌هایی طراحی شده‌اند (مانند سایت www.casestudy.com) که طی آن، معلمان تجربیات پژوهشی موردی خود را با همکارانشان در دیگر نقاط جهان، به اشتراک گذارده، از دستاوردها و تجربیات پژوهشی یکدیگر، منتفع می‌گردند.

گسترش دانش و اطلاعات معلمان

بررسی واکنش معلمان به نوآوری‌های آموزشی، دلالت بر آن دارد که معلمان در برخورد با نوآوری‌های آموزشی، به ترتیب واکنش‌های زیر را از خود به نمایش می‌گذارند:

- عدم استفاده از نوآوری‌های آموزشی،
- جست‌وجوی اطلاعات در مورد نوآوری مطرح شده،
- تهیه نوآوری برای استفاده،
- استفاده ناهماهنگ و مکانیکی،
- استفاده عادی،
- استفاده یک‌پارچه و هماهنگ با دیگران،
- جست‌وجو برای جایگزین‌های احتمالی.

درس، پیش گرفتن یادگیری مشارکتی یا گروهی در کلاس درس، به کارگیری دانش‌آموزان در پیش‌برد اهداف مدرسه، بیش‌تر بوده است، معلمان به ارایه انبوهی از نوآوری‌های نو، جدید و قابل توجه، دست زده‌اند، اما در مواردی که سهم شرایط محیطی در تحقق نوآوری مورد نظر (مانند حمایت از معلمان و افراد نوآور و مبتکر در نظام آموزشی)، بیش‌تر بوده است، معلمان بالاتفاق از فقدان نوآوری اخیر در جریان تجربیات آموزشی خود یاد کرده‌اند که این معنا، بیانگر فقدان توجه و سرمایه‌گذاری لازم سازمان آموزش و پرورش، در امر نوآوری‌های آموزشی است.

در سطح جهان برای تسریع جا به جایی معلمان در مراحل پیش‌گفته، طرح‌هایی نظیر «بازآموزی و آشنا کردن معلمان با روش‌های جدید آموزشی»، «آشناسازی معلمان با نوآوری‌های آموزشی»، «تشویق استفاده معلمان از شبکه‌های ارتباطی آموزش از راه دور» و «سوق دادن معلمان به سمت تحقق یک یا چند نوآوری (هر چند کوچک و جزئی) در سطح کلاسیان»، پیشنهاد و به مرحله اجرا درآمده است. بررسی اطلاعات موجود در سطح ایران حکایت از آن دارد که به جز کلاس‌های ضمن خدمت (که این کلاس‌ها هم غالباً به نوآوری‌های آموزشی، توجه خاصی نشان نمی‌دهند)، برخی از مدارس و اولیای آموزشی، به شکلی خودانگیخته، در صدد آشناسازی و کاربردی کردن نوآوری‌های آموزشی در سطح مدرسه و کلاس‌های خود برآمده‌اند.

جذب معلمان خلاق و نوآور

ادبیات جهانی حکایت از آن دارد که اولاً معلمان خلاق، دانش‌آموزان خلاق‌تری تربیت می‌کنند و ثانیاً آموزگاران خلاق و نوآور، با جزئی‌ترین امکانات، بیش‌ترین بهره‌برداری آموزشی را محقق می‌سازند و ثالثاً معلمان خلاق، در برخورد با مقاومت‌هایی که در برابر نوآوری‌های آموزشی از دانش‌آموزان گرفته تا اولیای آنان و از معلمان دیگر گرفته تا مسوولان مدرسه، منطقه و سازمان آموزش و پرورش، صورت می‌پذیرد، به شکل مناسب‌تری عمل کرده، سعی در تخفیف، تعدیل و حذف موانع پیش آمده می‌کنند. معلمان خلاق، در موارد دیگری نیز قادر به رفع مشکلات فراروی نظام آموزشی هستند. به عنوان مثال، بررسی‌های انجام شده نشان داده‌اند، در صورتی که برخی از معلمان، به سبب استفاده از نوآوری‌های آموزشی از پاداش برخوردار شوند، این مسأله تأثیری منفی در همکاری که از پاداش برخوردار نشده‌اند، می‌گذارد، اما در صورت خلاق بودن معلم، وی به صورت ذاتی و به شکلی خود به خود، مایل به تحقق راه‌هایی نو و غیرمتعارف هست که موارد اخیر نیز به میزان زیادی با نوآوری‌های آموزشی منطبق هست و بنابراین دیگر نیازی چندانی به ترغیب معلمان به استفاده از نوآوری‌های آموزشی و در پی آن، تشویق مالی آنان نیست.

ایجاد مدیریت خلاق در سازمان آموزش و پرورش، مناطق آموزشی و مدارس

تجربیات جهانی حاکی از آن است که مدیریت تغییر، به مثابه اقدامی سازمانی در جهت تحول و پیشرفت در نظر گرفته می‌شود.

اگر مدیریت سازمان آموزشی خلاق عمل کند، هم در ابعاد محتوایی (مانند: تهیه سناریوی رویارویی مدارس با آینده، در نظر گرفتن زنگ خلاقیت و حل مسایل تکنولوژیکی در مجموعه درس‌ها، طراحی کارآفرینی در مدرسه و نظایر آن) و هم در ابعاد اجرایی (نظیر: بسترسازی برای ترویج نوآوری‌های آموزشی در سطح مناطق آموزشی، تلاش برای فایق آمدن بر مقاومت در برابر نوآوری‌های آموزشی و مانند آن)، تحول آفرین واقع خواهد شد.

در سطحی نازل‌تر، ایجاد مدیریت خلاق و نوآور در سطح مناطق آموزشی، می‌تواند عرصه را برای ورود نوآوری‌های آموزشی، در سطح مدارس فراهم آورد. در برخی از مدارس ایران، ایجاد سایتی برای ارتباط دانش‌آموزان، اولیا و اولیای آموزشی با رییس آموزش و پرورش، انتخاب مشاوران جوان منطقه، ایجاد ارتباط بین کتابخانه‌های مدارس ناحیه و مانند آن، صورت پذیرفته‌اند که مصادیقی از نوآوری در مناطق آموزشی به شمار می‌روند.

سرانجام مدیریت خلاق در سطح مدارس، با طراحی مواردی نظیر: برگزاری همایش با همکاری دانش‌آموزان و انجمن اولیا و مربیان، ارزیابی ۳۶۰ درجه‌ای از معلمان (توسط همکاران، کادر دفتری، اولیا و دانش‌آموزان)، استفاده از عروسک‌های فکزن در جریان آموزش دانش‌آموزان، برگزاری جلسات پرسش و پاسخ بین دانش‌آموزان و پزشک متخصص (زنان) و مانند آن، فضای مناسبی جهت تعمیق یادگیری فراگیران، پدید می‌آورد.

تعمیق رابطه خانه و مدرسه

بررسی ادبیات جهانی حاکی از آن است، با وجود پیشرفت‌هایی که در ارتباط خانه و مدرسه پدید آمده است، اما با این وجود، روابط اخیر عمق واقعی خود را نیافته است و زمینه و بستر کار در این قسمت باز بوده، عمق بیش‌تری را به خود می‌طلبد. برخی از زمینه‌های کاری مشترک بین خانه و مدرسه که در سطح جهان و ایران، صورت پذیرفته‌اند، به شرح زیرند:

همکاری در امور آموزشی و کمک آموزشی (مانند: به کارگیری اولیا جهت تدریس در زمینه مباحث مرتبط با حرفه آنان، استفاده از اولیا جهت تصدی برخی از پروژه‌های دانش‌آموزان، کمک اولیا به فرزند جهت تهیه برشور مشترک درخواستی توسط مدرسه، انجام مطالعه مشترک اولیا و فرزندان و نظایر آن)، همکاری در امور علمی (نظیر: برگزاری همایش‌های علمی دانش‌آموزان با کمک انجمن اولیا و مربیان)، همکاری در امور فرهنگی (نظیر: همکاری اولیا در برگزاری کلاس‌های فوق‌برنامه هنری، الگوسازی از اولیا و دانش‌آموزان موفق آنان، برگزاری جشنواره‌های فرهنگی در مدرسه- مانند جشنواره غذاهای محلی و سنتی، برگزاری برنامه سفره هفت سین بین استان‌های مختلف-)

همکاری در امور اجرایی (مانند: ظاهر شدن اولیا در نقش مجری برنامه‌های اردویی، بازدیدها و جشن‌ها، تصدی کتابخانه و آزمایشگاه مدرسه توسط اولیا، کمک به راه‌اندازی انجمن‌های علمی، ورزشی، هنری و فرهنگی در مدارس)،

همکاری در امور مشاوره‌ای (نظیر: ظاهر شدن اولیا در نقش مشاور دانش‌آموزان، استفاده از اولیا جهت پیگیری مسایل و مشکلات دانش‌آموزان مسأله‌دار)،

همکاری در امور عمرانی (مانند: همکاری اولیا در توسعه و عمران مدرسه، ساخت مرکز رایانه، کمک به تجهیز کتابخانه و آزمایشگاه)،

همکاری در امور بهداشتی (نظیر: بحث در مورد مسایل بهداشتی مبتلابه نوجوانان و جوانان و اطلاع‌رسانی به دانش‌آموزان در زمینه‌های اخیر)، همکاری در ایجاد ارتباط با نهادهای مدنی (نظیر تشکیل بازارچه‌های نیکوکاری، واسط شدن بین مؤسسات خیریه و نهادهای مدنی در جهت انجام کارهای عام المنفعه)، همکاری در امور تفریحی دانش‌آموزان (مانند: برگزاری اردوهای تفریحی، برگزاری جشنواره‌های تفریحی در مدرسه)، همکاری در استفاده از فضای مجازی (نظیر: استفاده از فضای مجازی برای اخذ نظرات سایر اولیا، ارائه گزارش به آنان و بهره‌گیری از خلاقیت‌های آنان، تهیه کتابخانه تصویری از مباحث ارائه شده شغلی توسط اولیا)،

همکاری در مسایل اقتصادی (مانند: راه‌اندازی تعاونی مدرسه، برگزاری جشنواره‌های خدماتی به منظور نمایش توان تولیدی و کارآفرینی دانش‌آموزان). با وجود آن که اولیای خلاق و نوآور برخی از مدارس، با استفاده از راهکارهایی که از آن‌ها یاد شد، الگوی مناسب و خلاق از رابطه خانه و مدرسه را در ایران از خود به معرض نمایش نهاده‌اند، ولی با این وجود، از ظرفیت‌های گسترده ارتباط خانه و مدرسه، در سطح نظام آموزش و پرورش، به خوبی استفاده نمی‌شود و انجمن اولیا و مربیان مدارس، به طور عمده به صورت سخن‌گوی مدیریت مدارس در آمده، در ارتباط با اولیا، وظیفه‌ای جز اخذ وجوه مالی از آنان برای رفع نیازهای مالی مدرسه، قایل نیستند.

ادغام کار و آموزش در مدرسه

توجه به اقتصادی کردن مدرسه، امری است که نظام‌های آموزش و پرورش مختلف جهان، بدان عطف توجه کرده، آن را به شکل‌های گوناگون در دستور کار خود قرار داده‌اند. در ساده‌ترین سطح ممکن، کسب درآمد توسط دانش‌آموزان مورد نظر قرار گرفته است که این امر با احاله کارهایی مانند مونتاژ وسایل ساده و اسباب بازی، به دانش‌آموزان (نظیر دانش‌آموزان چینی)، محقق می‌گردد.

در سطحی فراتر، برخی از نظام‌های آموزشی، از دانش‌آموزان خود می‌خواهند تا یکی دو روز در هفته، آنان وقتشان را در محیط‌های کاری بگذرانند و به این طریق به حرفه‌آموزی در زمینه مورد علاقه خودشان، بپردازند.

در سطحی پیشرفته‌تر، نظام‌های آموزشی ضمن تعقیب هدف حرفه‌آموزی دانش‌آموزان، به لحاظ نظری از حرفه‌آموزی آنان حمایت به عمل می‌آورند و ضمن تهیه منابع نظری در زمینه حرفه‌هایی همچون آموزش تجارت الکترونیکی، راهنمای گردشگران، جواهر فروشی، آموزش نجاری پیشرفته، تایپ پیشرفته و مانند آن‌ها، با تهیه نرم افزارهای مختلف، فراگیران را در آموزش هرچه بهتر، یاری می‌رسانند.

سرانجام مدارس در آخرین سطح ممکن، نه تنها کسب درآمد و حرفه‌آموزی عملی دانش‌آموزانشان را مدنظر قرار داده‌اند، بلکه با فراهم آوردن آموزش نظری در راستای حرفه‌های مورد نظر، کارآفرین تربیت کردن دانش‌آموزان را مورد توجه خویش قرار داده‌اند و دانش‌آموزان موظف هستند برای فارغ التحصیل شدن، ضمن تعریف یک پروژه کارآفرینانه، آن را اجرایی کرده، به ثمر برسانند. در ایران، برخی از معلمان خلاق و نوآور کوشیده‌اند، اولاً تولیدهای دانش‌آموزان رشته‌های کار و دانش را به جامعه عرضه کنند و ثانیاً با تشویق انجام برخی از کارهای خدماتی در سطح دیگر دانش‌آموزان مدارس، برای عرضه به جامعه، بُعدی اقتصادی به روند آموزشی شاگردانشان بدهند.

همکاری با نهادهای اجتماعی

برخی از نظام‌های آموزشی کشورهای مختلف جهان، از همکاری مدارس با نهادهای اجتماعی استقبال کرده و گام‌هایی عملی در این راستا برداشته‌اند. همکاری با سازمان‌های مدنی، مراکز پزشکی، مراکز خیریه، کمک به بنیاد بیماران دیالیزی، همکاری در حفظ و حراست از محیط زیست، تشکیل مجتمع محلی برای مدرسه و مانند آن، قسمتی از فعالیت‌های مشترک مدارس با نهادهای اجتماعی، به شمار می‌روند. از سوی دیگر در برخی از کشورهای توسعه نیافته، نهادهای مدنی به کمک آموزش و پرورش شتافته، با کمک‌های خویش به گسترش آموزش در سطح جامعه پرداخته‌اند.

در ایران، با وجود آن که در سند ملی نظام آموزش و پرورش، بحث نهادهای مدنی مطرح شده‌اند، اما در عمل سازوکار اجرایی آن مشخص نشده است و در مجموع درهای آموزش و پرورش بر روی همکاری متقابل با نهادهای اجتماعی، به میزان زیادی بسته مانده است.

به کارگیری دانش‌آموزان در جهت پیش‌برد اهداف مدرسه

نظریه‌پردازان امر نوآوری‌های آموزشی، بر این باورند که بدون به کارگیری دانش‌آموزان در امر نوآوری‌ها، این مسأله در مدارس، جامه عمل نپوشیده، محقق نخواهند شد.

اولیای برخی از مدارس خلاق و نوآور، دانش‌آموزان مدرسه را در زمینه‌های مختلف آموزشی، اجرایی، فرهنگی، اجتماعی، بهداشتی و عمرانی، به کار گرفته‌اند.

در زمینه‌های آموزشی، دانش‌آموزان با ایفای نقش معلم یار (یاوران معلم، دانش‌آموز معلم، مدرسان جوان، طرح زکات علم)، انجام آزمون‌های مستمر، همکاری در ساخت برخی از وسایل آموزشی و مانند آن، به کار گرفته شده‌اند.

در زمینه‌های اجرایی، دانش‌آموزان در جریان اداره نمازخانه، کتابخانه، تزیین کلاس، شورای دانش‌آموزی، شهرداری مدرسه، معاون یاری، پلیس مدرسه، آمران به معروف و نظایر آن، وارد شده و به حل مشکلات و رتق و فتق امور مدرسه پرداخته‌اند.

بعضی از دانش‌آموزان جذب فعالیت‌های فرهنگی - اجتماعی مدرسه خودشان شده‌اند و به انجام اموری مانند: برگزاری مسابقات علمی، ورزشی، فرهنگی، برگزاری مراسم دعا و دیگر مراسم دینی و ملی، برپایی جشن به مناسبت‌های مختلف، یاری رساندن به مناطق حادثه دیده کشور، تهیه تابلوهای خبری یا خبرنامه برای اطلاع رسانی در مدرسه و نظایر آن، پرداخته‌اند.

فعالیت‌های بهداشتی که دانش‌آموزان بدان اشتغال ورزیده‌اند، شرکت در معاینات اولیه دانش‌آموزان جهت تشخیص عیوب انکساری آنان، شرکت در طرح مروچین سلامت در مدرسه و نظایر آن بوده است. سرانجام گزارش‌های ارایه شده، حکایت از آن دارد که دانش‌آموزان در فعالیت‌های عمرانی خویش، به مواردی مانند: ساخت آزمایشگاه و مرکز رایانه مدرسه، آبادسازی و عمران مدرسه، درخت کاری در سطح مدرسه، رنگ آمیزی کلاس‌ها و نظایر آن، پرداخته‌اند.

تدارک تمهیدات خاص برای دانش‌آموزان در معرض خطر^۱

دانش‌آموزان در معرض خطر، دانش‌آموزانی هستند که به دلایل مختلف روانی، اجتماعی و فرهنگی (مانند مشکلات عاطفی یا به سبب بزه‌کاری و رفتارهای مشابه)، در آستانه ترک تحصیل یا اخراج از مدرسه قرار گرفته‌اند. بالطبع از آنجا که اخراج از مدرسه، یکی از بسترهای زمینه‌ساز ورود جوان به عرصه بزه‌کاری است، بنابراین تلاش برای نگه داشتن شاگردان در نظام آموزشی، امر لازمی است که باید بدان اهتمام ورزید.

بررسی ادبیات جهانی حکایت از آن دارد که در سطح برخی از کشورهای پیشرفته به لحاظ آموزشی، هم‌زمان به تدوین یک نظام آموزشی جدید برای شاگردان در معرض خطر، قرار گرفتن شاگردان مسأله‌دار در زیر چتر حمایتی دوستان و ارایه خدمات مشاوره‌ای برای آنان، در دستور کار قرار گرفته است.

نظام آموزشی جدید طراحی شده برای دانش‌آموزان در معرض خطر، ضمن حرفه‌آموزی به دانش‌آموزان برای پیوستن به بازار کار، آموزش مهارت‌های اجتماعی و مباحث مربوط به زندگی روزمره را در دستور کار خود قرار داده است. مضاف بر این، کلاس‌های اخیر هدف افزایش میزان تحمل شاگردان، را مورد توجه قرار داده است. به همین ترتیب برای پیش‌برد بیش از پیش کلاس‌های مزبور، معلمان (که کلاس‌های اخیر را با حضور حداقل شاگردان، اداره می‌کنند)، ضمن همدردی با شاگردان در معرض خطر، احترام متقابل به آنان را جزو وظایف خود می‌شمرند.

قرارگرفتن زیر چتر حمایتی حلقه دوستان و هم‌تایان و تمهید دیگری است که نظام‌های آموزشی پیشرفته برای دانش‌آموزان در معرض خطر، اندیشیده‌اند. گروه‌های مزبور که غالباً زیر نظر یک بزرگ‌سال عمل می‌کنند، می‌توانند در عمل به تعدیل عواطف و احساسات دانش‌آموز در معرض خطر کمک کرده، با ارایه الگوی رفتاری مناسبی به وی، او را از دست زدن به رفتارهای پرخطر باز دارند.

سرانجام هم‌زمان با حرفه‌آموزی دانش‌آموزان در معرض خطر و حمایت به عمل آوردن از آنان، توسط دوستانشان، خدمات مشاوره‌ای برای این دانش‌آموزان طراحی و تدوین شده است که می‌تواند به ارائه خدمات مشاوره‌ای درسی و غیردرسی به دانش‌آموزان بپردازد.

گذشته از تلاش برای حفظ شاگردان در معرض خطر در نظام آموزشی، برخی از این نظام‌ها می‌کوشند دانش‌آموزانی را که دست به ترک تحصیل زده‌اند، به نوعی ترغیب به بازگشت دوباره به نظام آموزشی کنند. بررسی اطلاعات موجود در سطح آموزش و پرورش ایران حکایت از آن دارد که حمایت از شاگردان در معرض خطر، به شکل نظام یافته، مورد توجه نظام آموزشی قرار نگرفته است و به جز حرکت‌های خودجوش برخی از معلمان و اولیای متعهد مدارس در کمک به شاگردان مسأله‌دار، در غالب موارد مواجهه اولیای آموزش و پرورش در برخورد با شاگردان در معرض خطر که به دلیل مشکلات عاطفی به عدم تعادل رفتار آمده‌اند و یا به دلیل ارتکاب به یک بزه یا انجام یک رفتار اخلاقی نامناسب، از منظر عرف اجتماعی زیر سوال رفته‌اند، مشابه رفتارهای نظام قضایی بوده، با حذف و اخراج آنان، به مشکل پدید آمده، پاسخ داده‌اند و در عمل به جای حمایت از دانش‌آموزان در معرض خطر، در درجه نخست با برچسب نامناسبی که بدانان زده‌اند و درجه بعد با هُل دادن آنان به سمت جامعه پرتشتت، در عمل اسباب سقوط بیش از پیش آنان را فراهم آورده‌اند.

بازنگری در آموزش دانش‌آموزان محروم و ناتوان

دانش‌آموزان محروم و ناتوان را از منظری می‌توان به دو گروه «دانش‌آموزان محروم به لحاظ امکانات محیطی» و «دانش‌آموزان معلول و ناتوان ذهنی و جسمی»، تقسیم کرد.

در ارتباط با دانش‌آموزان محروم به لحاظ امکانات محیطی، حمایت‌های زیر در آموزش و پرورش برخی از کشورهای جهان، در حال حاضر اعمال می‌گردد:

- حمایت از دانش‌آموزان مناطق دور افتاده مرزی، نواحی روستایی کوچک و دشوار به لحاظ دسترسی،
- حمایت از دانش‌آموزان ساکن ایلات، عشایر و قبایل،
- در دسترس قرار دادن پانسیون و مدارس با امکانات شبانه روزی (در سطح شاگردان متوسطه اول و دوم)،
- راه‌اندازی مدارس نیمه وقت، مراکز یادگیری برای کودکان خیابانی، مدارس قایقی، مدارس چادری و متحرک، مدارس فصلی، ایجاد مدرسه در اردوگاه‌های مسکونی برای کودکان مهاجر و مدارس اختیاری توسط سازمان‌های مدنی (در هند).

- ارائه صبحانه یا وعده‌های غذایی بین روز با ۱۲-۸ گرم پروتئین و ۳۰۰ کالری انرژی برای دانش‌آموزان مقطع ابتدایی (هند)،

- تخصیص بودجه تهیه کتاب، یونیفرم، حمل و نقل و خواننده برای کودکان نابینا،
- اختصاص کمک هزینه تحصیلی و هزینه‌های پژوهشی برای دانش‌آموزان نیازمند،
- تمهید برنامه‌های درمانی برای دانش‌آموزان محروم (مالزی)،

- تهیه بسته‌های آموزشی برای کودکان مستقر در خانه (سنگاپور)،
- اطلاع‌رسانی در مورد حقوق کودکان، نوجوانان و جوانان، خاصه زنان، انتشار نشریه‌های سلامتی، تلاش در جهت ایجاد دسترسی شاگردان ناتوان به خدمات عمومی، تلاش در جهت اطلاع‌رسانی و اقدام مؤثر در جهت کاهش خشونت‌های اجتماعی معطوف به زنان (هند)،

- ترجمه متون انگلیسی به زبان محلی و در اختیار نهادن آن به دانش‌آموزان محروم و ناتوان.
در ایران جز تهیه مدارس شبانه روزی برای دانش‌آموزان راهنمایی و دبیرستانی ساکن در مناطق دور دست، اقدام شاخص دیگری در جهت کمک به دانش‌آموزان محروم و ناتوان، صورت نپذیرفته است. برخی از کشورهای پیشرفته، در ارتباط با دانش‌آموزان معلول و ناتوان ذهنی و جسمی، اقدام‌های جامعی را در دستور کار خود قرار داده‌اند. مناسب‌سازی محیط (مانند ایجاد سطح‌های شیب‌دار در جامعه و مدرسه، تهیه دستشویی مناسب برای دانش‌آموزان معلول)، ایجاد امکان تحصیل (با تخصیص امکانات بریل برای دانش‌آموزان نیمه بینا و نابینا، آموزش مجازی برای معلولانی که تردد برای آنان دشوار است یا وارد کردن دانش‌آموزان معلول به مدارس عادی)، تحصیل رایگان (و قایل شدن تبعیض مثبت در جهت تحصیل معلولان جامعه)، ارائه خدمات ویژه به معلولان (مانند طرح نیازمندی‌های آنان از رسانه‌های جمعی، امکان شکایت آنان از کوتاهی احتمالی ادارات خدمات اجتماعی) و کار (به صورت قانونی کردن جذب و تخصیص درصدی از کارکنان مؤسسات و شرکت‌های مختلف به معلولان جامعه)، از جمله اقدام‌هایی است که برای دانش‌آموزان معلول و ناتوان، در برخی از کشورهای جهان صورت می‌پذیرد. تجربه وارد کردن دانش‌آموزان معلول در برخی از کشورهای جهان، در بستر اخیر، قابل دفاع و معنادار می‌نماید.

دانش‌آموزان معلول با حضور یافتن در مدارس عادی، در درجه نخست اهمیت از فضای افسرده و دلمرده مدارس معلولان فاصله گرفته، در درجه بعدی اهمیت امکان برخورداری از نوآوری‌های آموزشی (که در حال حاضر، به طور عمده برای مدارس و دانش‌آموزان عادی اندیشیده، طراحی و اجرایی شده‌اند) را بیش از پیش پیدا کرده و در درجه بعد برای اثبات خویش، دست به تلاشی مضاعف می‌زنند تا خلاءها و کمبودهای احتمالی خویش را مرتفع سازند. مضاف بر این، دانش‌آموزان مدارس مزبور نیز به دلیل برخورد تنگاتنگ با شاگردان معلول، دید قالبی خود مبنی بر پست و حقیر دیدن آن‌ها را کنار نهاده، در می‌یابند که تنها عرصه اندیشه، تعیین‌کننده برتری یا کاستی افراد (در نظام آموزشی)، می‌باشد و به این ترتیب هر دو طرف دانش‌آموز معلول و دانش‌آموز سالم، جریان برد-برد را در مدارس اخیر، تجربه می‌کنند.

در ایران، به جز معدود افرادی که با انگیزه‌های شخصی پس از مناسب‌سازی مدرسه، دست به پذیرش شاگردان معلول در سطح مدرسه خودشان زده‌اند، پذیرش شاگردان معلول در مدارس، محقق نشده است.

جذب کمک‌های مردمی و خیرخواهانه

با وجود آن که در برخی از کشورهای جهان، نقطه شروع توسعه، سرمایه‌گذاری در سطح آموزش و پرورش در نظر گرفته شده است و اقدام‌های مناسبی و درخوری در این راستا، صورت پذیرفته است، اما در بسیاری از کشورهای جهان (از جمله ایران)، نهاد آموزش و پرورش، به صورت نهادی مصرف‌کننده و نه تولیدکننده، در نظر گرفته شده است، همین مسأله سبب می‌شود که به دلیل تخصیص نامناسب بودجه مورد نیاز نظام آموزشی، این نهاد همواره با مشکلات مالی عدیده سروکار داشته باشد.

از این رو در فضای اخیر، به عنوان یک نوآوری آموزشی، جذب کمک‌های مردمی و خیرخواهانه، امکان طرح می‌یابد.

در سطح جهان مواردی مانند: تشویق افراد متمول به وقف قسمتی از اموالشان به آموزش و پرورش، ساخت یا تجهیز مدارس و یا درخواست کمک‌های نقدی و غیر نقدی آموزش و پرورش از مهاجران مستقر در دیگر کشورهای جهان، در راستای جذب کمک‌های مردمی و خیرخواهانه، توسط نظام‌های آموزشی صورت پذیرفته‌اند، اما در ایران، جذب کمک‌های اخیر تنها در زمینه خیرین مدرسه‌ساز، صورت پذیرفته است، و در موارد دیگر، هنوز اقدامی در دستور کار مسوولان آموزش و پرورش ایران، قرار نگرفته است.

ایجاد تجربیات دانشگاهی برای دانش‌آموزان

در برخی از کشورهای جهان تلاش شده است، با فراهم آوردن تجربیات دانشگاهی برای دانش‌آموزان، بر میزان علایق آنان به ادامه تحصیل افزوده شود.

تجربیات پیش‌گفته، در کشورهای مزبور به دو صورت مستقیم و غیرمستقیم جنبه اجرایی به خود گرفته‌اند.

در تجربیات غیرمستقیم دانشگاهی برای دانش‌آموزان، بعضی از استادان دانشگاه، با دعوت از دانش‌آموزان برای همکاری در جهت اجرای پروژه‌های تحقیقاتی در زمینه جوانان با خودشان، در عمل از همکاران دانش‌آموز خودشان، اولاً در زمینه مسأله‌یابی در مسایل جوانان و ثانیاً در زمینه گردآوری داده‌ها و ثالثاً در زمینه انعکاس نتایج حاصل از پژوهش انجام شده به دانش‌آموزان مدارس، سود می‌برند. در تجربیات مستقیم دانشگاهی، این امکان برای دانش‌آموزان دبیرستانی فراهم آمده است که آنان هم‌زمان به تحصیل در دبیرستان، به اخذ چند واحد دانشگاهی به صورت حضوری یا غیرحضوری، مبادرت ورزند و به این ترتیب هم‌زمان با اخذ مدرک دیپلم، موفق به گذراندن چندین واحد دانشگاهی شوند. دانش‌آموزان اخیر در صورتی که موفق به ورود در رشته دانشگاهی که در آن زمینه، به اخذ واحد اقدام کرده‌اند، بشوند، می‌توانند با احتساب واحدهای گذرانده، به گذراندن باقی‌مانده واحدهای دوره مورد نظر، اقدام کنند.

لازم به ذکر است که طرح‌های مزبور در ایران، اجرایی نشده است و در نهایت دانش‌آموزان ایرانی در سطوح پایینی مانند بازدید از قسمت‌های مختلف دانشگاه‌های موجود در شهرشان، به دیدار از کتابخانه،

آزمایشگاه، آزمایشگاه زبان، کارگاه تکنولوژی آموزشی و نظایر آن پرداخته‌اند و یا به شرکت در برخی از برنامه‌های علمی- آموزشی که توسط استادان دانشگاه صورت می‌پذیرفته است، دعوت شده‌اند.

کوتاه کردن دوره‌های آموزشی

کوتاه شدن دوره آموزشی برای دانش‌آموزان سرآمد و تیزهوش، در بسیاری از کشورهای جهان مورد توجه قرار داشته، از زمان‌های گذشته اعمال می‌شده است. اما در اقدامی جدید، برخی از نظام‌های آموزشی در صدد برآمده‌اند از سویی با کوتاه کردن دوره‌های آموزش عمومی، امکان ورود هرچه سریع‌تر جوانان به بازار کار را فراهم آورند و از سوی دیگر با استقبال از طرح آموزش مادام‌العمر، امکان پیشرفت علمی افرادی که دوره‌های آموزشی کوتاه مدتی را پشت سر نهاده‌اند، فراهم آورند. اما مورد پیش‌گفته در ایران، هنوز در دستور کار مسوولان آموزش و پرورش قرار نگرفته است.

تمهید دوره‌های کمک آموزشی

بعضی از نظام‌های آموزشی، کوشیده‌اند، علی‌رغم فارغ‌التحصیل شدن دانش‌آموزان، باز هم آنان را زیر پوشش نظام آموزشی، نگه دارند. به عنوان مثال، در هنگ‌کنگ برنامه «یی‌جین^۱» طی ۶۰۰ ساعت آموزش در ۲۰ زمینه که ۷ مورد آن اجباری و ۳ مورد آن اختیاری است، در عمل دانش‌آموزانی را که پشت دانشگاه مانده‌اند و در صدد آماده‌سازی خویش برای ورود به دانشگاه هستند، زیر پوشش خود قرار می‌دهد. در مجموعه درس‌های ارائه شده در برنامه یی‌جین به دانش‌آموزان فارغ‌التحصیل، درس‌هایی مانند: مهارت‌های مطالعه و مهارت‌های زندگی نیز ملاحظه می‌شود (ونگ^۲ و یینگ^۳، ۲۰۰۳).

در سطح دیگری برخی از مدارس با هدف گسترش مهارت‌های زندگی و کارآفرینی دانش‌آموزان، کلاس‌هایی در تابستان برای دانش‌آموزان داوطلب، برگزار می‌کنند. در هر دو مورد اخیر، نظام آموزشی ایران، اقدام قابل توجهی نداشته است.

در مسیر تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها در دوران کرونایی

در بررسی برخی از نوآوری‌های آموزشی از مواردی مانند: استفاده از هنرها، تربیت خلاق دانش‌آموزان، آموزش فعال، سوق دادن محتوای درس‌ها به سمت مسایل اجتماعی، طرح الگوها برای دانش‌آموزان، بومی کردن محتوای کتاب‌های درسی، افزایش انگیزه دانش‌آموزان، استفاده از فناوری‌های ارتباطی جدید، فردی کردن آموزش، یادگیری مشارکتی، تدریس میان رشته‌ای، پذیرش بازی و خنده در جریان درس، ارزیابی و سنجش کیفی دانش‌آموزان، ارزیابی دوستان از فرد، ایجاد امکان تبادل تجربیات در معلمان، سوق دادن معلمان به سمت تحقیق و پژوهش، گسترش دانش و اطلاعات معلمان، جذب

1. Yi Jin
2. Wong, E. K.
3. Yeung, A. S.

آموزگاران خلاق و نوآور، ایجاد مدیریت خلاق و در مدارس، مناطق آموزشی و سازمان آموزش و پرورش، تعمیق رابطه مدرسه با خانواده، ادغام کار و آموزش در مدرسه، همکاری با نهادهای اجتماعی، به کارگیری دانش‌آموزان در پیش‌برد اهداف مدرسه، تدارک تمهیدات خاص برای دانش‌آموزان در معرض خطر، بازنگری در آموزش دانش‌آموزان محروم و ناتوان، جذب کمک‌های مردمی و خیرخواهانه، ایجاد تجربیات دانشگاهی برای دانش‌آموزان، کوتاه کردن دوره‌های آموزشی و تمهید دوره‌های کمک آموزشی، یاد شد و خاطر نشان گردیده است که متأسفانه نوآوری‌های پیش‌گفته در غالب موارد در نظام آموزش عمومی کشور مورد امان نظر قرار نگرفته‌اند. اما به نظر می‌رسد در شرایط حاضر که به سبب وجود ویروس کرونا مدارس از سر اجبار به تعطیل کشیده شده‌اند، بتوان از شرایط پیش آمده بهره برد و با تغییر برخی از رویکردها، تحول‌آفرینی در بعضی از خط‌مشی‌ها و اعمال برخی از اصلاحات در نظام آموزش عمومی کشور، به گسترش نوآوری‌های پیش‌گفته نایل آمد.

در ادامه عناوین پیش‌گفته در همین ارتباط به اجمال مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

استفاده از فناوری‌های ارتباطی جدید

در عصر حاضر از متراکم شدن فزاینده اطلاعات با عنوان انفجار اطلاعات یاد می‌کنند و فضای مجازی واجد ظرفیتی است که انفجار اطلاعات را در عمل به نمایش می‌گذارد. ویژگی اخیر فضای مجازی از چند زاویه مختلف کاربران را به سمت و سوی هر چه خلاق‌تر عمل کردن سوق می‌دهد. منظر نخست، تراکم انبوهی از تجربیات در فضای مجازی است و از آنجا که تجربیات سوخت خلاقیت به شمار می‌روند، می‌توان از این منظر فضای مجازی را تا حدودی برانگیزاننده خلاقیت دانست. مضاف بر این مسأله، اصولاً وجود انبوهی اطلاعات در هر موضوع مورد نظری، بیش‌تر تداعی‌گر تفکر و اگر است که فرد را مستعد خلاق‌تر عمل کردن می‌سازد.

از سوی دیگر مطالعات متعددی وجود دارند که بیانگر آن هستند که آموزش خلاقیت در افزایش خلاقیت مؤثر است و فضای مجازی نیز حاوی نمونه‌های متعددی از مواردی است که به نوعی واجد ارزش آموزش خلاقیت هستند.

از این رو با توجه به آنچه از آن یاد شد، می‌توان به سادگی نتیجه گرفت، کاربری بهینه و مناسب از منابع اطلاعاتی موجود در فضای مجازی، به شکل بالقوه ارتقای خلاقیت کاربران را در برداشته، آنان را در جهت هر چه خلاق‌تر عمل کردن سوق می‌دهند.

سازمان آموزش و پرورش می‌تواند با اتخاذ روش‌های زیر و موارد مشابه، دست به بسترسازی فرهنگی برای کاربری بهینه آموزشی و فرهنگی از فضای مجازی بزند:

گامی به سوی تحقق نوآوری‌های آموزشی در نظام آموزش عمومی کشور / ۱۵۱

- ایجاد سایت‌های اطلاع‌رسانی به اولیا،

- ارایه کتاب، کتابچه، برشور، پوستر و بسته‌های آموزشی تهیه شده برای اولیا،

- برگزاری کلاس آموزشی برای ارتقای آگاهی اولیا در زمینه فضای مجازی،

- ارایه انواع ابزارهای کنترل فناوری‌ها (رایانه، تلفن همراه و دیگر فناوری‌های ارتباطی) به اولیا

(که در غالب موارد این برنامه‌ها باید رایگان باشند)،

- اختصاص خط تلفن مستقل در ارتباط با مسایل فضای مجازی برای اولیا،
- ایجاد امکان ارتباط ایمیلی اولیا با مسوولان مدرسه،
- رتبه‌بندی محتوای سایت‌های مختلف جهت اطلاع اولیا،

- تعمیق روابط اولیا با مشاوران مدارس،
- تشویق گذاشتن قرار و مدارهای مشترک اولیا با فرزند جهت کاربری مناسب وی از فناوری‌های ارتباطی،
- ارایه مباحث فناوری‌ها به شکل ضمنی در متون درسی،
- اختصاص واحد مستقل سواد رسانه‌ای (نظیر برخی از کشورهای جهان)،

– ایجاد کتابخانه‌های تصویری^۱

- ارایه برخی از درس‌ها به صورت ترکیبی از تدریس مستقیم و تدریس روی خط،
- انجام فعالیت‌های فوق برنامه در ارتباط با خطرات فضای مجازی،

- درگیر کردن اولیای مدرسه (مدیران، مشاوران، روان‌شناسان و معلمان) با مقوله فضای مجازی،
- تهیه کتابچه راهنما برای مسوولان و اولیای مدارس،

۱. برگرفته از مقاله زهرا سادات یاسینی و همکاران، همایش نوآوری‌های آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی، دی

- ارایه و معرفی سایت‌های امن و سالم به دانش‌آموزان و معلمان،

- ارتقای مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان،

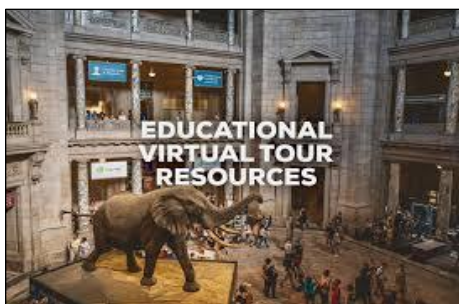
- ارایه کنترل شده فضای مجازی (با فیلتر کردن سایت‌های نامناسب) به دانش‌آموزان،

- ایجاد سامانه مشاوره دانش‌آموزی،

دانش‌آموزان در فضای مجازی بزند. مواردی نظیر استفاده از منابع علمی تهیه شده در برخی از سایت‌های موجه و علمی، گردش‌های (تورهای) مجازی در موزه‌ها و گردش‌های (تورهای) مجازی در شهرها و کشورهای مختلف، قسمتی از این منابع را تشکیل می‌دهند.

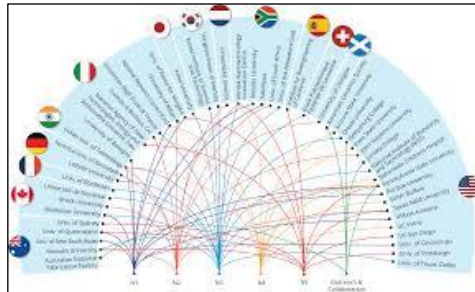
گامی به سوی تحقق نوآوری‌های آموزشی در نظام آموزش عمومی کشور / ۱۵۵

اعتبارسنجی منابع تولید شده توسط معلمان جهت کاربری در فضای مجازی، قسمت دیگری از وظایف سازمان آموزش و پرورش را تشکیل می‌دهد. این وظیفه در سطوح زیر محقق می‌شود:

- تشکیل کار گروه تخصصی در سطح مناطق آموزشی، شهر و استان.

- تشکیل کار گروه تخصصی در سطح کشور با حضور معلمان نخبه و استادان دانشگاه،
- همکاری‌های مشترک با گروه‌های تخصصی ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی در جهت تولید محتوا و تهیه ادبیات فاخر.

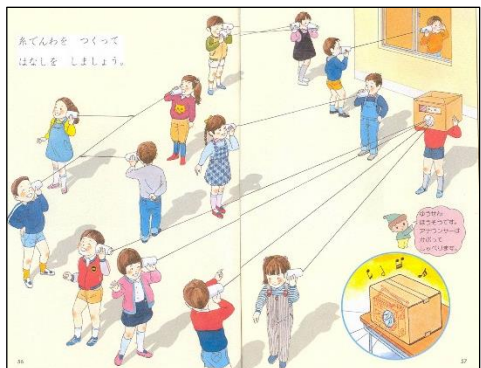

تربیت خلاق و آموزش فعال

زمانی کانت^۱، فیلسوف عصر روشنگری، در یکی از اصولی که به برنامه‌ریزان تربیتی پیشنهاد می‌کرد، خاطرنشان می‌ساخت، کودکان نباید صرفاً برای حال، بلکه باید برای آینده تربیت شوند، اما انفجار اطلاعاتی که در عصر حاضر پدید آمده است، تحقق پیشنهاد کانت را به مثابه امری ضروری جلوه‌گر می‌سازد. به این معنا که اگر زمانی محتوای آموزش، انتقال دانش موجود به نسل بعد بود، پیشرفت دانش و انقلاب اطلاعاتی، سبب شده است که عمر مفید آخرین یافته‌های علمی به سرعت تنزل یافته، هر پنج سال یک‌بار، میزان دانش بشر به دو برابر افزایش یابد (جنکل^۲، ؟، به نقل از سلیم‌نژاد، ۱۳۷۶). از این رو پیش‌بینی این که چه دانش‌هایی برای برخورد مؤثر با محیط لازم است، به شکل فزاینده‌ای با مشکل روبرو خواهد شد. بنابراین آموزش و پرورش باید با تغییر رویکرد حافظه‌مدار، رویکرد خود را به رویکرد حل مسأله تغییر دهد و بدین سان، به تربیت انسان‌هایی نایل آید که برای اندیشیدن، نوآوری، شناخت و مقابله با ناشناخته‌ها و موقعیت‌های دشوار آماده شوند.

انعکاس واقعیات پیش‌گفته، در سطح آموزش و پرورش، سبب شده است که تحرکی اساسی در غالب کشورهای جهان در جهت ایجاد تحول در نظام آموزشی مرسوم، پدید آید، به شکلی که برخی از گزارش‌های متعلق به دهه هفتاد، از طراحی برنامه‌های آموزشی برای آشناسازی معلمان با روش‌های تدریس خلاق یاد می‌کنند (مؤسسه ایپدا^۳، ۱۹۷۰).

1. Kant, I.
2. Ginkel, H. V.
3. EPDA Institute

تدریس بین‌رشته‌ای

مسایلی که بشر با آن‌ها روبرو است، در غالب مواقع از طبیعتی بین رشته برخوردار هستند و برای فهم و درک صحیح آن مسایل (مانند مسایل تاریخی، اجتماعی، فناوری ها)، دیدن آن‌ها نه از یک منظر که از چند منظر مختلف ضرورت دارد. بالطبع تربیت افراد با ویژگی اخیر، ضمن جامع تر کردن دید آنان، امکان پیوند خوردن دانش آن‌ها را با مسایل کاربردی بیش از پیش خواهد کرد. اندیشه اخیر سرمشء توجه برخی از نوآوران آموزشی به تدریس بین رشته‌ای شده است.

شاگردان در طول پروژه بین رشته ای علاوه بر آن که با مهارت های حل مسأله آشنا می‌گردند، مهارت های ارتباطی و کار گروهی را نیز کسب می‌کنند.

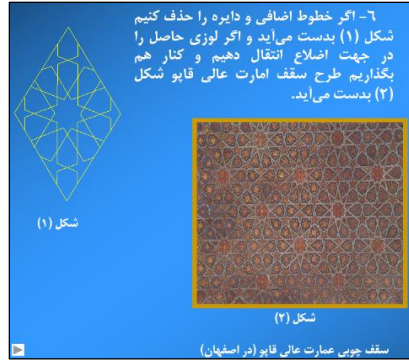
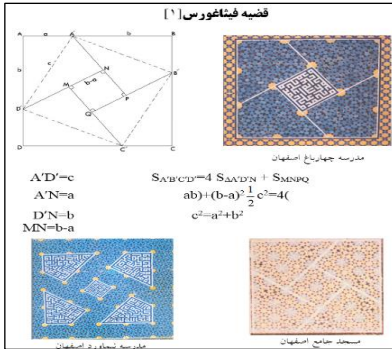
یکی از معلمان در توصیف تدریس بین رشته‌ای خویش بیان می‌داشت:

«من در جریان تدریس اگر موضوعی از کتاب به درس دیگری مربوط شود، به دبیر مربوطه مراجعه کرده، از او می‌خواهم تا به توضیح آن برای دانش آموزان بپردازد، مثلاً من در بحث اهرام ثلاثه مصر، از دبیر ریاضی و در بحث آب و هوای شرجی از دبیر علوم خواستم تا سر کلاس من آمده، توضیح لازم را برای دانش آموزان ارایه کنند».

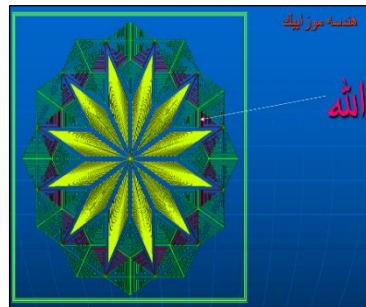
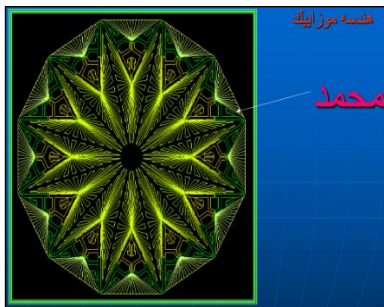
معلمان دیگری با گزارش «تدریس دینی و زبان انگلیسی با نمایش فیلم به زبان اصلی»، «تدریس قرآن با اشاره به پدیده‌های طبیعی»، «آموزش ادبیات با ارایه مستندات قرآنی اشعار مولوی»، «تدریس

فیزیک با اشاره به اندیشه کوانتومی مولانا» و «آموزش شیمی با اشاره به آلودگی‌های زیست محیطی» کوشیده‌اند نگاهی بین رشته‌ای به دانش‌آموزان خویش بدهند.

موارد زیر شامل نمونه‌هایی از ادغام درس ریاضی و هنر است^۱:

فضای مجازی سرشار از افراد خلاق است که کارشان را به صورت بین رشته‌ای ارایه کرده، می‌تواند الهام بخش و راهنمای دانش‌آموزان در جهت کنار نهادن تفکیک تصنعی مباحث علمی و بین رشته‌ای اندیشیدن باشد^۲

۱. برگرفته از مقاله اکبر زمانی، همایش نوآوری‌های آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی، دی ماه ۱۳۸۵.
 ۲. برگرفته از مقاله مظفر غربی، همایش نوآوری‌های آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی، دی ماه ۱۳۸۵.

سوق دادن محتوای درس‌ها به سمت مسایل اجتماعی، بومی کردن محتوای کتاب‌های درسی و همکاری با نهادهای اجتماعی

ارتباط ملموس‌تر شاگردان با محیط اجتماعیشان که بعضاً از آن به عنوان برداشتن دیوارهای مدرسه یاد می‌شود، از نوآوری‌های جدی نظام آموزشی به شمار می‌رود. دانش‌آموزان با قرار گرفتن در ارتباط تنگاتنگ با محیط اجتماعی خودشان، از فهم عمیق‌تری نسبت به مسایل انسانی برخوردار شده، ضمن افزایش مهارت‌های زندگی‌شان، به سبب برخورداری از عواطف رقیق و نودوستانه‌ای که دارند، می‌توانند نسبت به رفع خلاءهای جامعه خودشان انگیزه یافته، در جهت رفع حرمان‌های اجتماعی بکوشند.

ارسال نامه برای رزمندگان در دوران جنگ، نمونه‌ای از ارتباط دانش‌آموزان با جامعه‌شان بود که بعضاً به دوستی‌های عمیقی بین دانش‌آموزان و رزمندگان می‌انجامید.

نظام آموزشی در دوران سیطره کرونا می‌تواند با پیش رفتن به سوی ارزیابی کیفی دانش‌آموزان، از آنان بخواهد تا با مواردی که آنان را بیش از پیش به جامعه‌شان مرتبط می‌سازد (نظیر نقد فیلم‌ها و سریال‌های ایرانی یا خارجی) دست به فعالیت بزنند. به شکل مشابهی نظام آموزشی می‌تواند با توجه به منطقه جغرافیایی دانش‌آموزان، از آنان بخواهند تا با استفاده از فضای مجازی، اطلاعات لازم را راجع به استان خود به دست آورده، منابع اطلاعاتی خویش را فراتر از کتاب‌های درسی پیش برده، به تناسب فضای تاریخی، گردشگری، دامداری، کشاورزی و نظایر آن‌های محیط زندگی‌شان، اطلاعات تکمیلی را به دست بیاورند.

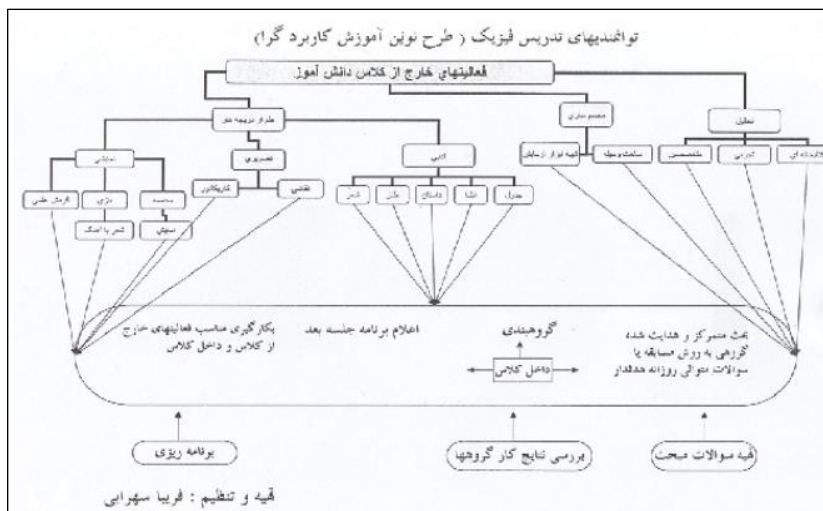

افزایش انگیزه دانش‌آموزان، پذیرش بازی و خنده در جریان درس، طرح الگوها و فردی کردن آموزش پس از تعطیل شدن مدارس برای جلوگیری از گسترش کرونا ویروس، اتکای نظام آموزشی مبتنی بر فناوری‌های ارتباطی پیشرفته شد، بالطبع در آموزش مجازی و امتحان مجازی، این امکان عمل برای معلمان ایجاد می‌شود که برای جلوگیری از تقلب احتمالی شاگردان در امتحان‌های مجازی، نظام ارزشیابی خویش را از نظام حافظه‌مدار به نظام ارزیابی مبتنی بر پژوهش تغییر دهند.

وجود انبوهی از منابع اطلاعاتی موجود در فضای مجازی، امکان کاربری از این منابع را برای کاربران فراهم می‌آورد.

معلمان می‌توانند برای ارزیابی مباحث درسی خویش، با طرح عناوین پژوهشی مرتبط با درس، از دانش‌آموزان خویش بخواهند تا با انتخاب سوژه مورد نظر، به گردآوری اطلاعات در همان زمینه اقدام ورزد.

تصویر زیر بیانگر مجموعه فعالیت‌های ادبی، نمایشی، تصویری و طنزپردازیهی همراه با فعالیت‌های علمی یک کلاس فیزیک است.

مضاف بر پژوهش‌های پیش‌گفته، برای آن که دانش‌آموزان بیش از پیش با فرهنگ خویش آشنا شوند، معلمان می‌توانند از دانش‌آموزان خود بخواهند تا گزارش‌های خویش را با توجه به ذخایر فرهنگی کشورشان ارایه کنند^۱.

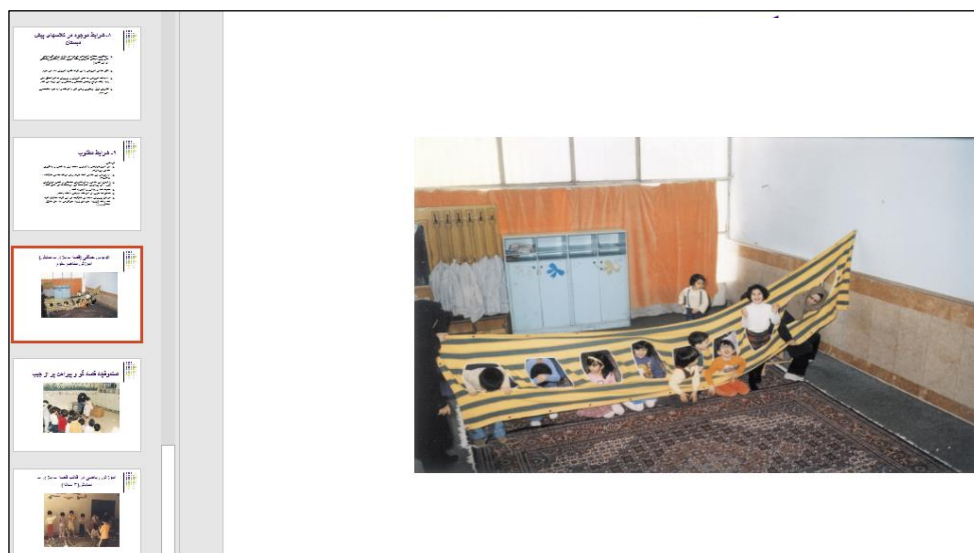
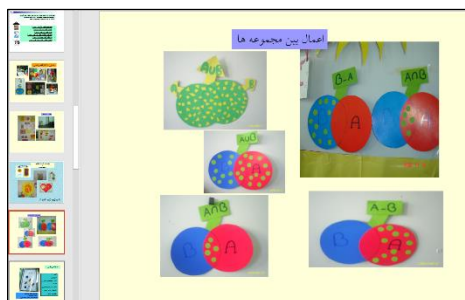

در فراز دیگری از این دست برنامه‌ها، می‌توان با توجه به آن که حجم عظیمی از اطلاعات (نظیر زندگی چمران، باکری، همت و مانند آن‌ها) توسط نهادهای مختلف اجتماعی در جامعه تدوین شده است، مثلاً از دانش‌آموزان خویش بخواهند تا با مطالعه در موارد مورد علاقه‌شان، یافته‌های خویش را به صورت عکس، کلیپ و تهیه فیلم، ارایه کنند.

دانش‌آموزان با توجه به علایق خویش به سمت منابع اطلاعاتی مختلف در فضای مجازی رفته، با سامان دادن به پژوهش‌شان، این پژوهش‌ها را به عنوان قسمتی از تکلیف درسیشان ارایه می‌کنند و به این ترتیب ضمن سوق یافتن نسبی نظام آموزشی حافظه‌مدار به نظام پژوهش‌مدار، دانش‌آموزان آموزشی فردی را مبتنی بر علایق درونی خویش تجربه می‌کنند^۲.

۱. برگرفته از مقاله پروین غفاریان، همایش نوآوری‌های آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی، دی ماه ۱۳۸۵.

۲. برگرفته از مقاله فاطمه علی‌پور ندوشن، همایش نوآوری‌های آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی، دی ماه ۱۳۸۵.

اتوبوس جنگلی (قصه-بازی-نمایش) - آموزش مفاهیم علوم^۱

۱. برگرفته از مقاله آذر کتابی، همایش نوآوری‌های آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی، دی ماه ۱۳۸۵.

ادغام کار و آموزش در مدرسه و همکاری با نهادهای اجتماعی، به کارگیری دانش‌آموزان در پیش‌برد اهداف مدرسه

یکی از مهم‌ترین نوآوری‌های آموزشی ادغام کار و آموزش در نظام آموزش عمومی است، این عمل سبب می‌شود، دانش‌آموزان در جریان تحصیل خویش برخی از مهارت‌ها را به دست بیاورند و در صورت لزوم از آن‌ها برای کسب درآمد و پیش گرفتن یک زندگی مناسب و متعهد بهره ببرند. آموزش کارآفرینی و تأکید بر کسب درآمد توسط دانش‌آموزان در پروژه‌های کارآفرینی آنان، نمونه بارزی در جهت عطف توجه نظام‌های آموزشی جهان به مقوله اخیر است.

گرچه در نظام آموزش عمومی ایران، بحث تولید در برخی از رشته‌های هنرستانی وجود دارد، اما به نظر می‌رسد فضای مجازی امکان عمل مناسبی را در این جهت فراهم آورده است که می‌توان از آن در حد گسترده‌تری سود برد.

منطقی (۱۳۹۵) در کتاب کاربری دانش‌آموزان دبستانی از فناوری‌های ارتباطی جدید، خاطرنشان می‌سازد، برخی از دانش‌آموزان مقطع ابتدایی در حال حاضر با اتکا به فضای مجازی پول در می‌آورند. به این معنا که یا دختر دانش‌آموزی دست به تهیه کتاب صوتی زده، آن را می‌فروشد یا دختر دیگری با الهام گرفتن از آنچه در شبکه‌های اجتماعی دیده است، تهیه دستبند سنگی را در دستور کار خود قرار داده است و آن را به فروش می‌رساند و یا پسر دانش‌آموز دیگری با تبلیغ محصولات شرکت آرایشی

دایی خودش در شبکه‌های اجتماعی، از وی پورسانت فروش خود را می‌گیرد. بنابراین با توجه به ظرفیت‌های گسترده اقتصادی فضای مجازی، به نظر می‌رسد با عطف توجه بیش‌تر به این معنا، در عمل بتوان از دانش‌آموزان خواست تا با استفاده از ظرفیت‌های اقتصادی فضای مجازی در اندیشه کسب منفعت اقتصادی برآیند و به این تریب یک بعد مهم مغفول در نظام آموزشی خویش را کم رنگ و حذف کنند. بالطبع آمیخته شدن این مسأله با آموزش کارآفرینی بر آن عمق بیش‌تری خواهد بخشید.

در برخی از مدارس هم برای شروع مهارت آموزی و اقتصادی عمل کردن دانش‌آموزان، مدارس با به کارگیری دانش‌آموزان جهت پیش‌برد امور مختلف مدرسه، به نوعی ادغام کار و درس را در چشم و دل دانش‌آموزان خویش مطرح کرده‌اند.

بازنگری در آموزش دانش‌آموزان محروم و ناتوان و تدارک تمهیدات خاص برای دانش‌آموزان در معرض خطر

دانش‌آموزان محروم و ناتوان را از منظری می‌توان به دو گروه «دانش‌آموزان محروم به لحاظ امکانات محیطی» و «دانش‌آموزان معلول و ناتوان ذهنی و جسمی»، تقسیم کرد.

دانش‌آموزان در معرض خطر نیز دانش‌آموزانی هستند که به دلایل مختلف روانی، اجتماعی و فرهنگی (مانند مشکلات عاطفی یا به سبب بزه‌کاری و رفتارهای مشابه)، در آستانه ترک تحصیل یا اخراج از مدرسه قرار گرفته‌اند.

در ارتباط با دانش‌آموزان محروم و دارای نیازهای ویژه از دو طریق می‌توان کمک کرد و به آنان یاری رساند. ارایه فناوری‌ها به دانش‌آموزان اخیر قسمتی از این کمک‌ها است. به این معنا که به عنوان مثال، دانش‌آموزان دارای نقص بینایی با استفاده از تبلت که متون مورد نیاز آنان را با فونت بزرگ‌تری ارایه می‌کند، می‌تواند به شکل مؤثرتری از مفاهیم آموزشی سود برد.

The image shows the View2do website interface. At the top, there is a navigation menu with buttons for 'Disabilities', 'Academics', 'Social Skills', 'Behavior Management', 'Picture Cards', 'Job/TIPS Student', and 'Products'. Below the menu, the page is titled 'Picture Cards'. On the left, there is a large image of a child using a tablet with the View2do logo. Below this image, there is a text box that reads: 'View2do is an online program that lets teachers and parents create customized teaching aids for visual learners.' and a link 'Click here to go to View2do'. In the center, there is a grid of icons representing various items: assembly, backpack, bar graph, bleachers, books on tape, briefcase, bus driver, cafeteria, and call on. On the right side, there is a 'Popular Areas' section with three items: 'Picture cards to print' (FREE AREA), 'Reminder strips for sequencing events' (FREE AREA), and 'View2do' (PRODUCT).

الفرج^۱ و کویینی^۲ (۲۰۱۴) درباره استفاده از فناوری‌های رایانه محور برای کودکان مبتلا به نشانگان داون می‌نویسند:

«لایتون گزارش می‌دهد، ابزارهایی مانند رایانه‌های رومیزی و لپ‌تاپ‌ها برای افزایش یادگیری کودکان با نشانگان داون، در کارولینای شمالی ایالات متحده مورد استفاده قرار گرفته است. علاوه بر این، پژوهش‌گرانی مانند لستر در سال ۲۰۱۲، به استفاده از آپید برای کمک به کودکان مبتلا به نشانگان داون اشاره کرده‌اند.

تلفن‌های همراه، به ویژه گوشی‌های هوشمند، می‌توانند برای حمایت از نیازهای یادگیری کودکان نشانگان داون با ویژگی‌هایی مانند وجود بازی‌های مختلف، پخش کننده‌های موسیقی و دوربین‌هایی که معمولاً در چنین دستگاه‌هایی تعبیه شده‌اند، به کار گرفته شوند. فناوری‌های رایانه محور بهره‌مندی‌های متعددی برای کودکان نشانگان داون در بردارد، از جمله یادگیری با سرعت سازگار با کودک، ارایه گرافیکی اطلاعات، وجود اصوات انگیزه‌بخش، ارایه بازخورد آنی و کنترل روند یادگیری خویش.

رایانه برخلاف انسان‌ها (در این مورد معلمان)، هیچ وقت به دلیل خطاهای پشت سر هم کودک ناامید و یا خسته نمی‌شود و بازخورددهی آن هیچ وقت تهدیدآمیز و مایوس کننده نیست.

کاربری کودکان مبتلا به نشانگان داون از فناوری‌های ارتباطی جدید باعث افزایش اعتماد به نفس این کودکان شده، به آنان یادآور می‌گردد که آنان به سهم خود قادر به تأثیرگذاری در محیط اطرافشان هستند. یادگیری رایانه محور به کاربر یک تجربه چندحسی ارایه می‌دهد. از آنجا که رایانه‌ها هم ورودی تصویری و هم صوتی دارند، کودکان مبتلا به نشانگان داون که بیشتر یادگیرنده‌های تصویری بوده و

1. Alfaraj, A.
2. Kuyini, A.

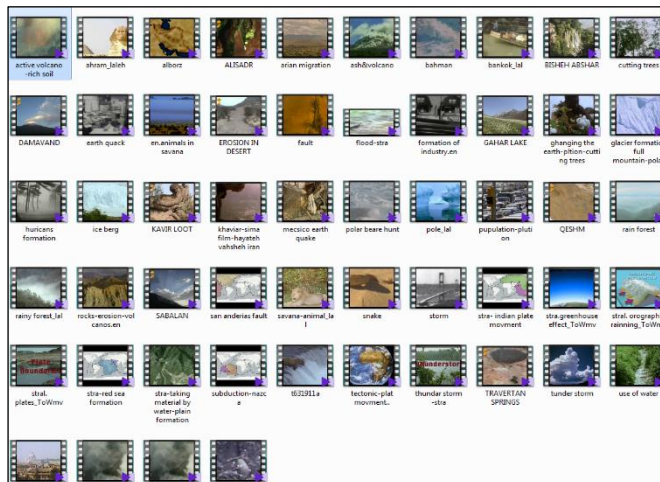
یادگیری صوتی برایشان سخت است، می‌توانند محتوای تصویری را از طریق رایانه بهتر یاد بگیرند، مضاف بر این، ارایه گرافیکی برخی از اطلاعات می‌تواند به اشخاص مبتلا به سندرم داون در غلبه بر محدودیت پردازش زبانی آنان کمک کند.

از سوی دیگر، پژوهش نادکارنی و همکارانش که در سال ۲۰۱۲ انجام شد و هدف تأثیر کاربری از فناوری‌های ارتباطی جدید بر روی هماهنگی بین چشم و دست را تعقیب می‌کرد، نشان داد کودکان ۹-۱۱ ساله‌ای که در این پژوهش شرکت کرده بودند، پس از مداخله درمانی لازم، در زمینه هماهنگی چشم و دست و توانایی‌های تصویری-فضایی، بهبود چشم‌گیری به دست آوردند.»

در فراز دیگری، ارایه انبوهی از محتواهای تهیه شده در فضای مجازی می‌تواند نیازهای مختلف شاگردان محروم و دارای نیازهای ویژه را به طور نسبی مرتفع سازد.

تولید محصولات دیجیتالی دانشگاه‌ها برای نیازهای آموزش عمومی کشور، تشکیل کتابخانه‌های دیجیتالی برای مدارس و طراحی سایت‌های اختصاصی برای مطالعه موردی دانش آموزان دچار اختلال‌های یادگیری از دیگر مواردی است که می‌توانند گشایش در کار دانش‌آموزان محروم و دارای نیازهای ویژه پدید آورند.

در فضای مجازی برنامه‌های آموزشی کاربردی متعددی نیز وجود دارد که این برنامه‌های کاربردی عیناً می‌توانند برای نوجوانان و جوانان در معرض خطر که حوصله کافی برای یادگیری مفاهیم نظری نظام آموزش عمومی را ندارند، راهگشا واقع شوند و در جریان یک آموزش فردی، نیازهای آموزشی این دانش‌آموزان را مرتفع ساخت.

کوتاه کردن دوره‌های آموزشی و تمهید دوره‌های کمک آموزشی

کوتاه کردن دوره‌های آموزشی و تمهید دوره‌های کمک آموزشی از دیگر نوآوری‌های آموزشی است که با لحاظ امکانات فضای مجازی، می‌توانند در سطحی قابل قبول در جامعه محقق شوند. به این معنا که گذشته از ضرورت بازنگری ملی در نظام آموزش عمومی و کوتاه‌تر و کاربردی کردن نظام آموزش عمومی، می‌توان از امکانات فضای مجازی سود برد و با پیش گرفتن نوعی از آموزش فردی، محتوای آموزشی را متناسب با علایق و توان افراد به آن‌ها ارائه کرد.

در جریان ارائه دوره‌های کمک آموزشی هم می‌توان با ارائه مباحث مورد نیاز برای ورود دانش‌آموزان به دانشگاه، برخی از مهارت‌های زندگی را به همراه مباحث آموزشی اخیر که می‌توانند از طریق فضای مجازی به صورت یک بسته آموزشی در دسترس افراد داوطلب قرار گیرند، ارائه کرد.

ایجاد تجربیات دانشگاهی برای دانش‌آموزان

بررسی تجربیات جهانی در زمینه چگونگی ایجاد تجربیات دانشگاهی برای دانش‌آموزان حکایت از آن دارد که در برخی از کشورها آموزش‌های رسمی و غیررسمی دانشگاهی برای دانش‌آموزان در نظر گرفته شده است. دانش‌آموزان علاقه‌مند می‌توانند با گذراندن برخی از واحدهای دانشگاهی به طور رسمی و یا با همکاری با استادان دانشگاه جهت انتخاب موضوع تحقیق (مثلاً وابستگی نوجوانان و جوانان به فناوری‌های ارتباطی جدید)، گردآوری داده‌ها از سطح جمعیت تحقیق و نشر یافته‌های تحقیق در سطح همکلاسی‌ها، جلوه‌هایی از تجربیات دانشگاهی را به سهم خود تجربه کنند.

همان‌گونه که از تصاویر زیر برمی‌آید، برخی از معلمان نوآور ایرانی نیز برای غنا بخشیدن هر چه بیش‌تر به برنامه‌های علمی دانش‌آموزان خود، با طرح برخی از مباحث علمی دانشگاهی و بین‌المللی، در عمل آنان را با مباحثی عمیق‌تر از آنچه در سطح نظام آموزش عمومی کشور می‌گذرد، آشنا سازند^۱.

۱. برگرفته از مقاله غلامحسین رستگار نسب، همایش نوآوری‌های آموزشی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی، دی ماه

ایجاد امکان تبادل تجربیات در معلمان و سوق دادن معلمان به سمت تحقیق و پژوهش

معلمان یکی از مهم‌ترین ارکان نظام آموزشی به شمار رفته، توجه بدان‌ها و سرمایه‌گذاری روی آنان، امر سودمندی است که تمامی دانش‌آموزان از منافع آن برخوردار خواهند شد. سند «توسعه منابع انسانی و راهبردهای آموزشی» (۱۹۹۵) از توسعه منابع انسانی به عنوان مهم‌ترین مقوله نوآوری یاد کرده، موارد دیگری مانند آموزش پیوسته، تبادل تجربیات و دادن استقلال به کارکنان را نیز از جمله موارد مهم در بسترسازی برای تحقق نوآوری برمی‌شمارد.

مهروترا^۱ (۲۰۰۱) در گزارشی که تهیه کرده است، از برگزاری کلاس‌های بازآموزی معلمان خبر داده، یادآور می‌گردد، نتایج بررسی‌های انجام شده، حاکی از آن است که معلمان از آموخته‌های کلاس‌های بازآموزی در جریان کارشان سود می‌جویند.

واسلی^۲ (۱۹۹۰ و ۱۹۹۱) در گزارش پژوهش خویش از تبادل عملی تجربیات نوآوری در امر آموزش توسط معلمان، خبر می‌دهد. این معلمان ضمن ارایه عملی کارشان که با روش‌های نو و جدید آمیخته است، روش تدریسشان را برای همکاران خود به نمایش گذارده، در تبادل تجربه با آنان، ضمن آن که از روش‌های تدریس سنتی خویش یاد می‌کنند، تحولاتی که در جریان تدریسشان رخ داده است را مورد بحث قرار می‌دهند.

برلین^۳ و وایت^۴ (۱۹۹۳) و برلین (۱۹۹۶)، با توجه به مسأله اقدام پژوهی^۵ سعی کرده‌اند با آموزش روش پژوهش اخیر به معلمان، آنان را قادر سازند تا در برخورد با مسایل و مشکلات فرارویشان، شخصاً دست به کار شده، در جریان تحقیق و پژوهش به حل آن‌ها نایل آیند.

1. Mehrotra, C. M.
2. Wasley, P. A.
3. Berlin, D. E.
4. White, A. L
5. Action research

سازمان آموزش و پرورش می‌تواند با تشکیل کار گروه‌های تخصصی در سطح منطقه و شهر، معلمان نخبه را گرد هم آورده، در کار گروه‌های ایجاد شده در سطح استان و کشور، با ترکیب معلمان و استادان دانشگاه، ترکیب مناسبی به وجود آورد که آنان ضمن اعتبار بخشی به روش‌های آموزشی برتر معلمان، بر گسترش و ترویج موارد اخیر در سطح مناطق آموزشی مختلف کشور نظارت کنند.

در فراز دیگری سازمان آموزش و پرورش با ایجاد روابط بین‌المللی بین کار گروه‌های تخصصی اخیر و کشورهای دارای نظام‌های آموزشی پیشرو می‌تواند تجربیات موفق جهانی را نیز به معلمان ایرانی معرفی کرده، آنان را تشویق به بهره بردن از این روش‌ها کند. بالطبع عمده ارتباط‌های پیش‌گفته در بستر فضای مجازی شکل خواهند گرفت و معلمان با استفاده از این بستر، به سادگی می‌توانند به منابع لازم دست یافته، به تبادل تجربیات ارزنده خویش با همکارانشان دست بزنند.

با توجه به آن چه تا اینجا از آن یاد شد، می‌توان در یک جمع‌بندی اجمالی بیان داشت، با وقوع گسترده بیماری کرونا ویروس در سطح جهان و ایران، این مسأله به تعطیلی آموزش پیش دبستان، آموزش عمومی و عالی کشور انجامید و اولیای آموزش و پرورش از سر اجبار مجبور به کاربری از فناوری‌های ارتباطی جدید برای ادامه سال تحصیلی نیمه کاره شدند.

حادثه اخیر، از منظر بسیاری یک تهدید تلقی شد و از آسیب‌ها و خسارت‌های آن یاد کردند، اما می‌توان از منظری دیگر به اختلال ایجاد شده توسط کرونا ویروس نگرست و از آن به صورت یک فرصت سود برد، به این معنا که مسوولان نظام آموزشی با تجربه مثبتی که در استفاده از فناوری‌های ارتباطی جدید داشتند، می‌توانند دوباره به مواضع مبتنی بر نفی و انکار خویش در ارتباط با فناوری‌های ارتباطی جدید و کاربری از فضای مجازی در زمینه پیش‌برد اهداف نظام آموزشی بیندیشند و با بسترسازی فرهنگی لازم که به اجمال از آن یاد شد، کاربری آموزشی بهینه از فناوری‌های ارتباطی جدید و فضای مجازی را به شکل مناسبی افزایش داده، بسیاری از خلأهای نظام آموزش عمومی کشور را در این میان مرتفع سازند.

برخی از مآخذ

- جنکل، هانس ون (?). دانشگاه ۲۰۵۰، سازمانی برای پرورش خلاقیت و نوآوری. ترجمه محمدحسین نژادسلیم، ۱۳۷۶. رهیافت. شماره ۱۶. تابستان و پاییز.
- منطقی، مرتضی (۱۳۸۴). نوآوری‌های آموزشی. (گزارش تحقیق). سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی.
- منطقی، مرتضی (۱۳۹۵). بررسی چگونگی کاربری دانش‌آموزان دبستانی از شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه. ۱۳۹۵. تهران: انجمن اولیاء و مربیان.

Alfaraj, Areej; Kuyini, Ahmed Bawa (2014). The Use of Technology to Support the Learning of Children with Down Syndrome in Saudi Arabia. *World Journal of Education*, 2014

Berlin, D. & White, A. L. (1993). Teachers as researchers: implementation and evaluation of an action research model. *COGNOSOS: The national center for science teaching and learning research quarterly*. Vol.2. n2.

Berlin, D. F. (1996). Teacher action research: The impact of inquiry on curriculum improvement and professional development. Paper presented at the annual meeting of the American educational research association (New York, NY, April 8-12, 1996). <http://www.eduref.org>.

EPDA Institute. (1970). The training of educational personnel for creative teaching. WWW. Eric. Ed. Gov.

Human resource development and training strategies (1995). Human resource development and training strategies: The experience and results of the eurotectnet programme. Four priority fields of focus. <http://www.eduref.org>.

Mehrotra, C. M. (2001). Integrating teaching and scholarship in psychology of aging. Poster presented at the annual meeting of the American psychological association (109th, San Francisco, CA, August 24-28). <http://www.eduref.org>.

Wasley, P. A. (1990). A formula for making a difference: A math teacher in the midst of change. *Studies on teacher change*. <http://www.eduref.org>.

Wasley, P. A. (1991). Stirring the chalkdust: Three teachers in the midst of change. *Studies on school change*. *Teachers college record*, 93, no.1. <http://www.eduref.org>.

Wong, E. K.; Yeung, A. S. (2003). Project Yi Jin: An Alternative Pathway to Higher Education in Hong Kong. Paper presented at «Re-envisioning Education: Innovation and Diversity» the Asia Pacific Conference of Education (Singapore, China, June 2-4, 2003).

۵- تعدیل مقاومت‌ها در برابر نوآوری‌های آموزشی در نظام آموزش عمومی کشور

مقدمه

در مقاله حاضر نخست نوآوری‌های آموزشی تعریف شده است و در تعریف آن بیان گردیده است که نوآوری‌های آموزشی متضمن تغییر رویکرد سنتی به آموزش فعال و یادگیری یادگیری، توجه به نظریه‌پردازی‌های جدید و پیشرفت‌های علمی تازه، استقبال از بهره‌گیری از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، عطف توجه به افزایش انگیزه دانش‌آموزان و پیش گرفتن برخوردهای نوآورانه و خلاق در سطح کلاس درس و مدرسه و سازمان آموزشی و در نهایت پاسخ مناسب به نیازهای پیچیده اجتماع است.

نگاهی به تجربیات موجود در سطح جهان بیانگر آن است که نوآوری‌های آموزشی در عرصه‌های محتوای آموزشی (مانند: طرح موضوع‌های جدید، همچون تفکر فراملی درباره حفظ محیط زیست؛ استفاده از تئاتر، روزنامه‌نگاری و هنرها در جریان درس‌ها؛ برخورد دادن دانش‌آموزان در مسایل درسیشان با محیط اجتماعی، برخورد دادن دانش‌آموزان با موقعیت‌های شغلی و موارد مشابه)، استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی (نظیر: بهره‌جویی از بازیه‌های رایانه‌ای، طراحی‌های رایانه‌ای، آموزش‌های مبتنی بر شبیه‌سازی، آموزش‌های مجازی، خلق آثار هنری با استفاده از رایانه و موارد مشابه)، نوآوری در روش‌های آموزشی (مانند: تبدیل معلمان از یک منبع اطلاعاتی به یک راهنمای تحقیقاتی، طراحی روش‌های آموزشی خاص برای دانش‌آموزان بزه‌کار، دارای ناتوانایی‌های یادگیری و در معرض شکست تحصیلی و اخراج از مدرسه) و تغییر و تحول در مراکز آموزشی (نظیر: مدارس مجازی، کاهش تمرکز قدرت و تصمیم‌گیری در سطح مدیریت، مراکز آموزشی و گسترش جو دموکراتیک در محیط‌های آموزشی)، تحقق یافته‌اند. اما با وجود جذابیت‌های نوآوری‌های آموزشی و تحول‌آفرینی‌های قابل توجهی که نوآوری‌های آموزشی می‌توانند در نظام آموزشی پدید آورده، بر عمق و غنای فراگیری فراگیران بیفزایند، برخی از شواهد میدانی حکایت از آن دارند که در بسیاری از شرایط در برابر عرضه نوآوری‌های آموزشی به جامعه، مقاومت‌هایی در برابر آن پدید آمده است. به این معنا که با وجود تحول‌آفرینی‌های قابل توجهی که نوآوری‌های آموزشی می‌توانند در نظام آموزشی پدید آورند، اما برخی از دانش‌آموزان، اولیای دانش‌آموزان و سرانجام بسیاری از اولیای امور آموزشی، به دلیل ناآگاهی و فقدان انعطاف‌پذیری لازم برای انطباق با تحولات سریع نوآوری‌های آموزشی، تحقق نوآوری‌های مزبور را دشوار دیده، بعضاً با تغییر دید نخست

خویش مبنی بر استقبال از نوآوری‌های آموزشی، جهت‌گیری پیشینشان را نفی کرده، بعضاً راه انکار و مقاومت در برابر نوآوری‌های آموزشی را در پیش می‌گیرند.

با بروز بیماری کرونا ویروس، شرایط خاص اجتماعی سبب شد تا مسوولان نظام آموزش عمومی کشور با تعطیل کردن مدارس، با اتکا به فناوری‌های ارتباطی جدید، ادامه سال تحصیلی را به اتمام برسانند و از آنجا که سرانجام کرونا ویروس چندان مشخص نیست، ممکن است سال آتی نیز مدارس به صورت تعطیل باقی بمانند.

مقاله حاضر پس از معرفی اجمالی مقاومت‌هایی که در برابر نوآوری‌های آموزشی رخ می‌دهد، خاطرنشان ساخته است، اگر چه مسوولان نظام آموزش عمومی کشور در بحران کرونا ویروس کوشیده‌اند تنها سال نیمه تمام تحصیلی را به اتمام برسانند، اما نباید فراموش کرد که از تهدید کرونا ویروس و شرایط ایجاد شده می‌توان به صورت یک فرصت هم سود برد و بر همین مبنای مقاومت‌هایی که در برابر تحقق و گسترش نوآوری‌های آموزشی در سطح مدارس و سازمان نظام آموزشی صورت می‌پذیرد، مقابله کرد و به تعدیل آن‌ها پرداخت.

مقاله با ارایه استدلال‌ها و شاهد مثال‌های لازم در همین ارتباط به انجام رسیده است.

نوآوری‌های آموزشی

در تعریف نوآوری‌های آموزشی می‌توان بیان داشت، نوآوری‌های آموزشی متضمن تغییر رویکرد سنتی به آموزش فعال و یادگیری یادگیری، توجه به نظریه‌پردازی‌های جدید و پیشرفت‌های علمی تازه، استقبال از بهره‌گیری از فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، عطف توجه به افزایش انگیزه دانش‌آموزان و پیش گرفتن برخوردهای نوآورانه و خلاق در سطح کلاس درس و مدرسه و سازمان آموزشی و در نهایت پاسخ مناسب به نیازهای پیچیده اجتماع است.

نگاهی به تجربیات موجود در سطح جهان بیانگر آن است که نوآوری‌های آموزشی در عرصه‌های محتوای آموزشی، استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی، نوآوری در روش‌های آموزشی و تغییر و تحول در مراکز آموزشی تحقق یافته‌اند. برخی از مهم‌ترین نوآوری‌های آموزشی مطرح شده در سطح نظام‌های آموزشی جهان و ایران عبارتند از: استفاده از هنرها، تربیت خلاق دانش‌آموزان، آموزش فعال، سوق دادن محتوای درس‌ها به سمت مسایل اجتماعی، طرح الگوها برای دانش‌آموزان، بومی کردن محتوای کتاب‌های درسی، افزایش انگیزه دانش‌آموزان، استفاده از فناوری‌های جدید، فردی کردن آموزش، یادگیری مشارکتی، تدریس میان رشته‌ای، پذیرش بازی و خنده در جریان درس، ارزیابی و سنجش کیفی دانش‌آموزان، ارزیابی دوستان از فرد، ایجاد امکان تبادل تجربیات در معلمان، سوق دادن معلمان به سمت تحقیق و پژوهش، گسترش دانش و اطلاعات معلمان، جذب آموزگاران خلاق و نوآور، ایجاد مدیریت خلاق و در مدارس، مناطق آموزشی و سازمان آموزش و پرورش، تعمیق رابطه مدرسه با خانواده، ادغام کار و آموزش در مدرسه، همکاری با نهادهای اجتماعی، به کارگیری دانش‌آموزان در پیش‌برد اهداف مدرسه، تدارک تمهیدات خاص

برای دانش‌آموزان در معرض خطر، بازنگری در آموزش دانش‌آموزان محروم و ناتوان، جذب کمک‌های مردمی و خیرخواهانه، ایجاد تجربیات دانشگاهی برای دانش‌آموزان، کوتاه کردن دوره‌های آموزشی و تمهید دوره‌های کمک آموزشی.

با به کار گیری نوآوری‌های آموزشی در نظام آموزش و پرورش، ضمن آن که یادگیری فراگیران عمق بیش‌تری می‌یابد، آنان از رویکرد حافظه‌مدار مرسوم نظام آموزشی دور شده، به رویکرد نظام مبتنی بر حل مسأله نزدیک می‌شوند.

لازم به ذکر است، پیشرفت دانش و انقلاب اطلاعاتی، سبب شده است که عمر مفید آخرین یافته‌های علمی به سرعت تنزل یافته، هر پنج سال یک‌بار، میزان دانش بشر به دو برابر افزایش یابد. از این رو پیش‌بینی این که چه دانش‌هایی برای برخورد مؤثر با محیط لازم است، به شکل فزاینده‌ای با مشکل روبرو خواهد شد. بنابراین آموزش و پرورش باید نقش سازشی^۱ خود را به نقشی زایشی^۲ تغییر داده، به آموختن یادگیری (یادگیری یادگیری)^۳ بپردازد و بدین سان، به تربیت انسان‌هایی نایل آید که برای اندیشیدن، نوآوری، شناخت و مقابله با ناشناخته‌ها و موقعیت‌های دشوار آماده شوند. به تعبیر دیگر، بدون آن که اهمیت کلی اطلاعات نفی شود، باید از اطلاعات به عنوان مواد خام و نه محصول نهایی، یاد کرد و تأکید سنتی در کسب دانش از طریق حفظ مطالب، به یادگیری خلاق تغییر یابد که بر اهمیت استفاده از دانش، از طریق تجزیه، تحلیل و ترکیب اطلاعات تأکید دارد.

تجربه زیر گزارشی از فعالیت‌های یکی از معلمان نوآور است که توجه به دقایق آن، عمق و اثر نوآوری‌های آموزشی را عیان می‌سازند:

«سیدمرتضی جدی‌آرانی، معلم دانش‌آموزان ابتدایی است، وی در گزارشی که از روند تحولات علمی خویش می‌داد^۴، بیان می‌داشت، او در دوره دبیرستان از درس فیزیک متنفر بود، اما وقتی در دبستان با دانش‌آموزان خویش مواجه شده و دریافته بود که آن‌ها نیز مفاهیم انتزاعی و مجرد کتاب‌های علومشان را به سختی درک می‌کنند، در تلاش برای افزایش فهم دانش‌آموزانش از مفاهیم فیزیکی، تصمیم به مطالعه هر چه بیش‌تر گرفت و مجدداً شروع به مطالعه مباحث فیزیک پایه کرد و پس از کسب آمادگی لازم برای انتقال مفاهیم مورد نظر، در درجه نخست برای رفع اضطراب دانش‌آموزان در کلاس درس و در درجه بعد جهت تسهیل در انتقال مفاهیم انتزاعی کتاب‌های علوم دوره ابتدایی، در صدد برآمد تا با استفاده از خلاقیت و نوآوری خویش، مفاهیم پیش‌گفته را به شکل عینی به دانش‌آموزانش انتقال دهد. از آنجا که تهیه کتاب‌ها و وسایل آزمایش علوم، پرهزینه بودند، جدی‌آرانی تصمیم به ساخت وسایل مورد نیاز از وسایل در دسترس و دور ریختنی کرد. وی در راستای این هدف تاکنون به ساخت

1. Modulative
2. Generative
3. Learning to learn

۱. این گزارش، در سر کلاس درسی نگارنده، توسط آقای جدی‌آرانی خطاب به دانشجویان ایراد گردیده است.

۲۲۰ وسیله آزمایش برای تفهیم مفاهیم فیزیک به دانش‌آموزانش نایل آمده است و برای برخوردار شدن دانش‌آموزان دیگری که همه آن‌ها را دانش‌آموزان خویش می‌داند، به برگزاری ۳۳ نمایشگاه در سطح ایران همت گمارده است.

در دست ساخته‌های این معلم پژوهنده، ویژگی‌های مهمی وجود دارند که امکان گسترش ایده‌های اخیر را فراهم می‌آورد. برخی از این ویژگی‌ها عبارتند از: بومی‌سازی، ایمن‌سازی، عمومی‌سازی، مدل‌سازی، عینیت‌بخشی، بازی‌نمایی، چند حس‌پذیری، فعال‌سازی، تعامل‌پذیری، متغیرپذیری، سوال‌پروری و هوش‌پروری.

محقق در جریان «بومی‌سازی» تلاش دارد تا از مواد بومی موجود و بعضاً وسایل دور ریختنی (مانند بطری نوشابه خانواده، لوح فشرده خراب و نظایر آن‌ها) سود ببرد. به عنوان نمونه، وی برای نشان دادن عینی مسأله شکست نور، با تاباندن لیزر به داخل یک بطری نوشابه که پر از دود شده است، مسیر حرکت نور و با گذاردن یک ورقه شفاف یا کدر در انتهای بطری، زاویه شکست انعکاس نور و عدم انعکاس نور در برخورد با اشیای کدر را برای دانش‌آموزانش عینیت می‌بخشد.

در جریان «ایمن‌سازی»، پژوهشگر کوشیده است تا ضمن بی‌خطر ساختن آزمایش، اضطراب شاگردان از شکستن احتمالی وسایل آزمایشی شیشه‌ای را از بین ببرد. از این رو وی استفاده از وسایل پلاستیکی شفاف-مانند طراحی قوطی غلطان با ظروف شفاف-را در دستور کار خویش قرار داده است. «عینیت‌بخشی»، عینی ساختن مفاهیم مجرد و انتزاعی است. به عنوان نمونه، محقق برای درک روشن دانش‌آموزان از پدیده هوا، اسفنج یا کاسه سفالی را که زیر آب رفته، حباب‌های هوا از آن خارج می‌شوند، به دانش‌آموزان نشان داده، به این ترتیب به مفهوم غیر قابل مشاهده هوا برای دانش‌آموزانش، عینیت می‌بخشد.

«بازی‌نمایی»، ویژگی دیگری بوده است که محقق در جریان کارهایش بدان توجه داشته است. به این معنا که این امکان وجود دارد که در جریان بازی، دانش‌آموزان به درک برخی از مفاهیم فیزیکی نایل آیند، مثلاً بادکنکی پر از هوا، پس از رها شدن به جلو حرکت می‌کند، یا ظرف نوشابه‌ای که فشار هوای آن با زدن تلمبه افزایش یافته است، پس از باز شدن مجرای خروجیش، با حرکت رو به جلوی خود، اساس حرکت موتور موشک را برای شاگردان ترسیم می‌کند.

«چند حس‌پذیری»، ویژگی دیگری است که محقق در جریان طراحی وسایل آزمایشی خویش بدان توجه داشته است، وی با توجه به نظریه هوش چندگانه هوارد گاردنر^۱، در صدد بوده است تا ضمن به

۱. هوارد گاردنر با طرح نظریه هوش هشت‌گانه، معتقد است که هوش یک پدیده یک‌سان نبوده، متشکل از اجرای مختلفی است. این اجزا از نظر گاردنر عبارتند از: هوش بیانی- کلامی، هوش منطقی- ریاضی، هوش بینایی- فضایی، هوش بدنی- حرکتی، هوش موسیقایی، هوش بین فردی، هوش درون فردی و هوش طبیعت‌گرا.

کارگیری هوش حرکتی دانش‌آموزان در کنار هوش منطقی- ریاضی آن‌ها، امکان دریافت هر چه بهتر و عمیق‌تر آزمایش‌های مورد نظر را به دست آورد.

بالتبع در جریان چند حس‌پذیری، از آنجا که دانش‌آموز در عرصه عمل به شکل فعالی ظاهر می‌شود، این مسأله بر انگیزه یادگیری وی خواهد افزود.

«متغیرپذیری»، ویژگی دیگری است که در آزمایش‌های پیش‌گفته مورد توجه بوده‌اند. پژوهشگر با طراحی وسایل آزمایشی گوناگونی که در آن‌ها متغیرهای مختلفی مؤثر باشند، با ایجاد تغییر در یک متغیر، تبعات آن را ترسیم می‌کند. به عنوان مثال، با فرو بردن یک بطری نیمه بریده شده در آب صابون، لایه‌ای از حباب مقطع برش بطری را فرا می‌گیرد که با دمیدن هوا بر لبه بطری، بر اثر کاهش فشار هوای ایجاد شده بر بالای بطری، لایه حباب در بطری بالاتر می‌رود و با کم و زیاد کردن شدت دمیدن در لوله مجاور درب بطری، سرعت حرکت لایه حباب در بطری، تغییر خواهد کرد.

بنابراین در یک جمع بندی اجمالی از کارهای جدی آرنی می‌توان بیان داشت: احساس تعهد به شاگردان و برخورد مبتنی بر عشق و شیفتگی به آنان، این معلم پژوهنده را به آموختن بیشتر، ابداع و ابتکار و گسترش فناوری‌های دست‌سازش سوق داده است، و در صورت توجه جدی و نظام‌مند سازمان آموزش و پرورش به دستاوردهای اخیر، امید می‌رود دانش‌آموزان ابتدایی کشور، در آینده‌ای نه چندان دور، از دستاوردهای این معلم نوآور برخوردار شده، به دانشی عمیق‌تر و برخورداری از روحی جست‌وجوگرتر دست یابند.

همان‌گونه که از تجربه جدی آرنی برمی‌آید، تسری تجربیات خلاق و نوآورانه این دست از معلمان می‌تواند به تحولی قابل توجه در نظام آموزشی بینجامد، اما با وجود آن که نظام آموزشی آموزش و پرورش از معلمان نوآوری مانند جدی آرنی به اندازه لازم برخوردار هست، با این همه اثرات مثبت وجودی آنان چندان در نظام آموزشی مشهود نیست که علت آن مقاومت‌هایی است که در برابر نوآوری‌های آموزشی معلمان اخیر در بستر نظام آموزشی وجود دارد. در عنوان بعد از همین مشکل یاد شده است.

مقاومت در برابر نوآوری‌های آموزشی

پژوهش‌های انجام گرفته اولیه در زمینه نوآوری‌های آموزشی، بیانگر نظر اولیه موافق کاربران در زمینه شناخت و به‌کارگیری نوآوری‌های آموزشی در روند کارشان است. اما پژوهش‌های بعدی نشان داد که برخلاف آرای موافق و بالای اولیای آموزشی، با پا به صحنه گذاردن عینی و عملی نوآوری‌های آموزشی طی سال‌های بعد، از آنجا که بسیاری از اولیای امور آموزشی، استفاده از نوآوری‌های مزبور را دشوار دیده و انعطاف‌پذیری لازم را برای انطباق با تحولات سریع نوآوری‌های پیش‌گفته، در خود نمی‌دیدند، بعضاً با تغییر جهت‌گیری پیشینشان، راه نفی و مقاومت در برابر نوآوری‌های آموزشی را در پیش می‌گیرند.

باسکین^۱ و همکاران (۱۹۶۷)، در مقاله‌ای که درباره نوآوری‌های آموزشی در آموزش در سطوح عالی تهیه کرده، از این واقعیت سخن به میان می‌آورند که نوآوری‌های آموزشی، به سادگی جایگزین شیوه‌های تدریس سنتی نشده، در برابر آن‌ها مقاومت‌های مختلفی صورت می‌پذیرد. اسمارت^۲ (۱۹۷۴)، به شکل مشابهی هشدار می‌دهد که روش‌ها و جریان‌های قبلی، ممکن است نوآوری‌های آموزشی ارایه شده را سرکوب^۳ کنند.

مقاله «توسعه فضای نوآوری در سازمان‌های آموزشی» که در سال ۱۹۶۹ ارایه شده است، خاطر نشان می‌سازد، وجود صرف یک نوآوری به خودی خود همه کار محسوب نشده، ضرورت دارد برای جا انداختن آن در سازمان آموزشی، زمینه سازی‌های لازم برای عادی سازی تغییرات ساختاری در سازمان انجام پذیرد (میلز^۴، ۱۹۶۹).

ولکوت^۵ (۱۹۷۷)، در بررسی چگونگی تحقق نوآوری‌های آموزشی، گزارش می‌داد، بسیاری از محققان آموزشی نسبت به این مسأله که معلمان (که مصرف کننده واقعی بسیاری از ابتکارهای ارایه شده در زمینه نوآوری‌های آموزشی هستند)، با نوآوری و ابتکار آن‌ها چه گونه برخورد می‌کنند، توجهی نمی‌کردند، از این رو، علاوه بر مسایل فنی، باید به مسایل انسانی و زمینه‌سازی‌های فرهنگی تحقق نوآوری‌های آموزشی، توجه لازم را معطوف داشت.

توماس^۶ و دیاموند^۷ در مقاله‌ای که در سال ۱۹۷۳ ارایه کرده‌اند، خاطر نشان می‌سازند که تغییر در مواد درسی، در قیاس با تغییراتی که به تحول محیط محتاجند، مانند تغییر در سبک تدریس یا تغییرات ساختاری، از تبعات کم‌تری برخوردار بوده، سهل‌تر محقق می‌گردند.

لاولر^۸ (۱۹۷۰)، در کتابی که با عنوان «راهبردهایی برای طراحی مواد درسی نوآور» برای گسترش نوآوری‌های آموزشی، تهیه کرده است، به کارگیری توامان روان‌شناسان، جامعه‌شناسان و مدیران اجرایی نظام آموزشی را پیشنهاد کرده، خاطر نشان می‌سازد، غفلت از جنبه‌های جامعه‌شناختی نوآوری‌های آموزشی، اثراتی آسیب‌زا به دنبال خواهند داشت.

لوین^۹ (۱۹۷۱)، نیز طی اظهار نظری بیان می‌دارد:

«نوآوری تنها با تغییر نظام آموزشی پدید نمی‌آید، نوآوری حتی با ورود فناوری‌ها به نظام آموزشی پدید نمی‌آید، نوآوری باید مؤسسات و افراد را درگیر خود سازد».

-
1. Baskin, S.
 2. Smart, J. M.
 3. Stifle
 4. Miles, M. B.
 5. Wolcott, H. E.
 6. Thomas, A. M.
 7. Diamond, N.
 8. Lawler, M. R.
 9. Levien, R. E.

هشدارهای محدود اولین نظریه پردازان نوآوری‌های آموزشی در ارتباط با مقاومت مردم و خاصه دست اندرکاران و اولیای مسایل آموزشی، با گذر زمان بیش‌تر شده است. رومبرگ^۱ و پرایس^۲ (۱۹۸۱)، در همین زمینه می‌نویسند:

«افراد مبتکر و نوآور باید بدانند که در برابر نوآوری‌های آنان، مقاومت‌هایی صورت خواهد پذیرفت، از این رو باید آماده برخورد با این مقاومت‌ها و مانع تراشی‌ها باشند و با شناخت قبلی موانع و مشکلات فرهنگی موجود، خود را برای پاسخگویی بدان‌ها، آماده سازند».

در بررسی‌هایی که منطقی (۱۳۸۵)، در سطح برخی از معلمان و اولیای اجرایی- آموزشی نوآور ایران انجام داده است، به گزارش دو دسته از موانع برون و درون سازمانی که بر سر راه گسترش نوآوری‌های آموزشی، وجود دارند، پرداخته است. وی در همین رابطه می‌نویسد:

«... اگر از موانع برون سازمانی که فراروی گسترش نوآوری‌های آموزشی قرار دارند، بگذریم، موانع درون سازمانی که در برابر افراد نوآور وجود دارند، شامل لیست بلندبالایی می‌شود که بعضاً اقدامات مبتکرانه آنان را با بن‌بست و احياناً شکست مواجه کرده است.

اشاره عمده دبیران و اولیای اجرایی- آموزشی نوآور در موانع درون سازمانی، متوجه «سازمان آموزش و پرورش»، «ادارات مناطق آموزشی»، «کتاب‌های درسی»، «امکانات آزمایشگاهی مدارس»، «مدیران مدارس»، «همکاران آموزشی»، «اولیای دانش‌آموزان» و بعضاً خود «دانش‌آموزان» بوده است که در ادامه، به ترتیب به نمونه‌هایی از این موارد، اشاره خواهد شد.

سازمان آموزش و پرورش

پویایی سازمان آموزش و پرورش، پویایی کل سیستم را به دنبال داشته، بستر مناسبی برای گسترش نوآوری‌های آموزشی و تربیت هر چه خلاق‌تر و عالم‌تر دانش‌آموزان پدید خواهد آورد، در حالی که رخوت، سستی و سکون سازمان آموزش و پرورش، به کندی و تعلل در کلان نظام آموزش و پرورش انجامیده، حتی افراد خودشکوفای و نوآور را به بن‌بست خواهد کشید.

منطقی در شرح نمونه‌ای از مدیران متحول و پویا، در یادنامه مرحوم علاقه‌مندان می‌نویسد:

«مرحوم مهندس جعفر علاقه‌مندان، یکی از معدود مدیران مبدع، مبتکر، پرجرات و تحول‌گرای بود

که آموزش و پرورش ایران بعد از انقلاب، از ثمرات افکار و اندیشه‌هایش بهره‌ها برد و باید ببرد.

علاقه‌مندان با پیشنهاد «جشنواره کتاب‌های کمک آموزشی»، در صدد تعمیق محتوای آموزشی برآمد

و با پیشنهاد برگزاری «جشنواره تصویرسازی در کتاب‌های درسی»، به نقش پراهمیت هنر در کتاب‌های

درسی توجه نشان داد. وی با پیشنهاد و تأسیس «رشته کار و دانش»، سعی در گام برداشتن در مسیر

آموزش فعال و ادغام کار و آموزش در مدرسه کرد (و به این ترتیب با اقدام اخیر خود زیربنای نظری

1. Romberg, T. A.

2. Price, G. G.

آموزش‌های علمی - کاربردی در آموزش عالی را نیز مهیا ساخت) و با تأسیس «مدارس فرهنگ» به اعتقاد دیرینه خود در اهمیت وافر مسایل انسانی (که وی ۹۰٪ مشکلات آموزش و پرورش را در گرو مسایل انسانی آن می‌دید)، جامه عمل پوشید.

«ضرورت بومی شدن کتاب‌های درسی»، طرح دیگری بود که علاقه‌مندان در صدد اجرای آن بود. طرحی که با تحقق آن و بومی شدن محتوای آموزشی، از سویی به کاربردی‌تر شدن هر چه بیش‌تر آموزش و از سوی دیگر، شکسته شدن سد عظیم کنکور، خواهد انجامید.

توجه علاقه‌مندان به مسایل پژوهشی، سبب شد که وی تلاش کند مسایل آموزش و پرورش از منظر پژوهشی مورد بررسی قرار گیرند. سند «نظام تحقیقات سازمان» که از دستاوردهای علاقه‌مندان بود، در صدد تحکیم رویکرد پژوهش محوری در سازمان پژوهش و تألیف کتاب‌های درسی است. در همین راستا، راه‌اندازی پژوهشکده‌های «برنامه‌ریزی درسی» و «ارزشیابی و نوآوری‌های آموزشی»، با هدف تقویت ساختار و توسعه کیفی پژوهش در سازمان، ایجاد شدند تا «مدیریت علمی در آموزش و پرورش» را رقم بزنند.

از سوی دیگر از آنجا که مهندس علاقه‌مندان، معتقد بود جهان جدید، جهانی پیچیده و عقلانی است، توجه به عقل جمعی را در دستور کار خویش قرار داده، در این راستا نه تنها زانوی تعلم در برابر هر فردی که ره توشه‌ای از طرح، اندیشه و نظر را با خود داشت، می‌زد، بلکه در سازمان خویش را در برابر صاحب‌نظران مختلف از فنی گرفته تا علوم پایه، از علوم انسانی گرفته تا علوم اجتماعی و از دین و فلسفه گرفته تا هنر، گشوده بود تا صاحب‌نظران پیش‌گفته، به ارایه اندیشه‌های خویش در این عرصه دست بزنند و در نهایت با جمع بندی نظرگاه‌های مختلف، تصمیم‌های مورد نیاز برای پیش‌برد آموزش و پرورش کشور، در پرتو عقل جمعی، اتخاذ گردد.

اما اوج نوآوری‌های آموزشی علاقه‌مندان را می‌توان در «اعتقاد به نقد خویش»، «استقبال از مدیریت مشارکتی»، «هیأت امنایی شدن مدارس» و مهم‌تر از همه «تحقق مردم‌سالاری دینی در آموزش و پرورش» دانست.

مهندس علاقه‌مندان با وجود دیانت مثل زدن اش، با استقبال از برگزاری همایش «آسیب شناسی تربیت دینی»، در عمل نشان داد که تحقق آرمان‌ها، در گرو بازبینی و نقد و بررسی عملکرد پیشین خویش است و در این راه نباید از هیچ چیزی واهمه داشت، حتی اگر این مسأله، مسأله آسیب شناسی تربیت دینی باشد.

علاقه‌مندان، در شرایطی که بعضاً نهادهای موازی موجود در کشور، در تقابل با یکدیگر قرار گرفته، کارشان به هرز بردن توانمندی‌های یکدیگر می‌انجامد، با پذیرش اصل مشارکت، همکاری با پژوهشکده علوم انسانی جهاد دانشگاهی، دانشگاه صنعتی شریف، دانشگاه صنعتی امیرکبیر و دانشگاه امام صادق (علیه السلام) را آغاز کرد و با وجود نقد برخی از همکارانش در این زمینه، از اعتقاد خویش مبنی بر

اعتماد به جوانان دست نکشید و به این ترتیب الگویی از مدیریت مشارکتی و مبتنی بر اعتماد به جوان‌ها را در سطح نظام، از خود بر جای نهاد.

مرحوم علاقه‌مندان، با تأکید بر «حق انتخاب مردم در آموزش و پرورش»، از «هیأت امنایی شدن مدارس»، دفاع کرده، به این ترتیب در صدد تعمیق هر چه بیش‌تر رابطه خانه و مدرسه بود. در همین راستا علاقه‌مندان با فهم مشکل اساسی نظام در پذیرش یا عدم پذیرش مردم‌سالاری دینی، با شکستن پنداره‌هایی که برای سال‌های سال در سطح آموزش و پرورش تثبیت شده بودند، ضرورت «کنار نهادن رویکرد بسته نگر و امنیتی آموزش و پرورش و پیش گرفتن آموزش و پرورش باز» (۱۳۸۳/۷/۲۱)، همایش هم‌اندیشی اقتصاد آموزش و پرورش) را مورد تأکید قرار داد و اعلان داشت: آموزش و پرورش باید با کم رنگ کردن اعمال حاکمیت بسته‌نگر و امنیتی خویش در مدارس، با روی آوردن به مردم و پذیرش آن‌ها، در عمل امکان انتخاب و اعمال خط‌مشی‌های آنان را در نظام آموزشی کشور، فراهم آورد تا به این ترتیب آموزش و پرورش نه در سمت هدایت مردم، که در خدمت مردم ترسیم شود، مردمی که انقلاب اسلامی را رقم زدند و باید برای تداوم آن نیز به آن‌ها باور و اعتقاد داشت.»

محمدمهدی سلطان‌بیگی نیز که از معلمان نوآور نظام آموزشی ایران به شمار می‌آید، در مصاحبه‌ای که با نگارنده داشت، بیان می‌کرد:

«من وقتی که در دوران قبل از انقلاب، در دبیرستان‌ها تدریس می‌کردم، دانش‌آموزان را به کار در آزمایشگاه و ساختن وسایل علمی تشویق می‌کردم. از سوی دیگر خودم سعی می‌کردم به ساخت وسایل مورد نیاز در جریان تدریس دست بزنم. در آن زمان هیچ‌گونه ابتکاری از جانب ما معلم‌ها پذیرفته نبود. اما در زمان شهید سیدکاظم موسوی در آموزش و پرورش، با توصیه و کمک ایشان، طرحی در درس علوم با عنوان «آزمایش با وسایل ساده» را شروع کردیم و با همکاری چند نفر از همکاران، کارگاهی را دایر کردیم که به تهیه وسایل ساده می‌پرداخت و کم‌کم آن را گسترش دادیم، به علاوه جلساتی را نیز در همین جهت با دبیران برگزار می‌کردیم که گاهی همکاران طرح‌های بسیار جالبی در این جلسات ارائه می‌کردند، اما با شهادت شهید موسوی، به علت آن که دیگر کسی از کار ما حمایت لازم را به عمل نیاورد، ما نتوانستیم کارمان را ادامه بدهیم.»

بررسی‌های انجام شده دال بر آن است که آموزش و پرورش ایران به شکل جدی و نظام یافته، در صدد تحقق مدیریتی خلاق و نوآور، در کلان سازمان آموزش و پرورش و به تبع آن در سطح مناطق آموزشی و مدارس برنیامده است و اگر خلاقیت، نوآوری و ابتکاری در این زمینه در سطح آموزش و پرورش ملاحظه می‌شود، بیش‌تر نشأت گرفته از احساس تعهد افراد نوآور، مبتکر و خلاق بوده است که با ایثارگری تام و تمام، در صدد نشان دادن بذر و نهالی بوده‌اند تا در آینده منشأ تغییر و تحولی بهینه و مطلوب در فضای آموزش و پرورش کشور گردد.

معلمان و اولیای اجرایی - آموزشی نوآور، در توصیف مسایل و مشکلاتی که فراروی آنان قرار داشته، به محدودیت یا توقف نوآوری آموزشی آنان می‌انجامد، در درجه نخست اهمیت به مشکلات عدیده

مالی سازمان آموزش و پرورش اشاره داشته‌اند، به شکلی که گاه مشکلات مزبور، حتی مانع تهیه و خرید چند پوستر یا لوح فشرده آموزشی، برای دانش‌آموزان مدرسه شده است، اما در عین حال، افراد نوآور تأکید داشته‌اند، اگر چه مشکل مالی آموزش و پرورش، مشکل قابل توجه و مهمی است، اما نباید از یاد برد که تنها مشکل آموزش و پرورش، مشکل سخت افزاری آن نیست و اگر مشکلات نرم افزاری آن به لحاظ اهمیت، بیش‌تر از مشکل نخست نباشند، کم‌تر نیستند، به این معنا که از دید معلمان و اولیای آموزشی نوآور، مواردی مانند: «فقدان مدیران خلاق در بالاترین سطوح سازمان آموزش و پرورش»، «عدم جرأت ایجاد تغییر و تحول در سطح مدیران ارشد نظام آموزشی»، بی‌توجهی به مقوله «خلاقیت و نوآوری» و «عدم عطف توجه به مدیران و معلمان مبتکر و نوآور»، «فضای محافظه‌کارانه و غیرتحول‌گرای آموزش و پرورش»، «وجود تهدیدهای سیاسی در آموزش و پرورش»، «عدم پذیرش تدریس بومی»، «الزام تدریس کتابی واحد در سطح کشور»، بی‌حرکی مسوولان آموزش و پرورش در زمینه «فرهنگ‌سازی» و «ترویج نوآوری‌های آموزشی» و نظایر آن، از عمده‌ترین نقدهای افراد نوآور در مواجهه با سازمان آموزش و پرورش، هستند.

برخی از معلمان با تأکید در این که اصولاً نوآوری با تحول و نگرش متحول آمیخته است و از سوی دیگر نهاد آموزش و پرورش، به شکل سنتی نهادی محافظه‌کار بوده است، جمع تحول طلبی نشأت گرفته از نوآوری‌ها و محافظه‌کاری سنتی نظام آموزشی را سخت و دشوار ارزیابی کرده‌اند. در همین راستا، نقد «الزام تدریس کتابی واحد در استان‌های متنوع ایران»، ازسوی معلمان نوآور به آموزش و پرورش وارد شده است.

نقد دیگر آموزگاران و اولیای آموزشی خلاق به سازمان آموزش و پرورش، بی‌توجهی این سازمان به مسأله «خلاقیت» و «نوآوری»، «عدم تفاوت افراد نوآور و غیرنوآور از منظر اولیای بلندپایه آموزش و پرورش»، «به‌کارگیری نیروهای جوان و مبتکر»، «عدم حمایت علمی، مادی و معنوی از معلمان نوآور»، «به‌کارگیری مدیران نوآور در مناطق آموزشی»، «نادیده گرفتن مسأله نوآوری دبیران در نظام ارزشیابی نظام آموزشی»، «استفاده از وسایل کمک آموزشی و دست‌سازهای معلمان در امر آموزش» و «برخوردهای بعضاً جناحی در سطح سازمان آموزش و پرورش»، بوده است.

انتظار دیگر افراد نوآوری که در سازمان آموزش و پرورش اشتغال به کار دارند، فرهنگ‌سازی آموزش و پرورش در جهت پذیرش تدریجی نوآوری‌ها در سطح جامعه و به تبع آن کاهش مقاومت مسوولان مناطق آموزشی، مدیران مدارس، معلمان غیرخلاق، اولیا و حتی دانش‌آموزان است.

اداره آموزش و پرورش

افراد نوآور مصاحبه شده، در فراز دیگری از اظهار نظرهایشان دست به نقد مسوولان ادارات مناطق و نواحی آموزشی آموزش و پرورش زده، ضمن بیان «مشکلات مالی این ادارات»، از «محافظه‌کاری حاکم بر مدیریت مناطق آموزشی مختلف»، «عدم فهم نوآوری‌های آموزشی در غالب مسوولان مناطق

آموزشی»، «بی‌توجهی به نوآوران آموزشی در مناطق و نواحی مختلف آموزشی»، «برخوردهای جناحی در مناطق آموزشی مزبور»، «مواجهه‌نمایی با نوآوری‌های آموزشی»، «بی‌توجهی در جهت بسترسازی لازم برای گسترش نوآوری‌های آموزشی»، «فقدان نگاه تحقیقاتی مسوولان»، «برخورد تمسخرآمیز برخی از مسوولان» و «مخالفت با نوآوری‌های آموزشی» سخن گفته، دست به نقد عملکرد ادارات نواحی و مناطق آموزشی آموزش و پرورش زده‌اند.

نمونه‌ای از اظهارات معلمان نوآور در زمینه مشکلات مالی نواحی مختلف آموزش و پرورش به قرار زیر است:

«- آیا شما از آموزش و پرورش کمک گرفتید؟»

آموزش و پرورش طرح مرا تأیید کرد، اما اعلام کرد نمی‌تواند بودجه‌ای در اختیار من قرار دهد، بنابراین من مجبور شدم تا از جیب خودم خرج کنم. البته بچه‌ها هم تا آنجایی که می‌توانستند، کمک می‌کردند، اما باز هم کافی نبود.

- نتیجه کار شما چه بود؟

ما با هر زحمتی بود به اکثر شهرستان‌های استان سفر کردیم و در نهایت یک کتابچه و یک فیلم تهیه کردیم که به نظر من جغرافیای استان را بهتر از کتاب درسی، توضیح می‌داد. در حال حاضر این کتابچه و فیلم همراه آن، در آرشیو مدرسه موجود است، اما مؤلفان کتاب جغرافیای استان، برای تألیف کتاب دوم جغرافیای استان و رفع نقایص آن به تجربه ما اهمیتی ندادند و تنها کار آموزش و پرورش برای ما، فرستادن یک تقدیرنامه به خاطر تلاش و صرف وقت زیاد دانش‌آموزان بود.

«من وقتی سرگروه آموزشی بودم، پیشنهاد تهیه مجله علوم برای پایه‌های اول، دوم و سوم را به طور جداگانه دادم و با تلاش همکاران دیگر گروه، با مطالعه ۵۰-۶۰ کتاب و با هزینه خودمان، این کار را انجام دادیم. ولی بعد از نشر اولین شماره نشریه، آموزش و پرورش حاضر به پرداخت هیچ هزینه‌ای به ما نشد و در این مسأله به قدری به من فشار وارد شد که بچه‌ام ۷ ماهه متولد شد.»

شهرزادی، از دیگر معلمان نوآوری است که از عدم فهم نوآوری‌های آموزشی در مناطق مختلف آموزش و پرورش یاد کرده است. وی در مصاحبه خویش که توسط گروه پژوهش اخذ شد، بیان می‌داشت:

«مادر من انسولین مصرف می‌کرد و من دیدم که سرنگ‌های انسولین خالی زیادی در دسترس دارم، از این رو سعی کردم تا با استفاده از آن‌ها، به یکی از نواقص محیط آموزشی کارم که فقدان وسایل کمک آموزشی است، پاسخ دهم، از این رو دست به ساخت وسایل آزمایشی زدم. یعنی با سرنگ‌های پیش‌گفته، و وسایل دور ریختنی دیگری مانند حباب لامپ‌های سوخته، درب قوطی، سنگ، شیشه و نظایر آن، دست به ساخت وسایلی همچون دستگاه ارتعاش، گریز از مرکز، عدسی، ساعت شنی، ساعت آبی، استرسکوپ، سانتریفیوژ، قپان (ترازوی قدیمی)، سیفون، مخروط افکنه، انواع آینه‌ها و نظیر آن‌ها زدم و در مجموع ۳۰۰ طرح ارائه کردم که این طرح‌ها در مجله رشد، بخش تکنولوژی آموزشی، به چاپ رسیده است.»

با توجه به این که گران‌ترین دستگاهی که تا به حال من ساختم، چند هزار تومان هزینه بیش‌تر نداشته است، در صدد گسترش کارم برآمدم و در همین راستا بارها با مسوولان مختلف، از وزیر آموزش و پرورش گرفته تا دیگر مسوولان رده پایین‌تر، درباره طرح‌هایی صحبت کردم و از آن‌ها خواست‌ام با استفاده از این طرح‌ها، دست به انبوه‌سازی آن‌ها زده، این وسایل را برای تمامی مدارس کشور بفرستند، اما نه تنها هیچ کس در طی سال‌های اخیر، هیچ کمکی به من نکرد، بلکه یک تشکر خشک و خالی را نیز از من دریغ داشته‌اند.

برخی از معلمان نوآور از بی‌توجهی مناطق آموزشی به نوآوری‌های خودشان یاد کرده‌اند. ارجینی و قریشی در همین رابطه در مصاحبه‌های خود بیان می‌داشتند:

«با آن که آموزش و پرورش از شیوه تدریس بنده، فیلم تهیه کرده و آن را به صورت لوح فشرده، در اختیار آموزش و پرورش سایر استان‌های کشور قرار داده است و صدا و سیما نیز به پخش قسمتی از فعالیت‌های من دست زده است، ولی در سطح شهر محل تدریسم، توجه چندانی به کار من نشده است.»
 «من چون در مرکز تحقیقات آموزش و پرورش هم فعالیت می‌کنم، پارسال از دبیران مقاله جمع‌آوری کردم، ولی سازمان هیچ اهمیتی به مقاله‌های گردآوری شده نداد و مقالات اخیر در اداره گم شدند و هیچ استفاده بهینه‌ای از آن‌ها نشد.»

جنگ‌میری نیز در مصاحبه خود بیان می‌داشت، وی برای تهیه اطلاعات لازم برای مباحث جغرافیایی کلاسش، حتی به سفر به برخی از نواحی کشور، نظیر کویر، اقدام کرده و ماحصل پژوهش‌های میدانی خویش را در اختیار دانش‌آموزانش نهاده است، اما هیچ کس در سطح منطقه از وی به سبب کارش حتی یک تشکر خشک و خالی نیز نکرده است.

شاهی از دیگر معلمان نوآوری است که در نقد خود به مناطق آموزشی بیان می‌داشت، مسوولان غالب نواحی آموزشی در مواجهه و برخورد با نوآوری‌های آموزشی، با موارد اخیر به شکل نمایشی برخورد می‌کنند. وی در این زمینه بیان می‌داشت:

«مهم‌ترین مشکل من، عدم همکاری مسوولان با افراد نوآور است.

در کل محیط کاری، محیط تمیزی نیست، دیگران کار آدم را کپی‌برداری می‌کنند و به نام خودشان آن را در بوق و کرنا می‌کنند. برای همین من از سرگروهی منطقه استعفاء دادم.

من شاهد هستم برخی از همکاران برای انتخاب شدن در الگوهای برتر تدریس، چند روزی با شاگردانشان خوب تمرین می‌کنند و برنامه‌های قابل قبولی را به مرحله اجرا در می‌آورند، اما بعد از انتخاب معلم برتر، دوباره که سر کلاس درس می‌روند، آش همان آش و کاسه همان کاسه است...
 روند اخیر سبب شد من کلاً خودم را از فضای نظام آموزش عمومی کشور کنار بکشم.»

برخی از معلمان نوآور در مصاحبه خود با اعضای گروه پژوهش، از بی‌توجهی مناطق آموزشی در جهت بسترسازی لازم جهت گسترش نوآوری‌های آموزشی یاد کرده‌اند.

الیاسی، یامولا و شمس در مصاحبه‌های خویش در همین ارتباط چنین بیان داشته‌اند:

«از آنجا که غالب دانش‌آموزان با رشته‌های مختلفی که فراروی آن‌ها قرار گرفته است، آشنایی لازم را ندارند، من در صدد تهیه فیلمی برآمدم که به معرفی رشته‌های کار و دانش و فنی و حرفه‌ای پرداخته است و در جریان فیلم تأکید شده است که دانش‌آموزان باید قبل از انتخاب رشته، به مشاوره تحصیلی بپردازند. بالطبع ارایه اطلاعات لازم در مورد رشته‌های مختلف، از آن جهت که شکست دانش‌آموزان در رشته‌های تحصیلی و کنکورشان را کاهش داده، مانع هرز رفتن نیروی انسانی کشور می‌گردد، تبعات ارزشمندی برای دانش‌آموزان و جامعه دربردارد، اما وقتی من این فیلم ۳۶ دقیقه‌ای را که ساخت آن دقیقه‌ای ۵۶۰-۵۰۰ هزار تومان برای من هزینه داشت، به سازمان آموزش و پرورش استان ارایه کردم، از بنده حمایتی به عمل نیاوردند، با فرستادن این فیلم برای مدیر کل دفتر تحقیقات، معادل بودجه ساخت یک دقیقه از فیلم، یعنی ۵۰۰ هزار تومان و دو امتیاز برای این فیلمی که در حد معادل مدرک دکتری است، به من دادند و در حال حاضر هم این فیلم در آرشیو تحقیقات آموزش و پرورش، در حال خاک خوردن است».

«من با یکی از همکارانم پیشنهاد ساخت پژوهشکده‌ای را برای دانش‌آموزان به سازمان آموزش و پرورش ارایه کردیم تا امکان تحقیق دانش‌آموزان را فراهم آورد، و خاطرنشان ساختیم از طریق کمک‌های مردمی به میزان زیادی هزینه پژوهشکده مزبور را تأمین کرده‌ایم، ولی باز آموزش و پرورش حاضر به همکاری در این جهت با ما نشد».

«بنده در جریان کار تدریسم، ضمن ساختن برخی از وسایل کمک آموزشی در درس ریاضی، به ساختن اسلایدهای نجومی و تهیه یک تلسکوپ بازتابی (نیوتونی)، برای دانش‌آموزان اقدام کرده‌ام که آموزش و پرورش جز دادن یک لوح تقدیر به من، کار دیگری برایم انجام نداد».

شیرعلی، در مصاحبه خویش از فقدان نگاه تحقیقی و پژوهشی مسوولان مناطق آموزشی شهر خود یاد می‌کرد:

«من با هدف بررسی این که در درس فلسفه و منطق، کدام مباحث کتاب از نظر دانش‌آموزان جذاب‌تر بوده، طرفداران بیش‌تری دارد و کدام قسمت‌های کتاب، دانش‌آموزان را بیش‌تر خسته می‌کند، با پخش پرسشنامه‌ای در سطح قریب به ۱۰۰۰ دانش‌آموز، نقطه نظرهای آنان را در موارد اخیر گردآوری کردم و این اطلاعات را به مرکز تحقیقات استان دادم تا از آن‌ها استفاده مثبت و بهینه‌ای به عمل بیاورند، اما مسوولان این مرکز با بیان این که دانش‌آموزانی که این پرسشنامه‌ها را پر کرده‌اند، در حال حاضر از سال سوم دبیرستان به پیش دانشگاهی رفته‌اند و دانش‌آموزان جدیدی جای آن‌ها را گرفته‌اند، از اطلاعات مزبور استفاده‌ای به عمل نیاوردند».

برخوردهای تمسخرآمیز برخی از مدیران مناطق آموزشی، مقوله دیگری است که برخی از معلمان نوآور به آن اشاره داشته‌اند، به عنوان مثال، هنرمند قمی در مصاحبه خویش بیان می‌داشت، وی از دانش‌آموزانش می‌خواست تا در درس انشاء ضمن تهیه متن خویش روی آن اِفکت بگذارند و تلاش کنند انشایشان را به گونه‌ای پردازش کنند که همه صداها و صحنه‌های مختلف در آن‌ها دیده شده و

احساس شوند. اما وقتی وی پیشنهاد خود را در این زمینه به مسوولان آموزشی منطقه خویش داده بود، با تمسخر آن‌ها مواجه شده بود که طرح شما به درد کشور سوئیس می‌خورد، نه مدارس چند زبانه ایران. سرانجام برخی از معلمان در بیانات خویش خاطرنشان ساخته‌اند، اصولاً مسوولان مناطق آموزشی آنان با مقوله نوآوری‌های آموزشی مخالفت دارند. احمدی طاهری، الیاسی و حسنی در همین ارتباط بیان می‌داشتند:

«آموزش و پرورش و حتی مدیران مدارس با نوآوری‌های خاص در زمینه تدریس زیاد موافق نیستند. شیوه تدریس بنده در جشنواره برگزیده شده بود، ولی زمانی که می‌خواستم آن را در حضور جمعی از دبیران و مدیران ارایه دهم، بی‌توجهی همکاران به حدی بود که من را متأسف کرد. کلاً آموزش و پرورش و مدیران این موارد را اصلاً جدی نمی‌گیرند و حتی در این زمینه کارشکنی هم می‌کنند».

«من در درس دینی فیلمی راجع به برهان نظم ساخته‌ام که آن را به ستاد اعتلای دبیران دینی و قرآن استان ارایه کردم، اما آن‌ها به این فیلم نگاهی منفی داشتند. یعنی برخی از آقایان، ورود رسانه‌ها را به حیطة مباحث دینی، مترادف بدعت و فساد می‌دانستند، در حالی که ما در قرن ۲۱ زندگی می‌کنیم که قرن رسانه است و ما نباید در سیستم آموزشی ۴۰ سال پیش، باقی بمانیم».

«بنده جشنی به زبان انگلیسی برگزار کردم، در این جشن که به کمک خود دانش‌آموزان انجام شد، تمام مطالب جشن از شروع تا پایان به زبان انگلیسی برگزار شد. مضاف آن که در این جشن که حاوی انبوهی شعر، نمایش و مسابقه بود، در تمام موارد از دانش‌آموزان خلاق مدرسه استفاده شده بود».

استفاده از این شیوه‌های جدید باعث می‌شود که علاقه و انگیزه در دانش‌آموزان بیش‌تر شود و توجه به روحیات و حالات نسل جدید و آشنایی آن‌ها با زبان و کامپیوتر که علم روز دنیا است، باعث پیشرفت هر چه بیش‌تر دانش‌آموزان بشود. همچنین همراهی دانش‌آموزان در کارهای کلاس باعث بالا رفتن روحیه، خلاقیت و ابتکار در آنان می‌گردد.

اما لازم به یادآوری است که مدیران آموزشی و اداره از برنامه بنده استقبال نکرده و حتی آن را تلف کردن وقت کلاس می‌دانند.

مسأله اخیر، آشکارا باعث کم شدن انگیزه در من شده است».

کتاب‌های درسی

برخی از نوآوران آموزشی، از کتاب‌های درسی مدارس با عناوینی همچون «حجیم»، «غیر کاربردی»، «نظری»، «غیر جذاب» و «حاوی مباحث قدیمی»، یاد کرده و بر همین مبنا، از مشکل کتاب‌های درسی که به شکل عاملی ضدنوآوری به محدود ساختن امکان عمل معلمان و پرکردن وقت کلاس آن‌ها می‌انجامد، سخن به میان آورده‌اند.

نوآوران پیش‌گفته، از ضرورت تجدید نظر اساسی در کتاب‌های درسی از نظر حجم، به روز شدن و کاربردی شدن، به عنوان گامی اساسی در سوق یافتن نظام آموزشی به سمت پذیرش نوآوری‌های آموزشی، یاد کرده‌اند.

اظهار نظر تنی چند از معلمان نوآور مصاحبه شده در همین زمینه، به شرح زیر است:

«میزان ساعات درسی زیاد هست، همچنین تکالیف و تحقیق‌های زیادی توسط معلمان مختلف به دانش‌آموزان داده می‌شود و دانش‌آموزان وقت آزاد و آسایش اندکی دارند و مرتب به آن‌ها استرس وارد می‌شود. فشارهای وارده به دانش‌آموزان، خلاقیت را از آن‌ها می‌گیرد و باعث می‌شود دانش‌آموزان مطالب کتاب‌هایشان را طوطی‌وار یاد بگیرند، بهتر است مسوولان این مسایل را در تدوین برنامه آموزشی لحاظ کنند.»

«باید از حجم درس‌ها و کتاب‌ها کاسته شود. به همین ترتیب باید از بخش تئوری دروس کاسته شده و به بخش عملی آن اضافه گردد تا مثلاً بچه‌ها بتوانند با مهارت‌های زندگی آشنا شوند. همچنین آموزش به شیوه عملی بستر مناسب‌تری برای پرورش خلاقیت دانش‌آموزان فراهم می‌آورد.»

«من خودم در تألیف کتاب جدید (بخوانیم - بنویسیم) حضور داشته‌ام. کتاب جدید معایب زیادی دارد و بسیار عجولانه نوشته شده است. کتاب ریاضی این مجموعه هم بسیار خسته کننده است.»

وسایل کمک آموزشی

تعدادی از نوآوران آموزشی، خاصه نوآرانی که در شهرهای کوچک به تدریس می‌پردازند، از فقدان آزمایشگاه، امکانات آزمایشگاهی و کارگاه‌های مورد نیاز رشته‌های مختلف یاد کرده، از این موارد به عنوان عوامل مؤثر در افت کیفیت آموزشی کلاسشان، یاد کرده‌اند.

برخی از معلمان با بردن رایانه قابل حمل خود در سر کلاس، تهیه لوح‌های فشرده مورد نیاز، تقاضا از شاگردان برای آوردن رایانه‌های شخصیشان به مدرسه، تهیه ابزارهای آزمایشگاهی به صورت دست‌ساز (مانند تهیه مولاژ با گِل)، یا جمع کردن پول و تهیه برخی از لوازم آزمایشگاهی، در صدد حل نسبی فقدان وسایل کمک آموزشی مورد نیاز کلاسشان برآمده‌اند. معلمان دیگری با تذکر این که آزمایشگاه مدرسه آن‌ها کوچک است و آن‌ها باید برای انجام یک آزمایش، دانش‌آموزان را دسته دسته به آزمایشگاه ببرند یا این که کارگاه مدرسه آن‌ها، از مسوول آشنا به کار در کارگاه، برخوردار نیست و نظایر آن، از قسمت دیگری از مشکلات خویش در گسترش نوآوری‌های آموزشیشان در سطح مدرسه، یاد کرده‌اند.

نمونه‌هایی از اظهارنظرهای معلمان خلاق و نوآور مصاحبه شده در همین ارتباط به قرار زیر است:

«مشکل دیگر مدرسه ما فقدان آزمایشگاه هست که من طی این دو سال که در روستا تدریس می‌کنم، با کمک خود دانش‌آموزان برخی مواد اولیه را از الکتریکی‌ها، عینک فروشی‌ها، شیشه‌بری‌ها و جاهای دیگر تهیه کرده‌ام و نمازخانه کوچک مدرسه را به این ترتیب به صورت یک آزمایشگاه در آورده‌ام.»

«یکی از موانع مهمی که من با آن روبرو هستم، عدم همکاری و آگاهی همکاران آزمایشگاه مدرسه است، به این معنا که به نظر می‌رسد مسوولان مدرسه، در غالب موارد، افرادی را که هیچ سنخیتی با کار و تخصص آزمایشگاه ندارند، به این قسمت می‌فرستند و آن‌ها هم با عدم همراهی معلمان، آن‌ها را از ادامه فعالیت‌هایشان (که بعضاً هم خارج از حیطه وظایف آن‌ها است)، دلسرد می‌کنند».

مدیران مدارس

بررسی‌های میدانی انجام شده گروه پژوهش حکایت از آن دارد که مدیران اندکی هستند که نسبت به مقوله نوآوری‌های آموزشی شناخت داشته، در صدد بسترسازی برای گسترش آن برآمده باشند. اما همین دست از مدیران نیز غالباً در فشار محدودیت‌های مالی و مقرراتی آموزش و پرورش قرار دارند. یکی از مدیران در همین رابطه بیان می‌داشت:

«من به عنوان مدیر یک مدرسه دولتی از بودجه و امکانات بسیار قلیلی برخوردارم. قوانین خشک و انعطاف ناپذیر نظام آموزشی، دست ما را به عنوان یک مدیر می‌بندد و مانع بروز خلاقیت‌های ما می‌شود».

گذشته از موارد اخیر، غالب معلمان نوآور، در برخورد خویش با مدیران مدارس، در حد بسیار کمی از مدیران مدارسشان رضایت داشته، در اکثریت قریب به اتفاق موارد از ناهمراهی آنان با خودشان سخن گفته‌اند. مشکلات مالی که دست مدیران مدارس را در غالب موارد بسته‌اند، از جمله مواردی است که در اظهارات بسیاری از نوآوران آموزشی مشاهده می‌گردد. بیانات برخی از این معلمان، در زیر آمده است: «فضای کلاس بسیار کم و محدود است و مسوولان مدرسه کم‌ترین سروصدایی را که توسط بچه‌ها ایجاد می‌شود، مورد نفی و انکار قرار می‌دهند، زیرا به زعم آن‌ها این کار برای کلاس‌های دیگر، مزاحمت ایجاد می‌کند.

غالب مدارس به کیفیت کار معلم‌ها اهمیتی نمی‌دهد، به عنوان مثال، ماکت‌هایی را که من و دانش‌آموزانم با زحمات زیاد برای تفهیم هر چه بهتر درس می‌سازیم، مسوولان مدرسه به راحتی دور می‌اندازند».

«مدرسه برای فعالیت‌های بیرون از محیط آموزشی حاضر به هزینه کردن نیست و من برای بازدید دانش‌آموزانم از مباحث مربوط به درس، مجبورم از جیب خودم هزینه رفت و برگشت دانش‌آموزان را پرداخت کنم.

برای من جای تعجب دارد که مدرسه ۵ دقیقه دیرآمدن من را مواخذه می‌کند، ولی ۱۰ ساعت کار اضافه بر سازمانم را که برای دانش‌آموزانم انجام می‌دهم، مورد توجه قرار نمی‌دهد».

«اغلب وسیله نقلیه در اختیار ما نبود و نمی‌توانستیم به موقع بازدید برویم، یا هماهنگی‌های لازم صورت نمی‌گرفت. سرانجام مدیر مدرسه اعلان کرد که دیگر نمی‌تواند وسیله نقلیه و بودجه در اختیار ما قرار دهد، در ادامه مدیر مدرسه به من اعتراض کرد و گفت که شما به جای تشکیل کلاس و تدریس،

بچه‌ها را به گردش می‌برید. اما من تسلیم نشدم و با بچه‌ها (که تنها حامیان طرح من بودند)، پیاده به کارگاه بافندگی مورد نظر رفتیم. البته آموزش و پرورش هم آن گونه که انتظار می‌رفت از من حمایت نکرد و مسوولان آن می‌گفتند من سازمان گردشگری تشکیل داده‌ام، برنامه‌های بازدیدی دانش‌آموزان در طول سال نباید بیش‌تر از یکی دو تا باشد و آن‌ها بودجه لازم را برای این کارها ندارند».

«من برای مسابقات علمی، با حوصله مطلب تهیه می‌کنم. بعد که نفرات اول انتخاب شدند، تشویق می‌شوند، اما این تشویق‌ها متناسب با علایق بچه‌ها نیست. چند ماه از مسابقه می‌گذرد و بعد جایزه داده می‌شود که دیگر این کار برای بچه‌ها هیجان ندارد».

برخی از معلمان نوآور دیگر از مواردی مانند «حسادت مدیر»، «عدم فهم نوآوری‌ها توسط مدیر»، «اعتراض مدیر به کارهای معلمان نوآور»، «معلمان خلاق»، «برچسب زدن به معلمان نوآور»، «مقابله با معلمان خلاق و نوآور»، یاد کرده، بیان داشته‌اند که برخوردهای اخیر اسباب دل‌سردی و یأس آنان را فراهم آورده، بعضاً آنان را مجبور به کنار نهادن نوآوری آموزشی خودشان کرده‌اند:

بشکوفه، سلیمانی‌فر و رجایی از عدم فهم مدیر مدرسه‌شان نسبت به نوآوری‌های آموزشی و اعتراض مدیر به کارهایشان به شرح زیر یاد کرده‌اند:

«دانش‌آموزان در درس زیست شناسی می‌خواستند از سلول‌هایی که مشاهده می‌کنند، فیلم برداری کنند، من با دستگاه فیلم برداری خودم از سلول‌های مورد نظر فیلم برداری کردم، اما دریغ از این که یکی از مسوولان مدرسه از من تشکر کند».

«کلاس من، کلاس شادی هست، ولی مدیر مدرسه همیشه از دست من شاک می‌کند که چرا کلاسم را درست اداره نمی‌کنم».

«روش بارش مغزی در مدرسه جا نیفتاده است، مثلاً هنگام به کارگیری این روش چون بچه‌ها سروصدا می‌کنند، مدیر به من اعتراض می‌کند».

سمیعی در مصاحبه خویش از تحقیری که از سوی مدیر و کادر مدرسه نسبت به کار خلاق وی صورت می‌پذیرد، به شرح زیر یاد کرده است:

«من در یکی از دبیرستان‌ها می‌خواستم نمایشگاه بزنم، مدیر مدرسه به ما جایی برای برپایی نمایشگاه نداد، او حاضر نبود که ما حتی در حیات مدرسه هم نمایشگاهمان را برپا کنیم. یک‌بار مدیر مدرسه برای این که من را از سر خودش باز کند، راهرو باریک جلوی سرویس بهداشتی مدرسه را به من پیشنهاد کرد و اتفاقاً من هم این پیشنهاد را پذیرفتم و با بچه‌ها در آن جا نمایشگاه قشنگی برپا کردیم، بچه‌ها با جان و دل کار کردند و با وسایل دور ریختنی نمایشگاه باشکوهی را فراهم کردند. موقع افتتاح نمایشگاه همه گریه می‌کردیم».

مصاحبه‌گران پژوهش، در حاشیه گزارش مصاحبه اخیر خویش خاطر نشان کرده‌اند:

«خانم سمیعی با وجود اصرار ما، بیش‌تر از این از موانع کاری خود صحبت نکرد، ولی ما شاهد بد رفتاری و توهین مدیر و کادر دبیرستان به ایشان بودیم، همکاران پشت سرایشان هر حرفی می‌زدند،

مدیر مدرسه حاضر نبود فیلم نمایشگاه وی را که توسط خود او گرفته شده بود به ما بدهد. حتی با تعجب باید بگویم که مدیر مدرسه به خود اجازه داد تا می‌تواند پشت سر ایشان از او بدگویی کند که ما عمیقاً از این کار وی متأسف شدیم».

برخی از معلمان نوآور دیگر، از برجسب زدن مدیر به کار آنان و یا مقابله مدیر با کار آموزشی نوآورانه آنان یاد کرده‌اند:

«من گاهی در کلاس‌هایم درباره مسایل روز جامعه برای دانش‌آموزانم بحث می‌کنم، مثلاً برای بچه‌ها از دختران فراری یا زنان روسپی صحبت کرده، فیلم‌هایی با مضامین مزبور (مانند دختری با کفش‌های کتانی) را برای آن‌ها به نمایش در می‌آورم. اما در پی این اقدام‌ها، در مدرسه بلافاصله به کار من، برجسب سیاسی زده می‌شود».

«مسوولان مدرسه، تهیه ماکت توسط دانش‌آموزان در محیط مدرسه را نمی‌پذیرند و بیان می‌دارند که آنان با این کارشان محیط آموزشگاه را به بی‌نظمی می‌کشند».

«مشکل عمده من وجود مدیران انعطاف ناپذیر است که همیشه ساز مخالف می‌زنند، چرا که عقیده دارند نرمش و در حین آن خواندن شعر و نیز شوخی و خنده در کلاس با درسی چون فیزیک و ریاضی مغایرت دارد. غافل از این که عوامل احساسی مثل خنده و شعر، دانش‌آموز را بیش‌تر به کلاس علاقه‌مند می‌کند، چرا افرادی مانند آقای الهی قمشه‌ای، بیش‌ترین مخاطب را دارند؟ مگر نه این که این افراد از زبان طنز، شعر و حکمت استفاده می‌کنند».

همکاران آموزشی

معلمان نوآور را از منظری می‌توان به دو گروه تقسیم کرد. غالب معلمان نوآور عاشقانه به کارشان می‌اندیشند و در صدد گسترش ایده‌های نوآورانه، خلاق و مبتکرانه خود برای ارتقای نظام آموزشی هستند. در این میان معدودی از معلمان نوآور نیز وجود دارند که برای تک ماندن، حاضر به انتقال تجربیات مثبت و مفید و نوآورانه خویش به همکارانشان نیستند.

اگر از معدود معلمان اخیر بگذریم، غالب معلمان نوآور در صدد ارایه رایگان کارشان برای اعتلای علمی و اخلاقی دانش‌آموزانشان هستند. بررسی‌های میدانی انجام شده دلالت بر آن دارد که معلمان خلاق و نوآور چندان مورد پذیرش همکاران معمولیشان قرار نگرفته، از سوی آنان بیش‌تر از آن که با دیده تأیید نگریسته شوند، با دیده نفی و انکار نگریسته می‌شوند.

بررسی‌های میدانی انجام شده در سطح معلمان نوآور، حکایت از آن دارد، معلمان اخیر که در برابر جزوه‌گویی بسیاری از همکارانشان، با اتکا به قالب‌ها و محتوایی متفاوت به تدریس می‌پردازند، از سوی این دسته از معلمان غالباً مثبت ارزیابی نمی‌شوند، زیرا تأیید معلمان نوآور و خلاق، در عمل به نفی خودشان خواهد انجامید، زیرا نتیجه اقدام‌های آنان بیش‌تر از آن که به اعتلای علمی و اخلاقی دانش‌آموزانشان بینجامد، به اتلاف عمر و استعداد‌های آنان می‌انجامد.

معلمان اخیر از کار معلمان نوآور با عناوینی مانند: «مسخره بازی در آوردن سرکلاس»، «دلک بازی به جای درس دادن»، «گذراندن وقت کلاس به شوخی و خنده به جای درس دادن» و مانند آن‌ها یاد می‌کنند. معلمان دیگری خاطرنشان ساخته‌اند که همکارانشان، روی آنان اسم تمسخرآمیزی گذاشته‌اند و از آنان در جمع خویش، با اسم مزبور یاد می‌کنند.

گروهی از معلمان نوآور هم خاطرنشان ساخته‌اند، همکارانشان در برخورد با نوآوری‌های آنان، دچار حسادت شده، با دروغ پراکنی و شایعه سازی‌هایشان، حسادت خویش را نسبت به همکاران نوآور و نواندیشان، نشان می‌دهند.

تنی چند از معلمان نوآور و خلاق، از فضای روانی پر تنش که همکاران عادی و روزمره برای آنان پدید آورده‌اند، به شرح زیر یاد کرده‌اند:

«من اغلب سعی دارم جو کلاس را با طنزهای موجود در کتاب‌های عربی از حالت خشک و رسمی خارج کرده و همراه با خنده و شوخی مطالب را به دانش‌آموزان بیاموزم که البته در این زمینه مورد اعتراض همکارانم واقع شده‌ام که کلاس درس، جای شوخی و خنده نیست.»
«بعضی از همکاران، کارهای نمایشی ما را مسخره بازی می‌نامند.»

«بنده برای بازدید دانش‌آموزانم از آثار باستانی شهر شیراز، از سازمان میراث فرهنگی، مجوز بازدید رایگان دانش‌آموزانم از مراکز تاریخی شهر را در طول سال تحصیلی گرفته‌ام و با اخذ مجوز بیرون بردن دانش‌آموزان، با هزینه خودم و بعضاً کمک دانش‌آموزان، برای رفتن به مراکز تاریخی، وسیله نقلیه تهیه می‌کنیم، اما مسوولان مدرسه با بیان این که بردن دانش‌آموزان برای بازدید از این طرف و آن طرف، چیزی جز اتلاف وقت و بودجه نیست، به من توصیه می‌کنند: بابا بی‌کاری این همه خودت را به دردسر می‌اندازی! یک درسی بده و یک نمره هم بده تا دانش‌آموزان پی کار خودشان بروند. ولی انصافاً زخم زبان همکاران برای من تلخ و هزینه رفت و آمد دانش‌آموزان سنگین است.»

«اوایل من در ارتباط با شیوه کارم، سعی در متقاعد کردن همکارانم داشتم، اما از آن جا که اغلب آن‌ها فقط در قید کتب درسی هستند، متقاعد نمی‌شوند و الآن هم که هرازگاهی من را می‌بینند، من را «آقای عمل و مصلح» صدا می‌زنند که من هم سعی در نادیده گرفتن این برخوردها دارم.»
«حسادت و انتقادات همکاران، دروغ‌های آن‌ها و مسایل مشابه، عمده‌ترین موانع موجود در فرا روی تدریس من است.»

بنابراین در یک جمع بندی اجمالی می‌توان بیان داشت، گاهی معلمان نوآور، نه تنها خود را از سوی سازمان، مناطق و نواحی آموزشی آموزش و پرورش در تهدید می‌بینند، بلکه فضای مدرسه را نیز که با واکنش‌های مدیر و دیگر معلمان، فضایی نامساعد و خصمانه برای آنان فراهم آورده است، برای خود فضایی سخت، دشوار و تحمل ناپذیر می‌یابند.

اولیای دانش‌آموزان

اگر چه برخی از اولیای نواندیش دانش‌آموزان، نوآوری آموزشی معلمان نوآور را با دیده احترام و تکریم می‌نگرند، اما در جمع اولیا نیز، افراد زیادی هستند که به علت عدم آشنایی با نوآوری‌های آموزشی و برخورداری از روحیات محافظه‌کارانه، هر گونه تغییر در جریان آموزش سنتی را خطری جدی ارزیابی کرده، به مقابله با آن برمی‌خیزند.

توجه اولیا به نمره به مثابه برآیند نهایی آموزش، مخالفت برخی از اولیا با یادگیری تعاونی (با این تصور که معلم با پیشه کردن این کار می‌خواهد از زیر مسوولیتش شانه خالی کند)، عدم پذیرش بعضی از والدین در ارایه موضوع‌ها و مفاهیم درسی مطرح شده از سوی فرزندانشان به صورت خلاق و مانند آن، بیانگر قسمتی از مخالفت‌های والدین، در مواجهه با معلمان نوآور فرزندشان است.

در فراز دیگری از مخالفت اولیا با معلمان نوآور، بعضی از آنان، انجام پژوهش‌های میدانی برای فرزندشان را مناسب ارزیابی نکرده، بر این اعتقاد بوده‌اند، فرزندانشان در جریان تحقیق ممکن است به جاهایی بروند که نباید بروند. به شکل مشابهی برخی از اولیا با طرح مخاطرات برنامه‌ها و سفرهای خارج از مدرسه، حاضر به قبول همراهی فرزندشان در برنامه‌های پیش‌گفته نمی‌شوند.

موارد زیر مصادیقی از اظهارنظر معلمان نوآوری است که اولیای دانش‌آموزان، آموزش‌های نوآورانه آنان را زیر سوال برده‌اند:

«وقتی ما یادگیری تعاونی و گروهی را در سطح کلاس‌های خودمان پیاده می‌کنیم و دانش‌آموزان کلاس به خانواده‌شان گزارش می‌دهند که ما در کلاس خودمان فعال هستیم، خانواده آن‌ها به کار معلمان مدرسه معترض شده، تصور می‌کنند معلمان در کلاس بی‌کار هستند و شیوه آموزش مبتنی بر کارگروهی، به آموزش فرزندشان لطمه وارد می‌آورد».

«من در درس انگلیسی، کلاسم را با نمایش و بازی اداره می‌کنم. مثلاً دانش‌آموزانی که موظف می‌شوند متنی در مورد جشن تولد تهیه و برای کلاس ارایه کنند، موظفند با ایجاد فضای جشن تولد، به ارایه کارشان بپردازند. از همین رو وقتی بعضی از دانش‌آموزان، برای ارایه تکلیف درسیشان در صدد تهیه کیک، شمع و فشفشه برای نمایش عینی موضوع مورد بحثشان، برآمده بودند، روز بعد والدین آن‌ها به مدرسه آمده، بیان می‌داشتند: معنی این کارها چیست که برای کلاس زبان باید شمع، کیک و فشفشه تهیه کرد».

«اولیا تکمیل بریده روزنامه یا متن‌های مکتوب نیمه کاره را در درس انشاء، سرگرمی می‌دانند و آن را به عنوان درس نمی‌پذیرند.

علاوه بر این بعضی از خانواده‌ها راضی نبودند فرزندانشان در انجام تحقیقات شرکت کنند، چون معتقد بودند وقت مفیدشان تلف می‌شود و به جاهایی که نباید بروند، می‌روند».

«درخواست تکلیف نقاشی برای مضامین درس دینی، برای مدیر مدرسه و خانواده دانش‌آموزان قابل فهم نیست و با من به مخالفت برمی‌خیزند».

دانش‌آموزان

با وجود آن که جوانان به دلیل روحیه جوانی که از آن برخوردارند، به نوگرایی و تحول‌گرایی علاقه نشان می‌دهند، اما برخی از دانش‌آموزان در برخورد با طرح‌های نوی معلمانشان، به تردید افتاده، دست به مخالفت با روش‌های تدریس نوین معلمانشان زده، خواستار تدریس معلمان به شیوه‌های سنتی (مانند کنار نهادن آموزش فعال و پیشه کردن بیان نکات کنکوری یا نمایش ندادن فیلم به زبان اصلی در درس زبان)، شده‌اند. اما در مجموع مخالفت همکاران آموزشی معلمان نوآور، در قیاس با مخالفت اولیا، بیش‌تر و مخالفت دانش‌آموزان در مقایسه با مخالفت همکاران آموزشی معلمان نوآور، کم‌تر گزارش شده است.

مجموعه آنچه از آن یاد شد گاهی کار را به آنجا می‌کشاند که معلمان نوآور یا دست به کنار نهادن نوآوری‌ها و خلاقیت‌های خود زده و یا فرار کردن از نظام آموزشی را پیشه خود می‌کنند. سلطان بیگی از متوقف شدن کارهای نوآورانه خویش و احمدی از کنارگیری از نوآوری‌های خود به شرح زیر یاد کرده‌اند:

«بنده بیش از ۲۰۰ وسیله آموزشی و کمک آموزشی در زمینه‌های فیزیک، شیمی و زیست‌شناسی تهیه کرده‌ام، کتابی نیز در همین جهت با عنوان «گام‌های امیدبخش» با توضیح و شرح ابزارهای ساده‌ای که با وسایل کم هزینه و ساده قابل تهیه هستند، از طریق انتشارات مدرسه به دست نشر سپرده‌ام، جلد دوم همین مجموعه را نیز آماده نشر کردم، اما چاپ آن انجام نشده است. در صورتی که اگر روال چاپ کتاب‌هایم ادامه می‌یافت، من تا به حال ۵ جلد از این دست کتاب‌ها را می‌توانستم به دست نشر بسپرم تا جامعه از آن بهره‌مند گردد».

«مشکلات زیادی در سر راه طرح سوق دادن دانش‌آموزان به سمت مسایل اجتماعی وجود داشت. از جمله این که موضوع‌های مورد بررسی دارای سوگیری هستند و غیرمستقیم گروه، نهاد یا سازمان خاصی را هدف انتقاد قرار می‌دهند.

موضوع اخیر سبب شد من آن قدر با آموزش و پرورش و دیگر سازمان‌ها و نهادها درگیری داشته باشم که جز کنارگیری از طرحم، چاره‌ای نداشته باشم. از این رو من به هیچ کس پیشنهاد نمی‌کنم راه جدیدی در پیش بگیرد، چون ممکن است مثل خود من سرخورده شود. نمی‌گویم روش من یا کارم بی‌عیب و نقص بود، اما مسوولان آموزشی می‌توانستند به جای سرکوب کردن من، مرا به مسیر درستی هدایت کنند».

سعادت‌مندان از عدم فهم نوآوری‌ها در سازمان آموزش و پرورش سخن گفته و دهدشتی و ذوقی‌پور از تلاش خود مبنی بر فاصله گرفتن از نظام آموزش و پرورش مرسوم یاد کرده‌اند:

«در آموزش و پرورش دوغ و دوشاب برابر است و فقط برای مدیران آموزش و پرورش کمیت و کمیت‌گرایی اهمیت دارد».

«من منتظر اتمام تعهد به خدمتم هستم تا از آموزش و پرورش خارج شوم، چون اصلاً چیزی که در آموزش و پرورش جایگاه ندارد، دانش‌آموز، دبیر و تعلیم و تربیت است».

«دیگران خیلی از طرح‌های من را به نام خودشان مطرح ساخته‌اند. به عنوان مثال، شبکه‌ای را که من راه‌اندازی کردم، برخی از آقایان آن را به نام خودشان تمام کردند، همین مسایل سبب شد که من از سیستم آموزش و پرورش بیرون بیایم و در گوشه خلوتی برای خودم به اجرای طرح‌هایم بپردازم».

با توجه به آنچه از آن یاد شد، در یک جمع‌بندی اجمالی، می‌توان نتیجه گرفت، شاید مهم‌ترین دغدغه نوآوران آموزشی، نه حمایت از آنان در جهت گسترش نوآوری‌هایشان، بلکه حمایت از آنان در برابر نفی و انکاری است که از سوی سازمان آموزش و پرورش، مسوولان نواحی و مناطق آموزشی، مدیران مدارس، همکاران و حتی اولیا و دانش‌آموزان، متوجه آنان است. از این رو، با وجود آن که وجود جمعی از معلمان و اولیای آموزشی مبدع، مبتکر و خلاق، سرآغاز مبارک و میمونی برای گسترش نوآوری‌های آموزشی در کلان نظام آموزش و پرورش به شمار می‌رود، اما به نظر می‌رسد، این مسأله به تنهایی، به تحقق نوآوری‌های آموزشی در سازمان آموزش و پرورش نخواهد انجامید و در صورت بسته‌نگری و عدم انعطاف‌پذیری اولیای سازمان و مناطق آموزشی آموزش و پرورش، نه تنها به نوآوری‌های دبیران و اولیای آموزشی نواندیش وقعی گذاشته نخواهد شد، بلکه با مقاومت در برابر آنان و احیاناً نفی و انکار طراحان آن، موجبات فرسایش و خستگی افراد نوآور را فراهم آورده، آنان را در ادامه راه نوآور و خلاقشان، با تردید مواجه می‌سازد.

در مسیر تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها در دوران کرونایی

در بررسی مهم‌ترین موانع گسترش نوآوری‌های آموزشی از مواردی مانند سازمان آموزش و پرورش، ادارات مناطق آموزشی، کتاب‌های درسی و امکانات آزمایشگاهی، مدیران مدارس، معلمان، اولیای دانش‌آموزان و در نهایت خود شاگردان یاد شد. اما به نظر می‌رسد در شرایط حاضر که به سبب وجود ویروس کرونا مدارس از سر اجبار به تعطیل کشیده شده‌اند، بتوان از شرایط پیش آمده بهره برد و با تغییر برخی از رویکردها، تحول‌آفرینی در بعضی از خط‌مشی‌ها و اعمال برخی از اصلاحات در نظام آموزش عمومی کشور، به کم رنگ کردن موانع اخیر نایل آمد.

در ادامه هر یک از عناوین پیش‌گفته در همین ارتباط مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

سازمان آموزش و پرورش

مسوولان فرهنگی جامعه در برخورد با فناوری‌های ارتباطی جدید، بیش‌تر از آن که فناوری‌های اخیر را فرصت ببینند، آن‌ها را تهدید ارزیابی کرده، به همین سبب با رویکردی مبتنی بر نفی و انکار با آن‌ها

برخورد کرده‌اند. انعکاس بارز رویکرد اخیر در نظام آموزش عمومی کشور، ممنوعیت ورود تلفن همراه (و تبلت) به مدارس است.

با سيطرة یافتن کرونا و ویروس در سطح جامعه، مسوولان نظام آموزش عمومی کشور مجبور شدند برای تداوم سال تحصیلی، با اتکا به فناوری‌های ارتباطی جدید و فضای مجازی، به این امر مبادرت ورزند. سازمان آموزش و پرورش جهت بسترسازی بهینه برای کاربری دانش‌آموزان از فضای مجازی می‌تواند با یاری جستن از برخی از نهادهای علمی، آموزشی و خدماتی جامعه، به این مهم نایل آید. سازمان آموزش و پرورش می‌تواند در موارد زیر از مراکز دانشگاهی و پژوهشی جامعه انتظار معاضدت و یاری داشته باشد:

- شناخت هر چه بیش‌تر فراز و فرودهای فناوری‌های ارتباطی جدید،
 - بررسی فراز و فرودهای تعامل کودکان، نوجوانان و جوانان با فناوری‌های پیشرفته،
 - بررسی میزان آگاهی کودکان، نوجوانان و جوانان از خطرات فضای مجازی،
 - بررسی اثرات سیاست‌گذاری‌های انجام شده در امر فضای مجازی،
 - ارایه رهنمود بر مبنای پژوهش‌های انجام شده برای سیاست‌گذاری‌های جدید،
 - طراحی سایت برای پاسخ به سوال‌های اولیا،
 - تولید ادبیات فاخر برای فضای مجازی،
 - تهیه محتوای آموزشی و کمک آموزشی (برای دانش‌آموزان و معلمان)،
 - ایجاد کتابخانه‌ها و موزه‌های مجازی،
 - پاسخ مناسب به برخی از خلاءهای اجتماعی موجود،
 - تمهید مراکز راهنمایی و مداخله در بحران.
- سازمان آموزش و پرورش می‌تواند در موارد زیر از وزارت ارتباطات جامعه انتظار همکاری و همیاری داشته باشد:

- افزایش ایمنی روی خط کودکان، نوجوانان و جوانان با تهیه سایت‌های مناسب و سالم جهت کاربران اخیر،

- تهیه سیم کارت دانش‌آموزی.

سازمان آموزش و پرورش می‌تواند در موارد زیر از مؤسسات مرتبط با نوجوانان و جوانان جامعه انتظار همکاری و کمک داشته باشد:

- نهادهای دینی،

- مراکز پزشکی،

- مراکز مشاوره و روان‌درمانی،

- و کتابخانه‌ها.

سازمان آموزش و پرورش می‌تواند در موارد زیر از مراکز امنیتی و حفاظتی جامعه انتظار یاری و

مساعدت داشته باشد:

- ایجاد جریان‌های اجتماعی روشن‌گر در ارتباط با فضای مجازی،

- ارائه ابزارهای کنترل‌کننده به اولیا،

- نشر کتاب، کتابچه، جزوات و برشورها و پوستره‌های اطلاع‌رسانی برای اقشار مختلف اجتماعی،

- راه‌اندازی سایت‌های خاص کودکان، نوجوانان و جوانان جامعه،

- ارائه هشدارهای لازم به خانواده‌ها،

- ارائه هشدارهای ضروری به جامعه،

- حضور پلیس در فضای مجازی (نظیر اتاق‌های گپ اینترنتی) برای رصد فعالیت افراد مختلف،

- ایجاد خطوط مستقیم برای تماس اضطراری با مسوولان فضای مجازی برای تهیه محیطی امن‌تر.

سازمان آموزش و پرورش می‌تواند در موارد زیر از سایر نهادهای دولتی و سازمان‌های مدنی جامعه

انتظار همکاری و همیاری داشته باشد:

- تهیه کتاب، کتابچه، برشور و پوستر برای اولیا و دانش‌آموزان،

- راه‌اندازی سایت‌های امن برای کودکان، نوجوانان و جوانان،

- درجه‌بندی محتوای رسانه‌ای و سایت‌های فضای مجازی،

- برگزاری کلاس‌های آموزشی برای اولیا و مراقبان نوجوانان و جوانان،

- برگزاری سالانه روز اینترنت امن،

- ایجاد صندوق حمایت از مراکز پژوهش در حوزه رسانه‌های نوین.

سازمان آموزش و پرورش می‌تواند در موارد زیر از قوه قضائیه جامعه انتظار معاضدت و یاری داشته باشد:

- تدوین قوانین لازم برای حمایت از کاربران نوجوان و جوان فضای مجازی،
 - تدوین قوانین منع آسیب و ایذایی کاربران فضای مجازی (مانند ممنوعیت هرزه‌نگاری کودکان، نژادپرستی، زورگیری الکترونیکی، سرقت هویت و نظایر آن‌ها)،
 - تدوین قوانین ناظر بر حسن عملکرد اولیای کودکان، نوجوانان و جوانان.
- سازمان آموزش و پرورش می‌تواند در موارد زیر از سایر مراکز اطلاع‌رسانی جامعه انتظار مساعدت و همپاری داشته باشد:

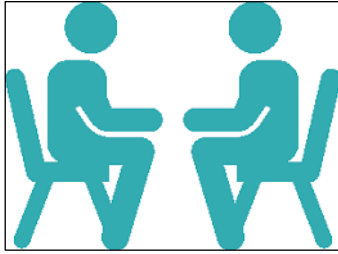
- ایجاد شبکه‌های اجتماعی و سایت‌های خاص برای کاربری جوانان،
- ارائه محتوای سواد رسانه‌ای به شکل مستقیم و غیرمستقیم در مباحث آموزشی و فوق برنامه،
- تشویق تفکر انتقادی کودکان، نوجوانان و جوانان،
- تشویق کودکان، نوجوانان و جوانان به انتقال مسایل و مشکلات پیش آمده برای آنان در فضای مجازی به اولیا،

- ایجاد امکان گفت‌وگوی اینترنتی کاربران نوجوان و جوان با متخصصان سلامت روان،
- در دسترس قراردادن روزنامه‌های الکترونیکی جهت ارتقای شناخت نوجوانان و جوانان از فضای مجازی،
- هشدار به کودکان، نوجوانان و جوانان مبنی بر ماندن سوابق فرد در فضای مجازی و دخالت این موارد در استخدام و آینده شغلی آنان.

با حمایت نهادهای پیش‌گفته، سازمان آموزش و پرورش باید با اتخاذ روش‌های زیر و موارد مشابه، رأساً در بسترسازی فرهنگی برای کاربری بهینه آموزشی و فرهنگی از فضای مجازی وارد صحنه شود:

- ارائه مباحث فناوری‌ها به شکل ضمنی در متون درسی،
- اختصاص واحد مستقل سواد رسانه‌ای (نظیر برخی از کشورهای جهان)،
- ارائه برخی از درس‌ها به صورت ترکیبی از تدریس مستقیم و تدریس روی خط،
- انجام فعالیت‌های فوق برنامه در ارتباط با خطرات فضای مجازی،
- ارسال محتوا در ارتباط با فضای مجازی امن برای اولیای دانش‌آموزان،
- برگزاری کلاس‌های آموزشی برای والدین دانش‌آموزان،
- اختصاص خط تلفن مستقل در ارتباط با مسایل فضای مجازی برای اولیا،
- ایجاد امکان ارتباط ایمیلی اولیا با مسوولان مدرسه،
- درگیر کردن اولیای مدرسه (مدیران، مشاوران، روان‌شناسان و معلمان) با مقوله فضای مجازی،
- تهیه کتابچه راهنما برای مسوولان و اولیای مدارس،
- ارائه و معرفی سایت‌های امن و سالم به دانش‌آموزان و معلمان،
- ارتقای مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان،
- ارائه کنترل شده فضای مجازی (با فیلتر کردن سایت‌های نامناسب) به دانش‌آموزان،

- ایجاد سامانه مشاوره دانش‌آموزی.

سازمان آموزش و پرورش در فراز دیگری از فعالیت‌های خود باید اطلاع‌رسانی برای اولیای دانش‌آموزان را به شرح زیر در دستور کار خود قرار دهد:

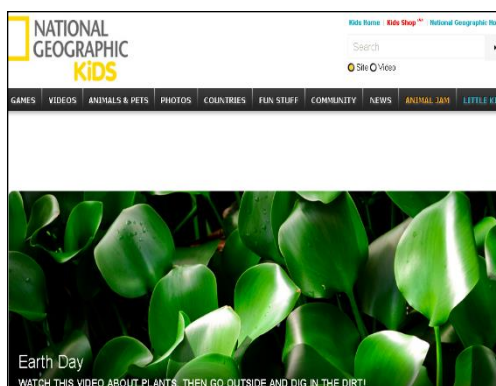
- ارایه کتاب، کتابچه، برشور، پوستر و بسته‌های آموزشی تهیه شده برای اولیا،
- برگزاری کلاس آموزشی برای ارتقای آگاهی اولیا در زمینه فضای مجازی،
- ارایه انواع ابزارهای کنترل فناوری‌ها (رایانه، تلفن همراه و دیگر فناوری‌های ارتباطی) به اولیا (که در غالب موارد این برنامه‌ها باید رایگان باشند)،

- رتبه‌بندی محتوای سایت‌های مختلف جهت اطلاع اولیا،
 - تعمیق روابط اولیا با مشاوران مدارس،
 - تشویق گذاشتن قرار و مدارهای مشترک اولیا با فرزند جهت کاربری مناسب وی از فناوری‌های ارتباطی،
 - تعمیق رابطه دوستانه با فرزند برای ممانعت از پنهان کردن مشکلات پیش آمده برای وی،
 - معرفی سایت‌های مناسب به فرزند،
 - نظارت بر نحوه کاربری فرزند از فضای مجازی،
 - مداخله فعال در جهت حل مشکلات پیش آمده برای فرزند در فضای مجازی.
- سازمان آموزش و پرورش در فراز دیگری از اقدام‌های خود باید دست به تهیه و تولید ادبیات فاخر برای کاربری دانش‌آموزان در فضای مجازی بزند. مواردی نظیر استفاده از منابع علمی تهیه شده در برخی از سایت‌های موجه و علمی، گردش‌های (تورهای) مجازی در موزه‌ها و گردش‌های (تورهای) مجازی در شهرها و کشورهای مختلف، قسمتی از این منابع را تشکیل می‌دهند.

تعدیل مقاومت‌ها در برابر نوآوری‌های آموزشی در نظام آموزش عمومی کشور / ۱۹۹

اعتبارسنجی منابع تولید شده توسط معلمان جهت کاربری در فضای مجازی، قسمت دیگری از وظایف سازمان آموزش و پرورش را تشکیل می‌دهد. این وظیفه در سطوح زیر محقق می‌شود:

- تشکیل کار گروه تخصصی در سطح مناطق آموزشی،
 - تشکیل کار گروه تخصصی در سطح شهر،
 - تشکیل کار گروه تخصصی در سطح استان (با حضور معلمان نخبه و استادان دانشگاه)،
 - تشکیل کار گروه تخصصی در سطح کشور (با حضور معلمان نخبه و استادان دانشگاه)،
 - همکاری‌های مشترک با گروه‌های تخصصی ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی در جهت تولید محتوا و تهیه ادبیات فاخر.
- سازمان آموزش و پرورش در فراز دیگری از اقدام‌های خویش باید جهت اصلاح برخی از خنثی‌های خود دست به اقدام بزند. نمونه‌هایی از این اقدام‌ها به قرار زیر است:
- سازمان دادن به روابط بین‌المللی جهت اخذ تجربیات آموزشی دیگر کشورهای جهان،

- تشکیل هسته‌های مشورتی متشکل از معلمان و نخبگان در سطح شهر، استان و کشور جهت تدوین طرح‌ها و ایده‌های تعالی بخش،
- راه‌اندازی همایش‌های بررسی تجربیات مثبت و منفی نظام آموزشی و پرورشی آموزش و پرورش، در ایام کرونایی،
- معرفی استاندار برای تهیه کتاب‌های آموزشی مورد نیاز توسط افراد خلاق و متخصص جامعه،
- تلاش برای بازنگری کلی در رویکردهای نظام آموزشی (تلاش برای تغییر رویکرد حافظه‌مدار به رویکرد حل مسأله)
- انجام نظرسنجی درباره فراز و فرودهای نظام آموزشی از دانش‌آموزان و اولیای آنان،
- انجام نظرسنجی درباره فراز و فرودهای نظام آموزشی از نخبگان جامعه،
- تشکیل انجمن اولیا و مربیان در سطح منطقه، استان و کشور،
- دخالت دادن انجمن اولیا و مربیان در تصمیم‌گیری‌های کلان نظام آموزش عمومی کشور،
- جذب معلمان خلاق (که دانش‌آموزان خلاق تربیت می‌کنند)،
- تلاش در جهت ادغام کار و یادگیری،

- بازنگری در برنامه‌های تدوین شده برای دانش‌آموزان معلول و ناتوان (با اتکا به پیشرفت فناوری‌های ارتباطی جدید و ظرفیت‌های فضای مجازی)،

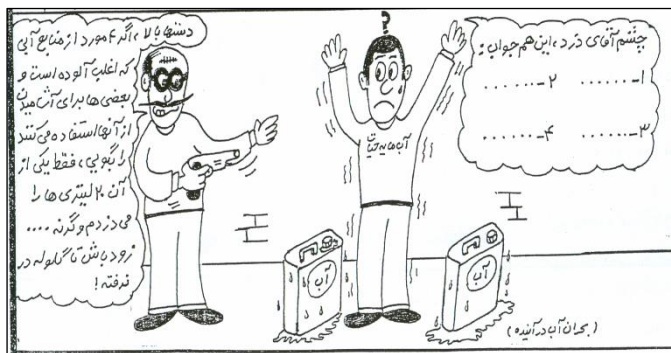

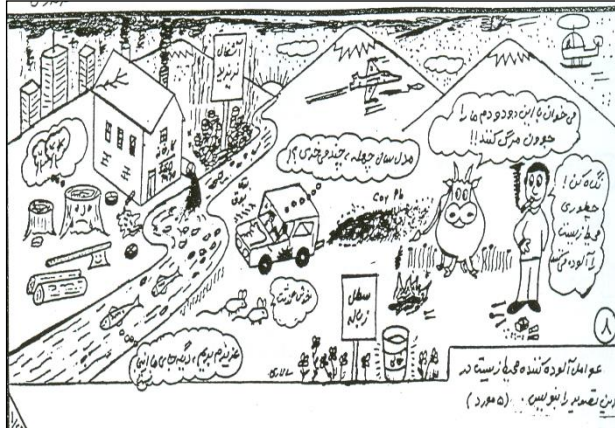
- تلاش در جهت بازگرداندن دانش‌آموزان ترک تحصیل کرده به جریان آموزش (با اتکا به پیشرفت فناوری‌های ارتباطی جدید در جهت راه‌اندازی آموزش مجازی این دسته از دانش‌آموزان)،
- تلاش در جهت کاهش و تعدیل مشکلات دانش‌آموزان مسأله‌دار (با اتکا به ظرفیت‌های انجمن اولیا و مربیان و پیشرفت فناوری‌های ارتباطی جدید و ظرفیت‌های فضای مجازی)،

ادارات مناطق آموزشی

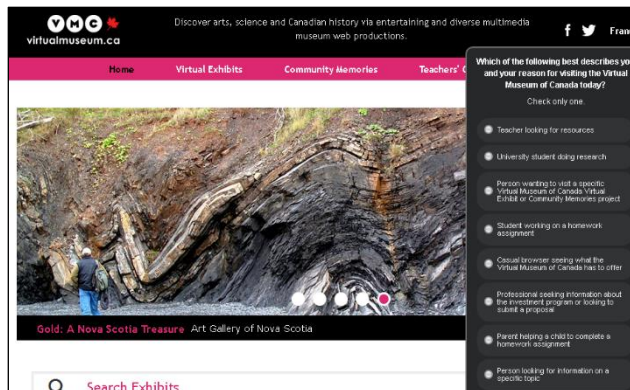
ادارات مناطق آموزشی موظف هستند ضمن معرفی منابع جدید مبتنی بر فضای مجازی، در جهت بسترسازی برای تحقق رویکردها و خط‌مشی‌های معرفی شده سازمان آموزش و پرورش تلاش لازم را به عمل بیاورند. برخی از این موارد به شرح زیرند:

- تشکیل کار گروه تخصصی از معلمان نخبه در نواحی مختلف آموزشی،
- تشکیل کار گروه تخصصی از معلمان نخبه در نواحی مختلف در سطح شهر،
- تشکیل کار گروه تخصصی از معلمان نخبه در نواحی مختلف استان (با همکاری استادان دانشگاهی)،
- معرفی معلمان نوآور، خلاق و برتر در تدریس،

- انجام اطلاع رسانی لازم به اولیا در خصوص فضای مجازی،
- انجام اطلاع رسانی‌های لازم به دانش‌آموزان درباره فضای مجازی،
- انجام اطلاع رسانی‌های لازم به معلمان در خصوص فضای مجازی،
- انتخاب بهترین مدیران و مدیریت‌ها در ایام کرونایی،
- تهیه کتابخانه‌های تصویری برای مدارس،
- معرفی منابع جدید آموزش مبتنی بر فضای مجازی به معلمان،

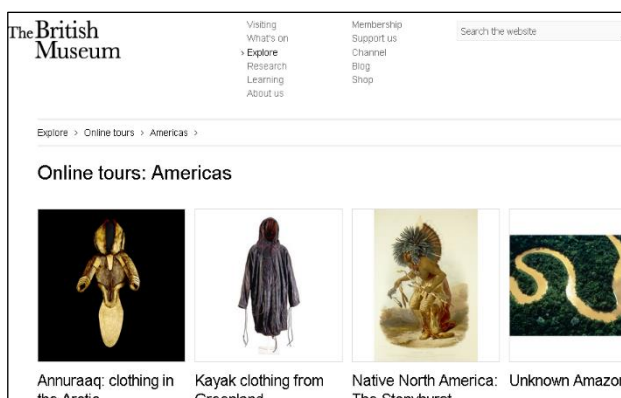
- تشویق سازمان‌های مدنی برای ورود در بحث تهیه ادبیات فاخر جهت فضای مجازی،
- تشویق نهادهای دینی برای ورود در بحث تهیه ادبیات فاخر جهت فضای مجازی.

کتاب‌های درسی و امکانات آزمایشگاهی

- با پررنگ شدن نقش فضای مجازی در آموزش و پرورش دانش‌آموزان، کتاب‌های درسی و امکانات آزمایشگاهی مورد نیاز دانش‌آموزان تغییراتی به خود می‌بینند که توجه به موارد زیر می‌تواند در این جهت راه‌گشا باشند:
- انتخاب برخی از منابع موجود در سطح فضای مجازی به عنوان منابع و مباحث کمک درسی،
- ارایه امکانات کتابخانه تصویری به دانش‌آموزان،

– کاربری از موزه‌های مجازی،

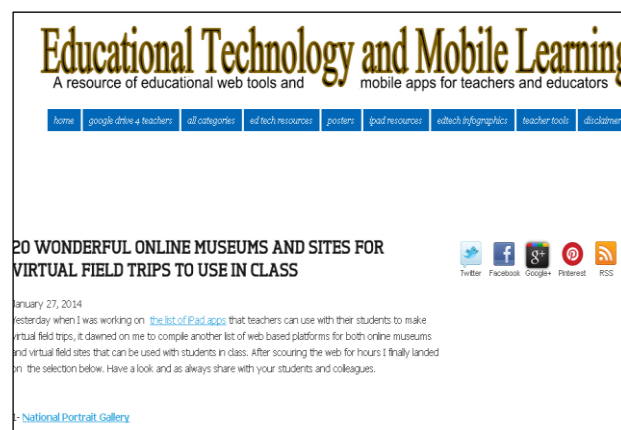
The screenshot shows the website of The British Museum. At the top, there is a navigation menu with options like 'Visiting', 'What's on', 'Explore', 'Research', 'Learning', and 'About us'. There is also a search bar and a 'Membership Support us' section. Below the navigation, the breadcrumb trail reads 'Explore > Online tours > Americas >'. The main heading is 'Online tours: Americas'. Below this, there are four featured items, each with an image and a caption: 1. 'Annuraaq: clothing in the Arctic' with an image of a yellow and black garment. 2. 'Kayak clothing from Greenland' with an image of a dark, hooded garment. 3. 'Native North America: The Stonyhurst' with an image of a Native American figure. 4. 'Unknown Amazon' with an image of a green and yellow patterned fabric.

– کاربری از تورهای مجازی،

– کاربری از انواع پوسترهای آموزشی،

The screenshot shows the website 'Educational Technology and Mobile Learning'. The main heading is 'Educational Technology and Mobile Learning' with the subtitle 'A resource of educational web tools and mobile apps for teachers and educators'. Below the heading is a navigation menu with buttons for 'home', 'google drive 4 teachers', 'all categories', 'ed tech resources', 'posters', 'good resources', 'edtech infographic', 'teacher tools', and '@edmliner'. Below the navigation, there is a search bar and a filter for 'Showing posts with label educational posters'. The main content area features a post titled 'A VERY GOOD RESOURCE OF EDUCATIONAL POSTERS FOR CHEMISTRY TEACHERS'. The post includes a thumbnail image of a chemistry poster and a short text snippet: 'March 29, 2015 Here is an interesting resource we want to bring to your attention. Compound Interest is a blog by Andy Brunning, a chemistry teacher in the UK. Andy creates and shares a wide variety of educational posters and graphics on everything related to chemistry and chemical reactions. We spent sometime browsing Andy's collection of graphics and we found them really...'. Social media icons for Twitter, Facebook, Google+, Pinterest, and RSS are visible at the bottom right.

The screenshot shows the website 'Educational Technology and Mobile Learning'. The main heading is 'Educational Technology and Mobile Learning' with the subtitle 'A resource of educational web tools and mobile apps for teachers and educators'. Below the heading is a navigation menu with buttons for 'home', 'google drive 4 teachers', 'all categories', 'ed tech resources', 'posters', 'good resources', 'edtech infographic', 'teacher tools', and '@edmliner'. Below the navigation, there is a search bar and a filter for 'Showing posts with label virtual field trips'. The main content area features a post titled '20 WONDERFUL ONLINE MUSEUMS AND SITES FOR VIRTUAL FIELD TRIPS TO USE IN CLASS'. The post includes a thumbnail image of a museum website and a short text snippet: 'January 27, 2014 yesterday when I was working on the list of Pad apps that teachers can use with their students to make virtual field trips, it dawned on me to compile another list of web based platforms for both online museums and virtual field sites that can be used with students in class. After scouring the web for hours I finally landed on the selection below. Have a look and as always share with your students and colleagues.' Social media icons for Twitter, Facebook, Google+, Pinterest, and RSS are visible at the bottom right.

The screenshot shows the homepage of the website 'Educational Technology and Mobile Learning'. The title is in a large, stylized font. Below it, a subtitle reads 'A resource of educational web tools and mobile apps for teachers and educators'. There is a navigation bar with links for 'home', 'google drive 4 teachers', 'all categories', 'ed tech resources', 'posters', 'paid resources', 'edtech infographics', 'teacher tools', and 'disclosure'. Below the navigation bar, there is a section titled 'THE BEST MIND MAPPING TOOLS AND APPS FOR TEACHERS AND STUDENTS' with a date of 'March 4, 2014'. The text describes the benefits of using mind maps and lists several web tools used by the author. Social media icons for Twitter, Facebook, Google+, Pinterest, and RSS are also visible.

– کاربری از بازی‌های رایانه‌ای با محتوای آموزشی (زیست‌شناسی – تاریخ و مانند آن‌ها)،

– معرفی سایت‌های امن به اولیا برای کاربری دانش‌آموزان،

– بسترسازی برای تحقق تدریس بین‌رشته‌ای.

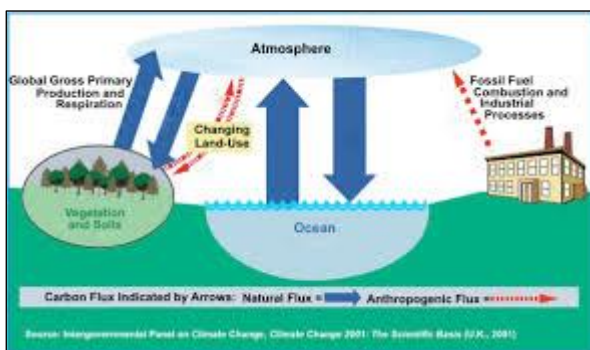
مدیران مدارس

مدیران مدارس باید بستر لازم را برای تحقق تحول‌آفرینی‌های سازمان آموزش و پرورش پدید

آورند. برخی از این اقدام‌ها به شرح زیرند:

– تشویق و تسهیل کاربری از منابع آموزشی موجود در سطح فضای مجازی،

- بسترسازی جهت تحقق ارزیابی کیفی،
- بسترسازی جهت سوق یافتن معلمان از یک منبع اطلاعاتی به راهنمای پژوهش دانش‌آموزان،
- بسترسازی جهت تحقق روش‌های برتر تدریس،
- برگزاری کلاس‌های آموزشی برای اولیا،

- معرفی ابزارهای کنترل چگونگی کاربری فرزندان از فضای مجازی برای اولیا،

- معرفی منابع راهنمای اولیا جهت کاربری فرزندان از فضای مجازی،

We help you manage what's right for your family online.

Children today are growing up with technology, not growing into it like previous generations. So we're working directly with experts and educators to help you set boundaries and use technology in a way that's right for your family.

Parental Supervision

Age Restrictions On Social Media					
13	14	16	17	18	18
Twitter Facebook Instagram Pinterest Google+ Tumblr Reddit Snapchat	LinkedIn	WhatsApp	Vine Tinder	Path	(13 with parents consent) YouTube Keek Foursquare WeChat Kik Flickr

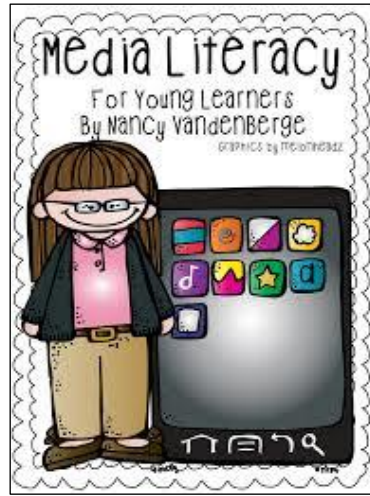
- سوق دادن انجمن اولیا و مربیان برای کمک به شاگردان مسأله‌دار،
- انتخاب برخی از اولیای متخصص برای هدایت پروژه‌های تحقیقاتی آزاد دانش‌آموزان.

معلمان

معلمان در مواجهه با کاربری از فضای مجازی، با برخی از ظرفیت‌های آموزشی فضای مجازی بیش از پیش آشنا شده، با تن دادن به آن، خود به خود به پذیرش قسمتی از نوآوری‌های آموزشی روی خواهند آورد. برخی از دیگر مواردی که از معلمان در فضای جدید انتظار می‌رود، به شرح زیرند:
- پذیرش برنامه‌های خلاق و نوآورانه معلمان نوآور (که سازمان آموزش و پرورش با استناد به آن‌ها در عمل به آن‌ها اعتبار بخشیده است).
- پیش گرفتن آموزش فعال،

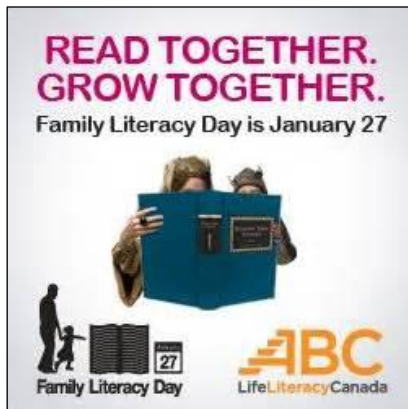
- همکاری در کار گروه معلمان نخبه در سطح منطقه، شهر، استان و کشور،
- تحقق روش‌های برتر تدریس،
- تقاضای حل خلاق مسایل از دانش‌آموزان،
- تحقیق ارزیابی کیفی از دانش‌آموزان،
- تلاش در جهت ارتقای سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان،

- بستر سازی جهت فردی کردن آموزش،
- تغییر نقش خویش از یک منبع اطلاعات به صورت راهنمای پژوهش،
- تشویق کارآفرینی دانش‌آموزان،
- معرفی سوژه‌های پژوهشی به عنوان پروژه‌های ضمنی درس،
- تدریس بین رشته‌ای و ارایه مشترک برخی از مباحث با دیگر معلمان.

اولیای دانش‌آموزان

- از اولیای دانش‌آموزان انتظار می‌رود با تغییر نسبی رویکرد نظام آموزشی در کاربری آموزشی از فضای مجازی، از نقش فعال‌تری در این میان برخوردار گردند. برخی از این موارد به قرار زیر است:
- شرکت در کلاس‌های آموزشی درباره آشنایی با فضای مجازی،
 - تلاش برای ارتقای والدگری الکترونیک و سواد رسانه‌ای فرزندان،

- آشنا شدن با ابزارهای کنترل فناوری‌های جدید،

- استقبال اولیای متخصص جهت ایفای نقش آموزش (محدود) در سطح کلاس‌های مدرسه،
- استقبال اولیای متخصص جهت هدایت پروژه‌های علمی برخی از دانش‌آموزان مدرسه،
- ارتقای اهداف انجمن اولیا و مربیان برای اثرگذاری در خطمشی‌های کلان نظام آموزشی.

دانش‌آموزان

کودکان، نوجوانان و جوانان با استقبال از فناوری‌های ارتباطی جدید و فضای مجازی در عمل در سطحی بسیار فراتر از اولیا و اولیای آموزشی خویش عمل می‌کنند، اما باید ضمن هشدار در مورد تهدیدهای فضای مجازی، ظرفیت‌های آموزشی آن را نیز برای دانش‌آموزان معرفی کرد. موارد زیر برخی از این توصیه‌ها هستند:

- انجام تکالیف پژوهشی جهت مباحث درسی با اتکا به فضای مجازی،
- ارتقای سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان و آشنا شدن آنان با تهدیدهای فضای مجازی،
- کاربری از کتابخانه تصویری مدرسه،
- تهیه عکس و کلیپ‌های آموزشی و ارسال آن‌ها برای معلم به عنوان قسمتی از فعالیت‌های درسی،

- استقبال از فردی شدن آموزشی،

- استقبال از ارزیابی کیفی معلمان،

- استقبال از ارزیابی شاگردان از هم،

با توجه به آنچه از آن یاد شد، به نظر می‌رسد با وجود مخالفت‌هایی که تا پیش‌تر در ارتباط با نوآوری‌های آموزشی در سطح آموزش و پرورش می‌شد، در شرایط جدید جامعه و نظام آموزشی، بتوان با برنامه‌ریزی‌های مناسب بر برخی از موانع نوآوری‌های آموزشی در سطح آموزش عمومی کشور مقابله کرد و بستر مہیایی برای تحقق و گسترش بیش از پیش نوآوری‌های آموزشی در سطح کلان نظام آموزش عمومی کشور پدید آورد.

برخی از مآخذ

منطقی، مرتضی (۱۳۸۵). بررسی چالش‌های فراروی نوآوری‌های آموزشی. همایش نوآوری‌های آموزشی. پژوهشگاه نوآوری‌های آموزشی آموزش و پرورش. دی ماه، ۱۳۸۵.

Baskin, S. And others. (1967). Innovation in higher education-developments, research, and priorities. New dimensions in higher education, number 19. <http://www.eduref.org>.

Lawler, M. R. Ed. (1970). Strategies for planned curricular innovation. New York: Columbia University.

Levine, E. (2002). One kid at a time: Big lessons from a small school. Series on school reform. The series on school reform. <http://www.tcpres.com>.

Miles, M. B. (1969). The development of innovative climates in educational organizations. Edited and extended from remarks at national conference of innovative educators (4th, San Francisco, December 16-18, 1968). <http://www.eduref.org>.

Romberg, T. A. & Price, G. G. (1981). Assimilation of innovations into the culture of schools: Impediments to radical change. Paper presented for the NIE conference on issues related to the implementation of computer terminology in schools (Washington, DC, February 19-20, 1981). <http://www.eduref.org>.

Smart, J. M. (1974). Innovation: The new juggernaut? Planning for higher education; v3 n2 April 1974.

Thomas, A. M. & Diamond, N. (1973). Changes in secondary education and their implications for continuing education in Canada. Experiments and innovations in education Number 5. <http://www.eduref.org>.

Wolcott, H. E. (1977). Teachers versus technocrats: An educational innovation in anthropological perspective. Center for educational policy and management. <http://www.eduref.org>.